

Шарқ юлдузи

Адабий-бадиий, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Сирожиддин Сайид	Хайриддин Султонов
Муҳаммад Али	Махмуд Тоир
Кенгесбой Каримов	Гулистон Матёқубова
Иқбол Мирзо	Шерзод Ирзоев
Қаҳрамон Қуронбоев	Нурбой Жабборов
Минҳожиддин Мирзо	Кавсар Турдиева
Сайфиддин Рафиддинов	Шухрат Маткарим
Фармон Тошев	Адҳамбек Алимбеков
Исажон Султон	Нилуфар Йўлдошева

Бош муҳаррир – Сирожиддин Рауф

Бош муҳаррир ўринбосари – Азиз Саид

Масъул котиб – Диляром Муротова

Назм бўлими мудири – Икром Отамурод

Наср бўлими мудири – Саид Анвар

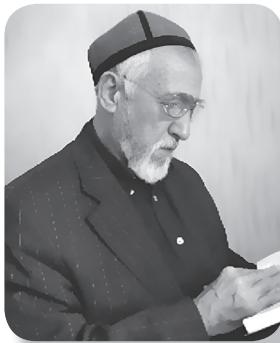
Адабиётшунослик бўлими мудири – Дилфузा Қўзиева



УШБУ СОНДА:

ҲАСР

Мұхаммад САЛОМ



ҲАР ҮСТЛӨЗНИНГ ҰЗ ИҮРИИ БОР

Эртасига байрамлардагидай безатилган театр биноси ҳар ёқдан келган, күзларида шодлик, нимагадир интилиш, шавқ балқиган йигит-қызлар билан гавжум бўлиб кетди. Уларга қараб, менинг ҳам руҳимда ажаб бир кўтарилиш қўзғалди. Маъruzani ва сўзга чиққанлар фикрларини завқ билан тингладим. Баъзи гапларни ён дафтарчамга ёзиб қўйдим. Шу орада Боёвут туманидан келган ўқувчи қиз – Ҳалима Худойбердиева анжуман қатнашчиларига бағишилаб, таъсирли шеър ўқиди.

ҲАЗМ

Санобар МЕҲМОН



ИШҚДАШТИ

Ишқ нима деб мендан сўрама,
Набийларнинг хилвати ишқидир,
Валийларнинг сухбати ишқидир,
Ёху деган қаландарларнинг
Дил қонининг шарбати ишқидир.
Ишқ нима деб сўрама мендан,
Хофиз севган Мусалло ишқидир,
Бедил қилган тавалло ишқидир,
Гар Румийдир мубталойи ишқ,
Навоийдан муддао ишқидир.

ИЖОДИЙ КЕНГАЦЛАРДА

Машхура ШЕРАЛИЕВА

СУЛННГИ ШЕӘРИЯТНИНГ
ЛИРИК ҚАҲРАМОНИ КИМ?



Кузатишларимиз асосида, ҳозирги ўзбек шеъриятида учта асосий оқим бор, деган холосага келиш мумкин.

Биринчи тоифа шеъриятнинг лирик қаҳрамонини “ўз ичига чекинган, ўзини тафтиш қилаётган одам” деб таърифлаш мумкин. Бу шеъриятда турланишга мажбур қиласиган ижтимоий воқеликда парчаланиб кетаётган, ўзлигини шеър орқали бутунлаб олишга интилаётган лирик субъект бор. Шоир шахсияти турланмаяпти, парчаланиб кетяпти ва шоир шеърда ўзини яна бутунликка келтириб оляпти.

Носиржон ЖҮРАЕВ

НАЗМ

*ҚҰКСИМ ИЧРА БИР
МУҲАББАТ ҲОПИРИ*

Ёмғир шитирласа – исмим лабингда,
Шамол шивирласа – эсдим лабингда,
Улкан соғинч бўлиб ўсдим лабингда,
Мен ҳамон ёдимга олмадим, кечир.

Умримиз куз деган бир эртакка жам,
Сендан бир ўй қолди ва юракка ғам,
Жуда зарур эдим келажакка ҳам,
Шунга ўтмишингда қолмадим, кечир.



Шарифжон АҲМАД

НАСР

САРСОН ИЗЛАРДИИ ЎЗИНИ-ЎЗИ

Уни ўз бағрига олган бу шаҳар ўз ҳолича яшашда давом этар, мана шу давомийлик ичра ўзгаришларга дучор бўлаётгандай кўринса ҳам, бўрону тўфонлар етказган талафотларга ҳам қарамасдан, аслида кеча ва аввалги кунлар қандай бўлса, бу шаҳар барибир ўзгаришларсиз – ўз ҳолича қолаётган эди. Фақатгина кундалик ташвишлар етовида кезинаётган одамлару турли русумли автолар, йўл четида саф тортган дараҳтларга дам-бадам гуррос кўнаётган күшлар галаси сароб каби хаёлий бу тирикликка ҳаракат ва фаолият бағишлаб тургандек эди, холос.



Менгнор ОЛЛОМОУРОД

МАКПИЧЛАРДА БОРДЕК ҲАҚИҚАТИ

ҲУР ҲУРДА ИНТИЛАДИ

Шу йўсинда таклифим бор: Шукур Холмирзаев асарлари-ю китобларини кутубхоналар, газета-журналлардан ким излаб топиб, ўқиса ўқир... Лекин Шукур аканинг “Ёзувчи ким?” мақоласини ҳеч бўлмаса, ургу бериб айтгим келаяпти, ҳеч бўлмаса ҳар йил битта адабиёт газетаси ёки журнали, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”ми, “Китоб дунёси” ёки “Шарқ юлдузи” бериб бориши керак. Сиз бу мақолани бир ўқиб кўринг-да! Фоиликдан уйғотади. Виждонни жонлантиради. Қалам тутган одам бунда-а-ай ўйлаб қолади...



Барҳаёт сиймолар



Мен сени тоғларга олиб кетаман

Азим СУЮН

Тутқун

Ғанимлар таҳқирлаб бешафқат,
Онандан айрилдинг, дедилар.
Тутқуннинг кўзида, бетоқат,
Қатра ёш кўрмоқчи эдилар.
Қатра ёш...
Мағрур қолди мағрур бош.
Кўзёшлар боиси – фам, алам,
Ёрингдан айрилдинг, дедилар.
Кўзига бокдилар шод, хуррам,
Қатра ёш кўрмоқчи эдилар.
Қатра ёш...
Мағрур қолди мағрур бош.
Қасоскор хабарлар билмас ҳад,
Ватандан айрилдинг, дедилар.
Ва унинг кўзида сўнгти дард –
Қатра ёш кўрмоқчи эдилар.
Қатра ёш...
Бир қалқди... Жон эди ўша ёш!

Бир сир бор

Бир сир бор кўнглимда айтилмаган,
Бир анор... донаси ситилмаган,
Оқ қофозга ҳатто битилмаган,
Бир сир бор, эй Чечак, эй Гул!

Азим СУЮН – (1948–2020). Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Шоирнинг “Менинг осмоним”, “Зарб”, “Замин тақдиди”, “Хаёлот”, “Зиё йўли”, “Жавзо”, “Олис тонглар”, “Кўйганим – Суйганим”, “Кора кўзинг сенинг”, “Сарбадорлар”, “Сайланма”, “Ўзлик”, “Шарқ ҳикмати”, “Эй, дўст”, “Ватан фасллари”, “Муҳаббат ҳайратлари”, “Танланган асарлар” (7 жисиллик) номли китоблари чоп этилган.

Тоққа айтсам уни тог ёрилар,
Гул излаган каби боларилар,
Ундан чиқиб келар гулпарила,
Бир сир бор, эй Чечак, эй Гул!
Сунбуланинг суви гулобдир-ку,
Маст бўлурсан ичсанг шаробдир-ку,
Асли ҳаёт сири офтобдир-ку,
Бир сир бор, эй Чечак, эй Гул!
Йиртқич йўлбарс унга эл бўлади,
Булбул куйлаб-куйлаб сел бўлади,
Ким ошнодир, чиндан йўл бўлади,
Бир сир бор, эй Чечак, эй Гул!
Бу кун, Азим, жабрин тортадурман,
Азоб дардин чекиб ётадурман,
Факат ёлгиз сенга айтадурман,
Сир қолмас, эй Чечак, эй Гул!

Туронюрт

Менга айтинг, чегара нима?..
Мустабидлар топган ўйиндир.
Сузиб борар уфқда кема,
Бутундир Туронюрт, бутундир.
Ота мозий қаърига тортар,
Ким ўзбек, ким қозоқ, ё хундир.
Юрагимга бир тош зил ботар,
Бутундир Туронюрт, бутундир.
Ҳасратимнинг йўқ эрур чеки,
Турон эли битта будундир.
Қондошлар қон тўкишар, лекин
Бутундир Туронюрт, бутундир.
На-да Бишкек, на Бухоро у,
На Ҳирот, Марв на Истанбулдир.
Ёлғиз яра, ёлғиз даво у,
Бутундир Туронюрт, бутундир.
Тарвақайлаб ўсган шох-шабба,
Бир дарахтга айланган кундир –
Кўтаргум мен офтобранг бода,
Бутундир Туронюрт, бутундир.

Ҳайрат

Айланур ел, айланур ер, давру даврон айланур,
Айланур кун, айланур тун, кун-тун инсон айланур.
Кўнгил кўзи бирла, оҳқим, боксам дунёга, ёрон,
Умрим йўлин паст-баланди мисли тўзон айланур.
Тоғу тошни күшдай севдим, кўрдим даралар аро,
Тўрт томонга ўзни ташлаб ваҳшат бўрон айланур.
Чарх иши боқий жафоми, дашту сахрога тушсам,
Минг сайёднинг дастидан бир оху сарсон айланур!

Яхшиликтин пеша қылдым – отамдан мерос, ахир,
Ай, лекин теграмда доим нечун шайтан айланур.
Етар, қора булаттардан тип-тиниң дурлар ёғар,
Бошинг узра вахм бирла гарчи ёмон айланур.
Азим Суюн, ёдда тутгил, ёлғиз Тангри – подшоҳинг
Ва Ойгулинг ёнингдадир, баҳт шу – имкон айланур.

Билмай қолибман

Кимнидир йифлатиб, кимни кулдириб,
Бойчечак чиқибди кирни түлдириб,
Бир оқ атиргулга мени сүйдириб,
Баҳор ўтганлигин билмай қолибман.
Юлдузлар учибди, күчибди ойлар,
Ўзанин ўзгартириб тошибди сойлар,
Қаёққа кетибди мен билган жойлар,
Баҳор ўтганлигин билмай қолибман.
Насимлар эсибди ўйлар мисоли,
Бирдек ширин ҳаёт заҳари, боли,
Менга насиб этмиш ул гул висоли,
Баҳор ўтганлигин билмай қолибман.
Йиллар оқар, оқар, огоҳ бўл, Азим,
Умр қаён қалқар, огоҳ бўл, Азим,
Ким у, эшик қоқар, огоҳ бўл, Азим,
Баҳор ўтганлигин билмай қолибман.

Ўлдирсанг ҳам ўзинг ўлдир, муҳаббат!

Туркум

Сени танидиму муҳаббат,
Танидим гулларнинг исмини.
Сени танидиму муҳаббат,
Яшашга туиндим сигиниб.

Сени танидиму муҳаббат,
Тушундим булбуллар навосин.
Сени танидиму муҳаббат,
Англадим кўзёшлар савдосин.

Сени танидиму муҳаббат,
Қарғадим ортдаги умримни.
Сени танидиму муҳаббат,
Қизиқ... яшамаган эдимми?

Сени танидиму муҳаббат,
Билдим: сув, ўт, тупроқ, ҳавоман.
Сени танидиму муҳаббат,
Севинчман, bemorman, давоман.
Сени танидиму муҳаббат,

Катта-катта очдим күзимни.
Сени танидиму мұхаббат,
Танидим, танидим ўзимни!

* * *

Шамоллар күзгалди, турди довуллар,
Оlamни қоп-қора булутлар босди.
Қоронғулик.
Шамоллар сурилди, тинди довуллар,
Күк юзи оқариб, аста ёришди.
Оқлик, оқлик.

Оқ, оқпар кундузлар қоронғу бўлди,
Шамоллар хор-хасни отди юзларга.
Кўр бўлди кўзлар.
Қоронғулик.

Қоронғу кечалар қорайиб ўлди,
Ойдин ел тарапди дала-тузларга.
Очилди кўзлар.
Оқлик, оқлик.

Ҳаётимга нурдек кирдинг, мұхаббат,
Йўл бошла, йўл бошла энди сен факат!

* * *

Қайдан сени учратдим, оху,
Ҳаёт гўё абадулабад.
Зулумот йўқ, бор фақат ёғду,
Кўзларингда ёнар мұхаббат.

Қайдан сени учратдим, оху,
Умр – ўлжа, бу дунё – сайёд,
Юрагингда жодугар уйқу,
Кўзларингда ёнар мұхаббат.

Қайдан сени учратдим, оху,
Ҳам шафиксан, ҳамда бешафқат.
Яшамоқ – бол, яшамоқ – оғу,
Кўзларингда ёнар мұхаббат.

* * *

Жизганак саҳролар, даштларда қолдим,
Бир күлтүм сувга зор, ташналаб толдим.
Чанқоғим қондирди мисоли шарбат,
Мұхаббат, мұхаббат, мұхаббат.

Қаҳратон шимолнинг аёзин тотдим,
Тўнган тарашадай ётдим, муз қотдим.
Ўлмадим – танимга берди ҳарорат –
Муҳаббат, муҳаббат, муҳаббат.

Етти ёт, бегона юртларда кездим,
Лекин ўз юртимда юргандай сездим.
Ортиқ, қолдирмади шафик, бешафқат –
Муҳаббат, муҳаббат, муҳаббат.

Юрагим – бевафо, бевафо – қадрим,
Муаллақ дунёда муаллақ қолдим.
Қаддимни тик тутди вафодор хаёт –
Муҳаббат, муҳаббат, муҳаббат.

* * *

Кўқданми, ғайбдан садолар келур,
Олис диёрлардан нидолар келур,
Гоҳ қийқириқ, гоҳи видолар келур,
Гоҳ саркаш, гоҳ сарин саболар келур,
Навоийдан ўтли наволар келур;
Ўлдирсанг ҳам ўзинг ўлдир, муҳаббат!

Ҳайрона, вайрона тутурман кулок,
Нурга ошиқона шивирлар булоқ,
Даштларда ёнгудай куйлар заргалдок,
Қарайман, қошимга саҳролар келур,
Саҳрои Кабирга дарёлар келур;
Ўлдирсанг ҳам ўзинг ўлдир, муҳаббат!

Тоғни ёриб чиқкан гиёхни кўрдим,
Денгизни кўтарган қиёқни кўрдим,
Бир фидо дарахтнинг қошида турдим:
Дуторлар, танбурлар, сетолар келур,
Бахшилар, сўзонлар – дутолар келур;
Ўлдирсанг ҳам ўзинг ўлдир, муҳаббат!

Воҳ, қандай дунё-ей... Узролар келур,
Спаретра, Лайли, Зухролар келур,
Даврондин юzlари “қаро”лар келур,
Фақат сен келмайсан?! Зеболар келур,
Озор ўлкасидан Севдо¹лар келур;
Ўлдирсанг ҳам ўзинг ўлдир, муҳаббат!

Мажнунларга эл бўлибон куйлайман,
Оқинлардай сел бўлибон куйлайман,
Куз гулидай гул бўлибон куйлайман,

1 Севдо Рамиз қизи — Озарбайжон эстрада кўшикчиси.

Суйиб елган ел бўлибон куйлайман,
Куйиб кулган кул бўлибон куйлайман;
Ўлдирсанг ҳам ўзинг ўлдир, муҳаббат!

* * *

*Тоғлар – поклик юрти, болам,
кезармисан?..*

Халқ қўшиғидан

Мен сени төгларга олиб кетаман,
Қадринг шунда билгай галамис шаҳар.
Зилол чашмаларга сени элтаман,
Сочларингни ювиб тарайсан саҳар.
Мен сени төгларга олиб кетаман.

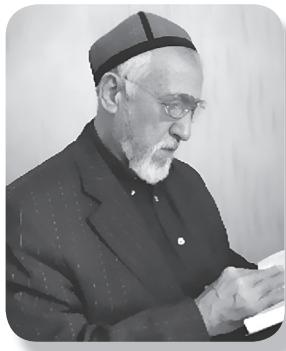
Мен сени төгларга олиб кетаман,
Қувиб етолмагай иркит фийбатлар.
Ҳилол какликларга сирдош этаман,
Қуурсан улар-ла гўзал сухбатлар.
Мен сени төгларга олиб кетаман.

Мен сени төгларга олиб кетаман,
Озор бермас унда қўнимсиз ошиқ.
Шаънингга бир тоза қўшиқ битаман,
Ҳеч бир сўзон такрор битолмас қўшиқ.
Мен сени төгларга олиб кетаман.

Мен сени төгларга олиб кетаман,
Сени “Йўқ...” деганлар доғда қолурлар.
Сендан кулганларга кулиб ўтаман,
Ортингдан бир куни фарёд солурлар.
Мен сени төгларга олиб кетаман.

Мен сени төгларга олиб кетаман,
Сени тутиб қолар на зару ришва.
Қўлларинга сўлмас гуллар тутаман,
Сен борсан! Сен поксан! Сен бир фаришта!
Мен сени төгларга олиб кетаман.

Мен сени төгларга олиб кетаман,
Мен сирман – асрагум, жоним, муҳаббат!
Ёдда тут, мен сенга бир сўз айтаман,
Сенга чин ошиклар етурлар фақат!
Мен сени төгларга олиб кетаман.



Ҳар устознинг ўз йўриғи бор

Эсседан парча



Муҳаммад
САЛОМ

Кўп йиллар аввал бир йиғилишда: “Устозингиз ким?” деб сўраб қолишиди. Бу ҳақда илгари сира ўйлаб кўрмаган эканман, дафъатан жавоб тополмадим. Сал ўтгач: “Бирор ижодкорни устоз деб баҳридан тутмаганман”, дейишга оғиз жуфтладиму шу он фикримдан қайтдим. Бу гап олифталиқдай, манманликдай туюлди. Яна ўйлаб, ўз ҳақиқатимни айтдим: “Устозларим – китоблар, ҳаётдан олган сабоқлар...”

Аслида ҳам шундайку-я, лекин ҳаётингиз йўлида борар ва излаган манзилингизда маёқ бўлиб ўзига чорлаган зотлар-чи, деган ўй ҳаёлимни чулғаб олди. Кейин шу хусусда фикрлашда давом этдим.

Болалигимда худудимиз ва унинг атрофларидан етишиб чиққан, эл-юртда ном қозонган бирор киши ҳақида эшитиб қолсанм, ишни ўйинни, ўқишини ҳам ийифишириб, ул зот ҳақидаги фикрларни тинглашга ошиқардим. Мени, айниқса, шоири ёзувчилар, журналистлару олимлар ҳаёти кўпроқ қизиқтираарди. Улардан Садриддин Айний, Йўлдош Муқимов, Нурмуҳаммад Турмуҳаммедов (Нурбек), Асад Нуруллаев, мактабимизда биздан олдинроқ ўқиган Мурод Халил ва Айнийнинг жияни Юсуф Акобировлар фаолияти ҳақида била олганларим мени порлаб турган ёғду каби ўзига чорларди. Чунки ўзим ҳам адабиётга, китобга қизиқиб қолган, мактаб деворий газетасидан бошланган “фаолиятим” олтинчи синфда ўқиб юрган чоғларимда туманинг “Колхоз ҳақиқати” рўзномасига туташган эди. Ушбу газетада чиққан биринчи хабарим мени самоларда кездиранг бўлса, ажаб эмас.

Кейинчалик туйгулар мавжланиб, ўнинчи синфга ўтганимда аниқ қарорга келдим – журналист бўлишга қарор қилдим. Аммо бу ниятни қандай амалга оширишини ҳали билмасдим. Йўл-йўриқ, маслаҳат керакка ўхшарди. Шунда жозибали асарлари мени маҳлиёт этган Йўлдош Муқимовга хат ёздим. Жавоб келмагач, синфдошимдан манзилини сўраб олиб, унинг акаси, болалар шоири Нурбекка мактуб жўнатдим.

Муҳаммад САЛОМ – 1938 йилда тугилган. Самарқанд давлат университетининг филология факультетини тамомлаган. “Мени кечирсанг бас”, “Кечирим”, “Юракдаги излар”, “Тошлиқдаги хазина”, “Севги тори”, “Иқрор”, “Шифобахи кўллар”, “Довул” каби қисса ва ҳикоялар тўпламлари нашир этилган. “Мувозанат”, “Нажом”, “Катта хонадон” номли романлари чоп этилган.

Кутилмаганда тез, самимий жавоб олдим. У зотнинг ёзма маслаҳати бўйича ҳозирги Ўзбекистон Миллий университетнинг журналистика бўлимига хужжат топширдим. Бир ўринга салкам йигирма йигит-қиз имтиҳонга кирибмиз. У вакътларда олтита фандан имтиҳон олинарди. Баҳоларим салмоғи енгиллиги сабабли ўқишга қабул қилинмадим. Аммо Муқимовдай қаламкаш, Нурбекдай ижодкор бўлиш фикридан кўнгил узолмадим. Шу хаёлда бўлажак қаламкашлар сафида тўрт ойча эркин тингловчи сифатида дарсларда қатнашдим. Менга ўхшаганлар кўп эди. Шуни ўйлаб, бу тарзда мақсадга эришолмаслигимни тушуниб, қишлоққа қайтдим, ўз мактабимда ёшларга етакчилик қилиш билан бирга кўрганларимни ёзишга киришдим. Битикларим газеталарда чоп этилар, радио орқали эшиттирила бошланганди. Лекин ҳали ҳам Йўлдош Муқимов назарига тушмаган, у киши билан учрашиб, фикр эшитмаган эдим. Кўнгил шуни истарди...

ЙЎЛДОШ МУҚИМОВ СЕҲРИ

1958 йил куз ўрталарида пахта теримидан – ҳашардан икки кунга жавоб сўраб, қишлоққа келдиму “Бухоро ҳақиқати” газетасини варакладим. Ажиб ўзгаришлар: шаклан аввалгидан икки баравар катталашган, мазмунан бошқачадай. Ажабланиб, сўнгги сахифага қарасам: бош муҳаррир – Йўлдош Муқимов! Ажабландим: севинишини ҳам, ачинишини ҳам билмадим. Хаёлим кўкида Йўлдош ака учун бу кичкина ишдай, у киши жуда ҳам кенг, республика миқёсидағи катта одамдай кезинар эди. Ва воҳамизнинг бу йирик газетасининг бир неча сонида янги муҳаррирнинг бизнинг ҳаётимиз, Бухоро табиатини қанчалик меҳр билан, эркин таҳлил этгувчи, янгича руҳдаги бадиий мақоласини ўқигач бу фикрим янада мустаҳкамланди. Чунки илгари туману вилоят рўзномаларида бунаقا, кўшиқдай оҳангдор, ёқимли бирор нима ўқиганимни эслаёлмасдим.

Ногоҳ муаллифни кўришга имкон туғилганидан суюниб, дарҳол Бухорога йўл олдим.

Таҳририятнинг колхоз бозори ёнида жойлашган, бир неча хонадан иборат, эскигина биносига киришим билан йўлакда, кутмагандим, таниқли журналист ва шоир Мурод Халилга дуч келиб, тагин ажабландим. У киши туманимиз рўзномасида масъул котиб бўлиб ишлар, иккаламиз ҳамкорликда бир неча мақолаю лавҳалар ёзган эдик. Мурод ака ёзганларимни матбуотдан кузатиб юрар экан, ўқиши битириб, газетага ишга ўтиши ҳамон мени суриштирган, учрашгач, хилма-хил мавзуларни ёритиш учун қишлоқларга жўнатарди. Баъзи, анча муҳим, мураккаброқ мавзуларни бирга қоралаганмиз. Қолаверса, ўзимизга яқин Самарқанддаги университетда ўқишимга ҳам шу инсоннинг ташвиқлари муҳим хизмат қилган. Ҳатто, кириш имтиҳонлари топшираётган пайтимизда таътилга чиқиб, қариндошининг ўғли Азимжон ва менинг ортимдан шаҳарга борган. Ўқишига қабул қилинган чоргимизда фоятда қувонган.

Айни дамда... лабда сигарет, соchlар тўзғиганроқ, қўлида машинкадан чиққан бир неча сахифали қофоз... бошқа хона томон ўтиб бораради. Мурод ака мени кўриб, сигаретни ҳовли томон итқитдию иккала қўлини баланд кўтариб:

- О, азизим! – деганча бағрини очди. Қучоқлашиб кўришдик.
- Шу ёққа ишга ўтдингизми? – деб сўрадим у кишидан.
- Йўлдош ака кўймай олиб келдилар, газетани ҳамма ўқийдиган қилишимиз зарур, дедилар. Маданият бўлимини юкладилар.
- Зўр-ку! Табриклайман! – дедиму, аммо ихтиёrsиз хомушландим.

Мұхаммад САЛОМ

- Йүлдош акадек күчли ижодкор учун... – дея каловландим.
- Мурод ака нима демоқчи эканлигимни тушунди шекилли, дархол изоҳга ўтди:
- Вилоятнинг бош газетаси – жуда мухим ўрин! Кўп режалар қилингипти...
- Қалами ўткир ёшларни ишга тортиш керак дейдилар. Тошпўлат Ҳамидни ҳам ўзларига ўринбосар қилиб олдилар.
- Ажойиб ишлар!
- Сиз ҳақингиздаям гапирганман.
- Қизиқсиниб, ютиндим...
- Айтганча, – Мурод ака бирдан жонланди. – Домламиз, нафақадаги кекса педагог Зариф Шарипов ҳақидаги очеркингизни тайёрлаб қўйдим. Яхши!
- Йўлдош ака ўқидиларми? – шошиб сўрадим.
- Йўқ, энди... Маъқул бўлишига ишонаман...
- Шу чоғ сал наридаги хона эшиги очилиб, бошига сурмаранг шляпа кийган, кичикроқ жуссали, қорачадан келган, хушбичим киши чиқиб, биз томон йўналди.
- Ана, ўзлари... – деди Мурод Халил энтиккан каби, жонланиб.
- Аввал анқайдим, сўнг хушёр тортиб, сал энкайганча салом бердим. Бош силкиб, алиқ олдилар. Ўйлашимча, у кишининг қиёфаси бошқачароқ: бўйлари баландрок, юзлари оқиш ва дўмбоқ, кўзлари сокин, укалари – биздан бир синф қуида ўқиган Комилжон каби кулиб тургувчи бўлиши лозим эди. Йўқ, кўзлари ўйчан кўринса-да, вужуддан шиддат, файрат, кичик жуссадан салобат ёғиларди.
- Мен мажлисга, обкомга кетаяпман, – деди бош муҳаррир менга бир қараб олиб, ходимиға юзланди. – Зарур бирор гап йўқми?
- Йў-ўқ... – Мурод Халил тараддулланди, сўнг мени қўрсатди: – Бу йигит – Муҳаммаджон Саломов. Фаолларимиздан, – деди кўтаринки овозда. – Самарқанд давлат университетига шу йил ўқишга кирди. Филологияда ўқияпти...
- Ҳм... Яхши... – Йўлдош ака қайта юзланиб, менга қўл чўзди. Қўлимдан тутиб турганча сўзида давом этди. – Кўп ўқинг, айниқса, булоқларни. Ёзишни сира канда қилманг...
- Собиқ муаллими Зариф Шарипов ҳақида тузуккина очерк ёзибди, – гап қўшиди Мурод ака. – Тайёрлаб қўйдим.
- А? – Муқимов ишонқирамаган каби кўзларини катта очиб, менга қаради. – Ажойиб одам у киши. Мен директорлигимда мактабда бирга ишлаганмиз. Йўлим тушиб, ўн кунча аввал кўрувдим. Уйлари яқинидаги қабристонни ўт-ўланлардан тозалаб юрган эканлар. Мункайиб қолибдилар.
- Сигирлари, эчкилари бор... – дедим палағда овозда. – Уларни бокиши... Ширчойни яхши кўрадилар, қатиқ ичадилар...
- Ох, яхши кузатиш! – Йўлдош ака кулиб, кифтимга уриб қўйди. – Қари билганни пари билмас дейдилар. Ҳўп, яна гаплашамиз...
- Аммо “яна” гаплашолмадик. Икки кунлик муддат тугаган, мен шошардим. Фақат баҳорги таътилга келганимда билдимки, Йўлдош ака жуда катта ишга кўтарилиб кетибди: “Правда” газетасининг Ўзбекистондаги маҳсус мухбири этиб тайинланибди!
- Ўх-хў, зўр-ку! – дедим ҳаяжонланиб. Назаримда, энди “гаплашиш” у ёқда турсин, сояларини ҳам кўриш мушкулдай туюлди. Жаҳоннинг энг кўп нусхада чиқадиган, обрўси баланд нашрларидан бирининг ходими-я! Ҳазилакам гапми бу? Энди у киши билан тушингдагина кўришасан, деб ўйладим ўзимча.
- Ҳар қалай, хаёлий туш кейинроқ рўёбга айланди...
- Унгача мен ўқиши тутатиб, икки ярим йилча Мурод Халил (ўйласам, матбуот

соҳасидаги илк устозим) билан “Бухоро ҳақиқати”нинг маданият бўлимида фаолият олиб бордим. Қарийб бир йилча муддат ул зотнинг ижара уйида, бирор қийинчилик тортмай, бирга яшадим. Ишда ҳам, уйда ҳам Йўлдош Муқимовнинг ёзганларини биргаликда ўқир, тахлил этардик.

* * *

“Ёш ленинчи” (хозирги “Туркистон”) газетасининг адабиёт бўлимида, катта адабий ходим бўлиб эндиғина иш бошлаган пайтим. Нашрнинг навбатдаги сони чиқишига масъул – навбатчи эдим. Биз газета корректурасини ўқийдиган хонанинг юқорироқ қаватида “Правда” рўзномасининг иккита хонаси бор эди. Бир бинода эдик. Йўлдош акани кўргим келиб, орадаги бўш вақтдан фойдаланиб, тепага кўтарилидим. Қандайдир фикр олишув ё мунозара бўлганми, бир неча киши хонадан чиқиб келар, Йўлдош ака уларни кузатар экан, менга кўзи тушиб:

– Э, келинг, келинг, Муҳаммаджон, – деда нимтабассум ила қўлимдан тутиб, ичкарига бошлади. Лол қолиб, вужудимни ҳаяжон қоплади: беш-олти йил аввал, лаҳзалик учрашув, қисқагина гап-сўзлар, менинг қиёфам, исмим... во ажабо, наҳотки танийди? Эслайди? У кишига ҳайратланиб боқдим. Сассиз саволларимга жавоб килмай, Йўлдош ака ўзимдан сўради: – Қачон келдингиз? Бухоро, дўстлар омонми?

– Телефонда Мурод ака билан гаплашувдим, ҳаммалари соғ-омон, – дедим хотиржам оҳангда. – “Ёш ленинчи”га ишга таклиф этишувди, иккинчи январдан ишлайпман, Йўлдош ака. Бугун навбатчийдим, сизни бир кўрай, деб...

– Ў-хў! Билмабман... – Йўлдош ака эндиғина ўтирган курсидан қайта турди-да, қўлимни олиб, қаттиқ сиқди: – Табриклайман! Яхши иш бўлиби!..

Суҳбатимиз яна қисқа кечди: мен масъулиятли навбатчиликка шошардим, Йўлдош акани ҳар ердан келган шикоятчилар, мухбирлар кутарди.

– Ўйга боринг, бафуржя гаплашайлик, – деди “Правда” мухбири ўрнимдан қўзғалганимда. – Богдан Хмелницкий кўчаси, қирқ А, узунчоқ уй. Чорраҳада.

– Ўша уйни биламан, Йўлдош ака, – дедим қувониб. – Руставели кўчасининг ўнг ёнида... Мақсим Каримовнида бир кеча тунагандим.

– Ҳа-ҳа, худди ўша уй! – деди жонланиб Йўлдош ака. – Бизники ўртароқда. Боришдан аввал қўнгириқ қилинг...

Кейинчалик у уйга кўп марталар бордим, уй соҳиби билан ака-укалардай иноқлашиб кетдик. Кенг, ёруг, шинам хоналарга ҳавасланиб боққанман: “Менга ҳам шунака уй насиб қиласмикан?” Бирок, сўнгроқ бу ҳавасдан қайтганман: шундай “гаройиб” масканни хаёлимдаги улуғ одамга раво кўргим келмаган. Бир марта, мавриди келиб, қўнглимдан кечтан ўйни у кишига очгандай бўлдим.

Гап шундаки, Йўлдош ака тез-тез шамоллаб турар, бод-артрит дардидан қийналар эди.

Бир гал:

– Уйингиз жуда ажойиб, Йўлдош ака, – дедим дангал. – Лекин унчалик ўрнига тушмаган.

– Ҳа-а, нимага? – уй эгаси менга таажжуబ ила қаради. – Бу уй шаҳарнинг энг қулавий ерида жойлашган, бугунги куннинг мухташам биноларидан бири.

– Тўғри. Лекин трамвай, троллейбус, автомашиналар шовқини бўйича ҳам олдинги ўринда турса керак. Улардан чиқадиган ҳидлар, тутунлар-чанглар...

– Во, топдингиз! – деб Йўлдош ака ўнг қўлини баланд кўтариб, туширди. – Ҳа, буни биламан. Уйқум кўп бузилишига шулар сабаб.

Мұхаммад САЛОМ

– Албатта-да, – тасдиқладим. – Ҳаловатсиз уйқудан ором олиб бўлмайди, соглиққа зиён.

– Худди шундай. Шаҳар раҳбари Нишоновга ҳам буни эслатувдим.

Орадан қанчадир вакт ўтди. Катта амалдорлар каби Йўлдош Муқимов ҳам ҳар жиҳатдан қулай, нисбатан осойишта, кўп хонали, муҳташам уйга кўчадиган бўлди.

Мулоқотларимиз у кишининг янги уйларида давом этди. Дам олиш кунларида баъзан сим қоқиб, ўзим борар, гоҳида ўзлари йўқлардилар.

Назаримда, Йўлдош Муқимовда бўш вакт деярли бўлмас, ҳамиша банддек кўринар, уйида ҳам тез-тез меҳмон кутилар эди. Ани янгамиз менда жуда камтар-камсукум, сухбату гурунгларга сира аралашмайдиган, эрига меҳрибон, лаззатли таомлар ила хушнуд этувчи пазанда аёл сифатида таассурот қолдирган. Сим қоққан дамларимда янгамиз овозимдан танибок, ҳол-аҳвол сўрашар, кейин дастакни хўжайнинг узатар эди. Бир куни кимдир, чойхонадаги гурунгдами, ҳозир эсимда йўқ: “Муқимов қишлоқдан чиққан одам, ёзар даражада русчани чуқур билмайди, ёзганларини аввал хотини таҳриридан ўтказади, кейин Московга жўнатади” деганида уни кескин рад этиб, бунга асос йўқлигини, ҳатто чўлда яшаб, ўзга тилларни она тилидай ўзлаштирган одамлар кўплигини дангал айтганман. Боз устига, Муқимовнинг танишларию дўстлари орасида русий забон кишилар кўпчиликни ташкил этар, меҳмонларнинг аксарияти масковлик қалам аҳллари бўларди. Яна... у кишининг Москвадаги Максим Горький номли олий адабиёт курсини ҳам тутатганини билардим. Шуларнинг ўзиёқ аканинг русчани чуқур билиши, бу тилнинг нозикроқ товланишларини кенгроқ англашини исботлай оларди.

Телефонлар дастидан мулоқотлар тез-тез бўлинib турар, баъзан қайтадан бошланар эди. Бир дафъа эса... нафас олмай, қотиб қолдим: “Правда” мухбири республика бош раҳбари Шароф Рашидов билан эркин, худди ёнма-ён ўтирган каби – гоҳ жиддий тортиб, гоҳо хаёл оғушида, сокин гаплашарди. Англашимча, ўшанда гап атрофидагиларни писанд қилмай қўйган, ҳаддидан ошиб кетган бир вилоятнинг бош раҳбари хусусида борарди. Ўша бошқон ҳақида ғалати мишишлар юришини мен ҳам эшитган эдим. Ҳар қалай, фикрлар бир ердан чиқди, шекилли, Йўлдош aka маъқуллаб, қўшимча маълумотлар ҳам билдириди. Мулоқот анча узоқ давом этгандай, назаримда муроҳада тарзида ўтди. Ундан кейин мезбон билан гапимиз унча қовушмади. Уй соҳиби хаёл оғушидан чиқолмай қолди. Ҳайрлашувимиз ҳам хаёлчан кечгандай туюлди... Орадан бироз вакт ўтгач, “Правда” газетасида ўша раҳбар хусусида Йўлдош Муқимовнинг далилларга бой танқидий мақоласи чоп этилиб, анча-мунча шов-шувларга сабаб бўлди, мағрур раҳбар ўз вазифасидан озод қилинди.

Шу ўринда муроҳада юритиб, ўзимча дейман: Йўлдош аканинг танқидий чиқишлигарга уччалик ҳуши йўқ эди. Тўғри, ёмон ҳолатлардан афсусланар, ҳатто ижирганар, лекин оламга ёйишини, бирорни бадномлик ботқоғига ботиришини, эҳтимолки, ўз юртини ёмонотлиқ қилишини истамасди. У кишида табиий ҳиссиёт, шоирона кайфият устувор кўринарди. Шу маънода мен Муқимовнинг мухбир эмас, улкан ёзувчи бўлишини жуда хоҳлардим.

Фикримни очиқ айтган дамларим ҳам бўлган:

– Йўлдош aka, менинг назаримда, “Правда” сизнинг энг нозик, энг гўзал онларингизни, туйгуларингизни еб қўяяпти, йўққа чиқаряпти...

Дангалроқ, қалтисроқ айтилган гапдан фоят ҳайбатли одам ранжиши, мени жеркиб ташлаб, уй эшигини очганча, кўчани кўрсатиши мумкин эди. Шу ҳол

хаёлимга келдию эсанкираб, жимиб қолдим. Лекин у зот менга бир дам қараб турди-да, сўнг ўйчан бош силкиди ва:

– Рост айтасиз, – деди. – Буни ўзим ҳам сезаман.

Бу иқрор мени дадиллантирди, чоғи:

– Бу ҳам керакдир, – дедим “отилган ўқ”ни хаспўшлаб. – Лекин ўқувчилар сиз ёзган ҳикояларни, қиссалару романларни кўпроқ ўқиса..

– Э, бу – менинг орзуим... – деди хўрсиниб Йўлдош ака.

– Унда... – мен дарҳол маслаҳат бергим келди: – Ўзимиздан бирор газета ё журнал раҳбарлигини олиб, бадиий асарлар ёзиб юрсангиз, яхши эмасми?

Йўлдош ака кулди ва:

– Ихтиёр менда қолибдими, Мухаммаджон? – деди. Кейин гапни бошқа томонга бурди: – Вақтингиз бўлса, Бухорога бирга сафар қиласайлик.

Сергакландим: “Ўринсиз гап айтдим, чоғи...”

* * *

Эслашимча, 1971 йилнинг олтин куз кунлари эди, хонада бирорнинг анча хом қўллэзмаси устида бош қотириб ўтирадим. Ногоҳ директор йўқлаб қолди. Одатда, катта раҳбарнинг муҳаррирларга иши тушмас, бирор гапи бўлса, бўлим мудири ё бош муҳаррир орқали билдириб кўярди. Бунинг устига мен нашриёт тавсияси билан яқиндагина Болгариянинг кўплаб шаҳарларида айланиб, дам олиб қайтгандим. У вақтларда чет давлатларда бўлғанларнинг ҳар бир қадами кузатиб бориларди. Миямда сафар чоғида наҳотки қалтисроқ қадам қўйганман, деган хавотир ғужғон ўйнайди. Аммо Абдулазал Ваҳобов (охиратлари обод бўлсин, адолатли раҳбар эди) мени кулимсираб, очик чеҳра билан қарши олди ва дабдурустдан:

– Сизни Марказкомдан сўрашяпти, – деди. – Уларга мурожаат қилувдизми?

– Йў-ўқ... – дедим чўчинқираб. – Уларга ҳеч ишим тушмаган...

– Бўлим мудири Тўраевнинг қабулхонасига боришингиз зарур экан. Мени номимдан айтинг, ҳайдовчи ЦКгача обориб қўяди. У ёқда сизни кутиб олишади.

– Нимага чақиришгани сизга маълумми, Абдулазал ака? – деб сўрадим юрак ютиб Ваҳобовдан.

– Йўқ, менга ҳеч нима дейишмади. Лекин, қўрқманг, яхши гап бўлса керак.

Дарҳақиқат, қабулхонада мендан бўлак яна бир неча танишу нотаниш – чақирилганларнинг чехраларини кўриб, сал ҳовурим босилди. Мени эса дарҳол ичкарига бошлишди. Бўлим мудири юзини қалин соқол босган, барваста, малла одам билан тик турган ҳолда нималарнидир муҳокама қиласади. Саломимга иккаласи ҳам қўлимни олиб, ҳол сўрашди. Сўнг бўлим мудири ҳамроҳини менга таништириди:

– Бу киши Москвадан келганлар, “Литературная газета”нинг бош редактор ўринбосари... – Тўраев кимнинг исм-шарифини айтгани ҳозир эсимда йўқ. – Сиз билан сұхбатлашмоқчи эканлар... – сўнг у меҳмонга мен ҳақимда маълумот берди.

Қўққисдан: “Ажабо... – деган ўй ўтди хаёлимдан. – Шундай улуғ бир газета раҳбарининг менда нима иши бор экан?...”

Ҳали ўзимни ўнглаб олмасимданоқ редактор ўринбосари менга устма-уст саволлар берди. Мен университетни тугатганим, иккита газетада ишлаганим ва нашриётдаги фаолиятим, учта китобим нашр этилгани хусусида гапирдидим.

– Понятно, – деди ногоҳ меҳмон сўзимни тинглаб бўлгач. – Я приглашаю Вас на работу в нашем газете.

Мұхаммад САЛОМ

– Ах... – анқайиб қолдим. – К... как?

Улар бир-бирларига кулиб қараши. Сүңг мұхаррир мувини тушунтири:

– Как специальному корреспонденту “Литературной газеты” по Узбекской Республике...

Шу он “Правда” хамда “Литературная газета”да маҳсус мұхбір бўлган буюк Чингиз Айтматов ва ўзимизнинг Йўлдош Муқимовлар, Одил Ёқубов билан Иброҳим Раҳимлар кўз ўнгимда жонландию беихтиёр ҳаяжонланиб, бош чайқадим.

– Ну, что? Не хочется?

– А, я... русский язык плохо знаю, – дедим қизарганча. – Разговорную речь тоже...

– Да-а... – дедио ўринбосар ҳафсаласи пир бўлган каби ҳамроҳига ғалати қаради. Тўраев эса иккала қўлини икки ёнга ёйиб:

– Понятно, он отказывает, – деди. – Что делаем?

Шу билан масала ҳал бўлди, шекилли, бўлим мудири менга:

– Сиз бўшсиз, – деди паст овозда. – Ишингизга бораверишингиз мумкин.

Қабулхонага чиқсан, тиниб-тинчимас олим, таржимон, ёзувчи Маҳкам Маҳмудов эшик ёнида навбат кутарди.

Тўлқинланган ҳолда ишхонага қайтар эканман, воқеалар худди тушимда кечётганга ўхшар, гоҳо “уйғониб”: “Мен кимману жаҳонга машхур “Литературная газета” қайда?” деб ўзимга савол берардим. Елка қисардим. Тўғри, хикоялариму очерклар китобларим ва “Иқрор” деган қиссан ўша кезларда тилга тушган, учрашувларда қизғин баҳсларга сабаб бўлиб келарди. Бундан кўнглим кўтарилиларди. Аммо улуғ жойга ишга чақирилишимни сира ақлимга сифдиролмасдим. Кимдан чиқдийкин бу фикр? Русча ёзиш... осон эканми? Баъзан нозик, ажиб фикрларни ўз тилингда ифодалаш фоят қийинлашиб кетади...

Хеч нима бўлмаган каби хонамда дардисар қўлёzmани хаёлчан вараклар эканман, хонага директоримиз кириб келганини пайқамай қолибман. Бўшроқ вақтида гоҳо у киши хоналарга кириб турар, мұхаррирлар билан самимий чақчақлашар эди.

АБДУЛАЗАЛ ВАҲОВНИНГ ДАДИЛЛИГИ

– Ха, нима бўлди, Мұхаммаджон? – деб сўради Ваҳобов ёнимдаги курсига аста ўтирад экан. – Тинчликми?

– Тинчлик... – дедим хотиржам овозда ва рўпарамга кўз ташлаб қўйдим. У ёкдаги курсида мұхаррир Эркин Миробидов ўтирас, раҳбаримизнинг саволидан ажабсинган каби менга кўз тиккан эди.

– Бирор иш буюришдими? – яна сўради директор.

Энди бор гапни айтмай иложим қолмаган эди:

– Мени “Литературная газета”га, Ўзбекистон бўйича маҳсус мұхбирликка сўрашди?

– А? Э, зўр-ку! Табриклиман!

Ҳиссиз қулимсирадим ва:

– Э, бўлмайди... – дедим. – Менга тўғри келмас экан...

– Нимаси тўғри келмас экан?

– Русчада ёзолмайман, – дедим.

– Рад этдингизми? – Эркин Миробидов ишонқирамай, шошиб сўради.

– Ха...

Ваҳобов ўйланиб қолди. Мени, чиндан ҳам у ишга лойик эмаслигимни хис этдими ёки мендай камсуқум, аммо ўз ишига масъулиятли бир муҳаррирдан ажрагиси келмадими, дарров фикр билдирамди. Аслида ушбу жамоада мен ўзим ҳақимда ғалати таассурот қолдирганимни яхши тушунардим. Йиғилишларда бир-икки русий забон кишини деб ҳамма рус тилида гапиради. Мен эса гўё атайлаб она тилимда сўзлардим. Сезардим: бундан баъзилар кулар, баъзилар ошкора эмас, пинҳона, секин бош силкиб, маъқуллашарди. Директоримиз эса ҳеч қачон эътиroz билдирамаган. Бу одамнинг иш услуби менга ёқарди. Сезишмича, унинг менга муносабати ҳам самимий эди. Аслида, пойтахтга ишга келишимда Ваҳобовнинг алоҳида ўрни бор. У вактларда Абдулазал aka “Ёш ленинчи” газетасида бош муҳаррир, мен “Бухоро ҳақиқати”да адабий ходим эдим. Ёшлар матбуотида ҳам кўп йиллардан буён фаол қатнашардим...

1965 йилнинг охирлари эди. Бош муҳаррир Облоқул Эгамов (жуда танти, мард, дилкаш одам эди) шошилинч тарзда мени чақириби қолди. Хонасига киришим билан кўлидаги телефон дастагини менга узатар экан:

– Сиз билан “Ёш ленинчи”нинг редактори Ваҳобов гаплашмоқчи, – деди. У одам билан ҳеч қачон мулоқотда бўлган эмасдим, лол қолганча гўшакка салом бердим. У киши алик олиб, майнин овозда фикрини айтди:

– Янги йилдан газетамиз ҳафтасига беш мартадан чиқадиган бўляпти. Шу муносабат билан сизни ишга таклиф этмоқчиман. Нима дейсиз?

Довдираф қолдим. Пойтахтда, адабий муҳит ичидаги бўлиш – орзуим эди.

– Бош раҳбарингиздан рухсат олдим... – деган овоз менга далда бўлгандай:

– Майли, – деб юбордим.

– Унда тез орада келиб кетсангиз, яхши бўларди.

– Хўп, – дедиму дастакни бошлиғимизга қайтардим.

– Сизни уларга бермасдим, – деди дастакни кўйгач, у киши менга қараб.

– Лекин ўзим ҳам янги йилдан юртимга, Андижонга ишга кетяпман.

– Э... – дедиму афсусланишними, табриклишними билолмай, бошқа бирор сўз айттолмадим.

– Тошкентга бориб келишингиз учун сизни икки кунлик командировкага юбораман, ортиқча харажат тортманг, укам! Оқ йўл сизга, ижодингиз гулласин!

Тошкентда иш тез битди. Суҳбатлардан сўнг аввалги ишхонамга сўров хати ёзилди. Аммо Ваҳобов шарт кўйди:

– Бир ҳафтадан кейин, иккинчи январда иш бошлайсиз. Етиб келасиз, а?

– Ҳа, – дедим ўйлаб ўтирумай.

Бирорк ишнинг биринчи куниёқ масъул котиб ёнимга келиб:

– Бугун навбатчилик қилиб берасиз, – деди юмшоқ овозда.

“Дарров-а?” – деган ўй ўтди хаёлимдан. Ҳар қалай, вилоят рўзномасида ишлаб келган мен учун бу унча қийин иш эмас. Лекин ўта масъулиятли саналган навбатчиликни унча хуш кўрмайман: хатолар ўтказмасликка-ку ишончим комил; фақат тундаги ҳарфхўрлик, кейин уйқусизлик азоби... Бир ойда икки марта... Ҳар қалай, чидаса бўлади...

– Саҳифалар қаерда ўқиб, тузатилишини биласизми? – хаёлимни бўлди масъул котиб.

– “Правда Востока” кўчаси, газеталар корпусида. Биринчи қават-а?

– Топиб оламан.

– Йўқ, бугунча сизни обориб кўйишади.

Мұхаммад САЛОМ

Бироқ навбатчилик жуда оғир кечди. Аввал ҳаммаси күтганимдан ҳам анча силлиқ бораверди. Ҳа демай, соат кечки тұққылардаға газета босилишига рухсат берувчи имзо құйман, деб хурсанд ўтирибман. Ногоҳ ўта жиддий, расмий хабар келиб қолди: СССР Министрлар советининг раиси А. Коссигин раҳнамолигида Ҳиндистон бош вазири Ганди билан Покистон президенти Бхуттонинг Тошкент учрашуви муваффақиятли якунланган. Уруш ҳолатидаги иккала давлат ўртасида яраш ва дўстона муносабатлар битимига имзо чекилган. Нутқлар, келишувлар... Бу дунё аҳамиятига эга, ғоятда мухим воқеа... Шубҳасиз, бунақа расмий хабарлар мен учун янгилик эмас: фирмавий газетада кўпларини ўқиб, бир неча бор тонглар оттирганман. Энди... ёшлар матбуотида ҳам давом этаркан-да...

Орадан уч-тўрт кун ўтиб, яна бир синовга дуч келдим.

Душанба куни эрталабки мажлис-летучкада раҳбар Абдулазал Ваҳобов ўз сўзида вилоятларда комсомол конференциялари – ҳисботлар бошланаётгани, ўта масъулиятли бу ишни газетамизда чиройли ёритиш ҳақида гапириб, ўринбосари Рустам Шоғуломовга сўз берди.

Бош мұхаррир ўринбосари... Олифтанамо, озғин, тажангроқ қўринган бу одамни унча танимас, ёзган бирор нарсасини ўқиган эмасдим. У киши ходимларга масъулият ҳақида эслатиб, ким қайси вилоятга бориши хусусида ахборот берди ва энг аввал менинг исм-шарифимни тилга олди:

– Биринчи конференция индинга, Сирдарё вилоятида бошланади. Бу ишни ёритиш учун Мұхаммаджон Саломов эртага Янгиер шаҳрига жўнайди.

Юрагим дук-дук ура кетди: “Бўлим мудирлари, тажрибали қаламкашлар тургандা дастлабки катта тадбирга мени танлашгани ажабми?”

Кечга яқин поездда вилоят марказига етиб бордим. Ҳар қалай, ёшлар марказини қийналмай топдим. Лекин бино арининг уясига чўп суқилган каби ғужфон. Суриштириб, биринчи котибга учрашдим.

Эртасига байрамлардагидай безатилган театр биноси ҳар ёқдан келган, кўзларида шодлик, нимагадир интилиш, шавқ балқиган йигит-қизлар билан гавжум бўлиб кетди. Уларга қараб, менинг ҳам руҳимда ажиб бир қўтарилиш қўзгалди. Маъruzani ва сўзга чиққанлар фикрларини завқ билан тингладим. Баъзи гапларни ён дафтарчамга ёзиб қўйдим. Шу орада Боёвут туманидан келган ўкувчи қиз – Ҳалима Худойбердиева анжуман қатнашчиларига бағишлиб, таъсирили шеър ўқиди. Бир кундан кейин билдимки, хомлигим панд берибди. Ўкувчи қизнинг бу шеъри мақолам руҳини қўтариб юбориши мумкин экан-а! Қизалоқ билан учрашмаганим учун ўзимни айбладим.

Ўша тунда поездда қайтаётib, ғоят тантанали ўтган анжуман ишини қай тарзда ёритиш масаласи бутун хаёлимни чулғаган, бирор ечим устида тўхтолмас эдим. Эртаси куни ишга келиб, курсига энди ўтирган эдим ҳамки, масъул котиб Турғун Авазов рўпарамда тўхтаб.

– Қани мақола? – деб жиддий сўради.

– Қанақа мақола?

– И-е, Сирдарёга нимага бориб келдингиз?

– Ҳм... – дея индамай қолдим.

– Ҳозироқ ёзинг, номерга туширамиз. Индинги сонда чиқиши зарур. Бир сахифа. Редактор топшириғи бу.

Мени ҳаяжон босди: “Бир сахифа... Улгуармиканман? Эплолмасам-а?”

Шунда ногоҳ миямда: “Юракларин байроқ қилиб келганлар”, деган ном ярқ этиб, кўзимга кўринди ва ҳали узоқлашмаган масъул котибга:

– Хўп! – деб юбордим. Бунинг устига чап томон тўрдаги устол қаршисида ўтиргувчи соҳа бўлимининг мудири Мухтор Аҳмедов ёнимга келиб:

– Сиз ёзаверинг, мен устидан кўриб, машинкага тайёрлаб беравераман, – дея руҳимни кўтарди.

Дарров ишга киришиб, аввал ўйлаганим бош сарлавҳани йирик-йирик, жимжимали ҳарфлар ила ёздиму тагига тўлқинли чизик тортдим. Шунда хаёл яна ўргатди: “Энди кичик сарлавҳалар ила давом эттири.”

Иш шиддатли жўнашди. Биринчи қофозни кўздан кечирган Мухтор ака:

– О-ҳо, зўр-ку: “Юракларин байроқ қилиб келгандар”, деди кулимсираб. – Бошланиши яхши. Файрат қилинг...

Бўлим мудири билан иккаламиз тушлик қилмадик. Мухтор ака менда яхши таассурот қолдирди. У ҳар бир сарлавҳача остидаги бўлимни назардан ўтказиб, машинкага тайёрларкан, мени рағбатлантириб турди. Соат тўртларга яқин иш якун топди. Масъул котиб эса матнни дархол босмахонага жўнатди. Мен устидан кўришга улгурмадим. Бундан кўнглим хижил эди.

Эртаси куни ишга келганимда Турғун ака самимий сўрашганидан сўнг:

– Тузук дам олдингизми? – деб сўради. – Чарчоқ чиқдими?

– Ҳа, албатта, – дедим очик чехра билан.

– Унда... саҳифангиз чиқаяпти, навбатчилик қилиб берасиз.

– Хўп, – дедим ўйлаб ўтиrmай.

Кечга яқин менинг саҳифам корректурасини ўқиб тутатган Ваҳобовнинг чехраси хиёл ёришиб:

– Дуруст! – деди мамнун оҳангда. – Бу ёғига шундан пасайманг.

– Ҳаракат қиласман, – дедиму шу он ўқувчи қизни эслаб: “Ўша шеър бўлганида саҳифа янада бошқачароқ бўлармиди...” деган ўй хаёлимдан кечди.

Орадан қанчадир вакт ўтиб, ёзганлари менга ёқадиган, анча тажрибали қаламкаш Ашурали Аҳмедов бир куни ўз-ўзидан ёрилиб қолди:

– Яшанг, укам, қотириб қўйдингиз! Ҳеч ким сиздай эшилиб ёзолгани йўқ.

Мактоб менга ёққан, яна баъзилар ҳам мақолани табриклаган эсалар-да:

– Йўғ-э, унчалик эмас, – деб ўз “камчилигим”ни айтдим: – Пафосга кўпроқ берилганман. Шошилиб ёздим.

– Ёшлик шуни кўтаради, укам, – дея у елкамга уриб қўйди. – Синовдан яхши ўтдингиз. Асли сизни синаш учун у ёққа ёлғиз юборишган.

– Ҳа-а, – дедиму ўйга чўмдим. Аммо ҳаёт мени яна кўп синовлар гирдобига отишини ҳали билмас эдим. Ҳаётнинг ўзи, юриш-туриш, ютуғу машаққатлар устоз янглиг йўл кўрсатишини анча кейин англадим. Бунга чидаган ютаркан, тоб беролмаган мағлубият аламини тортаркан. Оллоҳга шукрки, ўзим бирор “жанг”га кирмаганим боис мағлубиятдан омон қолдим. Рост, хатолар мени четламади. Ўша кезларда жуда улуғ нашрлардан менга ишга таклифлари тушди. Айни катта раҳбарлар сухбатидан ўтиш чоғида ўзимни ўнгладим: “Газетанг сени эъзозлаб, Бухородан олиб келсаю икки йилдан сал ўтиб, улардан юз ўгирасанми? Инсофинг борми?”

* * *

Ёшлар нашрида Абдулазал Ваҳобов билан ўн бир йилдан кўпроқ вакт бирга иш олиб бордим. Фаолиятимда кўтарилишлар, ижодимда бурилишлар юз берди, ҳаётий тажрибам тобора ортиб борди. Бунда... Ваҳобовнинг ўрни...

Мұхаммад САЛОМ

Бу одам хусусида: “Күнглида кири йўқ, кек сақламайды, яхшилигини пеш қилмайды” дейиш камдай. Самимий, покиза одамлиги чөхрасидан сезилади. Баъзи раҳбарлар ўзи каби, ўзидан ўткир кишини хуш кўрмайды, ўрнини олиб қўйишдан чўчийди ва пайини қирқиши йўлини қидиради. Ваҳобов эса аксинча: қобилияти, келажаги сезилган ёшларни ҳимоя қилиб, асарларига эҳтиром ила қарар, чоп этишга уринар, ҳатто, баъзиларини иккиланмай ишга таклиф этар эди.

Шу ўринда буюк шоир Эркин Воҳидов хотирамда жонланади. “Ўзбегим” шеъри ва тенгиз овоз соҳиби Шерали Жўраев ижросидаги қўшиғи халқ орасида кенг ёйилиб, давраларнинг асосий мавзусига айлангач, шоирнинг обрў-шуҳрати фоят кўтарилиб кетди. Аммо шўровийлик ботқоғига ботган, миллий ўзликдан маҳрум арбоблар буни ҳазм қилолмай, ижодкорга ҳисобсиз таъна-тошлар ёғдирдилар, шоирни мажбуран ишдан бўшашига эришдилар. Эркин ака анча вақт ишсизлик дардини бошдан кечирди. Шу аснода Абдулазал Ваҳобов иккиланиб ўтиrmай, уни бош муҳаррир ўринбосари лавозимиға таклиф этди. Кўп ўтмай, бош муҳаррирликка кўтариб, фоят ибратли иш қилди. Ундан бироз аввал директоримиз таниқли ёзувчи, жасур фельетончи Худойберди Тўхтабоевни ҳам бўлим мудирилигига қабул қилган, қисқа вақт ичида у кишини юқори бўғин раҳбарликкача етказган эди. Москвадан олий адабиёт курсини тутатиб қайтган, тенгиз шоира Ҳалима Худойбердиева ҳам айнан ёшлар нашриётидаги қисқа фаолиятидан кейин янада юқори мартабаларга эришгани ҳаммага аён. Лекин уларнинг ҳеч бири ўзини ардоқлаган етакчининг лавозимиға кўз тикмаган. Албатта, тантига тантлилк ярашади-да...

Яна... Абдулазал Ваҳобовда ўзига хос мулойимлик билан бир қаторда кишига ҳеч бир озор етказмайдиган қаттиққўллигу талабчанлик ҳам баъзан юз кўрсатиб қолар эди: ютуққа эришган ходимни талтайтиrmай, ортиқча мақтамай, унинг қаршисида янги имкониятлар очилишига рағбат уйғотар, хато қилган кимсани эса ерга урмас, қаттиқ тергамас, аксинча, фикрлашга, ўзини оқлашга чорларди. Танқидни ҳам, мақтовни ҳам ҳаддан ошириб юбориш жиддий зарар эканлигини ҳис этарди, чамамда.

Ушбу ёдномани ёзаётib, тақдиримда муҳим бурилиш кутилган ўша кунни эслаб, яна Абдулазал Ваҳобов хаёлимдан ўтди: “Қандай самимий, покиза одам эди-я?..”

Ўшанда раҳбаримиз нималар ҳақида ўйлагани менга қоронғи. Ҳар қалай, сал ўтиб у:

– Яхши бир имкониятни бой берисиз, – деди ўрнидан туриб кетар экан. – Русча ёзишни ўрганиб кетардингиз. Хафа бўлманг, ҳали ёшсиз...

ЯНА МУҚИМОВ ХАЁЛ ИЧРА КЕЗАДИ

“Правда” газетасининг Ўзбекистондаги бош муҳбири эндилиқда “Марказ-2” деб аталувчи, узун, тўққиз қаватли иморатнинг иккинчи қаватида, олти хонали уйда яшаб, фаолият кўрсатарди. Ўз даврининг сара иншоотларидан саналган бу бинонинг биринчи қаватида “Болалар дунёси”, ҳамма турдаги моллар сотилгувчи ҳар хил дўконлар жойлашган, хонадонларнинг эгалари ҳам юртда танилган бош муҳаррirlар, вазирлар, йирик олимлар, катта идораларнинг раҳбарлари эдилар. Ҳатто, Шароф Рашидовдай буюк раҳбарнинг укаси, Чингиз Айтматов асарлари таржимони, фоят камсукум, камтарин олим Асил Рашидов ҳам уларга қўшни эди.

Муқимовнинг аввалинг кенг-мўл, уч хонали уйлари ҳам яланг, палоссиз, тахтаполда шиппакда юриларди. Кейинроқ, улар бу “маҳобатли жой”дан тўрт хонали

бошқа уйга кўчганларида ҳам бирор бир ўзгариш сезмаганман. Лекин олти хонали уйдан нечук кетганлари сабабига қизиқдим. “Қимматлик қилди, ҳар ойда палон сўм...” деганлари миямда муҳрланиб қолди. Ҳеч нима деёлмадим. Аммо ажаб ҳовлиларда башанг яшайдиган баъзи қаламкашлар хаёлимда жонланди. Улар тинимсиз ёзадилар, қалин-қалин китоблар чиқарадилар. Йўлдош aka эса... “Правда”да ишлаш осон эмасдир-да. Мана, буюк Чингиз Айтматов ҳам “Правда” мухбири. Қандай зўр нарсаларни кўтариб чиқади. Ҳатто, ўзбекнинг дарди ҳам у улуғ одам дилини ларзага солади. Биз у зотни ўз ёзувчимиз, деб санаймиз. Мен Муқимовнинг ҳам Айтматов каби жаҳоншумул асарлар ёзишини хоҳлардим. Жуда! Лекин... билмадим, бирор нима деёлмайман. Назаримда, киришса, ёзишга имкони бор, хаёлотининг қамрови кенг эди. Ҳар қалай, шундай, орзулаганимдай жасур ижодкор кейинчалик юртимизда ҳам бўй кўрсатди: буюк қалам соҳиби Одил Ёқубов қизил империянинг пойтахтида, Халқ депутатлари қурултойининг нақ минбаридан туриб, жафокаш ўзбек ҳалқининг аҳволи ҳақида бонг урди, бутун дунё аҳлини огоҳ этди. Ўшанда кўзларимдан пориллаб ёш оққан.

ТОШПЎЛАТ ҲАМИД

Бир гал (ўтган асрнинг 80-йилларида) эъзозли юртдошим мени ўзи билан бирга Бухоро сафарига таклиф этиб қолди. Таътилдамиди, бошқа режаларни кўзлаганими, буни билмас эдим. Ҳар қалай, бу таклифдан бошим кўкка етган...

Телефонда келишиб қўйилгандирки, Когонда, бош бекатда бизни шоир Тошпўлат Ҳамид ҳазил-хузулу қувноқ чехра ила кутиб олди. У вақтда Бухоронинг эрка шоири вилоят бош раҳбариятида мафкуравий-маърифий ишларни бошқарар эди. У кишини мен ҳам ҳурмат қилас, гоҳида телефонлашиб турардик. Норасмий кутиб олишдан англадимки, йўлбошчимиз ҳам у шоирга меҳр қўйган экан. Бунинг устига, Тошпўлат aka “Бухоро ҳақиқати”да Муқимовга ўринбосар, кейинчалик ушбу газетада бош муҳаррир бўлган. Иккала ижодкор деярли тенгдошдай, ҳатто, сирдошдай туюлар, шоиримиз ҳазилу интим латифаларни ҳам тортиниб ўтирмай, бемалол айтаверарди. Йўлдош aka эса кулимсираб, бош иргаб маъқуллар, гоҳо киска муносабат билдиради.

Бизга ажратилган машинада мени олдинга, ҳайдовчи ёнига ўтказишган, улар орқада, ўзаро гурунглашиб боришарди. Баъзан Тошпўлат aka мендан ҳол сўрар, ижодий ишларимни суриштириб қўярди. Умуман, вилоят ижод аҳлининг раҳбари ҳам ҳисобланган бу одам анча ҳайбатли қўринса-да, ўзини катта олмас, мен билан ҳам гоят самимий муносабатда бўларди. Боз устига, айни кунларда эса роман ёзиш ишқида ишдан бўшаб, одамларни, хилма-хил етакчиларни, қишлоқ ҳаётини синчиклаб кузатар эдим. Устоздек саналган бу иккала ижодкор, очик айтмасалар-да, менинг ҳаракатимга хайриҳоҳдек қўринардилар. Балки шу учун ҳам Йўлдош aka мени ҳамроҳликка танлагандир? Сафимизга таниқли шоир ва мафкура етакчисининг ҳам қўшилиши нур устига аъло нур бўлиб, руҳимни кўтарган эди.

Бу одам ҳақида ўйлаб, ногоҳ у билан илк учрашган кунни эсладиму кулгим қистади. Унда мен ўнинчи синфи тугатиб, ёзувчилик илинжида кичик жанрлар бўйича машқлар қилиб юрардим. Ҳозир мавзуси эсимда йўқ, тифиз ёзилган етти ё саккиз саҳифали, сарлавҳа тагига очерк деб битилган нарсани “Бухоро ҳақиқати” рўзномасига олиб борганман. Ёш йигитчанинг адабий жанр даъвоси бироз ғалати туюлганми, кекса бўлим мудири қўлёzmанинг у ер-бу ерига эриниб кўз ташлагач:

Мұхаммад САЛОМ

– Бу – очерк экан, – деган афтимга бир қараб олиб. – Аввал шоир Тошпұлат Ҳамидің үқитинг. У одам маъқул күрса, бизга тавсия этади.

– У кишини танимайман, – десам, бўлим мудири бино ортидаги эшик томон ишора қилган.

Аммо эшик қулф эди. Интиқиб, у ён-бу ён юринқираб, анча кутдим. Бир вақт қоп-қора жингалак сочли, олифта кийинган, ўттиз ёшлардаги, қорача киши қулғга калит солди. Мени ҳаяжон босди. У одам ичкарига кирганидан сўнггина, хавотиру ярим довдираганча юриб, узунчоқ хона остонасида тўхтаб, унга салом бердим. Бош силкиб, алик олгач:

– Келинг, хизмат? – деди гўё мен адашиб кирган каби, таажжуб ила.

– Очерк ёзувдим, газетдагилар сизга юборищди, – дедим тортиниброқ.

– А, очерк? – шоир менга яна бир қараб олди-да, ажабсинган оҳангда: – Аввал у-бу нарсалар ёзганимисиз? – деб сўради.

– Мақола, лавҳаларим республика газетларида чиқиб туроди...

– Хаа... Яхши... – ногоҳ у ҳовридан тушиб, рўпарасидаги курсини кўрсатди.

Ўтираётib қўлёzmани унга узатдим.

Тифиз, майда ҳарфларда ёзилган қўлёzmага кўз ташладиу уни ўзимга қайтарди ва:

– Ўзингиз ўқиб берақолинг, – деди. – Мен эшитаман.

Бундан хурсанд бўлиб, дарҳол ўқишга тутиндим:

– “Кўёш ғарб томон оғди...”

– Тўхтанг, – деди шоир ногоҳ. Чўчиган каби таққа тўхтаб, унга кўз тикдим.

– Кўёш оғмайди, – деди у дангал, қатъий овозда. – Жойида туроди. Ер унинг теварагида айланади.

Лол қотдим. Фикрни англаған эсам-да, қуёш оғиши ерга нисбатан кўчма маънода ишлатилганини айтиш эсимга келавермади. Ўзимни йўқотиб кўйдим. Энди шаҳдим синган, ўқищдаги оҳанг ҳам бузилган эди. Кейин нималар бўлди, эслаёлмайман, ҳар қалай, қўлёzма ўқиш бир қофозга бормай, ўрнимдан кўзгалдим.

– Кўпроқ ўқинг, машқ қилинг, – деган овоз оптимдан эшитилди. – Хусусан, Овечкинга ошно бўлинг.

Орқамга бир қараб олдиму ҳеч нимага тушунмай, елка қисганча йўлимда давом этдим. Хаёлимдан ҳадеб: “Бу Овечкин дегани ким бўлдийкин, қаерда ишларкин, уни қаердан топиш керак”, деган сўроқ ўтаверди. Ўша пайтгача рус тилида бирорта ҳам асар ўқимаган, русчани унча тушунмас ҳам эдим. Суриштириб, кейинроқ билсам, шоирлар бошлиги Москвадаги олий адабиёт курсини битириб келган, кўп ўрис ижодкорлари билан таниш экан. Мен ажойиб очерклар муаллифи Валентин Овечкин ва бошқа буюкларнинг шу жанрдаги асарларини анча кейин ўқиб, сабоқ олган эсам-да, ўша пайтда ўз билганимдан қолмадим, Тошпұлат акага маслаҳатга ҳам бормай, очерк ёзишдан тўхтамадим. Улардан баъзилари, савиясидан қатъи назар, рўзномаларда чоп этилди.

Дорилғунунни тугатиб, вилоят бош рўзномасига ишга келгач, Тошпұлат Ҳамид билан онда-сонда учрашиб, гаплашиб турадиган бўлдик. Бу вақтларда у киши педагогика институти адабиёт кафедрасини бошқариш билан бирга Ёзувчилик уюшмасининг вилоят бўлимига ҳам раҳбарлик қилар, обрўси баланд, ҳеч кимга сўзини бермас эди. Шеър ёки мақола олиб келса, бўлим мудири Мурод Халилга ташлаб кетар, мен машинкадан чиққан нусханинга мудиррга тайёрлаб берардим. Гоҳида иккала тенгдош шоир бирор сўз ёхуд фикр устида баҳсласиб қолардилар. Баҳс бир неча кун давом этган вақтлар ҳам бўларди. Улардан бири ён бергачгина,

шеър газетада босиларди. Бунда кўпинча Тошпўлат Ҳамид ўз сўзини ўтказарди. Улар қаршисида мен кичкина одам эдим, албатта. Лекин сезардимки, шоир ва олим менга беписанд ва бепарво эмас, матбуотда кўринган бадиийнамо нарсаларимни айрича кузатиб борар, гоҳида илик сўзлар айтиб, қўлимни сикиб қўярди. Ҳаттоқи, 1964 йилнинг ёзида, Чимкентда, икки ойлик ҳарбий хизматда бўлган чоғимда ҳам, кутмагандим, икки марта мароқли, юморга бой хат ёзиб, ҳол сўраган, кўнглимни кўтарган эди. Афсуски, фоят қадрли ўша мактубларни ҳар ёққа кўчишлар чоғида йўқотиб қўйганман...

* * *

Бир вақт Тошпўлат Ҳамидинг:

– Ана, Навоийга ҳам келиб қолдик, – деган қўнгироқдай, тиниқ овози мени ҳушимга келтириди. Олду биқинга ялт қарадим. Тепамизда маҳобатли қувурлардан кўтарилиб, кимё комбинати сари йўналтирилган осма “йўл”! Нақ унинг тагидан ўтаяпмиз. Қувурлардан табиий газ ва обиҳаёт оқаяпти. Атрофда кўтарма кранлар, газ билан ишловчи йирик электростанция, заводлар, кўп қаватли баланд уйлар...

Сахро этагида, фоят қисқа муддатда бунёд этилган ажиб шаҳар учаламиз учун ҳам фоят қадрли. Хусусан, “Правда” мухбири бу борада бизга етакчидир: илк лойиҳадан тортиб, шаҳарнинг бугунги қиёфасига қадар чукур билимга эга; қатор мақолаю очерклари дунё матбуотида чоп этилган. Юртга таникли шоиримиз ҳам Масковдан, бошқа ўлкалару пойтахтимиздан ташриф буюрган кўп ижодкорларни томошага, китобхонлар билан учрашувларга бошлаб келган. Мулоқотлар ташкил қилган. Камина ҳам бу тупроққа ҳисобсиз излар босган: “Бухоро ҳақиқати” ва “Ёш ленинчи” (“Туркистон”) газеталарида ишлаган йилларимда бўлажак Навоий, Зарафшон шаҳарларига, Конимех ва Томди яйловларига сафарларга чиқиб, турли мавзуларда қалам юритганман. “Тошлоқдаги хазина” деган китобим ҳам айнан шу шаҳар қад ростлаши ҳақидаги “Сахро ва одамлар” очерким билан бошланади.

Эҳ-ҳэ, ундан кейин қандай ўзгаришлар рўй берибди...

Бироқ мен ҳозир бу ўзгаришлар ҳақида эмас, ҳаётимда қандайдир маънода из қолдирган азизлар хусусида фикр юритмоқдаман. Энди улар билан сўзлашиш имкони йўқ, мангу уйқуда ётибдилар. У вақтларда гуркираган дамларимиз эди...

Марказга етганимизда шаҳар раҳбари, ўрта ёшлардаги, баланд бўйли рус кишиси, ўзининг қора сақиҷдай ялтироқ хизмат машинаси ёнида, викор ила бизни кутиб олди. Бу мулозаматни ким ташкил этганини мен албатта билмас эдим. Ҳар қалай, “Правда” мухбири вилоятнинг мафкура етакчисига ёқтиргандай, ғалати қараб қўйди. Айтиш жоизки, гарчи, ўз юртимизда эсак-да, ушбу янги шаҳарда, Зарафшонда, Мурунтовдаги тилла конларида, бошқа муҳим ўринларда лавозимли маҳаллий аҳоли вакилларини деярли учратиш маҳол эди. Улар асосан савдода, ошхона ишларида, коровулликларда, майший хизматда, кам маошли ўринларда фаолият кўрсатардилар. Бир сафарим чоғида Зарафшон фирмә раҳбаридан бунинг сабабини сўраганман. У қулимсираб: “Маҳаллийлар ялқовроқ, раҳбарликка уқуви йўқ, ошна-оғайнигарчиликка берилувчан,” деган уялмай-нетмай. Жаҳлим чиқкан: “Шунча милён пахтани, тиллога тенг пиллани, тонна-тонна чорва маҳсулотларини ким етиштириб беряпти?” деганимда, “Ҳазиллашдим, ўртоқ, – деган. – Бу ёққа бутун иттифоқдан тажрибали, билимли кишилар юборилган. Ҳамма ишларни ўшалар – бизлар қилајапмиз. Маҳаллийлар ҳам ўрганаяптилар...”

Мұҳаммад САЛОМ

“Нимани?” – деб сүрабман беихтиёр. “Бошқаришни-да”, деганига индамай, чукур хұрсинаң күйгандан.

“Ёлғон! – деганман ичимда. – Ҳаммасини ўзларинг учун қиляпсизлар”. Ва шунда чиндан ҳам улар бизга мустамлака сифатида қараашларини ҳис этиб, ичдан ёнгандан. Лекин буни ошкор айтіб бўлмас, “коммунизм душмани”га айланыш ҳеч гап эмас эди.

Аввал саҳро этагида бунёд этилган шаҳар бўйлаб айландик: янги мавзелар, курилаётган бинолар, катта майдонни эгаллаган, ғоят ҳашаматли кимё комбинати, улкан магазинлар, емакхоналар, савол-жавоблар...

Икки қаватли, ноёб молларга бой, муҳташам бир магазинга кирганимизда лол қолдим. Шундай ажаб дўконни мен Москвада кўрган, анча-мунча нарсалар харид қилгандим. Энди, Навоийда... афсуски, ёнимда пулим оз: фақат отажонимга атаб биргина свитерни 38 сўмга сотиб олдим, холос. Бунақасини ҳатто пойтахт Тошкент дўконлари пештахталаридан ҳам топиб бўлмас эди. Бухоро вилоятига қарашли, асосан келгиндилар яшайдиган учала шаҳар – Навоий, Зарафшон ва Учкудуқ Москва таъминотига киритилган эди.

ТАҢҚИДДАН КЕЧИШ – ТАРАҚҚИЁТГА КАФАН БИЧИШ ДЕГАНИ

Орадан анча вақтлар ўтди... Бу пайтда замон зайлар ижодкорни боши берк кўчага киритиб кўйган, қатор ҳамкаслар қатори камина ҳам ўттиз йилча бирорта китоб чиқаролмаган эдим. Тўғри, босмага тушган, ҳатто босишга тайёр матнлар йўқотилмас, режадан тушмай, йилдан-йилга орқага сурилаверар, янгича усуздаги ҳомий кемасига умид қилинарди. Менда эса ҳомий топишга лаёқат йўғиди. Аммо адабий ҳаётим сира тўхтамаган, ўзига хос тарзда, сокин давом этарди. Шу тариқа, ўн тўрт йиллик уринишларим тўрт қисмли, иирик роман кўллэзмасини битириш билан якун топди. Унинг биринчи қисми “Шарқ юлдузи” жарнали “Нажот” номида ўқувчиларга тақдим этилди. Асар тўлалигича тайёр ҳолга келгач, Ёзувчилар уюшмасининг наср кенгашида муҳокамадан ўтиб, “Ўзбекистон” нашриётига чиқариш учун тавсия этилди. Тавсияю кўллэзма билан бош муҳаррир танишиб чиққач, дарҳол кейинги йил режасига киритди. Аммо раҳбариятдаги ўзгаришлар мени яна ҳомий излаш балосига йўлиқтириди...

Хуллас, “Тафаккур” нашриёти менга шафқат қилди: икки китобдан иборат “Катта хонадон. Изтироб ва севинчлар” номидаги янги ҳамда аввал абгор ҳолда чиққан “Мувозанат” (тўлдирилган “Амал ҳавоси”) романларимни арzon нархда чоп этиб, мени қувонтиришди. “Тафаккур”га ҳамиша таъзимдаман...

Китобларим нашрдан чиққан кунларнинг бирида ёзувчи, ҳамқишлоғим Нортўхта Қилич сим қоқиб:

– Йўлдош ака сизни сўраб, салом айтдилар, – деб қолди. Хижолат тортиб, бир дам сукутга ботгач, ногоҳ ўнгланиб:

– Э, раҳмат! – деб юбордим. – Ўзим билан ўзим овора бўлиб, анчадан бери боғланолмадим... Ҳай, ўзлари тузукмиканлар?

– Сал мазалари бўлмаган, энди тузуклар. Ҳол сўраб кўйсангиз, кўнгиллари кўтарилади.

– Албатта, албатта! Ҳозир кеч, эртага эрталабоқ телефон қиласман, – дедим. Сўнг ўйлаб, қўшиб кўйдим: – Йўқ, ўзим боришим шарт! Э, айтганча, ҳозирги уйларини топиш мен учун қиинов... Бир марта, кеч чоги, бирорвнинг машинасида бирровга борувдим. Кўп иморатлар орасида...

– Унда эртага, ишдан кейин сизни ўзим олиб бораман, – деди дангалига у.

Хуллас, Нортўхта Қиличнинг уловида устознинг уйига қийналмай бордик. Юқорида англашилганидек, Йўлдош акамизнинг ҳамма уйларида кўп марталар бўлганман. Буниси... ўтган дафъа сезмабман, икки хонали уй улар учун менга гоят тордай туюлди. Сабабини биламан: аввалги тўрт хонали, ҳашаматли уйнинг харажатлари кўп эди. Боз устига, эрка ўғил машшату ичкилик ишқибози. Яна... ногирон невара бобою буви қарамогида. Дори-дармон, ейиш-ичиш, бошқа ҳар хил харажатларга нафака тоб берармиди? Тўғри, нафақага чикқач, кекса ижодкор дастлаб шиддатли фаолиятга ўтди: миллий театрда пьесаси саҳнага қўйилди; ҳужжатли фильми экранга чиқди; қўшиклари ижро этилди, янги китоби дунё юзини қўрди. Асосий муҳлис саналган ёшлар ҳозир деярли китоб ўқимайди. Бу фожиа қалам аҳлини ҳам боши берк кўчага киритиб қўйди. Кейин... қарилек чанг солди. Бу дардга даво йўқ экан... Эсимда, Йўлдош ака бир гал менга сим қоқиб, адабиёт жамғармасидан ёрдам кутаётганини айтган, амалиёти қачон бўлишини сиз билмайсизми, деб сўраган. “Шундай одам-а?” деган ўй хаёлимдан кечган...

Сал куттириб, эшик очилди. Қаршимда Йўлдош акани кўрибок, кўнглим бузилди: “Қарилек ўз ишини қилиб қўйибди-я, аввалгидан ҳам кичрайибдилар, ҳаракатлар сусайибди... – кейин ўзимга тасалли бердим. – Барибир зўр – тўқсон уч ёш-а! Мен шу ёшга етолсам... етолармиканман? Бордию шу ҳол юз берса... мен устоздан бир мучалу бир йил кейин дунёга келганман, бунақа ёшда... қай ахволда бўларман?” Тасаввуримга сиғдиролмадиму мезбон билан қучоқлашиб кўришдик.

Деворга тираброк қўйилган устол атрофида ўтиргач, бармоқларни юзларга суриб, хонадон эгаларига бардамлик тиладик. Нариги хонадан Аня янга чиқиб, биз билан сўрашди. Кейин чой дамлаб келиб, чойнакни Нортўхтанинг ёнига қўйиб кетди. Янга ҳали анча тетик эса-да, бироз паришонхотирдай кўринар эди...

У ёқ-бу ёқ, ҳар хил гаплардан сўнг:

– Қалай, ёзиб турибсизми? – деб сўради Йўлдош ака мендан.

– Куч етганча, – дедиму стол чеккасига қўйганим, газетага ўроғлиқ иккала китобни олиб, устозга узатдим. – Яқинда, хусусий нашриётда чиқди.

– О, зўр! – деди Муқимов китобларни нари-бери вараклар экан. Сўнг овоз чиқариб ўқиди: “КАТТА ХОНАДОН. Изтироблар ва севинчлар”. Тўрт кисмли роман. Ўх-хў, жуда катта иш қилибсиз-ку! Табриклайман!

– Раҳмат.

– Энди буни ўқишга қанийди куч етса... – деди Йўлдош ака армонли оҳангда китобларни бир чеккага қўйгач. – Кўз хира, соғлиқ... – дедио давомини айтмади: – Майда ҳарфларда, ёшларбоп қилиб чиқаришибди-да.

– Китоб қимматлашмаслиги учун шундай қилувдик, аммо, барибир, бир жилдда бесўнақайлашиб кетди, кейин иккига бўлишни маъқул қўрдик.

– Ҳм... Энг муҳими, китоб чиққани катта иш бўлибди.

Мен йигирма йилча аввал ҳам шиддатини, салобатини бой бермай, фаол ҳаракатда бўлган Йўлдош Муқимовга жиддий разм солдим. Ҳа, анча ўзгаришлар бор: юришда довдираш сезилиди; овоз хийла пасайган, фикрлаш эса, ажаб, гоят тиник, ҳар кимга ҳам насиб қилмайдиган хотира ҳамон кучли... Шуни ўйлаб:

– Йўлдош ака, ёзишда давом этаяпсизми? – деб сўрадим.

– Э, қаёқда, – у киши қўл силтади. – Қувват йўқ, тез чарчайман.

– Сиз тарихни, ҳалқ ҳаётини, оғзаки ижодини яхши биласиз.

– Қойил қоладиган даражада! – Нортўхта менинг фикримни тасдиқлади.

Мұхаммад САЛОМ

– Эсга тушгандарини қоғозга тушириб қўйсангиз, яхши бўлармиди, – дея мен сўзимда давом этдим. – “Правда” орқали ғолати ҳолатларга, яхши-ёмон кўп воқеаларга ҳам гувоҳ бўлгансиз.

Йўлдош aka озиб, қоқчакаклашган иягини сийпалаб, бирдам ўйга толгач:

– Тўғри, сиз менга аввал ҳам эслатгансиз, – деди сокин оҳангда. – Хурсанд бўлганиман, албатта. Лекин мен ёмонликлардан яхшилик қидириб яшашга доим интилдим, юрт шаънига доф тушмасин, деб баъзи нарсаларни ёзишга тийилдим. Ҳаддидан ошиб, одамларни оёғининг учидаги кўрсатувчи бодиларни эса аямадим. Билмадим, тўғри қилдимми, айримлар ўйлагандай, кўнгил бўшлигу журъатсизлик халал бердими, ўйлаб, ўйимга етолмайман.

– Сиз одамгарчилик, андиша йўлини тутгансиз! – деди Нортўхта устозни аяб. – Бу усул ўзини оқлади, тарбияга ҳам хизмат қиласди.

– Ҳа, топдингиз.

– Андишанинг отини қўрқоқ дегувчилар ҳам бор-да, – дедим мен гўё улар фикрига зид бориб. – Ажаб дунё-да, баъзан ўшалар ҳақ бўлиб чиқадилар.

– Шундай ҳам бўлди, шекилли...

Шу топда мени яна бошқача ўйлар ўз гирдобига тортди:

– Танқиддан кечиши – тараққиётга кафанди бичиш, дегани!

Иккала ҳамкасб менга ялт қарашди. Важоҳатимдан хиёл кулимсирашди.

– Қўрқманг, танқидга кафанди бичилмайди, – деди Муқимов жиддий тортиб. – Вақт-бевақт шунга ўхшаш ҳоллар бўлиб туради. Кейин бир азамат отилиб чиқиб, вазиятни ўнглайди.

– Ўша азамат қачон келишини кутиб ўтирамизми, Йўлдош aka? – Нортўхта уй эгасига таънаомуз қаради. – Унгача бўларимиз бўлиб қолмайдими?

– Ҳамма гап шунда-да! – дедим мен уни маъқуллаб. – Ҳозирги ҳолат ҳамда келажакни кўз олдимга келтириб, мен сизлардан фикр сўрагим келди.

Йўлдош aka сўлиш олиб, чукур хўрсинди, сўнг менга қараб:

– Бунақа гап-сўзлардан фойда йўқ, буни биз ҳал этолмаймиз, – деди насиҳат қилган каби. – Энг яхшиси, дардларингизни қоғозга тўкиб, сара асарлар ёзинглар.

– Раҳмат, сизни чарчатиб қўйдик, – дедим ва кетишга изн сўрадим.

– Ҳафа бўлманглар... – дея ҳорғин хайрлашди биз билан устоз-адиб.

* * *

Орадан икки-уч ҳафтамией, нечадир кун ўтиб, эрталаб уй ичида кезиниб юргандим, дахлиздаги телефон жиринглаб қолди. Гўшакни кўтарсам, аввал калта йўтал, кейин хириллаганнамо, паст овоз эштилди:

– Ўзингизми, Мұхаммаджон?..

– Ҳа, ўзимман, ўзимман, Йўлдош aka, ассалому алайкум! Соғ-омонмисиз?

– Худога шукр, яхшиман, дуойингизни қилиб, китобингизни ўқиб ётибман.

– А?! Ўқияпсизми, а? Сизни қийнаб қўйибман-да, узр...

– Узр бехуда. Ўқиёлмасам керак, деб ўйловдим. Йўқ, маза қилиб ўқияпман. Иккинчи китобниям тутгатай деяпман. Тутгатгач, телефон қилмоқчидим, сабрим чидамади.

Менинг ҳам сабрим чидамай:

– Сизни қийнамаяптими? – деб сўрадим.

– Қийнаш? Э, йўқ, хузур қиляпман.

– Наҳотки! – деб юбордим. Зоро, шунга ўхшаш самимий гапларни ҳар хил

касбу тоифадаги бошқа кишилардан ҳам эшишиб улгурган эдим. Аммо Йўлдош Муқимовдай ўзига хос ижодкорнинг дил сўзлари мен учун муҳимдай туюларди.

– Таниш манзаралар, сўзлар оҳангти, одамлар қиёфаси, шеваларимиз, эҳ-хэ, яна нималарни айтай... – сал сукут, мен жим. Аслида ёзувчига бундан ортиқ баҳо керак эмас. Яна кўнгил кўтариш эмасмикан, деган шубҳа хаёлдан ўтди. Тағин ўша овоз:

– Мен ўзбек адабиётида бундай кенг кўламли, чин миллий асарни яқин ўн, йигирма йиллар орасида ўқиганманми, йўқми, эслай олмайман...

Нима дейишни билмай:

– Раҳмат сизга, – дедим. – Иш қилиб, сизни чарчатиб қўймаган бўлсин.

– Чарчатиш?.. Йўқ, сезмадим. Аксинча. Яхши асарлар кайфиятни кўтариб, томирларда қон оқимини тезлаштиради, тиқинларни ҳайдайди: фойдаси тегади.

Орадан уч кун ўтиб, Йўлдош aka яна сим қоқди:

– Мени қувонтирдингиз: янгича, чинакам миллий роман-эпопея бўлибди. Оллоҳ сизга қувват берсин!

– Раҳмат, aka, мен сиздан яна-да юксак асарлар кутаман. Хотирангиз ҳайрон қоларли даражада зўр, тажрибаю билимингиз бизларда йўқ...

– Э... – дедиу Муқимов дастакни кўйди.

“Қизиқ, – деб ўйладим. – Ранжитдимми? Ахир рост гапни айтдим-ку...”

Эртаси куни шу пайтда, балки эртароқдир, яна устознинг овози эшитилди:

– Сизларнинг қишлоқдан Ражаб бобо деган одам ўтган. Эшигнамисиз?

– Болалигимда у бовани кўп кўрганман, – тасдиқладим. – Бизнинг ҳовлидан уч-тўрт юз қадамча қуида, Кўмиржон ариғи бўйидаги ҳовлида яшардилар, ёғ жувозлари бориди. Мункайгангина, ювошгина чол ёдимда қолган...

– Во, худди шундай! Бизларга у киши қудайди. Болалигимда ўша жувозли ҳовлига бир марта боргандим...

– Э, ҳа-а... – ҳайратландим. – У вақтларда мен туғилмаган ё гўдакдирман-да.

– Балки... – деди Йўлдош aka ўйланқираб. – Ўша бобо сахар чоги тушимга кирибди. Қишлоқ болалари билан ўйнаб юрган эканман, бир вақт чориқ кийган Ражаб бобо қумли йўлда юриб, баланд овозда: “Эшилдиларингми, қишлоғимиздан бир ёзувчи чиқиб, одамларимизни ёзибди, бутун дунёга танилибди, – дер эмиш. – У – ҳамсоямиз Салом Келдининг боласи экан...”

Кулиб юбордим. Йўлдош aka жимиб қолди. Кулгим оғир ботдимикан, деб ўйлаб, гарчи, ёқимли гап эшигтан эсам-да, изоҳ бергим келди:

– Мен ҳам болалик дамларимни тушларимда кўп кўраман. Ғалати, ғалати тушлар денг...

– Тушдан тушнинг фарқи бор, – деди устоз сўзимни бўлиб. – Ҳар қалай, бу туш бежиз эмас: асос бор. Асарингиз яхши таржимонга тушса, шундай бўлишиям мумкин-да! Оламга ёйилиши ҳеч гап эмас.

“Қанийди! – деган сўз орзиқиши ила кўнглимдан ўтди. – Унақа таржимонни топиш бизга йўл бўлсин! Бундай ишда мен суянадиган на зўрим, на зарим бор...”

Аммо бу фикрни Йўлдош Муқимовга, ўзи ҳам ёрдамга муҳтоҷ ҳолга тушган устозга айтиб, зорланишдан фойда йўқ. Мухими – у зотнинг мени эътироф этиши! Аммо мақтов менга оширилгандай туюлдио бироз “паст”га тушишни, ҳовлиқишдан сақланишни истаб, мулойим, маъюсроқ оҳангда дедим:

– Менинг камтарона ишимни юқори баҳолаб, кўнглимни кўтардингиз, aka.

– Тушларим мени деярли алдамаган, – деди энди ишонч билан у киши.

– Фаришталар омин десин! – деб юбордим беихтиёр. – Тушингиз китобдаги ҳолатлар таъсиридан ҳам бўлиши мумкин. Лекин асар сизга ёққанидан бошим

Мұхаммад САЛОМ

күкка етди. Раҳмат! Сизни Худо ярлақасин, янги асарларга қувват берсин!

Үша куни хавоғоятда иссиқ, худди оловдан нағас олаётгандай бўлардик. Тоғ бағрида, дала-ҳовлида-ку шундай, шаҳарда қандай!

Кимдир сим қоқиб, Муқимовнинг вафоти ҳақида маълум қилдио дастакни қўйди. Ионгим келмай, ҳеч ким билан қайта боғланолмай, шошганча шаҳарга йўл олдим. Уйда таҳорат олиб, марҳумнинг йўлагига етиб боргунча анча вақт йўқотдим. Шундай эса-да, соат ҳали ўн бирдан ўтмаган, жанозада иштирок этиш имконим борлигига ишончим комил эди. Аммо йўлақдаги курсиларда икки-уч кишидан бўлак ҳеч кимни кўрмай, ҳафсалам пир бўлди: “Етолмадимми, а? Наҳотки масжидга эртароқ олиб кетишган?..”

Курсилардан бирига ўтириб, кафтларимни юзимга юритгач, танишдай қўринган кишидан сўрадим:

- Эртароқ кўтаришдими, а?
- Юртларига олиб кетишди. Балки етиб боришгандир...
- Э... – дейишдан нари ўтолмадим. Кейин ўлаб, тўғри қилишганига икрор бўлдим. Мени тушунган каби у киши гўё изоҳ берди:
- “Ота-онамнинг, Карим акам билан Рўзи укамнинг ёнига қўйинглар”, деб васият қилган эканлар. Васиятни бажармаса бўлмайди.
- Ҳа-а... – дейишдан яна ўзга сўз тополмадим.
- Тўқсон беш ёшга кирган эканлар. Улуғ ёш. Жуда беозоридилар, жойлари жаннатдан бўлсин!
- Айтганингиз келсин! – деган сўзлар беихтиёр лабларимдан учди.
- Орадан уч кун ўтказиб, устознинг яқинлари – укаси Комилжон Муқимовга ва жияни, ёзувчи Маҳмуд Бўронга сим қоқиб, таъзия билдирилди. Улар маъракатадбириларни ўтказиб, яқиндагина қишлоқдан қайтишган экан.
- Кечирасиз, устоз, – деди Маҳмуджон хижолатангиз, – сизга эртароқ хабар қилолмадим. Яна... йўлга шошиб турувдиқ, бирор орқали сизга билдирилди...
- Начора... ҳар кунги тиловатларда номаи аъмолларини фаришталар ўнг ёқларидан беришини, охиратлари обод бўлишини Оллоҳдан тилаб турибмиз... – дедим маъюс овозда. Кейин, одатдагидай, Муқимовлар сулоласи, уларнинг юрт олдидаги хизматлари хусусида яна ўйга толдим: одамлар қалбида ўчмас излар қолдириган Карим Муқимов; табассуми эсдан чиқмас Рўзи Муқимов; ҳалқ дарду аламларини гоҳо қоғозга тўккан, гоҳо, мажбуран ичига ютган Йўлдош Муқимов... акаларидан ортда қолмай, балки улардан ҳам ўзиб, фан оламида довруғ таратиб келаётган, саксон ёшдан ошганда ҳам тиниб-тинчимай заҳмат чекаётган, қўплаб шогирдларнинг устози, академик – кенжа ука Комил Муқимов... Буларнинг ҳар бири достонларга, йирик асарларга мавзу...

Ўлаб қарасам, шоир-ёзувчининг устози бошқа соҳа кишиларининг ўйл кўрсатувчиларидан бирмунча фарқланар экан. Ҳар қайси устознинг ўз услуби, ўз йўриғи бўларкан. Буни мен дастлаб, шоир Тошпўлат Ҳамид, болалар шоири ва етук таржимон Нурбек (заҳматкаш бу ажиб инсон ҳақида мен ҳали етарлича фикр айтишга улгурган эмасман), ҳозиржавоб қалам соҳиби, ўзига хос шоир ва носир Мурод Халил (бу киши ҳақидаги хотираларим у зотнинг танланган асарларидан ўрин олган) ва ниҳоят Йўлдош Муқимовлар мисолида ажиб ҳолларни, ғоят ранг-барангликларни яққол ҳис этганман. Гарчи, улар деярли тенгдош, бир даврнинг одамлари эсалар-да, айнан ўхшаш жиҳатлари қўзга ташланмайди. Ҳар бири – бир олам. Мен ўзим сезган, сезмаган ҳолда уларга интилган, улар каби танилишни орзу қилган бўлсан, ажаб эмас.

Кейин яна ўйладим: “Хўш, унда бош устозинг ким?”

Ҳм-м... буни аниқ айтольмайман. Шунда бир шивир қулогимга урилди: “У – ягона Оллоҳдир! У Зот истеъодниям, касб-корниям, йўл кўрсатувчи – яхшидир, ёмондир, ҳар кимнинг аъмолига яраша устозиниям Ўзи беради. Оллоҳнинг Улуг инъомини, эккан уруғини ундириш – кўкартириш, авж олдириш ёхуд йўқотишни ҳар каснинг ўзига қўяди. Агар ўша уруққа хамиртурушни Худо қўшмаган бўлса, ҳар қанча кучаниш ҳам олий мақсадгага етказолмайди. Устозлар меҳнатида самара бермайди. Ҳаётимиизда бунга мисоллар жуда кўп...

Аслида, устознинг катта-кичиги, кимлиги-нималиги муҳим аҳамиятга эга эмас. “Куръон”и шарифда келишича, инсониятнинг биринчи устози, Оллоҳдан кейин қарға бўлган экан. Одам ато ва момо Ҳаввонинг фарзандлари – Ҳобил ва Қобил қиз устида талашиб, ака ўз уласини ўлдириб қўяди. Бу – одамлар орасидаги дастлабки қон тўкиш, илк хунрезлик эди. Ака бу ишидан пушаймон бўлиб, нима қиласини билолмай, изтироб ила атрофга жавдираబ қарайди. Шунда Худо күш орқали йўл кўрсатади: қарға ўлган боласини ер титкилаб, чуқур қазиб, унга ўликни қўяди-да, устидан тупроқ торгади. Қотил ундан ўrnак олади...

Биз ҳам гоҳ дўстдан, гоҳ рақибдан – тажриба орттирган кишилардан, айrim ҳолларда, табиатдан намуна оламиз. Ўзим ҳам шундай имконлар ичра лол қолган дамларим кўп бўлган. Қарийб мўйсафид ёшимда қалбимга из солган икки кичик ҳолни тез-тез эслайман. Биринчиси масжидда юз берган. Мустақилликнинг илк ойидаёқ намоз ўқишига тутигандим. Унда ҳали камчиликлардан холи эмасдим. Ишхонамиздан бир гуруҳимиз Бухорога, Баҳовуддин Накшбандий зиёратига борадиган бўлдик. Пешин намози, мўлжалгага кўра, Самарқанд якинидаги имом ал Бухорий жомъе масжидига тўғри келди. Қаъдага энди ўтирган эдик, бир пайт тиззаларим устидаги қўлларимни ёнимдаги болакай тепароққа тортиб кўйди. Унга кўз ташладиму чўғландим – ҳатомни ҳис этдим. Бармоқлар тиззанинг кўзидан пастга тушмаслиги, юқорироқда туриши лозим экан... Ўшандан буён ҳар сафар қаъдага ўтирганимда ўн уч ёшлардаги ўша йигитча кўз ўнгимдан ўтаверади. Ҳа-да, ўша ўсмири ҳам намозда менга устозлик қилгандай.

Иккинчиси, ўз касбимга доир. Ёзувчилар уюшмасида “Катта хонадон...” романим муҳокамаси қизғин давом этар, самимий фикрлар айтилаётган эди. Аммо асарни нурлантирувчи муҳим гап, назаримда, ҳали бекиниб тургандай туяларди. Ўйлаганим ҳол юз берди. Шарқшунос олим, бир неча тарихий қиссалар муаллифи Ғулом Каримий: “Менимча, асар тайёр бўлибди, қайта ишлашга ҳожат йўқдир, – деди ишончли оҳангда. – Фақат баъзи ўринларда “Салдан кейинроқ” (айнан шундаймиди, шунга яқинроқмиди, эсимдан чикибди) деган сўз ишлатилади. Бу икки сўзнинг охиридаги кўшимчани олиб ташласа, ортиқчаликлар камаяди...” Кўзим ярқочилди: “Э, шунгаям ақлим етмабди-да” деб ичдан ўзимни койидим ва сўз ишлатиш масъулиятини янада ошириш зарурлигини ҳис этдим. Ўшандан буён фаолияти авжи гуллаган пайтда умри тугаган Ғулом Каримий (охиратинг обод бўлсин, эй покиза инсон)ни ҳам устозлар сафифа дуоларимга қўшиб айтаман.

Бу билан мен катта камчилигу хатоларим йўқ, дейишдан жуда йироқман. Наҳанг кусурлар ҳаммамизда тўлиб-тошиб ётгани каби менда ҳам, шак-шубҳасиз, бисёрдир. Аммо хатони эътироф этиб, тўғри йўлга тушишга нима етсин! Бунинг учун кўпайиб, иллатга айланувчан майда хатоларга ҳам беписанд қарамаслик лозим, деган ўйда юқорида икки кичик мисолни эсладим. Бундан ташқари, ижод кишиси ўз-ўзига ҳам устоздир. Бунга эса ҳар бир сўзга масъулият билан қараш, уни ўз ўрнида ишлатиш, тинимсиз изланишлар орқали эришилади, шу тариқа, ҳеч кимникига ўхшамаган ўз йўригини, ўзига хос услубини кашф этади.



Кўксим ичра бир муҳаббат хотири

**Носиржон
ЖЎРАЕВ**

* * *

Сахро кенгайдими, тоғлар ўсдими,
Қудрат касб этдими дунё бу қадар,
Ҳаёт менга қарши тартиб туздими –
Нега рухим бунча кичрайиб борар!

Кўксимда қоришди исён-нидо ҳам,
Томирларим аро ҳоргинлик кезди.
Ахир осмондан тош ёққанида ҳам
Чўкмаган елкамни майда ғам эзди.

Ёлғиз ўзинг қолдинг ахир ишонган,
Мени тик юришдан толдирма, Худо.
Қачондир фақат ўт чақнатиб ёнган
Кўзимга кўзёшлар тўлдирма, Худо!

Нега рухим бунча кичрайиб борар!

* * *

Куз ўтди-ю, куздан бир ҳижрон ёрлиғи қолди,
Ҳар бир хазон барг учун виждан оғриғи қолди.

Боғлар тўла хўрсиник, кўзлар тўла қайғу-ғам,
Кўнгил тўла хотира – кимнинг тортиғи қолди.

Носиржон ЖЎРАЕВ – 1984 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университетини тамомлаган. Ижодкорнинг “Улгайиши қунлари”, “Муҳаббатдан сўнг”, “Энг қудратли қунлар”, “Шарҳ”, “Аксинча” китоблари нашир этилган.

Совуган қаъва янглиғ кўксимга чўқди ҳасрат,
Ишқ кетди-ю юракда ишқнинг қолдиги қолди.

Эй такаббур жаноблар, эй бепарво хонимлар,
Менга сиз билган дардан анча ортиғи қолди.

Хуллас, куз ўтди, аммо бир буюк йифи қолди.

* * *

Бу боғлар хазон сари
Борганми ҳеч илгари,
Нега умримнинг бари
Куз ва эски хотирлар
Тараф кетаётирлар!

Бу сувлар ҳеч шарқираб
(Худди қилич ярқираб!)

Оққанмикан ҳайқириб?
Жим-жим ўтаётирлар
Ва, ҳайф кетаётирлар.

Бу баҳорлар аввал ҳам
Элга бўлганми малҳам.
Тумандек вазнсиз фам –
Кўксимдаги ботирлар,
Саф-саф кетаётирлар.

Ё Ҳақ, дейман, уйғот бир,
Наҳот, манглайда хат бир,
Зарур пайтда, ҳайҳот, бир
Ҳақ сўз учун қодирлар,
Бенаф кетаётирлар.

* * *

Биз-ку кетармиз ҳам, юрагингизда
Бизга илҳақ қолган ҳисни нетарсиз?
Бир-бир хазон босиб юрганингизда
Ёдимга гарқ қолган кузни нетарсиз?!

Пинҳон тутиб дарднинг ишорасини,
Тоблайсизми қалбнинг иродасини,

Носиржон ЖҮРАЕВ

Согинчми, ишқнингми ифодасини –
Энди бефарқ қолган сўзни нетарсиз?!

Муҳаббат – бераҳм, бу бошдан ўтган,
Сизга муҳтоҗлик ҳам эҳтиёждан ўтган.
Бизнинг даъвоимиз Ҳаллождан ўтган,
Ҳамиша ҳақ қолган бизни нетарсиз?!

* * *

Жимжит кўчаларимдан шовқинсиз ўтар баҳор,
Боғлар сассиз гуллайди,
Шарпасиз кезар шамол.
Томирдаги қонимдек овоз чиқармай окар,
Сувлар –
Сенинг юзингга сизган кўзёшлар мисол.

Мен эса, бу осуда ҳаётга аччиқ қилиб,
Исён қилмоқ истадим –
Бесадо синавердим,
Ҳар тунда ҳижронингни кўксимга санчиқ қилиб,
Индамай севавердим,
Индамай севавердим.

* * *

Хазон ва ёмғир. Қаҳва.
Қонимга ғам тарқайди.
Ҳар япроқ, хар дараҳт
Ва
Ҳар умидим сарғайди.

Хазон ва ёмғир. Қаҳва.
Ишқ ҳақида эски дард.
Гарчанд тақдир ноҳақ
Ва
Ўтмиш олису гарчанд.

Хазон ва ёмғир. Қаҳва.
Жим ўксиган қиз каби
Ҳасрат, қайғу-дард, ох
Ва
Хўрсиниқлар куздаги.

Хазон ва ёмғир. Қаҳва.
Бу манзара – баҳт эмас.
Буларга шартмас шарҳ
Ва
Булар муҳаббат эмас...

* * *

Кузнинг алангасида куйиб кетган дафтардек
Номлар хаёлдан бир-бир ўчганини қўрдингми?
Ўтганларнинг ҳаққига дуо қилган кафтлардек
Хазонлар титраб-титраб учганини қўрдингми?
Яна нима кутгандинг –
Ишқми, вафоми, баҳтми?!

Шаҳарларга қамалиб қолган шамолдир руҳим,
Бу руҳ билан на ҳажр, на висолни ҳис қилдим.
О, менинг ўзим билан тенг улғайган андуҳим,
Қўлимдан келгани шу: ҳаётингни куз қилдим!
Яна нима кутгандинг –
Ғамми, аламми, дардми?!

Бугун соchlарим узра кумуш сувлар югурган,
Юзларимга улуғлик берди сенинг ҳижронинг.
Азалдан сенга фафлат, менга ҳасрат буюрган,
Худо хайрингни берсин, аябман виждонинг!
Яна нима кутгандинг –
Хайр демогим шартми?!

* * *

Ҳаёт – сипо, дунё – пўрим. Ва, шундок
Мен руҳимдан кечиб яшай бошладим.
Бунча маҳзун термуласиз, Бобуршоҳ,
Сиз нимадан безовтасиз, Машрабим?!

Мени ожиз қилган ишқми? Ва, шундок,
Кўнглим оғриғи деб кўзим ёшладим.
Нега бунча жим турибсиз, Бобуршоҳ,
Сиз не учун хўрсинасиз, Машрабим?!

Ўйланаман, нима топдим? Ва шундок
Аллоҳ тўлган қални қайга ташладим?
Сиз қай сори кетардингиз, Бобуршоҳ,
Қайси дорга юрардингиз, Машрабим?!

* * *

Мен кетган диллар фаромуш қолсами,
У диллар мен учун ҳам туш қолсами.
Күксим ичра бир муҳаббат хотири,
Күксим узра аламли мушт қолсами.

Хазон каби битта-битта жон берди
Туйғуларим ва тақдирга ён берди.
Менга на ишқ, на комил имон берди,
Күнглим аро йўлда хомуш қолсами.

Басма-басга югурдим шамол билан,
Исёнларим шеър бўлди шу ҳол билан,
Лек қўрқаман – катта эҳтимол билан
Тавба дафтарларим бўм-бўш қолсами...

* * *

Хазон бўлганим рост, хас бўлганим рост,
Ўзимни хорликка солмадим, кечир.
Устимдан Худога қилдинг эътиroz,
Негадир ишқингда ўлмадим, кечир.

Ёмғир шитирласа – исмим лабингда,
Шамол шивирласа – эсдим лабингда,
Улкан соғинч бўлиб ўсдим лабингда,
Мен ҳамон ёдимга олмадим, кечир.

Умримиз куз деган бир эртакка жам,
Сендан бир ўй қолди ва юракка ғам,
Жуда зарур эдим келажакка ҳам,
Шунга ўтмишингда қолмадим, кечир.

Сўнгги ўқ

Ҳикоя



**Содиқжон
ИНОЯТОВ**

Кузак бошларида Саъдулла қўроши йигирматача аскари билан Юмуртовнинг кун ботиш тарафидаги дарага ўхшаб кетадиган ерга қўш ташлади. Йигитлар чарчашганига қарамай беш жойга чодир тикилашди, Етакчига алоҳида, овулга олиб борадиган йўл кўриниб турадиган жойга. Балодан ҳазар деб, тошлардан тўсиқ ҳам қилишди. Неча кунлар давом этган уйқусизлик сўзини айтди, ишни тамомлашгач ҳамма таппа ташлаб ухлаб қолди. Жанг жадалларни кўравериб кўзи пишиб кетган Саъдулла ҳам бу сафар хушёрликни унутди. Тошдай қотиб, тиникиб ухлади. Хайриятки баҳтига Матмурод понсад бор экан, алланарсанинг тақиллашидан кўзини очганида ўзидан сал нарида милтиққа суюниб ҳорғин ўтирган навкарини кўрди. Кўзлари қизариб кетган эди унинг.

– Ухламадингми? – Саъдулла ўзининг аҳволидан хижолат чекиб сўради.

– Ҳамма чарчаган, хеч бўлмаса ўзим сергак турай дедим. Тўқайда қизиллар изғиб юрган бўлиши мумкин.

– Сен ҳам бироз мизғи, – деди қўроши миннатдор оҳангда. – Сўнг қиласидан ишларни маслаҳатлашиб олармиз...

Матмурод уйқуга кетгач, чеккарокқа чиқиб ўтиреди. Бу орада бошқалар ҳам уйғониб, гангур-гунгур овозлар эшитила бошлади. Қўрошининг кўнгли алағда бўлди. Понсадга маслаҳатлашиб оламиз деди-ю, аслида кенгашадиган ишнинг ўзи йўқ, ҳисоб. Кирк нафар йигитидан бор йўғи шуларгина қолди. Ўриснинг кўли баланд келаверди, барибири. Моноқ қишлоғи ёнидаги жангда йигитларининг ўн нафари нобуд бўлди. Яхшиям ўшандан вазиятни тўғри баҳолаб, шошилинч Гурланга чекинди. Сўнг дарё ёқалаб Юмуртов тарафга юрди. Ҳар қалай кўздан панарак жой. Аммо бу ерда ҳам ниҳояти бир ой, борингки икки ой жон сақлар. Хўш кейин-чи? Барибири қизиллар ис олишади. Ҳамма жойда уларнинг одамлари. Бир тўпор аскар билан келса... Ўқ-дорилар ҳам тугай деб қолди. Тўданинг оби овқати-ю, отларнинг хашагини топмоқ ҳам мушкуллашяяпти. Ўзингдан устун душман билан кўр-кўrona урушавериш ақлдан эмас. Йигитларнинг уволига қолади. Уларнинг орасида ҳали уйланмаганлари бор. Шуларнинг умрига зомин бўладими? Шу ҳаёллар мана неча ойдирки миясини пармалайди. Ичидан ўрганади. “Бу йўлга нотўғри кирдимми ё?” деган ўй келади баъзан кўнглига. Ахир янги

Содиқжон ИНОЯТОВ – 1960 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Унинг “Омон бўлса дўстларим”, “Ёрге кунлар”, “Онамни согиниб”, “Акамнинг китоби” каби шеърий китоблари чоп этилган.

Содиқжон ИНОЯТОВ

тузумнинг қудратли эканини, одамларнинг аксарияти иложсизликдан бўлса-да уни маъқуллаётганини ичидан ҳис этиб турибди-ку. Хўш, бу ёғи қандай бўлади? Кимдан ёрдам кутамиз? Икки ойча олдин Жунаидхоннинг олдига мадад истаб борганини эслади. Мақсади озгина яроғ сўрамоқчи эди. Ўйлаганидан тескари ўлароқ хон уни анчагина нохуш қаршилади. Номигагина сўрашди. Алланечук ҳорғин ва безовта эди у. Бу холдан Саъдулланинг рухи тушиб кетди. “Нокулайроқ пайтда келибман чоғи”, деган истиҳолага ҳам борди. Муддаосини айтмоқчи бўлиб оғиз очгани заҳоти хон сўзини бўлди:

– Дардингни билиб турибман, – сал ғазабнок сўзлади у, – келганлар мендан ё курол, ё пул сўрашади. Ҳозиргача ҳеч ким ёрдам берай деб келган эмас. Шугина одаминг билан большавойларга қарши нима қила оласан? Бирлашсак кучимиз ошмасмиди? – шундай деб сухбатдошига кўзларини ўқдай тикиди, синовчан қаради. Ниҳоятда важоҳатли одам экан у. – Мен-ку не замонлардан бери юртни кофирларга бермайман, деб қон кечиб юрибман. Бошқаларни билмадим, бирори бойлик илинжида, яна бирори шахсий адовати юзасидан қўлига курол олган кўринади. Хўш, сенинг урушдан мақсадинг не? Юртни сақламоқми, зеру забар тўпламоқми ё ном чиқариб бошқаларни кўркитиб кўйишми? Биламан, мени талончи деб ҳам атайдилар. Тўғри, босқин этган, одамларни талаган вақтларим ҳам бўлди, қўлим тоза эмас, тонмайман. Буларни ўзим эмас, аскаримни тўқ тутмоқ учун қилдим. Бошқа иложим ҳам йўқ менинг.

Рости Саъдулла танг ҳолда қолди шунда. Не десин энди? Бу тагдор саволларга дадил жавоб бера олмаслигидан ўрганиб кетди. Келганига афсус чекди.

– Биламан, кўшилмайсан, – хоннинг овозида ғазаб оҳанги кучайгандай сезилди. – Сенинг ўша ўн беш-йигирма йигитинг билан менинг ҳам ярам битмайди. Бизда ҳамма шундай. Кўрбошиман, деганларнинг нечтасининг кўнглига қўл солиб кўрдим. Ҳаммаси ўзича хон, ўзича бек, ўзича султон. Ҳаммаси ўзим бўлсам, дейди. Бирор бирорвга буйсунмоқчи эмас. Бу ҳолимизни ўрис ҳам яхши билиб олган. Шунинг учун ҳам барчамизни бир чеккадан кирайпти. Ҳар ҳолда душманимнинг душманисан, йўлимиз бир. Сени ноумид қайтармайман. Боравер, бу ёғига не бўлса Худодан...

Хон юз эллик дона патрон билан ўнта граната берди. Шунисига ҳам шукр. Аммо ўша куни кўрбоши ўзининг аҳволи танг эканини жуда теран ҳис этди. Эҳ-хе, шунча йил от суриб, қилич сермаб ўрисга қирғин қилган Жунаидхоннинг ҳам минг бир муаммоси бор экан...

Шундан бу ёғига Саъдулланинг ҳамма нарсадан кўнгли совуб кетгандай бўлди. Аслида бу йўлга кирганида ўзининг мақсадини унчалик англаб етмагани чин эмасми, ахир? Талотўпу ур-сурларнинг ичига кирганидан сўнг бу ҳақда ўйлаб кўрмоққа фурсати ҳам бўлмади, рости. Яна бунинг устига ёшликтининг тийиксиз қизиқонлиги ҳам бўлди. Жунаидхон айнан кўнглидаги гапни айтмадими, ахир? Ларьнати милиса бошлиги билан илк марта тўқнашган кунини кўз олдига келтирди...

* * *

Ўша куни Амударё якинидаги Алибува деган жойда бир соатча отишма бўлди. Милтиқларнинг варанглаган овози сўнгти вақтларда не ҳодисалар содир бўлаётганини идрок эта олмаётган қишлоқ одамларига аниқ равshan эшитилиб турарди. Сўнг бир тўпор отлиқлар “хайё-хуйт”лашганча ўтиб кетишиди. Отларнинг дупур-дупури тинар-тинмас бошига шапка кийиб, елкаларига милтиқ осган милисалар пайдо бўлишди. Оқсоқол – ранги қув ўчиб кетган Жуманазар божмон шошилинч ҳаммани тўплади. У элбирларининг не гап ўзи, деган саволларига жавоб бермас, мўлтираган кўзларини милисалар бошлиги – юзлари қип-қизил Бекчуриндан узолмай қолган эди. Ғазабдан бўғриқиб кетган бошлиқ оғзидан тупук сочиб кўл

остидағиларни ўрисча-ю ўзбекча аралаш сўкар, шунинг орасида оқсоқолга ғазабнок қараб кўйяди.

– Ҳамма шу ердами? – деди у қўлидаги қамчи билан этигига чарс-чурс уриб. – Бўлмасам эшитинглар. Бугун бу ерга хон Жунаиднинг одамлари келишиди. Билишимизча ўн-ўн икки нафар отликлар. Орангизда кимдир улар билан алоқада бўлса, буни ҳам тез орада аниқлаймиз, – деди бошлиқ тўплангандарнинг юзларига тикилиб-тикилиб қааркаркан. Сўнг истехзоли кулди. – Мен ҳам мусулмонман. Бирорга беҳуда озор бергим келмайди. Ўша алоқада бўлиб турган одам ўзи келиб айтса, унга енгиллик бор, гапим-гап! Аммо бўйнига олмаса – ўзига қийин бўлади. Сен оқсоқол, одамларингга яхшилаб тушунтир, совет ҳокимияти билан ҳеч ким ўйнашмасин, бизда душманга ён босгандарни аяб ўтириш йўқ...

Сал аввалроқ овулда “Алибувага хон Жунаиднинг йигитлари келиб-кетиб юрганиши, улар ҳар бир элатнинг бо-ю бадавлатларидан кўмак тариқасида ўзларига солик ундириб кетар экан. Чамаси Низомиддин эшоннинг аввалдан хон билан ошнолиги борга ўхшайди”, деган миш-мишлар оралаган, бу гаплардан Саъдулла ҳам хабар топиб, ҳайрон бўлиб юрган эди. Ёмони Гурландан келган ҳарбий кийимдагилар бир неча бор яланг ярим тунда отасини қишлоқ шўросига чақиририб сўроқ этишгани бўлди. Чамаси манави одам ана шунга ишора қиласпти, шекилли...

Бекчурин узоқ жим турди. Оёқларини кериб, чап қўлидаги қамчи билан этигига урганча одамларнинг юзларига бакрайиб нописанд қаради. Кескир нигоҳлари Саъдуллага келганида анча ушланиб қолди. Ўнг қўлининг кўрсаткич бармоғи билан ён томонига осиғлиқ маузернинг ёғоч кобурасига тиқ-тиқ урди. Ундан ҳамон кўзини узмай, гуноҳкордай мунгайиб турган ҳалқقا яна ҳам дадилроқ деди:

– Бизда душманга ён босгандарни аяб ўтириш йўқ, шундайми Саъдулла эшон? Буни яхши тушунсанг керак, ахир сен илмли одамсан-ку, шундай эмасми?..

Отасининг қийналгандари сабаб юрагида туғилган нафрат шу тобда ўзини ошкор этди.

– Менинг илмли эканимнинг бу ишга не алокаси бор? – табиатан тик сўзли Саъдулла кутилмаганда савол берди. – Бу гапдан шундок ҳам чўчиб турган оломон бир қалқиб тушди: “Эҳ, чатоқ қилди-ёв, шу элбир. Ёмон бўлади бу ёғи энди...” – Сиз айтинг-чи, душман киму, душманга ён босган ким ўзи?

– Душман – босмачилар, – унинг бу дадиллигидан Бекчурин баттар жаҳл отига минди, – улар совет тузумининг душманлари, яъни ҳалққа карши одамлар. Уларнинг муддаоси яна бойларнинг тузумини тиклаш, камбагалларни эзиш, тушундингми? Билиб қўй, Жунаид шу кунга довур Гурланга босқин қилмаган. Унинг йигитлари нега бу ерда пайдо бўлганини, мақсадлари не эканини ва ниҳоят, – шу ерга етганда милиса бошлиғи атайлаб тўхтади, маънодор томоқ кирди. – Ва ниҳоят улар бу ерга кимни орқа қилиб келгандигини аниқлаймиз. Сен эса ҳали бу югурик тилинг учун минг пушаймон еб жавоб берасан. Халойиқ тарқал...

Ҳар ким ўз йўлига қараб юра бошлаган маҳал кимдир Саъдулланинг қўлидан тутди. Қараса қўшниси Ҳайитбой қўшчи.

– Жим турсанг бўлмайдими иним? – койинди у. – Ёш бошинг билан буларга тенг кела олармидинг? Кўраяпсан-ку, замон қалқиб турибди, бундай кезда ҳар ким ўзини ўйлайди. Бирорга бирорга қайғурмайди. Ишқилиб ўзингта душман орттириласанг бўлди...

* * *

Чамаси Саъдулла душман орттириб бўлган эди. Тўрт кун ўтиб Бекчурин бошлиқ отлиқ милиса гурухи ҳовлисини таппа босди. Бу ҳолдан хонадон соҳиби ҳайратланмади. Қачонлардир шундай бўлар деб ўйлаган эди у.

Содиқжон ИНОЯТОВ

– Ҳой эшоннинг ўғли, – нописанд түнгиллади Бекчурин иккита аскари билан ҳовлини бир қур айланиб ҳаммаёкни текшириб чиқишигач, – эшитдим, отангни қайсиdir жойга қочириб юборибсан?

– Ўйланиб гапиринг, отам қочгани йўқ, қариндошларимизникига элтиб қўйдим, холос.

– Сабаб?

– Сабаби сизларнинг ярим тундаги ўринли-ўринсиз тергашиларингиз, кекса одамни калтаклаганларингиз...

– Шундай де... Бўлмаса бу ёғига ўзинг жавоб берасан. Хўш, бойликларингни қайга яширдинг?

– Яширгудай бойлигимиз қолгани йўқ, борини олдингизлар.

– Ўйин қилма, бу хали ҳаммаси эмас. Сенинг олтинларинг, пулларинг бор. Халкни итдай ишлатиб бойиганингни биласанми? Энди давринг ўтди.

– Даврим ўтдими, ўтмадими билмадиму, менинг яширган бойликларим йўқ, – газабини минг азобда ичига ютиб жавоб берди Саъдулла. – Аммо кимни ишлатган бўлсак манглайидан тери совимай ҳакини берганмиз. Қўлимизда ишлаганларнинг бари биздан рози. Бировнинг олдида тили қисиқ жойимиз йўқ.

– Мана энди бўлади, тили қисиқ жойинг, янги ҳукумат сендей ҳаромхўрларни эркалатиб қўймайди. Ўша куни тилинг бир қарич эди, энди кўраман биздан кўрқаслигингни. Менинг отам умр бўйи батрак бўлиб сендей бойларнинг эшигига ишлади. Лекин бир нони иккита бўлмади.

– Бу Аллоҳнинг иродаси, тақдир насибаси шудир-да.

– Ўчир, билимдонлик қилма! Мана энди менинг замоним келди, янги ҳукумат бир қўлимга хужжат, бир қўлимга курол тутқазди. Сенга ўхшаганларнинг додини берсин деб. Ҳе энангни...

Қизиққон эмасми, шу жойга келганида Саъдулланинг сабр косаси тўлди. Ғазабдан қалтираб, шахд билан Бекчуринга отилди. Аммо у маузердан осмонга ўқ узди.

– Яқинлашсанг – манглайнингдан отаман, – Бекчуриннинг семиз юзи қизариб, тўппончани йигитнинг кўксига қаратди. Хайриятки, ўқ овозини эшитиб қўшниси Матназар охун югуриб келди ва Саъдуллани маҳкам кучоқлаб олди.

– Жон болам, эсингни йиф, сен буларга карши борма, – ота йифламсираб ялинди. – Жоним болам ўзингни зое этма.

Сўнг Бекчуринга ёлворди:

– Сен ҳам мусулмонсан, иним, шу йигитнинг гунохидан ўт...

Нафратдан ўт бўлиб ёнган Саъдулла ўшанда Бекчуриннинг одамлари билан қандай чиқиб кетганини эслолмайди. Ғазаби босилиб эсини йигиб олганида охуннинг ёлвргани ёдида.

– Саъдуллажон, – деган эди қария. – Булар билан ўйнашма, сени тинч қўйишмайди энди. Ноҳақ бўлишса-да шуларнинг замони ҳозир. Бирор жойга бошингни олиб кет, болам. Сўраб келсалар биз сени кўрмадик дермиз. Ўзингни азобга қўйма...

* * *

“Бирор жойга бошингни олиб кет”. Бу гапни кўп мушоҳада қилди Саъдулла. Чиндан ҳам шундай қилиши лозим кўринади.

Сўнгти пайтлар Матмурод эшонни қишлоқ шўросига тез-тез чақира бошладилар. Яланг ярим тунда. Яхшигина ҳол-аҳвол сўрашишу, тилёғмалик билан бошланадиган сұхбатларнинг охiri аксар асабни эговлаб, юракка нақ санчилгудай оҳангларга ўзгара бошларди.

“Эшон бобо, сизнинг Жунаидхон билан нечук алоқангиз бор?”

“Мен ундан одамни танимайман”.

“Танийсиз, эшон бува, дим яхши танийсиз. Ўзингизни гўлликка солманг”.

“Худо шоҳид, танимайман болам, лекин шундай одам бор деб эшитганман. Танисам танийман дейман-да”.

“Эшонлигингиз хурмати яхши сўйлаб турибмиз, бўйнингизга олаверинг, сиз унга ёрдам ҳам бергансиз. Ахир сизнинг пулингиз кўп-ку...”

“Худога шукр, пулим бор, йўқ, демайман. Аммо мен элимдаги фариб-гураболарга, етим-есирларга ёрдам бергансиз. Ишонмасангиз ана одамлардан сўранг”.

“Гурланга ҳеч босқин этмаган Жунаиднинг йигитларининг бу ерга келгани кўп фалати эмасми, эшон бобо? Сиз не деб ўйлайсиз?”

“Билмадим болам, билмадим. Менинг ҳарбу зарб ишларидан хабарим йўқ”.

“Оппоқ соқолингиз билан ёлғон сўйламакка уялмайсизми, эшон бобо? Ё янги хукуматни тан олмайсизми?”

“Янги хукуматингиз ўзининг йўлига. Ёшим саксондан ошганида ёлғон сўйлаб охиратимни кўйдирганимдан менга не наф?”

“Эшон, ҳаддингдан ошма, сийлаганни бил. Биз хукумат одамларимиз. Куч-кудрат биз тарафда!”

“Хукумат одами бўлсангиз, куч-кудрат сиз тарафда бўлса, бу ҳам Аллоҳнинг иродаси. Билганингизни қилинглар. Ёшини яшаб, ошини ошаган одамман. Пешонага ёзилганини кўрарман бу ёғига, менга кўп озор берманг...”

Йўқ, озорлар бетиним давом этаверди. Хонадон ахлини зир титратиб, уйини тинтуб этганларида ҳам, молларини ҳайдаб кетишганда ҳам эшон норизо бўлмади. Худога солдим, деди.

Аммо... Сўнгги бор чакиргандарида (аттанг, ўша куни Саъдулла уйида эмасди) Бекчурин қариянинг юзи аралаш бўйнига қамчи тортиб юборди. Ўх-хў, ўшанда элнинг иззату хурматида юриб умрида хорлик кўрмаган эшон зор йиглади, ўксиниб йиглади. Шунда ҳам мўминлигига борди, ғазаб отига минган ўглининг йўлини тўсди.

– Зулм жазосиз қолмайди, болам, – деди. – Аллоҳ барини кўриб турибди. Қиёматда жазосини ўзи беради. Ҳозир бир иш этсанг эртага улар сенга тиши қайрайдилар. Бас, сабрли бўл.

Аммо тирик жон эмасми, кексайган чоғида ёмонларнинг қўлида ортиқча қийналишини истамади.

– Энди бу ерлардан кетмасак бўлмайди, пичоқ бориб сувкка етди, – деди ахийри. – Кеча Тўрткўлдан, амакингдан хат олдим. “Бўлиб турган воқеалардан хабарим бор. Бу нотинч замонда ёнимизга келинглар, ҳар қалай бизда бир қадар осойиш. Эртагиндин не бўлиши ёлғиз Худога аён”, дебди. Тадоригингни кўр. ўглим...

Тадорик кўпга чўзилмади. Уч кундан сўнг Саъдулла отаси, аёли ҳам икки фарзандини аравада Тўрткўлга элтиб қўйди. Ҳовлини ишончли бир кишига топшириш, қолган майда-чуйда ишларни саранжомлаш учун келганида Бекчуринга дуч бўлди...

* * *

Милисалар ҳовлидан чиқиб кетгач айвондаги ёғоч катга беҳол чўзилди. Бўлиб ўтган ишларни теран ақл билан мушоҳада этмакка уринди. Отасининг гапи ҳақ. Қизиллар улар кабиларга дўст бўлмайди. Бу энди аён. Тавба, кўзи очиқ одамлар кўп нарсани аввалдан билар экан-да. Беихтиёр икки йил олдин кўклам кунларида Бухородан меҳмон бўлиб келган отасининг қадрдони Ёкубхўжанинг сухбатини эслади.

– Талотўплар авжига чиқиб кимнинг ким эканини ҳам билиб бўлмай қолди, – деган эди у надомат билан. – Ҳар ким ўзини раҳбар санайди, мен хукуматман, дейди. Бугун қизиллар, эртасига яна бошқа байроқ кўтаргандар...Ишқилиб охирини

Содиқжон ИНОЯТОВ

берсин-да, Худойим. Аммо бир нарса равшан, биродарим: илмизлар илмли одамни қадрламайды, буни кўнглим сезиб турибди. Уларга кўпроқ айтганига юрадиган, фикрламайдиган одамлар керак. Бу ёғига Худо пошшо, хушёрроқ бўлаверайлик...

Аммо ниҳоятда зийрак одам экан у, мана айтганлари ҳамманинг кўзи олдида тасдигини топаяпти. Кетар чоғи отасига ҳеч кутимаган нарсани совға қилди. Кутига ўхшаган бир анжомни очиб, ялтиллааб турган наганни чиқарди.

– Совуқ матоҳни ҳадя этаётганимга ҳайрон бўлманг, – деди хижолат аралаш. – Қурол дегани аслида хосиятсиз, ўзим ҳам хушламайман. Аммо бу нотинч замонда шу нарсанинг қўлингизда бўлгани дурустга ўхшаяпти, гарчанд феъли атворингизга монанд бўлмаса ҳам.

Сўнг кулимсираб қўшиб қўйди:

– Аммо ўриснинг тўппончаси яхши экан.

Ёш йигит-да, ҳадяга Саъдулла кўпроқ суюнди. Эртаси тун ярмида тўқайга бориб отиб кўрди, чиндан қурол ажойиб эди. Аммо қизиқиши юзасидан кўп ўқларни сарфлаб қўйганига бугун тўппончани яшириб қўйган жойидан олаётиси афсус чекди. Майли, ҳалиям ўн тўртта патрон қолган экан. Қуролни қайта-қайта артиб, қўйнига солиб қўйди. Негадир ўзини бехавотирроқ, дадилроқ сезди. Ёқубхўжа отанинг сўзлари ёдига тушди: “Қурол юракни бақувват қиласи, унча-мунчадан тап тортмайсан”. Қани эди шу дамда ялокҳўр Бекчурин рўбарў келса-ю, қарсиллатиб пешонасидан отса...

* * *

Аммо ғаним сира рўбарў келмади. Шовоту Гурлан атрофларида харакат қилган Бекберган мерганинг тўдасига қўшилиб, ота-оту, чопа-чоплар билан бир неча йил ўтиб кетганини сезмай ҳам қолди. Юрган йўлида душманини излайверди. Қизил шапка кийган ҳар бирини ғанимим деб билди. Бошида тўданинг ёвга қақшатқич зарбалар бериб ҳолини танг қилган кезлар кўп бўлди. Отлар, яроғ-аслаҳаларни ўлжа олишганларида, қизилларнинг жон талвасасида тиракайлаб қочганларини қўрганларида йигитларнинг дилида ғалабага, душманни маҳв этишларига ишонч бор эди. Аммо янги хукумат айёр экан. Баъзан ошкора, баъзан яширин янги-янги кучларни таштайверди. Кези келганида авом ҳалқка буғдой, жўхори, баъзида эса этик тарқатиб, бир қисмини ўзлари тарафга оғдириб ҳам олди. Манфаатнинг ҳамма нарсадан устунлиги билинди шунда. Одамларнинг тилида. “Ана, ким яхши, қорнимизни тўйгазган большавойлар яхши”, деган ибора пайдо бўлди. Найман қўлнинг яқинидаги жангда пулемёт ўқи Бекберганинг қўксини илма-тешик этиб ташлагандан сўнг тўдани бошқариш унинг чекига тушди. Аммо урушга кирсанг ўлимни кўравериб ёшликтинг қизикқонлиги-ю, ғайрату жўшқинлиги ҳам сўниб қолар экан. Кимга жон ширин эмас, ахир. Қунлар ўтгани сайин атрофида кечаётган воқеаларни мушоҳада қилиб Саъдулланинг руҳиятида ўзгаришлар пайдо бўлаверди. Энди тунлари уйкуси қочиб ўйланадиган, бу ишларим тўғрими ё нотўғри, деб ўзига ўзи савол берадиган бўла борди. Нечукким, шўроларнинг тобора кўли баланд кела бошлади. Гоҳ у, гоҳ бу ерда босқин қилиб, амаллаб жон саклаб юраверганларидан наф кам кўрина бошлади. “Фалон жойда фалончининг йигитлари жанг қилаётган эмиш”, деб эшитадилару, аммо кўриш, учрашиш йўқ. Сўнгги ярим йилда тўданинг иши қизиллардан қочишу чекинишдан, бирор хавфсиз, кўздан пана жойни излашдан иборат бўлиб қолди, холос. Орқангда тоғдай суюнчиғинг бўлмагандан сўнг эртанги кунинг қоронги кўринар экан. Жунаидхоннинг сўзлари нафсилашибирини айтганда кўп нарсани ойдинлаштириб қўйди. “Мен юртни коғирга бермайман, деб неча йиллардан бери от суриб, қилич сермаб юрибман”, деган эди. Учи? Ростини айтганда Саъдуллани бу йўлга бошлаган сабаб марҳума онасини ҳақорат этиб падарини калтаклаган, молини талон қилган душманидан қасдини олиш эди-ку,

ахир. Яна ҳам чинига кўчганда бу якка ўзининг дарди. Фурсатинг етиб Аллоҳнинг даргоҳига борганингда қони тўқилган ҳар бир аскаринг учун ҳам сўроққа тутилсанг не деб жавоб берасан? Юрагига чирмовиқдай чирмасиб ғижимлаётган бу каби ўю хаёллардан жисми жони чарчаб кетди рости. Сўнгти кунларда йигитларининг кўзларида ҳам ҳадикми, хавотирга ўхшаган алланелар очиқ намоён бўла бошлади. Аввалги жаҳду-жадаллари йўқдай, етим болага ўхшаб мунгайиб қолишгандай. Чунки душманнинг шаҳди баланд. Тўдада қолиш эса тирик юрасан, дегани эмас. Кимнинг қаерда, қаҷон ўлишининг ҳам маълуми йўқ. Ёмони аслида шу. Бунинг устига иш орқага кетгани сайин чўрткесар қўрбошининг гап-сўзлари йигитларга ҳам малол кела бошлади. Буни Саъдулла кўпдан сезиб юрибди. Йигитлари аросатда. Бундан ҳам баттари овулу кишлоқлардан ўтганларида одамлар “Молу жонимизни талаб кетиши масмикинлар”, деган кўркув билан қаршилайдиган бўлдилар. Бою бадавлатлари эса мендан бирор нарса сўраб қўймасин, дегандай ўзларини четга олишади.

Анчадан бери ейиш-ичишлари-ю, уйкуларининг ҳам тайини бўлмай қолди. Навкарларнинг афтода кийимлари, сўлғин юзларига қараса кўнгли эзилади. Ўзини айбордай ҳис қиласди. Эрганги кунга ишонч йўқ. Хуллас фақат юрагингни эзиб, қайғуга ботирадиган мушкулотлар. Бас, энди ҳаммасига якун ясадиган вақт етиб келган кўринади...

Узоқдан понсад кўринганида ана шундай маҳзун хаёллар оғушида эзилиб ўтирган эди. Понсад қўрбошининг руҳиятидаги ўзгаришни сезди чоғи, гапини айтольмай, сал фурсат туриб қолди.

– Бек, қишлоққа бу ерларни биладиган икки йигитни жўнатган эдим. Ёмон хабар топиб қайтишди.

Аввалари бундай гапни эшитса ўлжасини кўзлаётган бургутдай сергак тортарди дарров. Бу гал эса анча жим қолди, бу қадар совуққонлигига ўзи ҳам ҳайрон бўлди. Тавба, ненинг аломати бу?

– Айтавер.

– Милиса бошлиғи икки кундан бери тўртта одами билан шу қишлоқда экан. Чап юзида чандиги бор киши эмиш. Бугун иккитасини аллақаёққадир жўнатиб учови қолишибди. Ҳозир Маткаримбойнинг ҳовлисида зиёфат қилишаётган экан. Йигитларнинг танишлари айтишларича улар аллақаердан аскарларнинг келишини кутишаётган эмиш. Назаримда бизни сезиб қолишган кўринади. Нима қиласми?

“Бу ўша!” Саъдулланинг бирданига шуури тиниклашгандай бўлди. Демак, ёрдам чақиришган. Кўшимча куч тезда етиб келади. Ҳозир боссак қолганларини тинччишимиз мумкин. Айни қулай пайти, лекин яна бегуноҳ бир иккита одамнинг кони тўқилади. Йўқ, бу ўйлагани маъқул эмас. Шунда неча кунлардан бери кўнглида пишитиб юрган қарорини амалга оширадиган фурсатнинг айни вақти эканини бирдан ҳис этди. Энди бу ишни кечиктирмаслик керак. “Бўлди, бу ёғига Худо – Рazzоқ...”

– Йигитларни чақир!

Навкарлар тўпланганида понсад Саъдуллани кўриб ҳайрон бўлди. Юз-кўзида бояги ўксиклик ўқолган, бардам, тетик тутар эди ўзини. Қўл остидагиларга ўйчан тикилиб анча туриб қолди. Чамаси хаёлларини жамлади.

– Мен узоқ ўйланиб бир қарорга келдим, биродарлар, – деди овозига атайлаб куч бериб. – Биз урушиб бўлганга ўхшаймиз. Жанг қила-қила шу ерда тўхтадик. Мени кўрқок деб ўйламанг. Фаҳмимча энди бундан бу ёғига ҳамма ҳаракатларимиз самараисиз. Бизни қўллайдиган ҳам колмади ҳисоб. Ўзингдан кучли душман билан кўр-кўрона олишавериш гумроҳлик, тўғридан-тўғри ҳалокатга қараб юришдай гап. Шундай... Бугун шом тушгач ҳаммангиз қайтиб кетасизлар. Хоҳлаганлар бирор ишончли тўдага бориб қўшилсин, истамаганлар уйига қайтиб тирикчиликнинг

Содиқжон ИНОЯТОВ

йўлини қиласверсин. Аммо қаерда бўлсангизлар ҳам ҳушёр юришга мажбурсизлар, чунки ҳуқуматга қарши бош кўтарганлар, деган отимиз бор. Қуролларингизни ўзларингиз билан олиб кетасизлар. Матмурод, менинг чодиримдаги хуржунда анчамунча пул бор, ҳаммаларига тенг бўлиб бер. Энди йигитларга сен бош бўласан. Дарё бўйлаб тунда юринглар. Мен сизлардан розиман. Орада яхши ёмон гаплар ўтган бўлса, бошқа кўришмасак сизлар ҳам рози бўлинглар. Манглайимизга не ёзилган бўлса Худодан...

Юракни эзувчи, оғир сукунат чўқди ўртага. Кутилмаган қарор бўлди бу. Навкарлар суюнишни ҳам, қайгуришни ҳам билмай лолу танг қолишиди. Кимdir оғир хўрсинди. Кўрошибининг мижжаларига нам қалқиб, овози бўғилди.

— Ўзим шу ерда қоламан, — саволга ўрин бўлмаслиги учун сўзида давом этди у. — Киладиган озгина ишим бор. Энди йўлнинг тадоригини кўринглар!

Саъдулланинг мақсадини англаган пансоднинг ранги ўчиб кетди. Йигитлар тарқалишгач ёнига келди.

— Бек, ахир ёлғиз ўзингиз...

— Бу иш фақат менинг ишим! Шахсий ишим учун яна бировнинг қони тўклишини истамайман. Шундоқ ҳам кўп қон тўқдим, гуноҳим оз эмас. Аммо барибир Худонинг ҳоҳлагани бўлади.

— Ёлғиз ҳеч иш қилолмайсиз, улар кўпчилик бўлиб келишади...

Саъдулла биродарига маъюс қулимсираб тикилди. Понсад унинг жилмайиши ортидаги ададсиз журъатни кўриб, фикридан қайтара олмаслигини сезди. Юраги ачишди.

— Тўғри, балки ҳеч иш қилолмасман. Лекин ҳеч бўлмаса унинг кўксига қараб бир ўқ узсам хотиржам бўламан.

— Кейин-чи?

— Омон қолсам сал нарида ўзим кўзлаб кўйган киши билмас яширинадиган жой бор. Шу ерда бир-икки кун жон сақлаб, Тўрткўлга ўтиб кетаман. У ерга буларнинг кўли етмайди...

* * *

Тонг оқармай уйғонди. Осуда кунлардагидай роҳатланиб дам олганига ҳайрон бўлди. Шошилмай таҳорат қилди. Бомдод намозини ҳам оҳиста, берилиб ўқиди. Узундан-узоқ дуо қилгач, тасбех ўтириб, яна анча фурсат ўтириди. Тавба, шунда кўнгли алланечук хотиржам тортиб, ўзига ишончи ортганини сезди. Кўпдан бери дили бундай осойиш топмаган эди. Ҳаммасини яхшиликка йўйди. Эҳтиёт юзасидан бешотарини, наганини қайта-қайта текшириб кўрди. Понсад бериб кетган гранатани гупписининг ўнг чўнтағига солиб кўйди. “Худо хоҳласа, ишимни битираману, шитоб отга минаман”.

Даранинг ўртарофидаги тор йўлакка ўҳшаб кетадиган жойдаги улкан харсангнинг орқасига жойлашиб олди. Душман фақат шу ердан келиши мумкин. Бошқа ҳамма тараф баланд тепалару, яланг тош, отлар бундай жойда юролмайди. Йўлга тикилиб ўтириб қуёш терак бўйича кўтарилганида ички бир туйғу сергак тортириди. “Ҳушёр туришим керак, ҳозир келиб қолишади”. Отларнинг кишнагани эшитилди. Милисалар юз эллик қадамча нарида, баланд ўсган тўрангуллар орасидан кўринди. Вужуди қизиб, пешонасига тер кўпчиди. Юраги дукиллаб қалтироқ қўллари билан милтиққа узанди. Сафнинг чап тарафидаги иккинчи отлиқни таниди. “Худойим, ўзинг мадад бер!” Нафасини ичига ютиб узоқ мўлжалга олди. Тепкини босди. Бекчуриннинг гавдаси қалқиб кетиб отдан оғаётган палла иккинчи ўқни узди. “Бўлди!” Сакраб ўрнидан турганида чап кўкси жигиллаб ачишиб, кўзи тиниб кетгани, оғзига иссиқ ва куйик суюқлиқ тўлаётганини сезди. Ўқ овозини эшитмади.

Сарсон изларди ўзини-ўзи¹

Ҳикоя



Шарифжон
АҲМАД

Олим Отахон хотирасига

Саратоннинг қоқ ўртаси бўлишига қарамай, уззукун тиним билмай ёқкан дўл-ёмғирлару дов-дарахтларнинг шохларини синдириб, бир зумда ҳаммаёкни кунпаякун қилиб юборган тентак шамоллар бугун негадир дафъатан тиниб қолган, худди оташкесимдан сўнг замбарак садоларию милтиқлар олатасири ҳам тўхтагач, энди ҳар икки ракиб томон жанг майдонидан ўликларини йиғишириб олишга фурсат топганидек, шаҳар маъмурлари ҳам тозалаш ишларини бошлаб юборишганди. Жароҳат олган аскарлар каби юзтубан қулаган пажмурда дараҳтларнинг аввал майиб шохлари, сўнг эса танаси ҳам кесилиб, шу ернинг ўзида саранжомланаётган, бир маромда ҳаракатланаётган фаррош машиналар эса кўчаларни ялаб-юлқаб, тозалаш билан овора эди. Ҳарбий лазарет фаолияти айни авжида, деб ўйлади у, остона ҳатлаб ташқарига чиқар экан.

Аслида ҳам ёзнинг қоқ ўртасида ҳавои жаҳоннинг кутилмаганда бундай айниб бериши одамларни шошириб қўйган, аввал тиниқ осмоннинг хув олис бурчида кўринган бир тутам булат тобора ёйилганча, соат ўтмай, бутун уфқни эгаллаб олгани ҳам ташвиш уйғотмаганди. Одамларни доғда қолдириб, энди шаҳарнинг қоқ устида тўпланиб олган тим қора булатлар оралаб кескир яшин тиғлари ерга

¹ * *Il cherche lui-même, il épouse en lui tous les poisons, pour n'en garder que les quintessences. ...Car il arrive à l'inconnu! Puisqu'il a cultivé son âme, déjà riche, plus qu'aucun! Qu'il crève dans son bondissement par les choses inouïes et innombrables: viendront d'autres horribles travailleurs; ils commenceront par les horizons où l'autre s'est affaissé!"*, Arthur Rimbaud, *Lettre du Voyant, à Paul Demeny, 15 mai 1871*.

“Моҳиятларни англаши ишқида неки заққум бор – барини татиб кўярапак, у ҳамон ўзини излаётир. Ва замон келарки, тилсизлари бисёр синоатларни ҳам англаб етажакдирип, ишло, аслида ҳам кўркам қалбини муттасил парваришлари унинг чекига тушиши эди. Юксакларга парвоз қилас экан, бемисл синоатлар завқидан, майли, завол тоңсин, аммо изидан келаётган ўзга ворислар у ялов тиккан ўша уфқлардан фитрат сафарларига бардам отланажаклар...” Артур Рембо, “Баширатгўй битиклари”, Поль Денемига, 1871 йил, 15 май.

Шарифжон АҲМАД – 1969 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факултетини тамомлаган. “Бир тушнинг зерилишлари” номли китоби, Хорхе Луис Борхес, Хулио Кортасар, Андрей Платонов, Жуброн Ҳалил Жуброн ижодидан таржималари чоп этилган.

Шарифжон АҲМАД

санчила бошлаганда эса кеч бўлганди. Юракларга ибтидоий ғулу солиб чақинлар ортидан янграган қалдироқлар кўча ва хиёбонларда кезаётган одамларни бир зумда тирқиратиб юборди. Бўлиқ кўксини самовий шамшир тиглари пароканда қилаётган булутлардан дўлу ёмғирлар шиддат билан шаҳар устига ёпирилар, жунбушга келган бу телба кудрат неки бўлса, барини уриб-синдириб, яксону пайҳон этишга астойдил бел боғлагандек эди. Ҳеч кутилмаганда бошланган тўфон бир неча кун ўтиб, худди шундай – дафъатан тинчигунига қадар одамлар ушбу тенгсиз важоҳатни уйларига қамалиб олганча, пусиб кузатишга маҳкум эдилар.

Мана энди, неча кунлик талотўплар ортда қолиб, бошқа бандалар қатори кўчага отланар экан, шу дамда қаёққа йўл солишини, ўзини нима билан андармон қилишини билмас, наинки булар, балки ўзининг ҳеч бир иштирокисиз, ихтиёридан ташқари бир одми одат тарзида нафас олаётганидан, атрофда ҳукм сураётган мана бу ташқи олам изнисиз унинг (ташқи бу оламнинг) ҳар бир манзарасини истаса-истамаса кузатишга маҳкум эканидан сикилар, устига-устак, хаёлида гужфон ўйнаётган, аммо ҳали тайинли бир фикр шаклини ололмаётган пароканда бу ўйлардан мақсаду мурод не эканлигини ҳеч англамас, аслида эса мана шу англамаслигини тушунишга ҳам курби етмас эди.

Уни ўз бағрига олган бу шаҳар ўз ҳолича яшашда давом этар, мана шу давомийлик ичра ўзгаришларга дучор бўлаётгандай кўринса ҳам, бўрону тўфонлар етказган талафотларга ҳам қарамасдан, аслида кеча ва аввалги кунлар қандай бўлса, бу шаҳар барибир ўзгаришларсиз – ўз ҳолича қолаётган эди. Фақатгина кундалиқ ташвишлар етовида кезинаётган одамлару турли русумли автолар, йўл четида саф тортган дараҳтларга дам-бадам гуррос кўнаётган қушлар галаси сароб каби хаёлий бу тирикликка ҳаракат ва фаолият бағишлиб тургандек эди, холос.

Шаҳарни довул асоратларидан тозалаш билан ҳамон машгул хизматчиларни кузатиб, буталари баравж ўсган аллақандай боққа келиб қолганини сезмади. Унгача ҳам неча замонлар бадалида юрилавериб, ўт-ўланлари босилавериб, сўқмоққа айланган оралиқдан юриб, бир ялангликка чиқди. Ялангликда эса ҳориган йўловчилар йўлини пойлаганча ёлғиз курси бағрини очиб турарди. Курсига чўқди. Вақт чошгоҳга яқинлашган, қоқ тиккага келган қўёш тафти дараҳтлардан ҳоли бу ялангликни забтига олганди. Довулли кунлар бўйи кулбасида қамалиб ётаверганидан зах босган танасига энди бу иссиқлик хуш ёқа бошлади. (Бу жойнинг яна бир афзаллиги одамлар нигоҳидан панада эканида эди, илло ўнгу сўлга муттасил автолар ўтиб турган йўлдан баландроқда жойлашган ва қалин буталар билан ихоталанган бу ялангликдан ўзинг атрофни бемалол ва бехавотир кузатишинг мумкин, айни пайтда йўл ёқасида кезинаётган одамлар эса сени илғай олишмасди.)

Тирикликка умид билан умидсизгина ва базўр бош кўтариб, (аммо барибири муким фикр шаклини ололмасдан) шу оннинг ўзидаёқ тафаккурининг овлоқ туйнукларида чўкиб ўлаётган ожиз учқунларнинг қайта безовта қилишини истамаганидан, буталар оша назар ташлаб, ҳув анави чорраҳага бемақсад ва бемаъно тикилиб қолди. Аммо бу ерда нима қилиб ўтирибди? Автойўлга бақамти йўлакдан шошилмай бораётган анави одамлар нимани истайди? Бир-бирининг пинжига суқилган аёл билан эркак. Эркакка кулгу ҳадя этаётган бу аёлнинг табассуми қанчалар самимий аслида? Агар чин табассум бўлса, нега унда сохта қилиб кўрсатмокчи бўляпти? Ё бу ноз-карашмаю ишвалар бир вақтнинг ўзида бирваракайига ишга солинаётганидан шунақа сохта туюладими? Улар нималар

ҳақида сўзлашаётган бўлса? Умуман, нималарни дир сўзлаш, хаёлда кечеётган нарсаларни сўзлар шаклига солиб, ҳаволарни бехуда тўлқинлантириш шунчалар муҳимми? Сўзланаётган сўзлардан аслида маъно борми ва сўзларни сўзлаш бу сўзларнинг асил маъноларига беомон путур етказмасми? Агар чукурроқ ўйлаб кўрилса, агар тафаккур заррабинида синчилаб кўрилса, сўзлаётганимиз шу қадар беҳисоб сўзларнинг бирортасида гўёки улар ташиётган маънолардан бирор нишона борми аслида? Сўзларни тафаккур этиш учун сарф этилаётган барча ушбу чиранишларни истроф этиш ўрнига, одамларнинг барча истак ва эҳтирослари, зарурат ва мақсадларини биратўла ва тўла-тўкис ифода эта олажак биргина сўзнинг ўзи кифоя эмасми, масалан, биргина “уй” ва ё “кулба”? “Уй” ва ё “кулба” дейилиши ҳамон оилаю бола-бакра, ота-онангу элуюртинг, бу элу-юрт одамларининг барча истак-интилишлари, азоб ва уқубатлари, кулфат ва ғамларидан бино этилган тариху қелажаги, юксалиш ва инқироз манзаралари, инсоний фожиалару бир-бирининг пинжига суқилган кўйи ўз муҳаббат гўшалари томон бораётган худди анави жуфтлик каби барча инсонларнинг майл ва эҳтиослари яхлит тизим бўлиб бирлашмасми? Нега кеча ва ундан аввалги кунлари ёмғири довул ҳеч тинмади, бугун эса – сукунат?

Моҳиятларини унинг ўзи ҳам англамаётган бу саволлардан боши ғовлаб кетди. Оёги остига тикилди, офтоб тафтини соғинган ҳашаротлар гимиirlаган кўйи бир нималар билан машғул. Бута шохига қанотчалари қуёш нурларида товланаётган ниначи келиб кўнди. Икки кўзи қабариқ гуманоидларникига ўхшаш бошини ўнгу сўлга дам-бадам буриб, охири хатар йўклигига ишонч ҳосил қилди шекилли, қанотларини бўш қўйганича, тек қотиб қолди. Ниначини тутиб, яқиндан томоша қилгиси келди. Пусиб, аста бутага яқинлашди, ниначи хатарни илғаб, учеб кетди. Ортидан кузатиб турди, ниначи тепада чивинларнинг гужгон булутига ўзини урди, чапдаст экан – оғзида ўлжа билан энди нариги бута шохига келиб кўнди. Тамадди килишини берироқдан кузатиб турди. Сўнг яна эҳтиёт бўлиб яқинлашди, ниначи овқат билан андармон бўлгани учун бу сафар уни осонгина тутиб олди. Саросимада қолган ниначи оғзидағи чивин қолдиқларини тушириб юборди. Қанотларини кўйиб юбормасдан, дикқат билан кузатди – болалигига қишлоққа туташиб кетган паҳта даласи устидан пастлаб учганча сассиқ дори сепадиган “кукурузник” самолётнинг худди ўзгинаси – майда томирлар билан қопланган икки жуфт шаффоф қанотча, думи томон ингичкалашиб борган фюзеляж танасию ўлжасини тутишга мослашган тукли оёқлари. Энг муҳими, ҳаракатчан бошида қабариб кўринаётган кўзлар. Бир сўз билан, ўлжа овлашга мукаммал ихтисослашган митти йиртқич. Бошқа болалар билан бирга ниначилар устида ўтказган тажрибалари эсига тушди. Тўрттала қанотини бир хил калталиқда чилпиб қирқди-да, энди учеб кўрчи, дегандек осмонга улоқтириди. Бандилиқдан бўшалган бўлса ҳам, ниначи учишга уриниб ҳам кўрмади, сал нарироққа бориб қулади. Қилган ишидан ўзи уялиб кетди, бориб ниначини қўлига олди ва бутанинг баландроқ шохига ушлатиб кўйди. Балки бошқа шерилари кўриб қолса, ярадор биродарига ўzlари билганча ёрдам кўрсатишар? Ниначига қилган зулмидан пушаймон бўлгани аниқ эди, шу сабаб бу ерда бошқа ўтиrolмади. Ўрнидан туриб, ялангликни, ундан кейин бу боғни ҳам тарқ этди.

Хаёлу фикрлари пароканда ҳолатида эндијам қай томонга боришини билолмай каловланиб турди, сўнг йўлнинг нариги муюлишида кўринган трамвай бекатига қараб юрди. Қай томонга эканининг асло фарқи йўқ, факат қаергадир кетса ва қачондир ўша қаергадир етиб борса, яна ҳам тўғрироги эса – ҳеч қачон ҳеч ерга

Шарифжон АҲМАД

етиб бормаса бўлгани эди! Қулогига кўпдан таниш қўнгироқларини жаранглатиб, бекатга трамвай келиб тўхтади. Нечанчи рақамли эканини ўйлаб ўтирасдан, супадан кўтарилиб, энг сўнгги бекатга чипта олди. Нафсилашибри, негалигини аниқ айтольмайди, балки автобуслардаги одатдаги тирбандликдан кўра бу ерда ўриндиклар кўпинча бемалол бўлгани учунми ва ё аллақандай руҳий сокинлик бағишилаши туфайлими, у ҳамиша трамвайларда юришни маъкул кўрарди. Метрода юришдан эса Худо асрасин, то манзилга этиб олгунча кўнглингни нокулай бир гашлик тинч кўймайди. Метрода ҳамма асабийлашади, аммо ҳар ким бу ҳолатини бошқаларга сездирмасликка интилади ва интилгани сайин ички зўриқиши ҳам ошиб боради, кўзлар тасодифан вагон ойнаси аксида бошқа кўзлар билан тўқнашгач эса бу зўриқиши қанчалар нохуш экани шундоқ билиниб қолади. Шу нохушликка дучор бўлмаслик учун, бошқа бирорнинг кўзларига кўзлари тушмаслиги учун йўловчиликар ўзларини нималар биландир банд қилиб кўрсатишади, ана, бири газета ўқиш билан машғул, бошқа бирор эса кўзларини чирт юмганча ўзини ухлаётганга солади, агар диққат билан қаралса, юмуқ қабоқлари ичидаги кўзлари дам-бадам ўйноқлашидан аслида уйғоқ экани ва бекатини ўтказиб юбормаслик илинжида кулоқлари ҳам сергак эканини билиб олиш қийин эмас. Шундоқ ҳам ёлғиз одамларнинг ер остида яна бўрттирилган ёлғизлиги. Манзилга этиб, еrostидан ниҳоят шаҳарнинг кучоқ очган бағрига чиққач, назарида, ҳар бир одам ўзини бениҳоя бахтиёр ҳис этишига ҳеч шубҳа қилмасди.

Аксига олиб, трамвай одатдагидан кўра бугун тирбанд, ҳамма ўриндиклар боқишилари сипою сурбет чехралар билан банд эди. Бир аёлнинг қўлидаги чақалоқ тинмай бигиллар, оёқлар остидаги темир ғилдиракларнинг рельс бўйлаб ҳаракатидан пайдо бўлаётган муттасил “тарака-турук”и ичкарини ўз забтига олганди. Тутқичларга осилган озгину хўппа семиз гавдалар трамвай ҳаракатига монанд бир маромда чайқалиб бораради. Ажабо, бу ерда ҳам ўзини нокулай сеза бошлади. Ҳолироқ жой топиш учун вагон охири томон узр сўраганча сурилиб бораракан, бу ердагилар фақат айнан уларга тегишли хос ёлғизликларини безовта қилаётгандек унга хўмрайиб назар ташлашар, норози оҳангда бир нималар деб пўнғиллаганча юзларини намойишкорона терс ўгириб олишарди. Ёнидан ўтаётганида биттаси ҳатто, киши билмас қилиб, тирсаги билан биқининг чунонам ниқтадики, нафас олиши қийинлашиб, юзлари бўғриқиб кетди. Ҳамдардлик излаб, атрофга олазарак бўлиб қаради, гўрдами, ҳамма ўзини гўлликка солиб олган, ушбу бедодликка аниқ гувоҳ бўлган анави семиз жувон эса, ўриндиққа ёйилиб олганича, бундан мамнунлигини ҳатто яширишни ҳам истамасди. Хўрлиги келиб, ниҳоят вагон охирига этиб борди. Кулоқлари остида темир ғилдираклар шовқини, чақалоқнинг бигиллаши ҳамон тинай демасди.

Ҳозиргина трамвайнинг, наздиги, бутун вагондагиларга калака бўлганидан ўзини қаттиқ хўрланган ҳис қилар, кўнглидаги бу ўнгайсизликни аритиш учун трамвай ойнасидан муттасил ўтиб бораётган шаҳар манзараларига тикилишдан бошқа арзирли машғулот топа олмасди – ишқилиб, масхараомуз нигоҳларга дуч келмаса бўлгани эди. Ташқарига эса одамлар неча кунлик ёғингарчиликдан сўнг, ниҳоят, ўз хукмига кирган қуёш тафтида кезинишар, табиат хуружининг йўл четларида қолган сўнгги нишоналари ҳам бартараф этилаётган эди. Трамвай ойнасидан ташқарига қараб боришнинг метродан афзаллиги ҳам шунда эди аслида – токи ташқарига ҳали кундуз ҳукмрон экан, ойна тубларига бошқалар нигоҳи билан тўқнаш келмайсан.

Ташқари қуёш нурларидан бенихоя чароғон эди, ёруғликка узоқ вақт тикилаверганидан кўзлари толиқди. Бу орада эса атрофида нотаниш бошқа чехралар пайдо бўлганига эътибор қилди, афтидан, ўзи билан овора бўлиб, бир неча бекат ортда колгани ва унинг бояги холатига гувоҳ бўлганларнинг кўплари ана шу бекатларда тушиб кетганини сезмай қолганди. Бундан бенихоя мамнун бўлди, ўзини қарийб баҳтиёр сеза бошлади. Дадиллашиб, атрофдаги янги қиёфаларга разм солди. Ана, шопмўйловли бобой, ҳойнаҳой бозорга йўл олган чиқар. Унинг ёнида шаҳарлик пўримларга хос бўлмаган соддагина йигит ва қизалоқ, аҳён-аҳёнда бир-бирларига ўғринча қараб қўйишади, нигоҳлари учрашганда эса иккисининг ҳам ёноклари дув қизариб кетгандек бўлади; афтидан қишлоқдан келган биринчи курс талабалари, ҳатто бир гуруҳда ўқишига ҳам керак, ҳозирча шунаقا уялинкираб турганларнинг ҳам дуруст, бир-икки йил ўтсин, қарабсанки, пихини ёриб, сурбетлашган шаҳарлик олифталарга айланасан-қоласанлар. Вагон ичидагиларни қизиксениб кузатишида давом этаркан, бирдан бошқалар назаридан йирокда, энг сўнгги ўриндиқда ўтирган қизга кўзи тушди.

Кўзи тушдию, юраги ҳаприкиб ура бошлади, илло соҳибжамол бу қизга сокин юрак билан боқиш асло мумкин эмасди. Оёқларидан мадор кетиб, кўз олди коронғилашаётганини сезди, у қизга яхшироқ разм солиш, ўргадаги масофани лоақал бирмунча бўлсин аритиш, унинг бутун нафис қиёфасидан тараалаётган сезилмас тўлқинларни ҳис этиб ва ниҳоят унинг меҳварида айланмоқ учун ўша томон юрди. Қизнинг гўзаллигига тоқат қилиб бўлмас эди. Қаршисида мангударимас, ақл бовар қилмас бошқа оламлардан ташриф буюрган хилқат тургандек бутун вужуди кўзга айланди. Шу бугунга қадар, шу тобга қадар нени билган, нени англаган бўлса бари – барча масрур қувончлари, жамики қайгули андуҳлари – барчаси бир тугун бўлиб бирлашди-ю, вужудини зир титратиб, портлаб кетгандек бўлди. Назарida, бу оламда неки бор бўлса, уларнинг бари шу қизда мужассам, бу оламдаги барча манзиллар биргина унда сўнгти истак бўлиб бирлашаётган эди. Ана, тушларида неча бор кўрган синоатли ёбон ва таваллуд юртига қайта элтажак кеманинг парку елканлари сокин елларда ҳилпираб, бу ёбонда лангар ташлаши ёхуд узоқ айрилиқдан сўнг ниҳоят этиб боргани қадрдан қишлоқда эса волидаюпладари, бобо ва момолари кўзларида ёш билан қучоқ очиб қарши олишлари ва яна кўплаб шу каби ўтмиш тасвирларининг адoқ билмас шажаралари. Қизга суқланиб тикиларкан, атрофдагилар нигоҳи унинг маъбудий тимсолини булғашини истамай, ҳатто юзларини сийпалаётган қуёш нурларидан ҳам қизғана бошлаганди. Унинг бемисл малоҳати вужуду шуурининг то сўнгти зарраларига қадар ишғол этиб, бутун борлиғида чидамсиз оғриқ уйғотганди. Тенгиз гўзаллик нашъасидан пайдо кийноқлар азоби.

Бутун иродасини йиғиб, ниҳоят қизга бир нима дегиси келди.

– Салом, яхшимисиз...

Қиз назокат ила бошини кўтариб, салом соҳибига қаради: тубсиз тубларидан ажиб нурлар таратётган тим қора кўзлар гавҳари!

– Салом.

– Китоб ўқияпсизми?

– Ҳа.

– Яхши китоб. “Тўртинчи қаватдаги...”

– Кўзларингиз ўткир экан, – билинар-билинмас табассум.

– Кўзларимдан ҳозирча нолимайман, – қиздан навбатдаги табассум ҳадяси. –

Шарифжон АҲМАД

Аслида бу китобни шу кунларда ўзим ҳам хатм қилиб туширдим, шунга...

Қиз жилмайбигина:

– Табъи назмингиз нозик кўринади, мавлонога ёққандир, ахир?

– Эпиграфида Рембодан шундоқ олиб ёзиб қўйилганидек, ўзини сарсону саргардан излаётган бир шизофреник дарвеш ҳакида.

– Жа унчаликмас-ов, – эътиroz билдириди қиз ўпкаланиб, – менимча, неча замонлардан бери ҳаётига ҳеч бир янгилик йўламаётган ва шу сабаб ҳам тушкунлик, умидсизлик ботқогига ботиб бораётган кимсанинг ўзи учун ўзи умидворлик яратишга интилишлари, десак сал тўғрироқ бўлар...

– “Ҳаётда ҳеч нарса ўзидан ўзи содир бўлмайди: беамр тикан кирмайди, деганлари бежиз эмас – рўй берган ҳар қандай ҳодисанинг сабаби мавжуд – бироқ кеч кузнинг замҳарир кунларидан бирида тасодифан учраб, хаёлингни алғов-далғов қилиб юборган нарсанинг сабабини сен ҳеч қачон топа олмайсан: қолаверса, бунга ҳатто кизиқиб ҳам кўрмайсан...”

– Эҳ-хе, ҳали ҳикояни ёддан биламан денг, воажаб!

– “Нима қилиш керак? – дея ўз-ўзингдан норози бўлардинг ва секин-аста аллақандай умидсизлик юрагингга чўкиб бораётганини сезардинг. – Худди ҳаётимда бир нима юз берадигандек доим ниманидир кутиб юраман... Нима қилиш керак?”

– Ана бўлмаса!

– “Сен кўримсизгина бино томон юриб ва худди шундай кўримсиз йўлакдан ўтиб, чапга буриласан. Йўл ўртасида калта-култа шохларини узатишга чоғланган кўйи қотиб қолган дараҳт ёнидан ўтаётib хўрсинасан. Дунёда хосиятсиз нарсалар кўп: хосиятсиз кунлар, хосиятсиз тушлар, ҳатто хосиятсиз тасодифлар... Сен ирим-сириларга ишонмаганинг учун бу хосиятсиздек дараҳтга бошқа кўз билан қарадинг”.

– Салгина сабр қилинг, – деди қиз, – менга ҳам навбат беринг ахир! – шундай дея қиз ҳам, қўлидаги китобни ёпиб, ҳикоянинг давомини ёдаки айта бошлади:

– “Шамол энди рўпарадан эсарди, сен чиқишдан кўра тушиш ноқулай бўлган зина тарафга юрасан. Зина тепасига етганда теварак-атрофни алланечук шовуршувур тутиб бораётгандай туюлади; сен пастга туша бошлайсан – қуириқ тушганинг сари шовқин кучайиб боради. Сўнгги погонага оёқ кўйганингда дастлаб бошинг узра денгиз тўлқинлари гувиллагандек бўлади, илкис бош кўтариб, учиб бораётган қушлар галасига кўзинг тушганда эса ҳазин садолар янграб кетади”.

Буни ҳеч кутмаганди, ўзининг назмий таровати билан, синоатли туйғуларининг эҳтиросли изҳорлари билан ҳаёлини ўғрилаган бу ҳикояни ўзидан бошқа яна кимдир шу қадар ҳис эта олишини, ҳис этибигина қолмасдан, ҳикоянинг яширин оҳангларини ҳам барадла намоён эта олишини асло кутмаган эди. Қиз эса сокин ва ширали талаффузда давом этарди:

– “Худди мана шу қушлар жуда кўп нарсалар ҳакида сени огоҳ қилиши мумкиндек ва ҳаёting кўнғироқчаларини чалиб юборишига қодирдек уларга дафъатан талпинасан. Бироқ, қарасанг қушлар йўқ, улар узоқда кора доғлардек қип-қизил шафаққа сингиб боради. Сен мунғайиб улар ортидан термиласан, назарингда яна бошқа қушлар тўдаси учиб ўтаётгандек, ҳеч каерга жилмай, кўзинг толгунча қараб тураверасан. Бехосдан бир нарсага кўзинг тушади-ю, юрагинг ҳаприқиб ҳаммасига тушунасан”.

Тилсимлари бисёр синоатга бехос дуч келган каби унинг ҳам юраги ҳаприқа бошлади. Қизгинанинг лабларидан учайтган ҳазин каломлар ҳеч бир қаршиликсиз

тўғридан-тўғри юрагидан жой олаётган, барчасини очик-оидин изҳор этишни ўзига эп кўрмаган ёзувчи сокин бу сатрлар аро яширмиш гаройиб эҳтиросларнинг ноён тимсоллари баайни қизнинг талафузида асл моҳиятларини кўрсатиб, ечилиб бормоқда эди.

Ўзининг масрур кайфиятини бошқалар билан баҳам кўриш истагида атрофидагиларга бокди. Трамвай вагони ичидагилар бу икков ўртасида кечеётган айтишувга ҳайрат ичида шоҳид бўлишлари керак эди, назарида. Аммо не ажабки, хеч ким уларга қайрилиб ҳам қараб кўймас, ҳамма ўз машгулоти билан андармон, кимдир газета ўқиган, яна бирор эса трамвайга монанд чайқалиб, пинакка кетганди. Бошқалар учун уларнинг иккиси ҳам мавжуд эмасдек эди гўё.

Қизнинг эса бошқалар билан иши йўқ, гўёки ўйинни бошлаб берган бу йигитни ўзининг қуроли билан батамом яксон этишга қасд қилган каби ёдаки мутолаада давом этарди:

– “Бу хозиргина тепасидан сайёх қушлар учуб ўтган иморатнинг тўртинчи қаватидаги дераза эди, ундан аста-секин қуюқлашётган қоронгилик қўйнига ипакдек майин шуъла тараларди. Бамисли нотинч денгизда адашиб – улоқиб юрган ва кунлардан бир кун нур сочаётган маёқни кўрган денгизчилар илкис қувончдан ўзларини йўқотиб қўймай, дастлаб жилвагар маёқнинг нажотбахш рафтoriga мафтун бўлгандек сен ҳам бир неча сония тўртинчи қаватдаги сарғиш деразага ҳайрат билан тикилиб қоласан. Дераза чиндан ҳам маёққа ўхшарди: у имлар ёхуд чорлар ва бу дераза шаклидаги ёруглик манбай оҳанрабодек домига тортарди. Сен беихтиёр “Қушлардан хотира бу” дея хаёл қиласан: дарвоқе, деразадан ёғилаётган қизғиши шуъла билан қушлар овозида муайян умумийлик бор эди – икковининг замирида ҳам унсиз фарёд кучли, иккови ҳам деярли бир хил таъсир этарди”.

– Ҳа, худди шундай, – деди йигит, – тўртинчи қаватдаги сарғиш дераза рутубатли бу ҳаётдан сўнгги умидларини ҳам узиб, умидсизлик ботқогига ботиб бораётган телбасифат ҳикоя қаҳрамони учун дафъатан юзага қалқиб чиқкан бир маёқ каби эди. Маёқки, унинг замирида қаҳрамоннинг ўзигагина мансуб барча эҳтирос ва майллар, қалбининг энг тубларига бошқалар кўзидан нари тутиш илинжида ўзи қачонлардир улоқтирган, энди шу тобда унинг ўзи ҳам ҳайбатига ортиқ дош бера олмас ўзининг зимиston ўйлари яширин эди.

– Бечора қаҳрамонни намунча ҳақорат қилмасангиз, ҳали шизофренидан олиб, ҳали телбага соляпсиз-а! – деди қиз норозиланиб. – Агар билсангиз, ҳикоя сиз айтиётган талқинлардан мутлақо йирок. Бу ҳикоя савқи табиий билан бир нафаснинг ўзида ёзилган ўта ноёб асарлардан бири. Ҳа, қоғозга тушириш учун сарфланган вақтни истисно қилсак, ҳикоя чиндан ҳам бир нафаснинг ўзида битилган. Ундаги ҳар бир сўз ва ҳолатлар тасвири шу қадар ўз ўрнига муҳрланганки, сўзларнинг бирортасини ўзгартириш мутлақо ақлга сиғмайди. Нафис туйғуларни шунақа сехрли шаклларга жойлаб тараннум этиш ҳар кимнинг ҳам кўлидан келмайди. Ҳа, бу тимсолий ҳикоя, ҳа, унда эҳтиросу йўқотишлар ғуссалари ҳам бор. Етарлича зукко ўкувчи гап нима ҳақида эканини тахминан сезиб, англаб ҳам туради. Лекин, энг муҳими, бу ҳикояни хеч ким токи сўнгига қадар тўла тушунтириб бера олмайди. Керак бўлса, ҳатто муаллифнинг ўзи ҳам бунга ожиз.

“Сен ўйлаканинг адогига боргач, яна бош кўтариб қарайсан. Энди деразани бафуржа томоша қилса бўлади, чунки сен унинг нақ рўпарасидасан. Назарингда дераза ҳамон кимнидир чақирап, кимнидир ўзидан огоҳ қиларди: нимадандир умидворга ўхшарди. Сен дафъатан мана шу илтижони пайқаб қолганинг учун

Шарифжон АҲМАД

зум ўтмай у илтижонинг қизғиши бармоқлари вужудингга ёпишиб, юрагингни пайпаслаётганини сезиб сесканиб кетасан. Ҳа, у юрагингни изламоқда эди! Беихтиёр энтикасан”.

Қиз ҳикоя хақида сўзлар экан, унинг ҳазин, шу билан бирга эътиrozларга ўрин қолдирмас оҳанглари уни тамом ўзига мафтун этган, у сўзлаётган фикрларга заррача бўлсин эътиroz билдиришни истамасди.

“...Бора-бора бу сарғиш дераза фикру ҳаёлингни ўғирлаб қўйди. Сен ҳатто баъзи кунлари тезроқ қоронги тушсаю тезроқ ўша дераза олдига борсам, дея кутадиган бўлдинг. Гоҳо ишхонангда деразадан серқатнов кўчага қараб ўтирган пайтларда бирдан кўз олдингга сарғиш дераза келар, юрагинг орзикиб кетарди. Сарғиш дераза бамисоли маҳбубанг эди, маҳбуба бўлганда ҳам юлдуздек чараклаган, зориқсан кўзларида, ҳоргин ва ўйчан қарашлари, зариф табассумида интизорлик, илтижо ва алоҳида меҳр жилваланган маҳбуба!”

Алмисоқдан қолган трамвай вагони адодиғида тасодифан учрашиб қолган бу икковлон ўртасида, бошқа йўловчиларнинг зигирча қизиқишию аралашувисиз адабий муҳораба давом этаркан, йигит айнан шу ҳикояга дохил кўпдан бери ўйлаб юрган фикрини ўртага ташлади:

– Биласизми, – деди у қизга қараб, – мулоҳазаларингизга менда зигирча ҳам эътиroz йўқ. Умидсизлик ичра бир умид ваъдаси билан якун топган ушбу ҳикоянинг мутлақо бошқа шаклини, эҳтимолки, муаллифнинг ўзи бунга тиши-тирноғи билан қаршилик билдириш эҳтимоли тайин бўлган бошқа шаклини ёзишни таклиф этган бўлардим. Навбатдаги бу ҳикоя сиз билан биз кўнгил қўйган ушбусининг мантиқий давоми бўлиши ҳам, айни пайтда эса ўз ҳаёти билан яшаб, ўз сюжет чизикларида мустақил давом этажак алоҳида ҳикоя бўлиши ҳам мумкин. Ҳикоя ичра ҳикоя эмас, балки ҳикоядан таваллуд топган мувозий ҳикоя.

– Сизни шунчаки бир китобхон муҳлис десам, қаламкашлиқдан тузукни хабарингиз борга ўхшайсиз-ку. Унда, агар сир бўлмаса, ўша сиз айттаётган ҳикоя қандай бўларкин?

– Бу шундай ҳикоя бўладики, аслият қаҳрамонининг оромини бузиб, унинг бутун хаёлини ўғирлаган тўртинчи қаватдаги ўша сарғиш дераза ичкарисига қадам қўямиз ва ана ўша ичкарида йиллар давомида қамалиб олганча энди ташқарини кузатамиз. Аслият қаҳрамони наздидаги бу гўша синоатларини қадам-бақадам еча борарканмиз, тўрт девор ичида яшашга маҳкум этилган бандининг руҳий фожиаларига, унинг истак ва майлларига шерик бўламиз.

– Топилмангиз чакки эмас, аммо бунинг хотимаси қандай бўлади? Ишқилиб қаҳрамонларни ўлдириб юбормассиз?

– Ҳикоясини бошлар экан, аслият муаллифи ҳам бу асарига пировардида қай туслаги хотималар раво кўрилишини аввалдан билмагани каби, мен ҳам олдиндан бир нарса деёлмайман. Аммо билганим шуки, бу ҳикоя инсоннинг руҳий оламидаги эврилишларни тадқиқ этиш, ибтидодан бошланган жумбоқли саволларга (майли, самарасиз бўлсин) жавоб излашга доир навбатдаги уриниш бўлади. Унинг муҳитларида мана бу рутубатли ва дилгир оламнинг бефайз манзаралари эмас, билъакс, новоқеъ воқеликнинг, бошқа бир оламнинг ҳали кўплар билмаган, кўниклимаган манзаралари эҳтирос ва муҳаббат билан мукаррар этилажак. Унда адабий ақидаларнинг зўраки ва муттасил тақрорларига батамом барҳам берилиб, бўлак манзилгоҳларга элтувчи янги сўқмоқлар изланади. Энг муҳими эса бу янглиф асар мутолааси адоксиз хузур инъом этиши назарда тутилажакдир.

– Бу ҳикояни мен ҳам ҳузурланиб ўқишни жудаям истардим...

Киз йигитнинг бутун хаёлларини ўғирлаб, у учун, фақат унинг учун битмоқчи бўлгани ўша асар завқини ҳам пароканда этиб, кейинги бекатда тушиб қолди. Изидан қараб қоларкан, қиз ортига қайрилмади ва... кўл ҳам силтамади. Улар қайтиб кўришмади.

Тўртинчи қаватдаги сарғиш дераза эса бу гал бутун жозибасини намойиш этиб ёп-ёруғ, кундуздан-да ёруғ порларди. “Назарингда у ҳорғин эмас, сокин эди. Сен энсиз йўлканинг адогига бориб, кўл силкийсан ва бир изтироб вужудингни секин қамраб ола бошлайдио, унсиз, елкаларинг силкиниб-силкиниб, худди узок айрилиқдан сўнг фарзандини кўрган она кўйига тушасан...”

* * *

Аммо яна бир таассуф шунда эдики, саратоннинг қоқ ўртасида бехосдан қутурган довулли кунлардан сўнг энди тин олиб, ўзига кела бошлаган шаҳарда, эски трамвай вагони адогида иккимиз ўртамиизда кечган ушбу сухбат чинми эди ва ё рўё, малоҳатингдан кўз олдим қоронгилашиб, ҳар иккимиз суйган ҳикоядан иккимиз-да басма-бас сатрлар ўқирканмиз, сокин табассум ҳадя этишларинг чинми эди ва ё хаста тафаккурим фаразларими – буларни энди билолмасман. Ҳар не бўлганда ҳам, ўшанда шопмўйлов бобойнинг овозидан ўзимга келдим:

– Ҳов йигитча, тушадиларми, ё..?

– Ҳа, амаки, тушаман, – трамвайдадар кезишга бошқа ҳожат қолмаганди.

Аллақайси бекатда тушиб қолдим, шу ернинг ўзида ўриндиқقا ўтириб, папирос тутатдим. Бўлиб ўтган ва ё бўлмаган, чинакам ва ё хаёлий сухбатни қайта хаёлдан ўтказдим. Алланималарни ўйлаб, бир нарсаларни тафаккур қилдим. Ибтиодан интиҳога томон ва ёки билъакс – келмишдан кечмишга томон сизиб ўтаётган бу мангуллик аро сарсон бизларни, бизларнинг барча майл ва истакларимизни омонлиқда сақлаб бўларми... Хаёлимдан эса яна гаройиб мана бу сатрлар кечарди:

/ Ҳар кечнинг кечари кундир, / Ҳар куннинг кечари кеч. / Ҳар кечнинг келмиши кундир, / Ҳар куннинг кечмиши кеч... /

1992 йил

* * *

2017 йилга тааллуқли постскриптум:

Бир замонлар қоғозга туширилиб, ижарама-ижара юришлардан иборат кейинги майший талотўплар оқибатида бадар кетган ушбу ҳикоя мана энди, орадан чорак аср ўтиб, қайта кўлга киритилар экан, ташқи олам билан ичкисининг ўртасида муроса излаш мashaққатларидан сўзланган сахифаларга андак пардоз бериш билангина чекландик. Шунингдек, Тошшаҳар бағрини тилиб, аллақай томон йўналган эски трамвагон ичидаги “кечган” хаёлий сухбат асносида билдирилган, бир ҳикоядан бошқа муқобил асар яратиш гояси ўша мунозарарадан кўп ўтмай амалга оширилгани ва “Тим қора шаҳар ривоятлари” номли туркумимизга киритилганини ҳам маълум киласман.



Денгиз музейи бор ичимда

Гўзал БЕГИМ

* * *

Юрагингача
жуда узоқ йўл босиб келдим
пастлаб учган учоқ қаноти
орзуларга тегиб ўтгани каби
мен эса тегмай ўтиб кетдим
чап қобирғанг остидаги асотирларга.

Ўтмишига қараб мушт ўқталган аёлдай
кўл кўтараман
силаб кўраман
муштимнинг қаварган нуқталарини
ичимда
жуда ҳам чуқурда
олтин қазиётган кончиларга қараб
жилмаяман
тунда ойга қараб жилмайдим.

Чўнтағимда
энг сархил ҳисларни олиб юраман
бармоқларимни теккизиб кўраман
олиб қочаман улардан
клавиатура устида
ракс тушган бармоқларим-ла
кипригим ва атиргул масофасида
назокат шахрини барпо этаман

Гўзал БЕГИМ – 1974 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университети ўзбек филологияси факультетини, Москвада М.Горький номидаги Адабиёт институти қошидаги Олий адабиёт курсини тамомлаган. Унинг “Суқунат жарангги”, “Учаётган япроқ сояси”, “Мажнунсоат”, “Ёки” китоблари нашр этилган.

гул элтаман қүёшга
ёниб кетишимни билсам ҳам гарчи.

Узок
жуда узок йўл босиб келдим
кўзларингача
бир жомадон қайғусин йўқотган
йўловчи монанд
баҳорга чиптасиз кирган ошиқман
ва куйиб кетган жавзони
юрагида асраб ўтмоқقا
энг оғир сўзнинг
юлдузлар билан қавилган сўзни
ёйиб қўймоқ учун бўм-бўш шаҳарга
жуда узок
йўл босдим
узоооооқ.

* * *

Мен депрессиядаги одамман
сени эмас, депрессияни севаман күпроқ
тушиб чиқкан ҳар бир сохимни
choх оғзидаги гулни
санчилгувчи тиканларни ва
күзимдан тараалаётган қоронгиликни
севаман.

Шамол депрессияга тушса қандай эсади
ёки
рухий ўпқондаги қушлар
сайрап, сайрап ичимда тинмай
ичимда
жуда ҳам чукурликда
чүк тушади шуъла зулмат рангидә
тушкун шамол эса
эсади
эсади
тұхтаб турмайды

Денгиз музейи бор менинг ичимда
жимир-жимир мавжлар сакрайди
экспонат түлкінлар
чиғаноқ юраклар
шиғирлайды күлоқларимда
арғимчоқдай солланар денгиз

юрак айлангунча учаман кейин
ва
тарқ бўламан мовий музейга.

Чакалакзордан ўтаётган ифордай
қолиб кетдим тиканлар орасида
юрагингни кора билиб
хаёлингга осилиб
чиққим келар руҳий жарлиқдан
чиғириқлар эса сочим турмаклайди
силкинган
силкинган
оғриган сочимни
турмаклайди руҳий қудуклар.

* * *

"Жоним" деган сўзни
айтмай қўйиш мумкин узоқ вақт
унутиш мумкиндир бутун умрга
энди айтсан агар
жони оғриётган одамнинг
ихрашига ўхшаб чиқади бу сўз –
“жони-и-и-им”.

Ойнага қараб
машқ қиласман
унутиб қўйилган бу сўзни
бўғзимга қийшиқ тақаман
барибир
бу сўзни айтаркан
лаблар ёниб кетмайди энди.

Туйгулар тарихини таҳрир қиласман
қадимий тасмага
эркалаш оҳангидга
ёзаман
ўчираман
ва яна ёзаман
ихраш услубига эврилади у
энди “жоним” сўзи менга бегона
факат
жоним оғрияпти
“жо-о-н-и-и-м...”

* * *

Беш дақиқа
ёки атиги беш лаңза
менинг ҳаётимни яшаб бероласанми?
қарғалар чүқиган
кузгунлар талаган
хисларини сичқон кемирган шу ҳаётни.

Умидининг у чети билан бу четига
мўрт оғоч кўприк килиб курилган
илон пўстини шарфдай ўраган
соchlарининг орасида
чумолилар қишига озиқ ғамлаган
орзулари моматалоқ бўлиб кетган
қиз ҳаётини яшай оласанми?

Йўл четида такси тўхтатган монанд
мен ҳар куни
изтиробни тўхтатсан
ўтирсан унинг уловига
манзилимга етсанм фақат у билан
уйимнинг ҳар устунида
чўкка тушган каби турса соялар
ҳаётимда бир боргина мусика қўйсаму
йиги қўшигини тингласам.

Юрагинг илма-тешик бўлиб кетса
шиппакдай судрасанг ёлғизликни
қабристон энг гўзал шаҳарга айланса
уйингда сени ҳеч ким кутмаса
сочинг эсаверса бошқа дунёга қараб
кесиб ташланган сочингни силаётган қўл
фотога дўнса
гумбурлаб қуласа
хўрсиникларинг.

Юрагингга тирманиб чиқсанг ҳар кун
ва думалаб кетсанг
тирманиб чиқаверсанг қайта
ойнага тирмашган томчи мисоли
юрагингни артсанг “ух-ух”лаб
ишқаб, ярқиратсанг
кўзингнинг энг орқа деворларини.

Хисларингни ташлаб юборсанг
қирқ түккизинчи қаватдан
хеч кимнинг кўзига ёш келмаса
бевақт қурбон бўлган ҳисларга қараб
юрагинг ҳаддан ортиқ кўпроқ уриб юборса
тарозига сиғмаса кўзёшлиринг
ва жимгина
бошигнинг эгилган алфозида
ўйма гуллар ясасанг ҳовурдан

беш дақиқа
атиги беш лаҳза
менинг мана шу ҳаётимга кириб
яшаб бер...

* * *

Ўзингни шундай тут
музлатичдаги гулни қўй қайноқ юрагимга
ва бегонага айлан
чопқиллаб ўтиб кет юрагим ёнидан
кул
ха-хо-ла
туйғуларнинг йиртиқ жойларига қараб
хеч қачон мени кўрмагандек тут ўзингни
ичингдаги дарёга йиқил
оқиб кет кейин
ва қайтиб оқиб келма кетган жойингга
мен фожиа билан рақс тушавераман
чарчасам ҳам барибир менга
тушуњапсанми
чўпдан қурилган уйга айланаман кейин
бир чўпи қийшайса
қулаб кетади бу иморат
ўзингни шундай тут
ортингга қарама
юракни мушак деб қараб
учиб ўт унинг устидан
ёнидан
ортидан.

Рұхим бир ёввойи оқанғ истайди



Жалолиддин
САЙИД

КУЗ

Куз – ялонгоч. Ёзниң чүғида,
Эриб битган узун күйлаги.
Тутолмайди үзни йигидан,
Ололмайди үпкасин босиб.

Қизаради уятдан юзи,
Тикиларкан беор никохлар.
Ялонгочлик бу – ҳирснинг кўзи,
Шундан келар барча гуноҳлар.

Қайга қочсин, қайга бекинсин,
Қабул этар ким ҳам шу ҳолда?
Кўнгли туюр нафратнинг исин,
Элга ошкор бўлган аёлдай.

Токай беайб ўтар жазони?
Токай раҳмин еган қолар оч?
...Куз кияди барги хазонни,
Дараҳтларни қўйиб ялонгоч.

* * *

Дейсан: "Ўсмоқ мудом тепага бўлган..."
Бурнингни кўтарсанг тегар юлдузга.

Жалолиддин САЙИД – 1990 йилда туғилган. Майманоқ касб-ҳунар коллежини туғаллаган. Ижод намуналари республика матбуотида чоп этилган.

Жалолиддин САЙИД

Баланд дараҳтларни алқайсан дилдан,
Мен эса...
ҳавасим келар илдизга.
Бирорга қулишдан йироқман, лекин
Ҳар ким ўз йўлида событ қарордир.
Бунда ҳар одамнинг ўз баландлиги,
Ва ўзи интилган осмони бордир.

ЭРТАК

...Эртак айтсанг болангга,
Ухлатмаслик учун айт.
Аъзам ЎҚТАМ

Нега бизга ҳеч ким эртак айтмаган?
Она, бу саволга ким берар жавоб?
Дадам рўзғор деган, ишдан ортмаган,
Момом ўтиб кетган, бобом-чи бетоб.

Ўзимиз ўқирдик қайдандир топиб,
Асли шу сабабдан, қўрқаётганим.
Сиз учун ҳеч қизик бўлмаган менинг,
Қандайин эртаклар ўқиётганим.

Холбуки, жавобгар эдингиз бунга,
Оппоқ қофоз монанд онг-у юрагим.
Билмайсиз ёзилиб қолганин унда,
Қай мақсад эртагин, қай бир бўлаги.

Вақт-ку ўтмай қолмас,
тағин елмоқда,
Фақат ваҳм босар кўнглимни, ҳайҳот.
Дунёнинг бошига чиқиб келмоқда,
Эртак эшитмасдан улғайган авлод.

Суянчик

Қайдаки тоғ кўрмай пурвиқор, азим,
Мудом қабатинда уч-тўрт тепалик.
Суяшиб турганга ўхшайди баъзан,
Шамолда, бўронда билмайин ҳадик.

Бобом олтмиш бешни коралаб ўтди,
Момом сабил қолди, бесўз, жонсарак.
Ўйлайман, одам ҳам тоғлардек худди,
Кимгадир суяниб яшаркан, демак.

Дунё-ку синоат, эмас янгилик,
Ё Раббим, феълимдек қизғанчиқ қилиб,
Кимдир яратдингми мен суянгулик,
Кимга яратғандинг суянчиқ қилиб?

Хуққабоз

Томоша қўямыз, сиз билан дўстим,
Одамларни чорланг, тўпланг майдонга.
Бир оғиз "томуша" десангиз басдур,
Бу сўз болдек ёқар зоти инсонга.

Каттароқ шляпа олинг атайин,
Ўйлаб қўйдим анча янгиларини.
Мен томоша қўйиб турган маҳалим,
Сиз йигиб чиқасиз тангаларини.

Тўгри, бироз кўзни бойлаймиз, нима?
Хоҳ афсун десинлар, хоҳи мўъжиза.
Уларга керакмас ҳақиқат, ростлик,
Ростиши айтсангиз қилишар изза.

Қулогимдан қоғоз чиқарсамми, а?
Ё қўлим кесайми, ё ханжар ютай?
Улар алданишни шундай истарки,
Ўзлари кўймаса, мен шўрлик нетай?

Ҳаммани алдайман,
ҳаммани,
тамом,
Олқиши ёғдиришар, қий-чув солишар.
Ҳа, мен ёлғончиман...
лек улар мендан,
Ёлғонни ақчага сотиб олишар.

Менга нима дейсиз?
Бундай қараманг,
Ўйинчи бўлмаса куйим чалмасдим.
Кўриб турибсиз-ку,
ростини айтиб,
Бу қадар шоҳона яшай олмасдим.

Боринг, бораверинг, хижолат чекманг,
Бу майдон ёлғонни соғинар, сурар.
Сиз-у биз бўлмасак, барибири, эрта
Бошқаси бошқа бир томоша қўяр.
Сўзланг.

Жалолиддин САЙИД

Ишонтиринг.
Ва сиз доим ҳақ,
Хоҳ жимит бўлсангиз, хоҳи эр келбат.
Қайдаки қўпайса томошабин ҳалқ,
Томоша қўйгучи топилар албат.

* * *

Ярим кеча. Касалхона.
Тўртта бемор. Бир ташхис.
Кўздан уйқу қочди яна,
Босиб келар ғалат хис.

Кизиқ ҳолат кечар зимдан,
Ҳайрат ошар, тингларкан:
Дарди битта бўлган билан,
Ҳамма ҳар хил инграркан.

Мувозанат

Эй дўст, бизнинг қадамлар оғир,
Оёғимиз оғирдир чунки.
Ажратолмай ернинг бағридан,
Гоҳ танимиз кетади мункиб.

Шукр деймиз аммо шунга ҳам,
Тик бокамиз қўрқмай қўёшга.
Не қиласдик, меҳрибон Эгам,
Берганида бу юкни бошга?

Истак

Рухим бир ёввойи оҳанг истайди,
Бу банди кўнгилнинг майли – ечилемоқ.
Шу қадар тўйдириб юборди, рости,
Хонаки мушукдек умр кечирмоқ.

Ў, азиз чўққилар, орзу чўққилар.
Не этиб тарқатай тумандай гашни?
Кўрсатсам, ҳар онда минг ўй чўқилар,
Юракка, сиз каби баланд яшашни.

Тўфонлар гурласа, тўлқинлар урса,
Қиргоқлар чекинса ҳаддидан қайтиб.
Бу муштоқ кўзларим дengизни кўрса,
Денгиздай кетолса тўрт томон дайдиб.

Бетизгин оқанғнинг шиддатин ичиб,
Хис этсам булутлар нафасларини.
Синдириб чиқолса(м), – тош каби учиб –
Кўксимнинг ялтироқ қафасларини...

Рұхим бир ёввойи оқанғ истайди,
Токай сокингина күлмоқ, инграомоқ.
Ҳей осмон, ичимда бўрон музлайди...
Тингламоқ истайман, сени тингламоқ.

* * *

Нимадир эзади руҳимни тагин,
Нимадир ёприлиб келар кўзимга.
Бехузур кезаман,
айни шом чоғи,
Бу йўллар...
Кимларни солар эсимга?

Нима у?
Билмасман, кўнгил талаби.
Нима у?
Қарайман, тўрт ёним рўё.
...Бобомнинг хуув эски сурати каби,
Саргайииб ўтирас қаршимда Дунё!

Ғалати исён

Икки оёқ, бу яхши,
Бир-бирини тортади.
Икки қўл ҳам қарашиб,
Юкни енгил ортади.

Икки қулоқ дегани –
Огоҳликка даъватдир.
Иккита кўз экани –
Икки дунё ҳайратдир.

Иккита лаб, о бунинг,
Ҳикмати кўп, иши кўп.
Икки жағдир лек унинг,
Баҳамжиҳат тиши кўп...

Бари дуруст, Художон,
Бари учун шукрим бор.
Фақат сўрсанг битта жон,
Ҳамда битта фикрим бор:

Сен-ку сахийсан, бу чин,
Ким у, қарамлик қилар?
Икки қарич тил учун
Битта бош камлик қилар...

Кичкина

Биз кичкина одаммиз,
сўзимиз кичкинадир.
Кичик тишга лойиқ ризқ-
рўзимиз кичкинадир.

Сиздай буюк одамни
сиғдиrolмай ўзига,
Кўрмай қолса айб этманг,
кўзимиз кичкинадир.

Сиз – чопогон, баҳс этмоқ
чумчуқнинг ҳалокати,
Оёғимиз калтаки,
изимиз кичкинадир.

Хисоб бергай беаёв
хато қилса, қизариб,
Муштимиз катта бизнинг,
юзимиз кичкинадир.

Неки бўлса биз айбдор
щўрликларнинг ҳоли шу,
Шеър аталмиш бул ўғил-
қизимиз кичкинадир.

Ташвиш қилманг сиз баланд,
бу майдонда биз киммиз?
Соямиз катта холос,
ўзимиз кичкинадир.

Можористоннинг буюк бўйлиги

Эссе



Рустам МУСУРМОН

Можористон (*Венгрия*)да Шандор Петёфи таваллудининг 200 йиллиги муносабати билан туркий тилли давлатлар шоирларининг халқаро шеърий таржима танлови бўлиб ўтди. Уибу халқаро анжуманни ташкил этишида давлат ва жамоат арбоблари, халқаро ташкилотлар раҳбарлари, хусусан, Султон Раев, Шандор Лежак, Янош Ҳовари ва бошқа кўтлаб маданият ва адабиёт намояндадари муносиб ҳисса қўйидилар. Можор халқининг миллӣ озодлик байрами доирасида 11–19 март кунлари Венгрияning Шандор Петёфининг табаррук излари қолган шаҳар ва қишлоқларда бўлиб ўтган адабий-маърифий тадбирларда қатнашганимиз бизнинг ҳаётимизда улкан воқеа бўлди.

Халқаро Туркий маданият ташкилоти Можористон ҳукумати билан ҳамкорликда Шандор Петёфининг “Муҳаббат ва озодлик” номли шеърини туркий тилларга таржимаси бўйича халқаро танлов эълон қилганида ушбу катта адабий воқеадан ниҳоятда қувондим. Кўнглимда танловда қатнашиш нияти туғилди. Танлов шартига кўра, шоир шеърларини можор, инглиз, рус тилларидан таржима қилиш мумкин экан. Белгиланган вақт 2022 йил 10 декабргача “Муҳаббат ва озодлик” номли ва бошқа бир неча шеърни таржима қилиб, танловга топширдим. 2023 йил 20 январда Халқаро Туркий маданият ташкилотидан хабар келди, шеърий таржималарим танловда голиб бўлибди. Мукофот 15 март куни Можористонда топширилар экан. Будапештга Шандор Петёфининг ўзбек тилига таржима қилинган янги китоби нашрини совға қилиб олиб боришни ният қилдим. 1952 – 1953 йилларда Шандор Петёфининг Москвада нашр этилган тўрт жилдлик асарларини кутубхоналардан излаб топдим. Шоир жуда қисқа умр кўрган, бироқ ниҳоятда сермаҳсул ижод қилган экан. Иложи борича кўпроқ шеърни таржима қилишиб, ҳар куни ишладим.

Рустам МУСУРМОН – Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими, Қорақалпогистон халқ шоюри. 1963 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Унинг “Рӯҳимнинг товуши”, “Ҳиргойи”, “Бозбарақ”, “Бир жуфт сўз” шеърий тўпламлари, “Рӯҳ насибаси” достони, “Муқанна” қиссаси нашр этилган.

Рустам МУСУРМОН

Нихоят, танлов ғолиблари Будупештга буюк мажор шоири Шандор Петёфи таваллудининг 200 йиллиги ҳамда Венгрияning миллий озодлик байрамга таклиф этилди.

Халқаро Туркий маданият ташкилоти бош котиби Султон Раев ва Можористон Парламенти спикери ўринбосари Шандор Лажак жаноблари номидан 11 – 19 март кунлари Можористонда бўлишимиз ҳақида таклифнома келди.

Шандор Петёфининг уч юзга яқин сахифадан иборат шеърлар тўпламини Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг қўллаб-қувватлаши шарофати билан нашр этишга улгурдик. Китобни “Озодлик” деб номладик. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Сирожиддин Сайид ва Халқаро Туркий маданият ташкилоти бош котиби Султон Раев китобга сўзбоши ёзишид.

“Ёшлигидан катта истеъдод эгаси бўлган Шандор Петёфи ўз замонасидаёқnihоятда тез шуҳрат қозонган, – дейди “Петраркага қариндош Петёфи” номли мақоласида Сирожиддин Сайид. – У 1843 йили 20 ёшида ёзган “Орзу” сарлавҳали шеърида ижодда Франческо Петрарка шуҳратига ҳавас қилиб, илҳом париси тилидан шундай сатрларни битади:

*Шуҳрат истайсанми? Қўшигинг учун
Бир ўрмон дафнани этарман ҳиммат.
Бироқ Петрарканинг машҳур гултожи
Жингалак сочингдан эмасдир қиммат.*

*Петрарка Петёфи билан қариндоши,
Петрарка иним дер, Петёфи оғам –
Ўзлари келишиб олар, икковлон
Дафна гултожини кўришар баҳам.*

Дафна гултожи қадим даврда шон-шуҳрат ва ғалаба тимсоли саналган. Европа Уйғониш замонининг буюк намояндаси Петрарка ўз даврида бетимсол сонетлари учун дафна гултожи билан тақдирланган.

Петёфининг юрагидаги жўшқин орзулар изҳори бежиз эмас эди. Ёшлик завқи-сурори ила шеърий илҳомга тўла навқирон шоир истеъдодини Европа адабиётининг улуғ алломалари Ҳайнрих Ҳайне, Ян Неруда билан бирга Осиё адабиётининг йирик намояндаси Лу Син каби адиллар бекорга юксак эътироф этмаган”.

Шоир 1823 йилнинг 1 январида Можористонда туғилади. Ўн тўққиз-йигирма ёшларида илк шеърларини ёzádi. Болалигидан тақдир тақозосига кўра, бир жойда қўним билмай, Можористоннинг деярли барча шахру қишлоқларида кезади. Ҳаёт унга мажор халқи турмуши, яшаш тарзининг бошқаларга кўринмайдиган энг қоронғи, энг баҳтсиз ва энг жароҳатли жойларини кўрсатади. Камбағалликни ҳам, бойликни ҳам, азоб-уқубатни ҳам кўради. Шу боис у мажор юрагини теран ҳис этади. Шандор Петёфи ҳаётини ўз халқининг озодлиги учун курашга баҳшида этади. Бор-йўғи йигирма олти йил яшайди. Шу умрдан беш-олти йилидагина шеър ёzádi, аммо жуда кўп ва хўб шеър ёzádi. Можористоннинг жаҳонга машҳур шоирига айланади. Шеъриятни нозик таҳлил этадиган шоирлар ижтимоий ҳаётни тасвиrlашда Шандор Петёфи Ҳайнедан ҳам, Байрондан ҳам ўзиб кетган, дейишади. Мен Шандор Петёфи шеърларини таржима қилаётганимда табиат манзаралари, инсон руҳиятини ифодалашдаги бетактор бадиий маҳоратига қойил қолдим. Айниқса, озодлик мавзуси, жанг тасвири унинг лирикасидаnihоятда ёрқин ва ҳаётий.

Шоир шеърларини таржима қилиб, чех адабиётига олиб кирган Ян Неруда шундай ёзади: “Петёфи венгер адабиётини жаҳон адабиёти билан бириктирган олтин кўприқдир. Гўзал ва ўтюрак можор миллатининг ундан ҳам кўра буюкроқ ўғлони йўқ. Петёфи туғилган кун бу миллатнинг энг баҳтли айёмидир... Агарда бу миллат ҳақида ҳеч нима билмай туриб, фақатгина Петёфининг шеърларини ўқисак, бас, ана шунда можор халқи қалбининг энг нозик торларини чертган, ҳис этган бўламиз. Петёфининг шеърларини сизга қандай тақдим этсан экан?.. Ҳозирча фақат бир гапни айтишим мумкин: агар дилбар романсларни истасангиз – Петёфини ўқинг; агар Ватан ҳақидаги таъсирчан мадҳиялардан завқланмоқчи бўлсангиз – Петёфини ўқинг; агарда кўнглингиз шўх қўшиклар, ишқий шеърларни тусаса – яна Петёфини ўқинг”.

Ўзбек шоирлари ҳам Шандор Петёфининг фусункор шеъриятига шайдо бўлган. 1973 йилда Шандор Петёфи таваллудининг 150 йиллиги муносабати билан Тошкентда “Танланган шеърлар” номли китоби нашр этилган. Устоз шоирлар Шукрулло, Зоҳиджон Обидов, Ойдин Ҳожиева, Маъруф Жалил Шандор Петёфининг шеърларини, Омон Матжон “Тентак Ишток” номли достонини ўзбек тилига бадиий маҳорат билан таржима қилган.

10 – 11 марта

Тошкенти вақти билан соат тунги 03:35 да Истамбул шаҳрига учдик. Истамбул аэропорти ниҳоятда катта. Эҳ-хей, бутун дунёнинг йўловчилари шу аэропортга қўниб учар экан. A, B, C, D, E, F деб номланган йўллар яна ўнлаб-йигирмалаб йўналишларга бўлинган ўргимчак тўридай кўп тармоқли йўлаклардан самолётларга чиқилар экан. Сиз чипта олган рейсдаги самолёт қайси йўлакка қўйилиши ниҳоятда катта аэропорт биноси марказидаги улкан экранда ёзилар экан. Истамбул вақти билан эрталаб соат олтидан ўттиз дақиқа ўтганда самолётдан тушдик. У ерда вақт Тошкентдан икки соат кейин юради. Беш соат осмонда парвоз қилдик. Яна олти соатдан кейин, TK 1033 рейс билан соат ўн иккidan ўттиз дақиқа ўтганда Будапештга учиш керак. Самолёт чиптаси қўлимда. Даствлаб, қаерга боришни билмай гангид қолдим, сўнгра аэропортни айланиб, йўловчиларнинг самолётга чиқиш йўлакларини ўргандим. Белгиланган вақтда F-9 йўлагидан самолётга чиқиш учун йўловчиларни рўйхатга олиш бошланди.

Туркчада “қопи”, яъни самолётга чиқиш эшиги ёнидаги кутиш залида ёнимга бир ёш йигит келди. “Сиз Шандор Петёфи танловига бораяпсизми?” деди озар лаҳжасида. Ҳа, дедим. Ўзини Рамил Аҳмед деб таништириди. Кўп ўтмай узун бўйли, елкасига тушган соchlари оқарган киши сухбатимизга қўшилди. У Туркиядан келаётган танлов ғолиби Дурсун Аян экан. Орадан кўп ўтмай паст бўйли, миқти гавдали, қисиқ қўзли қирғиз йигити Тўлиқ Бек Байзоқ ва туркманистонлик Ақмурат Ражабов билан ҳам топишиб олдик. Яна бир ҳамроҳимиз – инглиз тилини яхши биладиган қозогистонлик шоир Даврон Бириккаж ули билан эса Будапешт аэропортига тушганимизда учрашдик. Ақмурат Шухрат Ризаев, Баҳодир Карим, Рисолат Ҳайдарова билан Туркманистонда тушган суратни кўрсатди. Шоирлар бир гала қушлардай чаҳ-чаҳлашиб қолдик.

Истамбул осмонидан Будапешт сари парвоз қилдик. Будапешт вақти Истамбулдан икки соат, Тошкентдан тўрт соат кейин юрар экан. Вақтдан орқага учаяпман деб тасаввур қилдим ўзимни... Будапештда соат ўн икки ярим бўлганда Тошкент вақти ўн олтидан ўттиз дақиқа ўтган эди... Соатимдаги Тошкент вақтини ўзгартирамадим... Ватанимда бу вақтда оиласам, яқинларим нима қилишаётганини

Рустам МУСУРМОН

тасаввур қилиб юрдим. Айтайлик, Ёзувчилар уюшмаси ахборот хизмати раҳбари Фозил Жабборовга Будапешт вақти билан соат бешда уйғониб телеграм орқали хабар ёзардим, бу вақтда Тошкентда соат түққиз бўлиб, иш бошланар эди...

Можористонлик буюк бастакор Ференц Лист номидаги Будапешт аэропортида Бенс Палкович исмли йигитча бизни кутиб олди. Бизни, яъни туркий тилли давлатлардан келган меҳмонларни видеокамерага тушираётган йигит Андраш Белич эканини фаҳмладим. Чунки, тадбир дастури бизга телеграм орқали аввалдан юборилган эди. Кўчага чиқдик. Офтоб чараклар, лекин ҳаво салқин, хуриллаб муздек шамол эсмоқда эди. Бўйлари баланд можор йигит – микроавтобус ҳайдовчиси жомадонларимизни юхонага жойлади, машина текис йўлдан тез елиб кетди. Ойнадан теваракни кузатдим. Кўнглимда ғаройиб хислар жўш урди. Шандор Петёфи шеърларида тасвирлагандек теп-текис кенгликларда шамол чанг-тўзон кўтаради. Далада гўё тўда-тўда отликлар кўринмасдан чопаётгандак, бу шамол чавондозлари кўтарган чанг... Йўл-йўлакай қалин дараҳтзор ўрмонлар учрайди. Бир текис, қатор-қатор экилган дараҳтлар... Баъзи жойларда бақувват қарагайлар, баъзи жойларда янги экилган навниҳоллардан иборат дараҳтзорнинг тартибли сафи. Демак, чанг, қум кўтарилемасин деб, экинзорлар атрофида ўрмонлар парвариш қилинار экан.

Ўйлайман, Шандор Петёфи севиб куйлаган юрт далалари кўз ўнгимда ястаниб ётиди. Хаёлимдан шоирнинг сехрли сатрлари ўтади:

*Чексиз чўл! Тўсиқсиз, бир қораси йўқ,
Теп-текис кенгликлар очиқдир фақат.
Юракнинг ҳам чеки-чегараси йўқ,
Қаёқча қарама, фақат муҳаббат.*

Шу дамда ўз шоирини севиб ардоқлаган юртга нисбатан менинг юрагимда ҳам муҳаббат жўшмоқда эди.

Деразадан бокаман, кесилиб саржинланган ғўлалар, шудгорланган ерлар, ям-яшил гиламдек кўкарған ғаллазорлар ва қатор-қатор тортилган симларга ингичка, ғадир-будур кўллари билан тирмашган токлар, ҳали барглари кўкармаган узумзорлар...

– Бизда чилги, сурҳо, кишиш, хусайнини, султони, тоифи, мускат, қора жанжал, Ризамат ота каби узум навлари бор. Бу токларда қандай узумлар пишади? – деб сўрайман Бенсдан Давроннинг тилмочлигигида.

У узум навларини унча билмаслигини айтади. Бу узумлардан шароб тайёрланади, дейди.

Йўллар унчалик кенг эмас, ҳаммаёқ саранжом-саришта. Ҳар жой-ҳар жойда дуч келган ўйлар, кичик-кичиқ қишлоқлар йўловчилар кўзидан пана қилиш учун йўл гирдида пайраҳалар, ходалардан кўтарилиган четандеворлар билан тўсилган. Шанба куни бўлгани учунми, далаларда одамлар учрамайди.

Ҳали кун ботмаётган эди, лекин күёш тобора кечки уфққа ёнбошлаб бораётир. Шандор Петёфининг “Қишлоқда” сарлавҳали шеъри ёдимга тушади.

*Мана энди мени ҳар кун кўкжияк
Хон қилиб кўтарар қорайганда қош.
Ботаётган пайти құрмиз матодан
Зардўзи тўн ёпар эгнимга қуёши.*

Гўзал ва мафтункор ўлкада ўзини хон каби тасаввур қилиш, бу диёрнинг хони, хоқони, эгаси менман, дейиш нақадар сурурли. Халқининг озодлиги, Ватанининг мустақиллигини куйлаб ўтган шоирнинг бундай шеърлари ҳар қандай одам юрагида Ватанга, эл-юргатга муҳаббат рухини уйғотади. Шеър тимсолларининг нозик ва латофатли эканини айтмайсизми, туйғунинг тиниклиги тасаввурни кенгайтириб, рухни юксакларга кўтариб юборади.

*Даштда сайр этаман, пода қайтади,
Булутларга етар кўтарилган чанг.
Сигирлар бўйнида мис қўнегироқлар
Созланмаган чолгу каби чалар занг.*

Айни дамда Шандор Петёфи тасвирлаган юртни, далалар, қишлоқларни ўз кўзим билан кўриб, унинг сатрларини хаёлимда такрорлар эканман машина деразасидан боқиб, Лакителекда кечки пайт подадан сигирларнинг қайтаётганини кўргандек бўламан. Ўзимнинг болалигим, туғилган қишлоғим, поданинг чангтўзон кўтариб, сигирларнинг уйга қайтаётгани эсимга тушади: “Пода келар бошбўш, Оёғида тилла тош. Тилла тошни олайлик, Сандиқчага солайлик...”

Шеърият нақадар сехрли куч, нақадар афсунгар қудрат. Шандор Петёфининг ҳароратли сатрлари юракка чўғ солади, ҳис-ҳаяжонни ял-ял ёндиради:

*Кенгликка боқаман дилда ҳаяжон,
Қўнегироқлар куйин тинглайман ҳайрон.
Қаёққа қарама фақат чексиз чўл,
Фақат чўл, фақат чўл ва мовий осмон.*

Чамаси юз километрлар масофани босиб ўтиб, Лакителек деган шаҳарчага етиб келдик. Атрофи кўргон килиб ўралган чиройли ҳудудга, шаҳар ичра шаҳарчага кирдик.

Лакителек Можористоннинг Тисакечке тумани Баш-Кечкун уездидаги кўрғон бўлиб, кенг хиёбон, бир неча бинолар ва хизмат кўрсатиш шахобчалари мажмуасидан ташкил топган ушбу сўлим маскан мамлакатда ва хорижда машҳур экан.

Лакителек ҳудудидаги “Hungarikum Liget” меҳмонхонаси жойлашдик, жаноб Шандор Лежак ўз ходимлари билан кутиб олди. Тилини тушунмасак-да жилмайиб боқсан нигоҳлари, ҳаракатларидан самимият балкиб турган Жудит исмли қиз – Шандор Лежакнинг ёрдамчиси ўзимизнинг синглимиздай айланиб, ўргилиб атрофимизда парвона бўлар эди. Барваста, тик қоматли, кўзойнак тақсан кўзлари тажрибали, синовчан, қадамлари викорли, нозик табиатли, донишманд ва кайвони инсон Шандор Лежак жаноблари меҳмонхона йўлагида Лакителек жуғрофиясининг микро нусхаси ўрнатилган айлана стол атрофида туриб, бизга ушбу масканни таништириди. Стол чеккасидаги электр тутгамачаларни босганда, харитада митти нусхада қурилган бино ёки экинзор майдонида чирокчалар ёнади, Шандор Лежак ҳар бир гўшани бизга батафсил таърифлайди, можористонлик Аҳмед исмли турк йигит унинг сўзларини турк тилига таржима қилиб беради. Сўнгра биз меҳмонхона чордоғидаги мўъжаз мажлислар залига кўтарилдик. Шандор Лежак бир пиёла чой, қаҳва ва Лакителекнинг олма, олхўри, узумлари қўйилган дастурхон устида ҳар биримиз билан яқиндан танишди, қисқача таржимаи ҳолимизни суратимиз билан қофозга чиқарип олган экан. Сұхбат жараёнида Можористоннинг энг сўлим

Рустам МУСУРМОН

манзилгоҳларидан бири бўлган Лакителек ҳалқ мактаби деб номланган сайёҳлик маскани ҳақида батафсил маълумот берди, давра сухбати ўтказди. Туркиялик қардошимиз Дурсун Аян Эдит Таснади билан ҳаммуаллифликда можор тилидан туркчага ўгирилган “Шандор Петёфи” номли китобни Шандор Лежак жанобларига ҳадя этди. Унда шоир ўз замондошлари Аран Янош ва генерал Бем билан ёзишмалари, Шандор Петёфининг шеърларининг туркчага қаҷондан таржима қилингани хронологик жадвали, шунингдек янги таржима қилинган шеърлар таҳлили, изохи ва матни берилган.

Туркиялик Дурсун (ўзимизнинг тилда Турсун) оға, озарбайжонлик укамиз Рамил, қозогистонлик Давронбой, киргизистонлик Тўлиқ Бек, туркманистонлик Ақмурат билан тезда тил топишиб, апоқ-чапоқ бўлиб қолдик. Ҳаммамиз ўз юртимиздан келтирган совғалар билан мезбонларни сийладик. Мен беш-олтита Кўқон дўппи ва қизлар учун ипак қаштали ироқи дўппи ҳамда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси совғаларини олган эдим. Шандор Петёфининг ўзбек тилида чиққан “Озодлик” номли китобини ва совғаларни тарқатдим. Можор йигитларига Кўқон дўппи, Жудитга ироқи дўппи жуда ярашди.

12 марта

Лакителек ва унинг атрофидаги жойлар, Тисса дарёси соҳилларидаги қадимий қишлоклар, тарихий манзилгоҳлар ва ўрмонлар билан танишдик. Маҳаллий ҳокимиётнинг Олажос Иштван (Olajos Ishtvan) номли тарихни яхши билувчи бир вакили йўлбошловчилик қилди. Унинг сўзларини Бенс Давронга можор тилидан инглиз тилига ўгиради, Даврон эса бизга айтиб беради. Лакателек аввал қумлоқ чўл бўлган, сўнгра одамлар бу ерга кўчиб келишиб, кум кўчмаслиги учун кўчатлар ўтқазишиб, ўрмонлар барпо этган экан. Аҳоли дехқончилик ва чорва билан шуғулланишган. Ҳудуд дарё артофиди бўлгани учун, албатта балиқ тутилган ва ов қилинган. Ўрдак-ғозлар, кийиклар кўп бўлар экан. Шу сабабли, бизга Ҳунгариум меҳмонхонаси ресторанида парранда, кийик, кўй, мол гўшти, балиқ тортилди. Даствурхонга қўйилган пишган эт мазали. Бундан ташқари хамир, гуруч, картошкадан тайёрланган таомлар, турли қайлалар, асал, қаймоқ, пишлок, қатиқ ва бошқа ноз-неъматлар муҳайё этилди. Можористоннинг мевалари, узуми ҳам ширин экан. Худди бизнинг Ризамат ота навли узумимизга ўхшаб кетадиган каттакатта донали пушти ва яшил тусли узумларини маза килиб едик.

Тисса дарёси соҳилидаги қадимий можор қишлоғининг марказидаги тепаликда миллий саркарда Арпад ҳайкали қад ростлаган. Арпад 845 – 907 йилларда можорларнинг йўлбошчиси бўлган. Можор адаби Арон Тамашининг “Хабарчи Арпад” (“Вестник Арпад”) номли хикоясини ўқиган эдим. Арпаднинг ҳайкалини кўриб, ўша ҳикоя ёдимга тушди. Арпад исмли ўн уч ёшли болакайнинг элдошларига етказган илк хушхабари ҳақида ёзилган миттигина ҳикоя. Катталарнинг дунё воқеалари ҳақидаги мажлисига қатнашган Арпад: “Аҳвол чатоқ, урушда битта можор аскарига душманинг бешта аскари рўпара келаётган эмиш... Кимда-ким қишлоқ ахли интизор кутаётган хабарни биринчи бўлиб етказса, суюнчисига иккита тўриқ тойчоқ берилади. Хабарчи янгиликни ҳаммага билдириш учун қишлоқ чеккасидаги “Қора дараҳт”ни ёқиши зарур!” деган гапни эшишиб қолади. Тагига қанча одамларнинг қони тўкилган иснод устунини аҳоли “Қора дараҳт” деб атайди. Қишлоқ ахолиси можор йигитлари урушда енгилиб, юртга шарманда бўлмасин, энди ҳеч ким сазойи қилиниб, қон тўкилмасин, деган ният билан ғалаба хабари шарафига “Қора дараҳт”ни ёқиб юборишни мақсад қилишади... Болакай хушхабар

келтириб, иккита гижинглаган тўриқ тойчоққа эга бўлишни истайди. Қишлоқдан саккиз километр масофада дарё бўйидаги шаҳарда яшётган янгиликлардан ҳамиша хабардор бўладиган кекса ўқитувчининг уйига ҳар куни яёв қатнайди. Эзгу хабарни биринчи бўлиб қишлоққа етказишни ният қилган фариштадек бола қунлардан бир куни кекса ўқитувчининг йиглаётганини кўради.

- Югар, Арпад! – дейди чол.
- Қаёққа югурай?
- Тез бориб, “Қора дараҳт”ни ёқ!
- Бобо, омонлик келдими?!
- Ҳа.
- Уруш тугадими?
- Тугади.

Арпад тонг отганда юлдуз шуъаласи йилт этиб йўқолганидек тезда кекса муаллимнинг уйидан қорасини ўчириди, оёғи ерга тегмай, қишлоққа қараб қанот қоқди.

Кўп ўтмай одамлар қишлоқ чеккасидаги “Қора дараҳт”нинг ловуллаб ёнаётганини кўришди. Бутун қишлоқ ахли худди қамоқхона эшиклари очилиб, озод бўлган маҳбуслардек ёнаётган дараҳтга қараб жони борича югурап эди...

Лакителекнинг чекка овулида илк бор Арпаднинг ҳайкалини кўрганимда хаёлимдан ўша хикояда тасвирланган таъсирчан воқеалар ўтди. Ҳайкал пойида йўлбошловчимиз олис тарих воқеалари ҳакида сўзлади. Биргаликда суратга тушдик, зиёратга келган мажор чол-кампирлар билан сўзлашдик. Улар бизнинг туркий тилларда гапираётганимизни ҳайратланиб тинглашар, балки уларнинг туркий қавмларга туташган томирларида оқаётган қон ёнгинасида бизнинг қонимизни хис этиб, Тисса дарёсининг тўлқинларидек жўшгандир шу маҳал.

Можорлар ўз ўғлонларига ботир аждодларининг отини қўяр экан.

Тепаликда 1755 йилда қурилган қуббали черковни, қадимий қўргон харобалари, у ерда топилган эски сопол идишлар, меҳнат қуроллари суратни томоша қилиб, Иштван жўрамиз ҳамроҳлигига Тисса дарёси соҳилига тушдик. Соҳил бўйида ғиштдан ёнма-ён қилиб қурилган уйлар, атрофи симтўр, ёғоч панжаралар билан ўралган, молхона тоvuқхоналари кўриниб турган мажор ҳовлилари ёнидан ўтдик. Дарё қирғоғида дараҳтлар, қалин қамишлар ўсган, белигача лойга ботган тўқайлик кўз ўнгимизда намоён бўлди. Демак, дарё тошганида сув дараҳтларнинг белигача чиқар экан. Камишларнинг нигоҳларимизга қадрдон бўлиб қолган пўпак жигалари шамолда тебранади. Тиссанинг тиник сувига боқдик, суратга тушдик, кимдир юз-қўлларини ювди.

Беихтиёр Шандор Петёфининг “Тисса” дарёсига бағишлиб ёзган шеърини эсладим.

*Оқиом, тун пардаси қоплар атрофни,
Тисса¹ товланади ялтири ва юлтур.
Онасига чопган бола сингари
Чулдираб Тиссага югуради Тур².*

*Қирғоқнинг сув ювган этагин ўпиб,
Шаффофт дарё оқар гувлаб, бетоқат.*

¹ Тисса – Можористондаги дарё.

² Тур – Тисса дарёсининг ирмоғи.

*Күёш нурларини товлар тўлқинлар,
Ипак кўпикларнинг кааштаси қат-қат.*

Шу пайт дарёда ёввойи қушларнинг париллаб учгани кўринди. “Ғо-ғо”, “ғийқ-ғийқ” деган жарангдор ва бугук товушлар эшитилди. Иштван менга “ғо-ғо” –Liba (либо), “ғийқ-ғийқ” – kacsa (кача) деди. Мен унинг: “Бу қушлар – гоз билан ўрдак” деганини англаб, жилмайдим. Демак, можор тилида фоз “либо”, ўрдак “кача” дейилар экан. Дафтарчамга ёзиб кўйдим. Дарё бўйидан сўқмоқ бўйлаб, қишлоқ томонга қайтаётганимизда рўпарамиздаги уйдан сигир етаклаган можор эр-хотин чиқди. Ёнида қизалоги ҳам бор. Эр сигирнинг бошвогидан тортар, хотини билан қизалоги унинг орқасидан эргашарди. Ям-яшил ўтлоққа қозик қоқаётиб, улар бизга дўстона жилмайиб бокди, мен қўлларимни силкиб, салом бердим. Нақадар файзли ва баҳтиёр оила. Тисса бўйидаги қишлоқ уларнинг азиз ватани. Уларни кўриб, ўзимнинг ҳамқишлоқларим эсимга тушди. Одамлар ҳамма жойда бир хил яшайди, уй қуради, ўтлоқда мол боқади, сигир согади, хотини ва қизалоги билан табиат кўйнида сайр этади. Тинчлик деган бебаҳо бойлик шундай бўлади. Инсониятнинг баҳти, саодати шунда.

Иштван бизни черков орқасидаги йўлдан сойга олиб тушди. Кириш йўли ходалар билан тўсилган кўргончага бошлади. У ерда балиқчи можорларнинг қадимий қароргоҳи акс этган очик осмон остидаги кичик музей билан таништириди. Томи сомонсувоқ капалар, ертўлалар, бизнинг ўтовимиздек айланга қора уйлар, хиндуларнинг вигвамидек тепаси ўткир бурчакли чий чайлалар, тандир-ўчоқ, молхона, балиқ тутадиган тўрларни томоша қилдик. Кўхна қишлоқнинг, ибтидоий одамлар ҳаётининг суратлари илинган тахталар, улардаги ёзувларни кўриб, ўзимизни улар орасига тушиб қолгандек ҳис этдик. Бир нарсани илғадим, улар худди бизнинг ота-боболаримиздек яшаган экан. Товуқ боқадиган катаклари, оғили алоҳида. Ҳатто тандир-ўчоқлари, ошхоналари ҳам қишлоғимиздагиларнинг рўзгорига ўхшайди.

Шандор Петёфи Тисса дарёси тимсолида можор ҳалқини тасвиirlайди. Тисса шубҳасиз катта дарё, у тинч оқади.

*“Қани, дўстлар, айтинг, тортинмай зинҳор,
Тисса ҳеч кишига берганми озор?
Ахир, айби нима? Бўлмаса бебош,
Бундай дарё борми дунёда ювош?”*

Лекин у итоаткор эмас. Дарё тинч оқади, лекин сел бўлиб тошганида унинг газабига ҳеч нарса дош бера олмайди. Можор ҳалқи ҳам зулм ва истибдодга итоат қилиб, тинч ва хотиржам яшай олмайди. Миллат шоирининг ҳар бир сатрида озодлик учун курашга даъват, ватанпарварлик ва жасорат рухи уфуриб туради.

*Уч-тўрт кун ўтмасдан, оқармасдан тонг
Үйқудан уйготди ҳайқириқ ва бонг:
Дарё босиб келди, қурди тўполон,
Уйимиздан кўриниб турарди уммон.*

*Гўё занжирини узиб, ҳайқириб,
Тисса оқар эди газабга тўлиб.*

Тўғонлар оқарди пайраҳасимон,
Дарё босмоқчидек дунёни шу он.

Шоир табиатнинг гўзал ва мафтункор тасвиридан маҳорат билан теран маъноли ижтимоий ғояни ифодлашга ўтади. Болалигига уйидан олисда ўқишида юрганида анча-мунча мол-мулкка эга бўлган отасининг қўрғони, чорваси, бор-будини сел оқизиб кетиб, уйсиз қолганлари... барча-барчаси Шандор Петёфининг хотирасига муҳрлангани мана шундай бетакрор шеърлар ёзишда омил бўлган.

13 марта

Будапешт шаҳрида Можористон Парламенти биносида давра сухбати ва бир қатор тадбирлар бўлиб ўтди. Туркий тилли давлатлар шоирлари, Шандор Петёфининг ўз она тилимизга таржима қилган “Мұхабbat ва озодлик” шеърини ўқидик, Можористон телевидениесига интервью бердик.

Дунай дарёсини Можористоннинг белига ўралган олтин камар десақ, Будапешт шаҳри ўша камарнинг гавҳар тошли тўқаси экан. Парламент биноси эса Будапешт шаҳрига олтин узукка қўйилган олмос кўздек жило бериб турибди.

Бу тарихий бинони олисдан кўрибоқ ҳаяжонландик. Нақадар гўзал, мафтункор ва улуғвор. Бир дунё ҳаяжон билан парламент биноси ичига кирдик. Шандор Лежак жаноблари ўзининг иш кабинетида бизни кутаётган экан. Қабулхонада Жудит синглизизни учратдик, у бироз жиддий қўринди (ахир, парламент биносидамиз). Қиз кўрсаткич бармоғини лабига босиб, бироз кутиб туришимизни имо-ишора қилди. Бироқ тўрдаги ҳашаматли, қўштабака эшик қия очилиб, раҳбар бизни ичкарига таклиф қилди. Жудит бизга чой ва қаҳва келтирди. Парламентнинг хорижий давлатлар билан алоқалар қўмитаси вакили, Маданият вазирлиги, Фанлар академияси, Можористон Ёзувчилар уюшмаси, Халқаро туркий маданият ташкилотининг Будапештдаги қароргоҳи раҳбарлари ва бошқа давлат ва жамоат арбоблари иштирокида давра сухбати бўлиб ўтди. Суҳбатдан сўнг Можористон параламенти спикери ўринбосари Шандор Лежак рус тилини биладиган бир хоним ҳамроҳлигига ушбу тарихий обидани тушлик маҳалига қадар айланаб чиқишига таклиф қилди.

Дунё мъеморчилик санъатининг дурдоналаридан бири саналган ушбу сарой қурилиши ҳақидаги қарор 1873 йилда қабул қилинган экан. Бино қурилиши бўйича танловда неоготика услубига ишқивоз бўлган Имре Штейндль номли мъемор ғолиб бўлган. Ушбу муҳташам сарой 1885 – 1904 йиллар давомида қурилган. Режа бўйича можор қабилаларининг юртга келиб ўрнашганининг минг йиллиги байрамига қадар бино қуриб битказилиши керак эди, аммо белгиланган вақт улкан иш учун етмайди. 1902 йилда бинонинг тантанали очилиш маросими бўлиб ўтган, ушбу муҳим санага беш хафта қолганда, бош мъемор вафот этади. Унинг шогирдлари 1904 йилгача ички безак бериш ишларини давом эттиради. Парламент биносида олти юз тўқсон бир хона, қаватлар ўртасида йигирма тўққиз зинапоя ва ўнта кичик ҳовлича бор экан. Муҳташам сарой узунлиги 268 метр, эни 123 метр, кубба учиғача бўлган баландлиги 96 метр. Бинода гир айланасига 88 устун (калонна) мавжуд. Имре Штейндль қайси томондан қаралса ҳам бинонинг энг муҳим кирралари, гумбазу куббалари бир хил шаклда қўринадиган қилиб барпо этган. Курилишда неоготик услуби билан биргаликда Шарқ мъеморчилик анъаналаридан ҳам фойдаланилган. Эртаклардагидек гўзал обида ичини сайр этишда бизга йўлбошчилик қилган хонимнинг айтишича, улкан гумбаз юксалган бош залга кираверишдаги зиналарнинг сони 96 та. Бу рақам тимсолида можорларнинг ватангага

келиб ўрнашуви санаси назарда тутилган: 896 сонидан саккиз олиб қўйилиб, 96 қолдирилган. Демак, Подшоҳ тожи жойлашган залгача босиб ўтилган 96 та зинапоя можорлар учун қутлуғ ва мұқаддас бўлган айёмга тўғридан тўғри ишора қилиб туради. Тепага қўтарилаётган киши ўз-ўзидан Ватан тарихи воқеаларини хаёлидан кечиради. Сарой ичини безашда 40 килограм олтин, 500 мингтага яқин қимматбаҳо тошлар ишлатилган. Куббали деразаларга қўйилган рангли шишадан ясалган, турфа хил фусункор нақшлардан иборат жуда кўп ойналар Иккинчи жаҳон уруши йилларида синмаслиги учун миллат бойлигини асровчи фидойи кишилар томонидан ертўлага яшириб қўйилган экан. Уларни томоша қилиб, шундай гўзал санъатдан завқланасиз.

Можор давлатчилиги асосчиси ҳазрат Иштваннинг тожи парламент биносининг қоқ марказида можор халқининг миллий бойлиги сифатида сайёҳлар ва томошабинлар учун кўргазмага қўйилган. Тождаги қимматбаҳо тошлар нурга таъсиран бўлгани учун бу залда суратга тушиш ман этилган. Тож ёнида ҳукмдорлик ва давлат тимсоли бўлган ярим газлик асо ва қилич ҳам қўйилган. Тожга икки килограм олтин ва ноёб жавоҳирлар ишлатилган, дейишади. У 1000–1001 йилда ҳазрат Иштван I бошига кийгизилган. Шундан бўён бу тож Можористоннинг 55 нафар подшоси бошига кийгизилган. Тож охирги марта ўз нуфузига кўра 1916 йилда Австрия императори Карл I га кийгизилади. Иккинчи жаҳон уруши вақтида тож АҚШга олиб кетилади. Венгрия ҳукуматининг АҚШ билан олиб борган музокаралари натижасида тож 1978 йилда, яъни 33 йилдан сўнг ўз ватанига қайтади. 2000 йилда парламент биносига келтириб қўйилган. Токи салтанат тожи бор экан, Можористон гуллаб-яшнаб яшайверади, дейди ғурур билан можор халқи.

“Гобелен зали” деб аталган катта хонада Шандор Лежак жаноблари биз учун ҳашаматли тушлик зиёфатини ташкил этди. Узун ва кенг столнинг тўр томонида биз – туркий давлатлар шоирлари, рўпара тарафимизда мезбонлар – давлат ва жамоат арбоблари ўтирди. Залда можор мусавиirlарининг тарихий мавзудаги рангтасвир асарлари дикқатимизни тортди.

Ҳар биримизнинг исм-шарифимиз кичкина қофозда ёзилиб, кайси стулда ўтиришимиз белгиланган. Лаганлар, ликоплар, турли хил қадаҳлар, пичоқ, қошиқ, санчқилар қўйилган. Ўрнимизга жойлашганимиздан сўнг қора костюм-шим, оппоқ қўйлак, оппоқ қўлқоп кийган йигирмага яқин йигитлар икки қатор бўлиб кириб келди. Орқамизда тик турган бу йигитлар ҳар биримизга алоҳида хизмат кўрсатди. Бир пайтнинг ўзида қадаҳга сув қуяди, бир пайтда таом тортади ва бир пайтда саф тортиб хонадан чиқиб кетишади. Ўзимизни худди подшолар ўтирган дастурхонда сийланётгандек ҳис этдик. Ҳар биримизнинг олдимизга муқовасига Арпад ва унинг лашкарбошилари, қўшинлари тасвири туширилган таомнома қўйилган. Столга нималар тортилиши можор ва инглиз тилларида битилган. Дастурхонда митти кулчалар, кесилган нон ва сариёғ турибди. Можорлар тушликда ҳам кулчага сариёғ суриб ейишни хуш кўришар экан. Белгиланган вақтда сабзавотли салат ўрнида “Duck liver with blueberry jelly and fresh salads” деган таом келтирилди, у ўрдак жигари ҳамда қайла, кўкатлардан иборат. Биринчи таомга кичкина косада ўзимизнинг аталадек куюқ, кўк рангли шўрва тортилди. Таомномада “Green pea veloute goat cheese crumbs” деб ёзилган. Кўк нўхатдан пиширилган, мазаси ўзига хос. Сўнгра лаганда икки бўлак текис кесилган пишган гўшт олиб келишди, бунинг номи таомномада шундай ёзилган: “Veal tenderloin with potato cake, grilled baby vegetables and broun sauce”. Охирида ширинлик беришди –“Cottage cheese dumplings with sweet crums and vanilla sour cream mousse”. Олдимиздаги қадаҳларга

маъданли сув, вақти-вақти билан уч хил –“Gold Generoza 2021 Paulus winery”, “Egri Bikaver 2018 Toth Ferenc winery” ва “Tokaji 6 puttonyos Aszu 2017 Grof Degenfeld winery” деб номланган ноёб шароблар куйилди. Биринчиси оқ (таъми шампан виносига ўхшаган), иккинчиси қизил, нордон таъмли, учинчиси сарғиш ва ширин шароб экан. Кейинчалик билишимизча, ўша “Тўқай” деб номланган учинчи шароб Можористоннинг энг зўр ва машхур шароби бўлиб, унинг тайёрланиш жараёни анча мураккаб ва унда узум шираси сақланар, юракка қувват берувчи шифобахш хислати бор экан.

Зиёфат якунида аччик кофе тортилди. Бундай шоҳона зиёфат, ўзбекча айтганда, кўрсатилган хурмат-иззат кўнглимизни кўтарди. Ҳақиқатан ҳам, биз ўтирган столда Можористоннинг хукмдорлари, халқ йўлбошчилари ва ноиблар ўтириб, дастурхон устида ширин таомлар ва шаробларни еб-ичиб, муҳим давлат масалаларини муҳокама қилишган. Хорижий мамлакатлар элчилари билан музокаралар олиб боришган.

Биз эса можористонлик арбоблар ва ижодкорлар билан туркий тилли давлатлар адабий алоқаларини янада ривожлантириш мавзусида сухбатлашдик. Гап орасида мен Президентимиз ташаббуси билан Тошкентда нашр этилган 100 жилдик “Туркий адабиёт дурдоналари” бадиий асарлар маҷмуаси, унинг юзинчи жилди можор адабиётiga бағищланганини айтиб ўтдим.

Тушликдан сўнг Шандор Лежак жанобларининг парламент биносидағи кабинетига ўтдик. У ерда бизни Можористон оммавий ахборот воситалари ходимлари, газета-журналлар мухбирлари, теле ва радиожурналистлар кутиб туришар эди. Тўрдаги стулларда алифбе тартибида бир қатор ўтиридик: Рамил Аҳмед (Азарбайжан, бу давлат номини можорлар “О” билан эмас, “А” билан ёзишади), Даврон Бириккаж ули (Қозогистон, можорлар “қ”ни “қ” дейишиади), Тўлиқбек Байзоқ (Қирғизистон), Дурсун Аян (Туркия), Ақмурат Ражабов (Туркманистон) ва мен Ўзбекистон шоири. Олдимиздаги хонтахтамонанд паст столга Шандор Петёфининг ўзбек, қирғиз, турк ва қозоқ тилларида нашр этилган китоблари кўргазмага кўйилган. Дастваб Шандор Лежак барчамизни бирма-бир таништирди, ҳар биримизнинг юртимиз ҳақида кисқача маълумот берди. Ушбу анжуманнинг мақсади ва аҳамияти ҳақида гапириди. Сўнгра ҳар биримиз Шандор Петёфининг “Муҳаббат ва озодлик” номли шеърини ўз она тилимизда ўқидик. Телевидениега бир-икки дақиқали интервью бердик.

Халқаро танлов шартига кўра талаб этилган ушбу шеърни рус тилидан – Л. Мартынов таржимасидан ўғирдим, бироқ ҳамкасбим Николай Ильиндан унинг можор тилида қандай жаранглашини, инглиз тилига қандай таржима қилинганини топиб, тушунтириб беришини илтимос қилдим. Топганларимизни биргаликда ўқиб, солиштирдик. “Мен учун бу дунёда икки нарса зарур, бу муҳаббат билан озодликдир. Муҳаббат учун жонимни беришга тайёрман, лекин озодлик учун жонимни ҳам, муҳаббатимни ҳам бераман”, деган фикрни уқдик. Мен шу фикрни ўзбекча қилиб қоғозга туширдим.

Венгрия Парламенти биносида шеърни ўзбекчасини айтдим.

*Бу озодлик, бу муҳаббат, –
Энг улуг, энг азиз неъмат.*

*Муҳаббатим, севгим учун
Иккиланмай бераман жон.*

*Озодлигим, эрким учун
Мұхаббатим қылгум құрбон!*

“Мұхаббат ва озодлик” номли шеърини ўқигандан сүңг шоир бошқача, ўйноқи оқанғларда ҳам шеърлар ёзганини, улар ўзбек тилида қандай жаранглашини айтиб, “Бешинчи август” номли шеърининг оқангини келтириб ўқидим:

*Ажас бўлди, ажас бўлди!
Узук тақдим, узук тақдим,
Севар ёрим, дудогинга
Бодом чақдим, бодом чақдим...*

Шандор Петёфи шеърларида таърифланган туйғу, ҳис-ҳаяжон ва сезгилар бизнинг ҳам юрагимизда ҳамоҳанг жўш уражагини таъкидлаб, сўзимни тўрт қатор шеърим билан якунладим:

*Йўловчи сув излаб булоқни топар,
Зулматда нур излаб чироқни топар.
Камондан чикқан ўқ топар нишонни,
Юракдан чикқан сўз юракни топар.*

Сўзимни рус тилига таржима қилдим, бир можор йигит уни ўз она тилига ўтириб айтиб турди, шеъримнинг маъносини айтганимда эса, у таржима қилолмай қолди. Лекин барбибир, анжуман иштирокчилари ва матбуот ходимлари нима деганимни ҳис этиб тушунди. Сабаби, эртаси куни Можористон телевидениеси орқали берилган маҳсус кўрсатув айнан мен ўқиган соф ўзбекча шеърлар билан бошланди, телебошловчи эса орқа фонда уларни можор тилида шарҳлаб берди, учрашув жараёни атрофлича намойиш этилди. Эфирида Шандор Лежак ва туркиялиқ Дурсун Аяннинг сўзини беришди. Демак, Шандор Петёфи ва ўзимнинг шеъримни ўқиганим оҳангি Можористон ОАВ ходимларига ёқибди.

Ўша куни кечга яқин Шандор Петёфи номидаги Адабиёт музейини зиёрат қилдик. Будапешт, Каройи кўчаси 16-ий. Икки қаватли бино дарвозасидан шоир ҳайкали ўрнатилган ҳовлига, ундан узун бино ичига кирдик. Музей директори доктор Тёрёк Петра хоним бизга музей залларини кўрсатди. Биринчи қаватда Шандор Петёфининг “Миллий қўшиқ” номли инқилобий шеъри кўп нусхада босилган ва варақа қилиб тарқатилган нашриёт дастгохини кўрганимизда беихтиёр Можористондаги 1848 йилнинг 15 март воқеаларини эсладик. Ана шу инқилобий ҳаракатнинг йўлбошчиларидан бири шоир Шандор Петёфи бўлади... 1848 йил 13 марта Пешт шаҳрида буюк шоирнинг “Миллий қўшиқ” шеъри яратилган ҳамда можор халқини миллий озодлик учун курашга даъват этган эди. Қарангки, орадан 175 йил ўтгандан сўңг айнан 13 март санасида биз туркий тилли шоирлар Шандор Петёфи босган изларни босиб, у ёзган шеърларни ўз тилимизга таржима қилиб ўқиб юрибмиз.

*Кўзгал, можор! Ватан интизор!
Ҳақ йўл танла, сенда қудрат бор!
Ёки қўл бўларсан умрбод,
Ё оламда яшайсан озод.*

*Онт ичамиз, Хунэрлар –
Бир тану бир жон,
Кул бўлмаймиз асло
Хеч замон, ҳеч он!*

Ўз жонини Ватан озодлиги йўлида қурбон қилишга тайёр мажор ўғлонларининг жасорати асло унуптилмайди. Бу шеър минглаб мажорларнинг юрагида озодлик учун кураш бонги бўлиб янгради. Чинакам миллий қўшиққа айланди. Мажор ёшлари бу қўшиқни бугун ҳам фахру ифтихор билан куйлади.

*Ўлсак, бўлар гўримиз қўргон,
Ёд этар ёш авлодлар ҳар он.
Шавкатимиз эсланар сўзсиз,
Элда мангу номимиз азиз.
Онт ичамиз, Хунэрлар –
Бир тану бир жон,
Кул бўлмаймиз асло
Хеч замон, ҳеч он!*

Ҳар биримизга ўша босма дастгоҳда чоп этилган “Миллий қўшиқ”нинг қўлёзма нусхасини ҳадя этишди. Чиройли дастхатдан шоирнинг даъваткор овози эшитилгандек юракларимиз тўлкинланади. Суратлар, китоблар нусхалари, буюмлар, XIX аср ҳаёти кўз ўнгимизда гавдаланади. Бир тахтада Шандор Петёфи қайси шеърини Можористоннинг қайси ҳудудида ёзгани ҳақида маълумот ва Можористон шаҳру қишлоқларининг харитаси илиб қўйилган. Замонавий техник воситалар ёрдамида экранда ғала-ғовур қилиб шаҳар қўчаларига чиққан XIX аср хонимлари ва жаноблари намоён бўлади, қўлингиз билан экранни силасангиз, улар ҳаркатга келиб юради, сўзлайди...

Деворларда шоир шеъларида тасвирланган манзаралар акс этган рангтасвир асарлар. Дараҳт соясида қишлоқ қизига ишқ изҳори билан хушомад килаётган йигитчанинг кўзлари ҳаяжондан порлайди, қизнинг юзлари эса чўғдек ял-ял ёнади. Ҳис-туйгулар, нигоҳлар, ҳаёт гашти рангтасвирда жонланади. Якоб Маастонининг “Туш” (можорча “Az álom”) ва бошқа асарлари накадар мафтункор. Мусаввир яратган тимсол – туш кўраётган қиз кўп маънони англатади: 1) туш кўраётган қиз; 2) бу қизнинг ўзи туш; 3) у гўзал қиз эмас, у тушдаги гўзал ҳаёт; 4) баҳт-саодатни факат тушингда кўрасан; 5) бу муҳаббат, бу озодлик... Маастони бу асарни 1840 йилда яратган. Шандор Петёфи ҳам “Туш” номли шеърини ўша йиллари ёзган.

*Тушларимда йўқ ғам-ташвишиим,
Тушларимда фусункор олам.
Уйгондиму, йўқолди тушибим,
Нега мени уйготдинг, санам.
Тушларимга кирди саодат,
Ундан баҳтни кўрмаган ҳаёт.
Буздинг ширин тушибимни, ҳайҳомт,
Энди ўзинг гуноҳкор танҳо.
Оҳ, Ҳудойим, тушиба ҳам, наҳомт,
Мен баҳтимдан бўлсан мосуво?!*

Рустам МУСУРМОН

Бир-бирига ҳамоҳанг икки дурдона асар ҳаёт ва инсон гўзалигини, орзу-хәёлларнинг бепоёнлигини тараннум этади.

Даниел Леверти Пал исмли йигит Шандор Петёфининг туркий тилларга таржима бўлган китоблари ва газеталарни тўплаб, музей фондини бойитиш ҳақида гапирди. Биз ўз юртимиизда чоп этилган можор адабиёти намуналарини Будапештдаги адабиёт музейига почта орқали юбориб туришга вайда бердик.

Ўша куни Шандор Петёфи ўз ҳамфир දўстлари билан доимий равишида учрашиб, адабий сухбатлар қурган, шеърлар ўқиган “Пилвакс” кафесини кўришга улгурмадик. Лекин саёҳат давомида Пешт ва Буда шаҳарларидаги кафе ва ресторонларга кирдик. Можористон руҳини ҳис этдик.

14 марта

Эрта тонгдан можорларнинг байрамона қайфияти бизга ҳам кўтаринки руҳ бағишилади. Венгрия Республикасининг тепаси қизил, ўртаси оқ, пасти яшил ранги – тенг ўлчамли уч йўллик бичимдаги байробининг рамзи – мўъжаз тасмаларни костюм ёқасига қададик. Шандор Петёфи можор байроби ҳақида бадиий юксак шеърлар ёзган. “Ташлаб кетилган байроқ”, “Байроқ”, “Муҳаббат байроби” шулар жумласидан. Уларда озодлик учун кураш мавзуси тараннум этилади.

*Нега қашта тўқиб, улайсан қуроқ?
Солаверма ямоқ устига ямоқ!
Чеварсан, муқаддас юмуши бор бироқ!
Хотин, тезроқ байроқ тик, байроқ!*

*Муҳаббат билан тик орзунгни туйиб,
Ғалаба ўпсин бу байроқни суйиб,
Яшайлик озодлик баҳтидан тўйиб,
Хотин, тезроқ байроқ тик, байроқ!*

Лакителекдан Яссентласло қўрғонига йўл олдик. Микроавтобусимиз бир ёни ўрмон, бир ёни чўл кенгликлар ичра елади. Можор қишлоқларидан ўтамиз. Тадбир бўладиган манзилга яқинлашганимизни олдимизда отларда уч қатор бўлиб, байроқ, қилич ва милтиқ кўтариб бораётган, Шандор Петёфи даври либосларини кийиб олган қария ва ёш йигит-қизларни кўрганимизда сездик. Миллий байрам ва Шандор Петёфи ҳайкалининг очилиш маросимида катта ёшли эркак-аёллар, мактаб ўқувчилари, боғча болалари йигилган. Ватан курашчилари тимсолидаги отликлар майдоннинг бир чеккасидан мардона жой олди. Венгрия Республикаси мадхияси янгради. Тадбир аввалида Шандор Лежак сўзлади. Мактаб ўқувчилари томонидан тайёрланган назм ва наво дастури йигилганларга завқ бағишилади. Сахнага ўн икки-ўн уч ёшли болалар, қизлар саф-саф бўлиб чиқиб, Шандор Петёфи шеърларини ўқишиди. Бир болага навбат келганида у ҳаяжонланиб, шеърни ёдидан чиқариб қўйди шекилли, бироз жим турди-да йиглаб юборди, навбатдаги бола шеърни давом этди. Йиглаб юборган бола кўнглида Ватанга муҳаббат туйғуси, орият кучли эканини ҳис этдик. У Шандор Петёфи шеърларини яхши билишига шубҳа йўқ.

Ибодатхона кўнғироғи занг чалди. Шоир ҳайкали очилди. Гулчамбарлар қўйилди. Анжуман аҳлининг боши узра байроқлар хилпиради. Яссентласло ҳокими ва ахоли бизни хушвақт бўлиб кузатиб қолди.

Тушдан сўнг Лакителек шаҳрида можор халқининг миллий озодлик байрамига бағишлиган тадбирда қатнашдик. Ҳарбий офицер либосидаги қўмондон аскар кийимидағи ёш қизлар ва болалар билан ногора ва горн садолари остида Шандор Петёфи ҳайкали қошига келиб, фахрий қоровулликда туришди.

Тантанали тадбирни бизни Тисса дарёси бўйидаги тарихий қадамжони сайдир эттирган Олажос Иштванбошқарди. Аввал шаҳар мэри ва Шандор Лежак жаноблари барча йигилгандарни миллий байрам билан муборакбод этди. Турксой бош котиби Султон Раев сўзга чиқди. Болалар ижросида сахна қўриниши, рақс ва қўшиқлар намойиш этилди. Таржимон-шоирлар Шандор Петёфи шеърларини ўз она тилида ўқиди. Шоир ҳайкали пойига гулчамбарлар қўйилди. Куёш порлаб, баҳор ҳавоси бирла кўнгилларни Шандор Петёфининг шеърларидаёт ёритиб ва иситиб турар эди.

15 марта

Туни билан ёмғир ёғди. Эрталаб Можористоннинг тарихий Кишкунфельдъхаза шаҳрига йўл олдик. Ўн тўққизинчи асрда Фельдхаза деб аталган ушбу шаҳар дехконлар шаҳридир. Бу ернинг аҳолиси ўз келиб чиқиши, наслу насаби билан мардсиниб юришади. Улар ўзларини оддийгина можор эмас, балки асл можор – куман – қипчоқларнинг авлоди деб билишади. Улар хунлар, яса қабиласи билан чатишган кичик хунлардир. Ота-боболари асрлар давомида бепоён кенгликларда от суриб, шамолдек эркин ва озод кезган, улар гўё от эгари устида туғилгандек болалигиданоқ уста чавондоз бўлган. Фельхазада ўзларини Атилла урпогимиз деб билган можорлар яшайди. Шандор Петёфи ана шундай эл орасида камол топган. “Айнан мана шу ерда Петровичларнинг тўнгич боласи атак-чечак қилиб қадам босган, шу ерда тили чиқкан... Боланинг шахс бўлиб шаклланишида асосий омил – киндик қони тўкилган тупроқда эмас, ҳатто қонда ҳам эмас, асосий омил руҳдадир. Унинг рухи Фельдъхазада туғилди, айнан можор бўлиб туғилди”, деб ёзади Шандор Петёфининг болалиги ҳақида Дьюла Ийеш.

Биз ана шу шаҳарга бордик.

“1828 йилда у Фельдхазада кофе ичади. Кўпгина нарсалар таржимаи ҳол учун иккинчи ё учунчи дараражали аҳамиятга эга бўлади. Лекин кофе ҳакидаги хотира эса, асло унугтилмасдир. Орлаи бобонинг хикоя қилишича, Мария Хруз ўғлининг ўзгача одатидан шикоят қилиб, болам кофени шакар қўшмасдан аччиқ ҳолда ичади, ўғлимнинг ҳаёти ҳам у ичган кофедек жуда аччиқ бўлмаса эди, деб кўркаман, деган”³.

Афсуски, Шандор Петёфининг пешонасига ҳақиқатан ҳам, ўта аччиқ қисмат ёзилганини ҳаёт кўрсатган...

Лотинча У шаклидаги бинолардан иборат модерн услубидаги меъморий мажмуя “Ратуша” диккатимизни жалб этди. Ушбу гўзал ва улуғвор обида 1909–1911 йилларда қурилган экан. Меъморий ёдгорлик минорасининг баландлиги 47 метрдан иборат. Том, пештоқлар, қуббаларга рангли кошинлар ва нақшлар билан чиройли жило берилган.

Кишкунфельдъхаза шаҳрининг маъмурий биноси ҳудудидаги Ференц Мор номидаги Маданият марказида Можористоннинг миллий озодлик куни байрами ҳамда буюк можор шоири Шандор Петёфининг “Мұҳаббат ва озодлик” шеъри таржимаси бўйича эълон қилинган халқаро танлов ғолибларини тақдирлаш маросими бўлиб ўтди. Кишкунфельдъхаза шаҳри мэри Йожеф Чаньи, Венгрия Парламенти спикери ўринбосари Шандор Лежак, ТУРКСОЙ бош котиби Султон Раев ғолибларга мукофотларни топшириди.

³ Дюла Ийиш, “Шандор Петёфи” китоби, 21-бет.

Рустам МУСУРМОН

Тадбирда ушбу халқаро танловни ташкил этишда ҳамкорлик қылған Можористон Бөш вазири девонхонаси, Ташқи ишлар ва савдо вазирлиги, ТУРКСОЙ ташкилоти, Кишкунфелдъхаза шахри ҳокимлиги, Можористон Ѓазувчилар уюшмаси, Можористон санъат академияси, Миллий маданият институти, Петёфи номидаги адабиёт музейи ва Лев Толстой номидаги жамият вакиллари иштирок эди.

“Ратуша” деб аталувчи мөйманинг ёнгинасида буюк шоир Шандор Петёфининг жанговар сиймоси – құлда қилич билан гавдалантирилган ҳайкали қад ростлаган. Тадбир якунида шоир ҳайкалига гуллар қўйилди. Қизиги шундаки, “Ратуша” биносининг мөймани ҳам Имре Штейндль экан.

Можористон жанубидаги чексиз кенгликларда жойлашган Бугач қишлоғидаги мўъжаз ресторонда тадбир ташкилотчиси Шандор Лежак ва шаҳар мэри туркий тилли давлатлардан келган меҳмонлар ва элчиларга байрам дастурхонини ёзишди.

Бугач ҳудудида Кишкунсаг Миллий хиёбони жойлашган экан. Турк-ўғиз ургуларининг “Дада Кўркут” китобида “Бугач” номли атама бор, ушбу ном Можористоннинг Бугач қишлоғи билан ўзаро алоқадор, дейишди. Тошкентга қайтганимда “Дада Кўркут китоби”ни адабиётшунос олим Жаббор Эшонқул таржимасида ўқидим:

“Комхон ўғли хон Бойинтур йилда бир бор тўй бериб, отдан айғир, туждан буғро, қўйдан кўчқор сўйдирди. Бир ерга оқ ўтов, бир ерга қизил ўтов, бир ерга қора ўтов тикириди. Кимнинг ўғил-қизи бўлмаса, қора ўтовга киргизинг, тагига қора кигиз тўшсанг, олдига қора қўй сонидан қўйинг, еса есин, емаса кетсин. Ўғли борни оқ ўтовга, қизи борни қизил ўтовга ўтқизинг... деди.

Дирсаҳон деган бекнинг ўғил-қизи йўқ эди... Бойинти rhonning йигитлари уни қора ўтовга кирғиздилар, тагига қора кигиз тўшадилар, дастурхонга қора қўйнинг этидан қўйдилар... Дирсаҳон бундай менсимасдан қилинган муомаланинг сабабини сўради. Хизматкорлар, Бойинтурхон ўғил-қизи бўлмаганни Тангри таоло хуш кўрмайди, биз ҳам хуш кўрмаймиз деб буюрди, дедилар.

...Дирсаҳон ўрнидан қалқиб туриб, хафа бўлиб уйига кетди. Хотинига бориб газаб қилди. Хотини шундай деди: дарҳол ўрнингдан тургил, отдан айғир, туждан буғро, қўйдан кўчқор сўйдиргил, ич ўғиз, таш ўғиз бекларини чакириб эҳсон қил, оч кўрсанг, тўйдир, яланғоч кўрсанг, кийинтири, карздорларни қарзидан кутултири, гўштни тепадай уй, кимизни кўлдай оқиз, катта тўй қил, тилак тила, кўпнинг дуоси билан бизга бир паҳлавон ўғил берар, деди.

Дирсаҳон хотини айтганини адо қилди... Тангри таоло унга фарзанд берди, хотини ҳомиладор бўлди, вақти келиб, ўғил туғди. От оёғи, бахши чечанлиги билан донг қозонади. Ўғлон кун сайин эмас, соат сайин ўсади. Ўғлон беш ёшга кирди. Ўғлоннинг отаси Бойинтурхоннинг ўрдасига қўчиб ўтди.

Бойинтурнинг бир буқаси ва яна нортуси бор эди. У буқа тошни сузса, ун каби майдалаб ташлар эди. Хон ёзда бир марта, кузда бир марта буқа билан тужни уриштираарди... Ёз келиб, буқани саройдан чиқардилар. Уч киши ўнг томондан, уч киши чап томондан буқани темир занжирга солиб келардилар. Келиб майдон ўртасига қўйиб юборишиди. Дирсаҳоннинг ўғли яна уч ўғлон билан майдонда ошиқ ўйнашарди. Буқани қўйиб юборганлар ўғлонларга қочинглар, дейишди. Уч ўғлон қочишиди. Дирсаҳоннинг ўғли қочмади, майдоннинг ўртасида қараб тураверди. Буқа ўғлоннинг устига бостириб келди. Ўғлонни ҳалок қилиши тайин эди. Ўғлон қўлинни мушт қилиб, буқанинг пешонасига урди. Буқа ортига тисарилиб кетди. Буқа яна қайта ўғлонга ташланди. Ўғлон яна буқанинг манглайига қаттиқ солди. Ўғлон муштини буқанинг манглайига тираб, уни майдон ташқарисига суреб

чиқарди. Буқа билан ўғлон жангги қизигандан-қизиди. Буқанинг икки бурнидан кўпик келди. На ўғлон енгди, на буқа енгди. Ўғлон фикр қилиб айтди: бир томга тиргак бўлиш учун таёқ тиарлар, мен бунга тиргак бўлиб, нега турибман, деди. Ўғлон буқанинг пешонасидан муштини олиб, ўзи четга чиқди. Буқа оёқда туролмай, гурсиллаб ерга йиқилди. Ўғлон пичогини қўлига олиб, буқанинг бошини кесди...

Чакирдилар, Дада Кўркут келар бўлди. Ўғлонни отасининг олдига олиб борди...

Бойинтурхоннинг катта майдонида бу ўғлон жанг қилибди, бир буқани ўлдирибди сенинг ўғлинг. Оти Бўғочхон бўлсин. Отини мен бердим, умрини Аллоҳ берсинг, деди. Дирсаҳон ўғлига беклик берди, тахт берди...”⁴

Бугач овулида ана шу Бўғочхондан тўраган ўғизлар яшайди, деган фикрда жон бор.

Хун-турк халқлари қабилаларининг қадимий анъаналарини сақлаш бўйича хар икки йилда бўлиб ўтадиган Буюк курултойи Бугач кенгликларида ўтказилади.

Ўн саккизинчи асрда малика Мария Териза қумларнинг шамолда тўзгиб учишига барҳам бериш учун ўрмон барпо этишини ўйлга қўйган. Бугун кум уюмлари атрофини ўрмонлар ўраб олган. Бу ердаги Миллий хиёбон катталиги бўйича Можористонда иккинчи ўринда турар экан. Биринчи ўринга Хортобад Миллий хиёбони муносиб, деб эшитдик.

Хортобод номини эшитганимизда Шандор Петёфининг “Хортобад майхонаси бекачи” номли шеърини эсладик.

*Хортобадлик гўзал майхоначи қиз,
Бир шиша май келтир, менга қадаҳ суз!
Дебрециндан Хортобадга юрдим мўл,
Дерецендан Хортобадга азоб йўл...*

*Мовий кўзли бекач, сен гулдек хушибўй,
Кўнгилни шод айла, дилга малҳам қўй...
Уйим олис, сени ташлаб кетолмайман,
Тонг отгунча йўл юрсан ҳам, етолмайман.*

Ўша куни куннинг иккинчи ярмида Морицгат қўрғонида Шандор Петёфининг ҳайкали очилиш маросими бўлиб ўтди. Об-ҳаво ёмғирли бўлгани учун тантанали тадбир ёпиқ бинода бўлди, сўнг ям-яшил кўкламзор майдонда шоир ҳайкали очилди. Гулдасталар қўйилди. Мехмондўст можор халқи меҳмонларга миллий ширинликлар, совғалар улашди.

16 марта

Кечкемет шаҳрига йўл олдик. Нойман Янос номидаги университет билан танишдик. Замонавий услубда курилган ўқув биноси аудиторияларига кирдик. Улкан тухум шаклида курилган, темир арқонларда ҳавода муаллақ осилиб турган компютерлашган хонани кўриб ҳайратландик. Ичига кириб, унда жойлашган гаройиб техник воситаларни томоша қилдик.

“Биржа тухуми” деб аталадиган ушбу гаройиб қурилма икки қаватдан иборат. Юқори қаватда 24 талабага мўлжалланган ўқув хонаси фонд бозорида савдони таҳлил қилишга қодир технология билан жихозланган. Фонд бозори молия

⁴ “Дада Кўркут китоби”, “Колор пак” нашриёти, 2022 йил, 14–15 бетлар.

Рустам МУСУРМОН

бозорининг қимматли қоғозлар ишлаб чиқарилиши ва уларнинг олди-сотдиси билан шуғулланувчи соҳасидир. Деворда айланасига курилган мониторларда ҳар хил рақамлар айланади. Пастки қаватда ҳам ўкув хонаси бор. Ушбу меъморий мўъжиза нафақат мазкур ўкув даргоҳи билан танишиш учун келган талabalар, профессор-ўқитувчилар, хорижлик меҳмонлар, балки саноатнинг ҳам эътиборини тортган. “Биржа тухуми”нинг фасад қопламаси 2020 йил май ойида ўтказилган инновацион лойиҳалар бўйича энг яхши мукофотга бўлган.

– Бу тухум – ақлли тухум, – деб ҳазиллашди Шандор Лежак.

Биз унинг фикрига кўшилдик.

Ажабо, фан ва техниканинг синоатини қаранг.

Профессор ўқитувчилар бизга Янос Нойман ҳақида чоп этилган янги китобни совга қилишди.

Нойман университетидан олган бой таассуротлар ҳақида йўл-йўлакай сұхбатлашиб, Кишкёрёш шаҳарчасига Шандор Петёфи туғилган, унинг ота-онаси яшаган уйни зиёрат қилиш учун йўл олдик.

Томининг қалинлиги ярим метрча, бир текисда қават-қават терилган қамишлар билан ёпилган уч хонали уйни тахминан 1780 йилларда курилган дейишади. Кираверишдан чап томонда шоир туғилган хона ёғоч каравот, стол-стул, сандик билан жиҳозланган. Ўргада эски идиш-товоқлар қўйилган ошхона, овқат пишириладиган печ-ўчоқ, томга очилган мўри. Ўнг томонда эски китоблар жойлашган кутубхона, жавонлар, Шандор Петёфи оиласи, ота-онаси тасвириланган суратлар. Ўн саккизинчи аср бошида бу шаҳарга кўчиб келган словак аҳли яшаган қишлоқ маданий анъаналари, майший ҳаёти ўша қадимги замонда қандай бўлса, шундайлигича сақланган. Жиҳозлар, кийим-кечаклар, қўлётзмалару китобларни катта қизиқиш билан томоша қилдик. Қишлоқ черкови қўнғирогининг занг чалган садоси янгради. Бизга тилмочлик қилиб юрган Бланка исмли можор киздан: “Қўнғироқ нима учун чалинаяпти?” деб сўрадим. “Ибодат қилиш вақти бўлди, деб огоҳлантириш учун қўнғироқлар чалинади”, деди Бланка. “Бизнинг масжидларда аzon айтилади”, дедим.

“Шаҳарлар ва қишлокларда қўнғироқлар 1823 йил кириб келганидан хабар бериб, бонг уради.

Алфёльд кенгликларидағи Кишкёрёш деган кичкинагина қишлоқнинг барча уйлари билан бир хилда курилган дәхқонча қулбалардан бирида ногаҳон аянчли фарёд эшитилди: кичик жуссали, қора сочли аёлни тўлғоқ тутмокда – у туғаётган эди...

Ўғил туғилади. У тарих кутган ва танлаган инсон эди!” Мана шу уйда бўлажак буюк шоирнинг туғилишини можор адаби Дијла Ийеш “Шандор Петёфи” номли китобида шундай тасвиirlайди.

Ўйнинг ёнидаги “Ёдгорликлар хиёбони” деб аталувчи боф ҳам музей мажмуасига кирап экан. Унда Шандор Петёфи шеърларини ўз она тилларига таржима қилган турли халқлар шоирларининг ҳайкаллари қад ростлаган. Улар орасида рус шоири ва таржимони Леонид Мартыновнинг ҳам ҳайкали бор. Шоир ва таржимон Л. Мартынов “Венгрия Халқ Республикасига хизматлари учун” олтин ордени (1949), “Венгрия Халқ Республикаси Мехнат” кумуш (1964) ва олтин (1970) орденлари билан мукофотланган.

Ёзувчиларнинг 1958 йил 31 октябрда Борис Пастернакнинг “Доктор Живаго” романи чоп этилиши муносабати билан бўлиб ўтган умуммосква йиғилишида Леонид Мартыновнинг сўзлаган нутқини адабий жамоатчилик эсдан чиқаролмас экан:

“Ёркин келажакка интилаётган одамлар “Доктор Живаго” романи муаллифини қўллаб-кувватламайди. Агар чет элларнинг машхур оммавий ахборот воситаларининг шов-шуви Парстернакнинг бошини айлантираётган бўлса, бу шовқин инсониятнинг кўпчилик қисмини алдай олмайди... Шундай экан, майлига Пастернак даврнинг ҳовлиқмалари билан бирга қолаверсин, илгор инсоният эса ҳамиша биз билан бирга бўлган, бундан кейин ҳам бирга бўлади”.

Айнан ана йигилиш баёнига кўра, С. С. Смирнов бошлигидаги ёзувчилар ҳукуматга Борис Пастернакни совет гражданлигидан ўчириш талаби билан мурожаат қилишган экан...

Шандор Петёфи шеърларини она тилимизга таржима қилаётганимда Леонид Мартыновнинг ҳам Борис Пастернакнинг ҳам рус тилига қилган таржималаридан кўп фойдаландим. Борис Пастернак ўғирган шеърлар олтин сўзлардек ярқираб туради.

Бу дунёда айтган сўз ҳам, ёзган сўз ҳам ҳеч қачон йўқолмас экан.

Мана, бир гуруҳ осиёлик ва европалик шоирлар сўзга эътиқодимиз туфайли бир вақтлар Шандор Петёфи гоҳо яёв, гоҳ отда юрган йўлларда юрибмиз.

Йўл бўйида дарвозасига от тишларини қўрсатиб кишинаётгани сурати илинган мўъжаз емакхонада тушлик қилганимиздан сўнг Можористоннинг зинг диққатга сазовор бўлган зиёратгоҳларидан бири Опусташер Миллий ёдгорлик хиёбонига йўл олдик. Можорлар Алфельд – Буюк текислик деб аташадиган воҳа жанубида жойлашган зиёратгоҳ томон микроавтобусимиз елади. Бу жойларни Шандор Петёфи ўз шеърларида беармон мадҳ этган. “Алфельд”, “Алфельдга саёҳат” шеърларидаги манзаралар ёдимиизга тушади.

Машинадан тушганимизданоқ кенг далада ўтлаб юрган отларга кўзимиз тушди. Отлар. Қадим замонлардан бўён одамларга йўлдош бўлиб келаётган отлар. Улар минг йиллар илгари кўчманчи халқлар қўшинларининг тезкор жанговар қаноти бўлган. Шандор Петёфи отларни севган халқини шеърларида ардоқлади.

*Мен чўлда түгилдим, яшайман чўлда,
Тор уйда қамалиб, қандай ётарман?!
Кўтон бор, қоп-қора тулпор отим бор,
Ахир, мен чўлдаги йилқибоқарман.*

*Эгарсиз минарман асов айғирни,
Эпчил чавондозман, отга ёқарман.
Суймайман айилни, эгар-жабдуқни,
Ахир, мен чўлдаги йилқибоқарман.*

Оқ, тўриқ, буйрул отларга маҳлиё бўлиб дарвоза томон юрдик. Можор миллий тарихига бағишланган хиёбон дарвозасида бизни узун бўйли, қизил соч-соқолли, оқ-сариқдан келган Золтан исмли можор йигит кутиб олди. У рус тилини яхши билар экан. Ўзимизнинг “Султон” деган отни можорчада “Золтан” дейишаркан.

“Ватани эгаллаш” деб номланган панорамани томоша қилиш учун айланасига қурилган зиналардан улкан минорага кўтарилидик. Можор мусаввири Арпад Фести номидаги ушбу панорама баландлиги ўн беш метр, узунлиги 120 метр, диаметри 38 метр экан. 1896 йил можор давлати барпо бўлганлигининг 1000 йиллигига бағишлиб Арпад Фести (1856–1914) Ласло Медянский ва Енё Барчай билан ҳамкорликда “Можорларнинг келиши” номли икки мингта персонаж

Рустам МУСУРМОН

акс этирилган, майдони 1800 кв. метрдан иборат айлана маҳобатли рангтасвир манзарасини яратади.

У илк бор Будапештда очилганида томошабинларни чуқур ҳаяжонга солади. Иккинчи жаҳон урушида ушбу ниҳоятда улкан монументаль санъат асари шикастланади. Опусташерда поляк мусаввирлари томонидан таъмирланади ва можорлар давлати барпо бўлганининг 1100 йиллиги муносабати билан қайта очилади.

Минора тепасига чиққанимизда чироқлар ёнди, бирданига чор-атрофимизни қоплаб олган жанг манзарасидан ҳайратга тушдик. Шаркий Карпат этакларидағи водийга сон-саноқсиз можор қўшинлари юриш қилиб келмоқда. Жангда можорларнинг қўли баланд келиб, ғалаба қозонган. Марказдаги тепалик устида оқ отлиқ Арпад сиймоси йирик планда тасвирланган. Унинг атрофида можорларнинг олти қабиласи бошликлари. Буюк саркарда Арпад салтанатининг ялови баланд қўтарилиган. Худди ўзимизни бундан бир минг бир юз, бир минг икки юз йиллар аввал юз берган воқеалар ичига тушиб қолгандек ҳис этдик. Жанг сурони, охвоҳлар, кучли наъралар, отларнинг кишинаганлари эшитилади. Шундокқина оёғимиз остида чуқур жарлик, кулбалар, ҳимоя қўргонларининг ёнган ғўлалари, жангда қурбон бўлган одамларнинг яrim-ялангоч жасадлари хор бўлиб сочилиб ётибди. Сон-саноқсиз отларнинг туёқлари тупрокда чуқур из қолдирган йўлдан тўртта-тўртта хўқизлар тортиб келаётган араваларда йўлбошчи саркарданинг ахли аёли – маликалар ва аслзода қизлар бутун ҳусни латофати билан намоён бўлган. Бир ёнда мажусийларнинг вайрон этилган қурбонлик қилиш учун мўлжалланган минораси, можор навкарлари аллақачон минора қўриқчиларининг жонини олган. Сал нарироқда забт этилган ҳимоя қўргони ичидан жангчилар чиройли аёллар ва қизларни асрга олиб, елкасида қўтариб олиб кетмоқда. Олисда қўринган тоғ этагида сон-саноқсиз сурувлари, пода-пода молларини ҳайдаб келаётган можор чўпонлари... Ўнг томонда тепалиқда қўлларини осмонга кўтарган шаман ғалаба шарафига танрига шукrona айтиб илтижо қилмоқда. Курбонликка оқ от келтирилган. Шаман ёнида ёқилган гулхан атрофида сулув қизлар рақсга тушиб, оловга илоҳий гиёҳларни ташламоқда. Бу манзараларни айланиб юриб томоша қилар эканмиз, бетимсол санъат ва жонли манзара таъсиридан қаттиқ ҳаяжонга тушдик.

Панорамадан чиқиб, хиёбон бўйлаб, ғалаба арки, можор хукмдорлари ҳайкалларини томоша қилиб, бу юртда Ватан тарихига накадар катта эътибор берилиб, улуғ ва шавкатли аждодларнинг авлодлар томонидан ниҳоятда ардоқланишига тан бердик.

Лакителекка қайтганимиздан сўнг шу худудда жойлашган, Можористоннинг ноёб шароблари қўргазмасига таклиф этишди. Ям-яшил гольф майдони ястаниб ётган тепалик тагидаги салқин бинога кирдик. Махсус токчаларга шароб солинган шишалар тартиб билан териб қўйилган. Ўртада айлана хона, хона теварагидан ичкарига кетган йўлаклар шароблар сақланадиган махсус жойларга элтади. Тўрдаги столда сув, оғзи тор, ичи кенг қадаҳлар, шароб, ликопчада газак учун майиз, ёнғоқ, пишлоқ. Бир шаробни татиб қўргач, қадаҳни сувда чайиб, бошқа шаробдан куйишади. Хуллас, тўрт-беш хил шаробдан татиб қўрдик.

– Шароб тайёрлаш алоҳида санъат, – деди бизга шароб тайёрлаш ва сақлаш ишқивози бўлган можор йигит. – Энг қадимги одатлардан бири – қадаҳ тўқишириши. Қадимда қадаҳларни бир-бирига қаттиқ тўқиширишганда уларнинг ичидаги шароб чайқалиб, бир қадаҳдан бошқа қадаҳга ўтган. Бу мезбоннинг меҳмонга қаратса,

мен сизга заҳарланган шароб қўйганим йўқ, мана қадаҳимдаги шароб чайқалиб, сеникига ўтди, сенинг шаробинг ҳам менинг қадаҳимга тушди, уни бирга баҳам кўрамиз, деган ишорани англатган. Бугунги кунда тилак тилаб қадаҳ уриширади, лекин шароб чайқалиб бир қадаҳдан бошқа қадаҳга ўтмайди...

Можористоннинг шароблари дунёга машхур. Шандор Петёфи шаробни яхши кўрган ва шаробга бағишлаб кўп шеърлар ёзган. Бу шеърларда ҳам ўз халқининг дарду армонларини тўкиб солган.

*To бор экан қадаҳда шароб,
Юракни ғам эзмас юк бўлиб.
To бор экан қадаҳда шароб,
Тақдир, сени енггаман кулиб.*

Шоир шеърларида оғир турмушни тасвирлайди, бироқ бу ҳолатдан чиқиб кетишини, ҳеч қачон мағлуб бўлмасликни, доимо енгишни, галаба қозонишни истайди, бу истакни халқнинг рухига сингдиради. Таъсирчан шеърият уйғотган озод рух озодлик учун курашга ундейди.

16 март

Эрта тонгдан Будапешт шахрини томоша қилишга отландик. Саёҳатни “Қаҳрамонлар майдони” деб аталган ҳайкаллар мажмуасидан бошладик. Айша исмли Венгрияда яшайдиган қозоқ опа бизга таржимонлик ва йўлбошловчилик қилди.

Ўртадаги узунлиги 36 метрлик мармар устун (калонна) тепасида ер шари, ер шарининг устида архангел Гавриил ҳайкали ўнг кўлида тож, чап кўлида хоч тутган. Унинг елкасидан улкан қанотлар ўсиб чиққан. Ёдгорлик шоҳсупасида айланасига отлик ҳайкаллар қўйилган. Марказда можорлар давлатчилиги асосчиси Арпад, унинг ўнг ёнида можор қабилалари бошлиқлари Элед, Хўба, Тош, чап ёнида Қонд, Онт ва Техетем курол-яроғлари, дубулғаю совутлари билан жанговар қиёфада тасвирланган. Ушбу ҳайкаллар мажмуасининг ўнг ва чап томонида можор салтанатининг ҳукмдорлари ва улуг арбобларининг ҳайкаллари қўйилган (кўндалангига узунлиги 84 метрли) устунли айвонлар салобати томошабинни ўзига ром этади. Улкан устунлар мармардан, ҳайкаллар бронздан ишланган.

Ҳайкалтарошлиқ ва меъморчилик санъатининг ушбу муҳташам мажмуаси меъмор Альберт Шикеданц ва ҳайкалтарош Дъёрд Зала томонидан 42 йил давомида яратилган. “Қаҳрамонлар майдони” можор давлатчилигининг минг йиллиги муносабати билан очилган. Бир-бирига мос ва уйғун иккита калонналар айвони тепасига Мехнат ва Ободлик, Уруш ва Тинчлик, Донишмандлик ва Шон-шуҳрат тимсолидаги ҳайкалтарошлиқ асарлари гултоҷдек қилиб ўрнатилган.

Айша опанинг изидан майдоннинг орқасидаги кўл томон юрдик. Кўприк устидан ўтиб, Қишлоқ хўжалиги тарихи музейи биносини кўрдик. Бозорга ҳам бордик. Пулларимизни сарроффдан можор форентига алмаштиридик. Айланиб, у-бу нарса харид қилдик. “Бозор” можор тилида “вазар” дейилар экан. Дунай дарёсининг икки соҳилини туташтирган яшил кўприк устидан дарё тўлқинлари ва кемаларни томоша қилдик. Қозоқ шоири Даврон Дунай мавжларига боқиб, ўз тилида бу дарёга бағишлиланган шеърни берилиб ўқиди.

О, Петёфи,
ярадор ўғли мажорнинг,
осмон ўпид ётган сулув диёрнинг.
Мен Эртишнинг соҳилига интилдим,
Сен Дунайга термилгандай термилдим.

О, Петёфи,
Күшдан тукқан ҳумойим,
Дунай ёққа ботди бориб қулай кун.
Мен Эртишнинг соҳилида сарғайдим,
Сен Дунайга мунгайгандай мунгайдим...

Қадаҳ тўла жимирилаган шаробдай
Нега Дунай ўқсиб чиқди тун бўй?..

Дунай дарёсининг бериги соҳилида Пешт, нарёгида Буда шаҳри жойлашган.

Мажорчасига “utca” деб ёзиладиган, “ӯча” деб талафуз килинадиган шундокқина Дунай соҳилидаги кўчада жойлашган балиқчилар ошхонасида тушлик қилдик. Қизиқ, мажорча “ӯча” дегани ўзбекча “қўча” деганимизга ўхшар экан. Ичи дарё манзарасида безатилган, деворларию шифтларига қамишу қўғалар расми чизилган, қармоқ, тўр илинган, қайиқда ўтириб балиқ овлаётган балиқчининг “модели” тепадан пастга қаратиб шифтга маҳкамлаб кўйилган мўъжазгина ошхона. Биринчи таомга балиқ шўрва, бошқа шериллар ўрдак шўрва, иккинчисига товуқ тўшидан қовурдок буюрдик. Шўрва жуда мазали пиширилиди. Таомномада “палинка” деб ёзилган ичимлиқдан татиб қўрдик, жуда ўткир экан. Арон Тамашининг “Илдиз ва ёвойи гул” номли қиссасини таржима қилганимда соҳибжамол қиз Тези Тима исмли бобосига янги йилнинг совуқ, қорли ва ўрмонда бўрилар изгиб юрган қўрқинчли оқшомида “Палинка қуйиб берайми, бобожон?” деб сўрайди. Мен шу жойини “Шароб қуйиб берайми, бобожон?” деб таржима қилгандим. Кейинги нашрда “палинка” сўзини ўзгартирмайман, унга “узум, олча, нок, олма, кулупнай, ер тут, корагат (смородина)дан тайёрланадиган ўткир ичимлик деб изоҳ бераман. Мана, ниҳоят Будапештда палинкани ҳам татиб қўрдим...

Дунайнинг нариги соҳилидаги тепалик устида сербарг пальма новдасини икки қўли билан боши узра баланд кўтарган аёл сиймоси – озодлик ҳайкали узок-узоклардан кўриниб турарди. Тушдан сўнг ўша тепалиқдаги тарихий обидаларни бориб кўрадиган бўлдик. Буда қўрғони деб аталаидиган қадимий меъморий обида жуда баланд тепаликка жойлашган қалъа деворлари, кўпгина тарихий бинолардан иборат меъморий мажмуа – катта қалъа-شاҳар экан. Подшо саройи, ибодатхона ва бошқа иморатлар, ҳайкалларни ҳайрат билан томоша қилдик. Бу юрт бошига тушган урушлар, жанглар, вайронагарчиликлар оқибатида қўргон кўп марта талофат қўрган, таланганд, тўплардан ўққа тутилган. Бунёдкор мажор ҳалқи яна уни тиклаган. Ҳозирда биз томоша қилган кўринишда ҳам у бетакрор меъморий санъат намунаси эканини намоён қилиб турибди. Подшо саройи биноси, Матъяш черкови, Иштван I ҳайкали ва бошқа меъморий обидалар ўз улуғворлиги билан ажralиб турибди. Сайёҳлар гавжум, санъат ва меъморчилик муҳлисларининг кети узилмайди. Бир-неча соат яёв юрдик, лекин қалъанинг ҳамма томонини томоша қилишга вақт етмади. Дарё соҳилида қад ростлаган нақадар узун ва баланд шаҳар. Қалъа зинапояларидан пастга тушиб, йўл четидаги ўриндикларда ўтириб нафас

ростладик. Бизни кечкурун туркий тилли ижодкорларнинг Можористондаги ажойиб дўсти ва ҳамкори Янош Ҳовари жаноблари кутаётган эди.

Туркий давлатлар ташкилотининг Будапештдаги қароргоҳида можор халқ озодлиги қўйчиси Шандор Петёфи таваллудининг 200 йиллигига бағишиланган анжуманга йигилдик.

Европа табиатида кечки пайт ҳаво бироз совуқ бўлгани учун қурткамни эгнимга ташлаб бораётган эдим, қароргоҳ дарвозасидан киришим билан: “Ассалому алайкум, Рустам ака!” деган соф ўзбекча сўзни эшитиб, хурсанд бўлиб кетдим. Ёнимга келган ўзбек йигити билан кўришдим. У барча тадбирларни интернетдан кўриб кўзатиб бораётган экан. Янош Ҳовари идорасида Ўзбекистондан вакил бўлиб ишларкан. Ўзини Валижон Ҳошимов деб таништирган дипломат йигит Пскентда туғилиб ўсган экан. Валижон ичкарига таклиф қилди.

Янош Ҳовари дарёдек жўшқин одам экан. Хонага кириб келиши билан унинг самимиятидан даврага нур ёйилди. Ҳамма билан ниҳоятда хурсанд бўлиб кўришди. Тадбир бошланишига бироз эрта бўлгани учун бизни бинонинг ертўласига бошлади. Пишиқ гиштдан курилган, деворлари қалин салқин ва озода хоналарда Можористоннинг асл шароблари сақланар экан. Бир чеккадаги столда ўзаро гурунглashingиб ўтиридик.

Шоирлар, элчилар, давлат ва жамоатчилик ташкилотлари вакиллари сұхбатлашдик, фикр алмашдик, мушоира қилдик.

Тадбирни Туркий тилли давлатлар ташкилотининг Венгриядаги қароргоҳи раҳбари Янош Ҳовари бошқарди. Кириш сўзида Шандор Петёфи асарлари таржимаси бўйича ташкил этилган Халқаро танловнинг қон-қардош халқлар адабий, маданий алоқаларини мустаҳкамлашдаги аҳамиятини алоҳида таъкидлаб ўтди. Мамлакат Бош Вазирининг туркий тилли давлатлар адиларининг ўзаро ижодий ҳамкорлигини ҳамиша қўллаб-қувватлашга тайёр экани ҳақидаги фикрини анжуман аҳлига етказди.

Венгрия Ёзувчилар уюшмаси раҳбари Кинга Эрёш ҳамда туркшунос олимлар, таржимонлар сўзга чиқиб, халқаро адабий алоқалар ва бадиий таржима масалалари бўйича фикр-мулоҳазаларини билдириди.

Тадбир доирасида "Можор масаллари" китобининг турк тилидаги нашри тақдимоти ҳам бўлиб ўтди. Китобни варақлаб ўқидик, "масал" дегани эртак экан. Демак, бу китобнинг ўзбекча номи "Можор эртаклари".

Биз шоирлар навбатма-навбат минбарга чиқиб, Шандор Петёфининг "Мұхаббат ва озодлик" номли шеърини ўз таржимамиизда ўқидик. Мен йигилганлардан Шандор Петёфининг ушбу шеърдан бошқа яна битта шеърини ўқишига рухсат сўрадим. Буюк шоирнинг ватанида "Жанговар қўшиқ" деб аталган шеърнинг ўзбекча жарангни можор халқига етказгим келди.

Увиллар карнай,
Гувиллар довул!
Олга бос, аскар!
Олга, ясовул!
Үр-ҳооо, можор!
Үр-ҳооо!

Улиб учар ўқ,
Ярқирап қилич,

Рустам МУСУРМОН

*Ботир бўл, аскар,
Ёв қонини ич!
Ур-ҳооо, можор!
Ур-ҳооо!..*

*...Ким қолар омон?
Жанг борар ёмон!
Бироқ ўлмайди
Ватан онажон!
Ур-ҳооо, можор!
Ур-ҳооо!
Ур-ҳооо, нақар,
Ур-ҳооо!*

Шеър тугаши билан Янош Ҳовари ёнимга келиб кучоқлаб олди. Шеър оҳангидаги: “Ур-ҳооо, ўзбек! Ур-ҳооо!” деб ўз миннатдорлигини изҳор этди.

Тўғриси, рус тилида “вперёд” деб берилган сўзни оддийгина “олга” деб таржима қилгим келмаганди. Амир Темур нақарларининг жанговар наърасини ифодалашни истагандим. Бу сўзнинг руҳи хорижликлар ва қардошларга ҳам кучли таъсир қилди. Тадбирнинг тантанали қисми тугагандан сўнг можор радиосининг мухбири ёнимга келиб, “Жанговар қўшиқ” шеърини радио учун қайта ўқиб беришимни сўради.

Оқшом файзли ўтди. Янош Ҳовари дастурхон ёзиб, бизни меҳмон қилди.

Зиёфат тугагач машинада Будапештдан Лакителекка қайтдик. Бизга ҳамроҳлик қилиб юрган Жудит хоним хайрлашаётганда йиғлаб юборди. Бу меҳрибон аёлнинггиссиқ туйгуларидан қаттиқ таъсирландик.

Будапешт – Лакителек йўналишида олис йўлда тун қоронғисида борарканмиз, Шандор Петёфи ҳаёти ва ижоди ҳақидаги ўйлар хаёлимни чулгади.

Шандор Петёфи шеъриятига можор ҳалқининг миллий озодлик руҳи сингиб кетган, у ҳалқ юрагига айланган. Юрагида озодлик руҳи туғён урган ҳалқ курашларда доимо ғолиб бўлади. Шандор Петёфи қисқа, лекин чақмоқдай ёнган ҳаёти билан Ватанининг осмонини ёритди, душманларини кўркувга солди. У кўлида қилич билан эмас, қалам билан жанг майдонида озодлик учун курашди.

*Жуда кўп шеърим бор, яна ёзаман,
Ўша энг яхши шеър бўлади ибрат –
Она ҳалқим учун Вена шаҳрида
Ўч олган шеър менга келтирас шуҳрат.*

Унинг шеърларида тасвирланган Ватан ва озодлик тимсоллари миллионлаб можорларнинг қалбини тўлқинлантириди, у миллатнинг севимли шоирига айланди, Ватан озодлиги курашининг шерюрак сардори бўлди. Унинг наъралари юракларни арслон наърасидек ларзага солди. “Ташлаб кетилган байрок” шеърида жанг майдонидаги қўрқоқликдан нафраланади. Ташлаб кетилганда байроқ эмас, ўша байроқ ортида турган ҳалқ таҳқирланади, хўрланади, дейди шоир. Бутун ҳалқ ишониб, тикилиб турган байроқни ҳеч қачон ташлаб қочмаслик керак, деган фикрни олға суради шоир. Ахир, бу байроқнинг қанотига Худо сўзи ёзилган! Демак, Озодлик туйғуси илоҳийдир, бу сўз Худо томонидан байроқка ёзилади, уни ташлаб кетиш, оёқ ости қилиш энг оғир гуноҳдан ҳам оғирроқдир. Факат күшларгина совуқ тушганда нобуд бўлмаслиги учун иссиқ юртларга учуб кетади. Лекин инсончи... У ўз юртини ташлаб бошқа юртга кўчиб кетса, ўз Ватанидан айрилади ва

хор бўлади. Майли, қўрқоқлар қушлардек ўз ҳаловатини ўйлаб, иссик юртларга қочиб кетсин, аммо юксак мақсадларни қўзлаб, миллат келажагига ишониб яшаётган марду майдонлар бургут кабидир. Бургутлар юксак чўккиларда яшайди, баланд осмонларни забт этади, улар Ватанига содиқ посбондир, дейди шоир тимсоллар тилида сўзлаб. Халқнинг дилидаги бундай сўзлар албатта минг-минглаб ватанпарварлар қалбида озодлик учун курашда душмандан асло чекинмаслик, ботирлик, жасорат каби рухий қудратни яратар эди.

*Бу байроқда қандай сир,
Қандай кучли құдрат бор!
Байроққа қанча ботир
Жонини қылди нисор.*

*Азиз байроқ турған жой
Худонинг меҳробидир –
Жон фидо құлғанларнинг
Муқаддас туробидир⁵.*

*Майли, қўрқоқ сотқинлар
Ташлаб кетсин меҳробни.
Бироқ жоним чиққунча
Кўриқлайман туробни.*

Жаҳонга донги кетган адаб Дюла Ийеш Шандор Петёфи ҳаётинингсўнгги дамлари ҳақидашундай ҳикоя қиласи:

Жанг аввалида Петёфи Фейерэдъхаза қишлоғининг Шенгешварга яқин бурчагида йўл бўйида туради. У ёндирилган қишлоқда қандайдир бир чала ёнган фўла устида ўтирганча ён дафтариға нималарнидир ёзи. Анча вакт ариқ устидаги қўприк панжарасига билаклари билан суяниб турди. Сўнгра тўпчилар томон юрди, ерга тушган тўп ўқи ҳавога совурган тўзон ичидаги қолди. Кўзларига кирган чангни енги билан узоқ артди. Душмат наъра тортиб уч тарафдан ёприлган пайтда қишлоқнинг четан деворлари ёнида чукур ўйга толиб қолди. Шундоққина яқиндаги тиббий қароргоҳда ҳарбий шифокор ярадорларнинг жароҳатини боғлар эди. Шифокор даҳшатга тушганча, ахвол ёмон дегандай, жон-жаҳди билан ҳимояланаётган венгер гусарлар тарафга имо қилди. Шоир “Ҳечқиси йўқ!” деди. Шифокор чап тарафга ишора қилди. Чап қанотда эса можор аскарлари бутун жанг майдони бўйлаб қочар эди. “Биз камалга тушдик!” деган қўрқинчли ҳайқириқлар эшитиларди. Шоир чап томонга боқди. Бутун штаб, ҳатто бетимсол ботир, кичик жуссали қари генерал Бемнинг ўзи ҳам қочар эди. Жонни омон сақлашнинг биргина йўли тепалик ортидаги ўрмонга етиб бориб беркиниш эди. Ким отлиқ бўлса, ўрмонгача етиб бориши мумкин, ким пиёда бўлса, омон қолиши амримаҳол. Озодлик жангчиларини бостириш учун Россиядан ёлланган казаклар қўшини яшин тезлигига қишлоқни ўраб олди. Ваҳшиёна котиллик бошланди. Душман ҳеч кимни асир олмади, қўлга тушганни аямай қатл қиласи.

Тепалиқдан кузатиб турган шифокор шоирдан нигоҳларини узмай, имкон борича хавфсиз жойга беркинишидан умид қилиб, узоқ пойлади. Петёфи йўл бўйлаб бошяланг югурап, тугмалари ечишган сюртугининг этаклари шамолда қанотдек икки ёнга очилиб ҳилпираварди. Уни сўнгги бор кўрган шифокор бир пасда шоирни нигоҳлари доирасидан йўқотиб қўйди, тўполонда қаёққа кетганини кўрмай қолди.

⁵ Туроб – тупрок, муқаддас тупрок, мозор, азиз-авлиёлар мақбараси.

Рустам МУСУРМОН

Отиқлар шоирга етиб олди, у орқасидан келган отлиқларга ўгирилиб, ёв билан юзма-юз бўлди. Тиф шоирнинг кўксига рўпарадан санчилди.

Тоғ қишлоғи Фейерэдъхазадаги булоқ бўйида аллаким ҳалок бўлган. Бироқ шоирнинг жасади топилмаган... Булоқ бўйида найза билан тилка-пора қилинган, юзи таниб бўлмас даражада жароҳатланган қўзголончини топишган. Талончи-босқинчилар унинг кийимларини ечиб олишган, жасад факат қора шимда қолган. Унинг ёнида қонгабўялган хужжатлар сочилиб ётарди, ўликларни талаган ҳарбийлар қимматбаҳо нарса бўлмагани учун уларни ташлаб юборган. Ўша қўзғолончининг шахсини таърифлашганига қараганда, уни Шандор Петёфи деб тахмин қилиш мумкин эди. Балки ўша жасад шоирники эмасдир, балки у ярадор бўлган ва узоқ вақт майдонда ётгандир. Душман қўшинларига эртаси куни майдонда қолган жасадларни ўлганми, ўлмаганми, биронта ҳам инқилобчи тирик қолмаслиги учун ҳаммасини қайтадан қиличдан ўтказиш бўйича буйруқ берилган. Бир минг ўттиз нафар ҳалок бўлганлар билан бирга ҳали тирик ярадорлар ҳам катта хандаққа кўмиб юборилган. Шоир тирик эди, дейишади. У чоҳ ичидан: “Кўмманглар, мен тирикман!” деб инграган. Чоҳ тепасидан эса: “Ўлиб кет!” деган овоз эшитилади, тупроқ ташланади, шоир мурдалар билан бирга тириклай кўмилади..

Кейинчалик қадамма-қадам қидирилади, афсуски, Шандор Петёфининг жасади ҳеч қаердан топилмайди. Шоирнинг ўзи шеърларида башорат қилгандай Ватан тупроғига сингиб кетади.

Бу машъум кун 1849 йил 31 июль эди. Шоир йигирма олти ёшда эди. Ёш, навқирон умр Ватан озодлиги учун курашда жувонмарг бўлди. Шоир жанговар қўшиғида айтганидек, беомон жангда қанчадан-қанча жонлар курбон бўлади, бироқ Ватан ҳеч қачон ўлмайди. Каҳрамон ўғлонларнинг ҳаёти ва жасорати Ватанинг умрбокийлигини таъминлайди. Шандор Петёфи эса асрлар давомида ўз Ватани шуҳратига шуҳрат қўшаверади. У ўз жасорати тимсолида Ватани ва халқининг орини сақлаб қолган.

17 марта

Нонуштадан сўнг Hungaríum Liget меҳмонхонасининг чордогидаги мажлислар ўтказиладиган кичик хонасида Шандор Лежак жаноблари биз билан сұхбатлашди. Эртасига эрта тонгдан Будапештдаги аэропортга чиқиб кетамиз. Ҳаммамизга бир хил эсдалик совғалари, китобчалар, газета-журналлар ва келганимиздан бўён ўтказган тадбирларимиз хабар ва суратлари чоп этилган матбуот ва электрон нашрларининг қоғозга босилган нусхалар ҳадя этди. Можористонда ўтказилган тадбирларда иштирок этганимиздан мамнун экани, бундай адабий алоқалар яна давом этиши ҳақида гапириб, биз билан хайрлашди.

Утрашувдан сўнг Будапешт шаҳрига саёҳатга отландик. Салкам икки соатли ўлда кимдир ўз-ўзича хаёл суради, кимдир ойнадан дала манзараларини томоша қиласди. Даврон эса одатдагидек машинага чиқди дегунча ёнида ўтирган Тўлуқбекка қозоқчалаб тинимсиз гапиради. Машинадан ҳам қўра сўзлари тез юраётган самимий ва чечан йигитнинг сұхбатини тинглаб, завқланаман.

Тахминан соат ўн бирлардан ўтиб шаҳарга етиб бордик. Дўконларни айландик. Тўрт-беш қаватли эски бинолар курилган тор кўча бўйидаги бир кичик ошхонада тушлик қилдик. Кеча бизникўз ёш билан кузатиб қолган Жудит икки-уч яшар ўғли ва бир яшар қизчаси билан ошхонага кириб келди. Биз билан сұхбатлашиб ўтириди, айрилиқ жафосини енгиллатиш учун, дегандай бир шиша можор шароби билан сийлади. Шу ети-саккиз кун ичидан биз бир-биримиз билан худди туғишгандек қадрдон бўлиб қолган эдик. Машинага чиқаётганимизда Жудит ҳар биримиз билан

ўз синглимиздек қучоқлашиб хайрлаши. Даврон сумкасидан шокалат олиб, Жудит ва унинг жажжи болаларига улашди. Машина жилди, Жудит қўлларини силкиганча хайрлашиб қолди.

Авлиё Стефан базиликаси деб аталувчи католик ибодатхонаси – муҳташам меъморий обидани бориб кўрдик. Узунилиги 87, 4 метр, кенглиги 55 метр, баландлиги 96 метрлик неоренессанс услубида қурилган меъморий обиданинг салобатидан киши ҳайратга тушади. Бино олд томонидан қаралганда, икки ёнида бир хил баланлиқдаги минора ва ўртада диаметри 22 метрлик улкан гумбаз. Гумбаз ибодатхона тоқи, миноралар эса қўнғироқхона вазифасини ўтайди. Ўнг томондаги минора тепасига 96 килограмлик қўнғироқ ўрнатилган. Можористондаги энг катта ибодатхона ва энг катта қўнғироқ мана шу базиликада экан. Собор қурилиши 1851 йилда меъмор Йожеф Хильд лойиҳаси бўйича бошланган бўлиб, у 54 йил давомида қурилган. 1868 йилда қурилиш деярли якунланган, аммо кутилмаганда бинонинг гумбази қулаб тушади. Миклош Ибль деган меъмор ўзининг янги лойиҳаси бўйича гумбаз қурилишини давом эттиради. Меъморий обидага ички безаклар бериш ва сақаллаш иши эса, Йожеф Каузер чекига тушади.

Будапешт шаҳрини томоша қиласар эканман хаёлимдан, шунча улуғ ва муҳташам меъморий обидалар ва ҳайкалларни қурган Можористон ниҳоятда бой мамлакат, мажор ҳалқи эса, истеъододли ва бунёдкор ҳалқ экан, деган фикр ўтди.

Машхур адид Дюла Ийешнинг китобини вараклаб, ўша буюк қурилишлар даври ҳақидаги шундай маълумотларни ўқидим: “Венгрия 1802 йилда 125 000, 1825 йилда 170 000, 1844 йилда эса 261 000 центнер жун экспорт қиласди. 1840 йилда мамлакат 2 327 469 центнер фалла; беш йилдан сўнг 1845 йилда икки баробар кўп 4 497 557 центнер фалла етиширади”⁶.

Бу мамлакат ҳақиқатан ҳам бой бўлган. У ҳозир ҳам бой!

Нафақат иқтисодиёт, меъморчиллик, ҳакалтарошлиқ, тасвирий санъат ва мусиқа бўйича бой, балки бадиий адабиёт бўйича ҳам буюк обидаларни, буюк шоирларни яратган ҳалқдир бу ҳалқ.

20 март

Тошкентга қайтганимдан сўнг сана қўйиб, кечинмаларим ва фикрларимни кундалик дафтаримга кунма-кун ёзиб бормасам ҳам, Венгрия Республикасида кечган кунларим таассуротлари, Шандор Петёфи шеъриятидан олган ҳаяжонларим ҳар куни, ҳар лаҳза юрагимни тўлқинлаштиришда давом этмоқда ва давом этаверади.

2023 йил 10 март – 31 май
Тошкент – Будапешт – Лакителек – Тошкент

P. S

31 май

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида Шандор Петёфининг “Озодлик” шеърлар тўплами тақдимоти бўлиб ўтди. Адабиёт ва бадиий таржимани чукур ўрганаётган талабалар даврасида ўтказилган ушбу тадбирда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Сирожиддин Сайид, Венгрия Республикасининг Ўзбекистондаги Фавқулодда ва муҳтор элчиси Дюла Ковач, Ўзбекистон Республикаси Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар

⁶ Дюла Ийеш “Шандор Петёфи”, Москва, изд., “Художественная литература” 1972, 143-бет.

Рустам МУСУРМОН

билин дўстлик алоқалари қўмитаси раиси Рустам Курбонов, филология фанлари доктори, профессор Баходир Каримов, таникли шоирлар Салим Ашур, Кўчқор Норқобил, Ўзбекистонда хизат кўрсатган артист Тошпўлат Маткаримов сўзга чиқиб, ўзбек – венгер адабий алоқалари ҳамда Шандор Петёфи ижодидан ўзбек тилига ўтирилган янги шеърларнинг бадиий-ижтимоий аҳамияти ҳақида гапирди.

Венгрия Республикасининг Ўзбекистондаги Фавқулодда ва муҳтор элчиси Дюла Ковач сўзини алоҳида таъкидлаш ўринли деб ўйлаймиз:

“Хурматли хонимлар ва жаноблар!

Бугунги байрам кувончини биргаликда баҳам кўрмоқдамиз.

Биз ҳозирги замонда ўзбек – можор ҳалқларининг ўзаро алоқаларини янада мустаҳкамлашга хизмат қиласиган китоблар тақдимотида иштирок этиш баҳтига мусассар бўлмоқдамиз. Бу таржима китоби нафақат сиёсий ва ижтимоий соҳаларда, балки маданият ва бадиий адабиёт соҳасида ҳам бугунги ҳамда келажакдаги манфаатларимиз умумий эканини исботлаб турибди.

Шандор Петёфи, можор тили коидасига кўра Петёфи Шандор – дунёдаги энг машхур ва энг кўп таржима қилинадиган можор шоиридир. Унинг асарлари энг кўп хорижий тилларга таржима бўлган. Ҳалқимиз суйган шоир бор-йўғи йигирма олти йил умр кўрган, бирор у яратган адабиёт дурданалари ҳали ҳаётлигидаёқ чет тилларга таржима бўлган. Бугун Шандор Петёфи адабий меросининг катта қисмини дунёнинг эллиқдан ортиқ тилларида мутолаа қилишмоқда.

Рустам Мусурмон янги таржима қилган эллик тўққизта шеър шарофати билан Шандор Петёфининг шуҳрати ўзбек ўқувчилари орасида янада ошганидан ниҳоятда хурсандман. Шу йилнинг март ойида жаноб Рустам Мусурмон Шандор Петёфи таваллудининг 200 йиллигига багишиланган ҳалқаро адабий танловда иштирок этди. Бадиий таржима борасидаги маҳорати эвазига Венгрияда бўлиб ўтган беллашув голиби бўлди ва бу уни Шандор Петёфи шеърларни ўзбек тилига янада қўпроқ таржима қилишга руҳлантирди. Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, ушбу китоб маданий-дипломатик алоқаларнинг ноёб ва сермаҳсул саналади!

Ушбу нашрнинг яна бир муҳим хусусияти шундаки, бу китобга Шандор Петёфи таваллудининг 150 йиллиги муносабати билан 1973 йилда таникли ўзбек шоирлари томонидан амалга оширилган ўтгиз бешта шеър таржималари ҳам киритилган. Эндиликда Шандор Петёфининг бетакрор ижодидан юзга яқин асарларни ўзбек тилида ўқиш имконияти яратилди.

Петёфининг илк ўзбек таржимони Исҳоқ Иброҳим номини эсламасдан ўзимнинг ҳаяжонли фикрларимни якунлай олмайман. У 1960 йилдаёқ шоирнинг бир неча шеърларини бевосита можор тилидан ҳозирги замон ўзбек тилига таржима қилган.

Исҳоқ Иброҳимдан бошлаб Рустам Мусурмонгача бўлган адабий алоқаларни бирлаштирган маданий кўприкнинг фаолияти шу билан тўхтаб колмайди деб ўйлайман.

Жаноб Рустам Мусурмонга мустаҳкам соғлик, бадиий таржима ва шеърият соҳасидаги келгуси ижодий ишларида куч-ғайрат тилайман.

Ушбу китоб тақдимотида иштирок этаётган талаба-ёшларга яқинда Тошкентда иш бошлайдиган можор тилини ўқитиши курсида таълим олиб, можор тилини чукур ўрганишда ҳамда ўзларининг буюк аждодлари ишларини давом эттириша омад ёр бўлишини тилайман. Чунки, венгер адабиёти ўзбек ҳалқи учун жуда кўп хазиналарни сақламоқда”.

Ўзбек – венгер адабий алоқалари давом этади.

Құхак — құхликкина дарём

Новела-эссе



Дилором
АБДУРАХМОН қизи

Мен сувпаратман

Тун...

Ассалому алайкүм, сирли сувим, зилол сувим, мен келдим. Қара, қоқ тун маҳали бўлишига қарамай, сенга ваъда қилганимдек имкон топиб, ёнингга яна қайтиб келдим. Бунчалар оҳанрабо бўлмасанг, эс-хушим оғар дараражада интиқиб, сени соғинаман. Қайда бўлмай, худди шу бугунгидай кундузи ё кечасими, йил фаслининг ҳам фарқи йўқ, иссиқми, совуқми, ёмғир шаррос қуйиб, чақмоқ чақиб ётган кезларда ҳам бирор тиниқ ҳовуз ё зилол сувли қайнарбулоқми ёки тўлқинида қамишлар титраниб тургувчи катта-кичик ариқларнинг бўйига, сенинг ёнингга шошиламан. Сув ёқасида жойлашиб олиб, бағрингда ажаб маво ичра вобатса чайқалаётган минг бир оламнинг жилвасини тамоша қиласман, сирли оҳангларни тинглаб, ҳамнафас бўлишни хуш кўраман. Ҳар қандай нопок губорларни “Етти тўлғаниб, етти қадамда поклади”ган табаррук хилқат, мўъжаз бағрингта бир шўнғиб, руху вужудимда ин курган ғарип чанқоқни босишини истайман. Бу ҳолатнинг қанчалар ҳузурбахшлигини эса фақат сену менга ўхаш сувпаратларгина англайди, холос...

Кўм-кўк майсаларга бурканиб, ариқ лаблари билан лиммо-лим оқаётган зилол сувим, бугун сенинг бўйингга Замира опа билан бирга келдим. Баҳонада ўзимиз билан олиб келган дастурхонларни чайиб олган бўлдик. Сен уларнинг уйларининг орқа томонида, унчалик узоқ бўлмаган кенглика туташгувчи тутзор яқинида, катта-кичик кўк теракларни оралаб бирам чиройли оқардингки... Бу ажиб манзара ичра солланиб, сокин оқаётганингга ҳавас билан тикилар эканман, бағрингга шўнғиб кетгим келди. Аммо ҳу узокда тутзор оралаб ишлаётган уч-тўрт кишини кўриб ўзимни аранг тийдим.

Қара, узун бўйли, ой юзли, қаро кўзли, “сулувлар сuluви” – Замира опамнинг аҳён-аҳёнда менга бир киё боқиб, чиройли табассум қилаётгани, нозик, узун билакларини сувга сола-сола, сочиқларни чаяётганини кўрайяпсанми? Икки ўрим қалин сочини елкасидан сирғалиб кўксига тушиб ҳалал бермаслиги учун чаққонлик билан бошига тож каби айлантириб кўйганини сен ҳам бир томоша қил! Кел энди, мен ҳам бир чаққонлик билан унга қарашиб юборай. Аммо, сен икки ҳушим, кулаг

Дилором АБДУРАХМОН қизи – 1963 йилда тугилган. Тошкент Политехника институтини (ҳозирги ТДТУ) тамомлаган. “Кўнгил шафақлари”, “Таҳайюл тонги”, “Ишқ ёмғири” каби шеърий тўпламлари, “Настарин бутаси”, “Юлдузлар шивири”, “Беором куйлар” номли таржисма китоблари нашр этилган.

Дилором АБДУРАҲМОН қизи

фурсат бўлса-ю ўзимни бағрингга отиб, мириқиб чўмилиб чиқишни ўйлаётганимни, бундай қилишга анави тутзорда ишлаётган кишилардан ҳаё қилаётганимни билиб турибсан. Лекин, бир ажойиб фикрни кўнглимга туғиб қўйдим: ҳеч ким ҳалал бермайдиган тун маҳали ёнингга, сирлар тўла ошёнингга қайтиб келишга Замира опамни бир амаллаб кўндираман. Сен эса мени албатта кут...

Ховлидаги сўри устида Замира опанинг онаси, укаси биргаликда кечки овқатни тановул қилдик. Менинг кўнглимга эса сенинг бўйингга қайтиб бориш иштиёки сира ором бермади. Хуллас, уйкуга ётишдан аввал Замира опани амаллаб кўндиридим. Аммо у бу таклифимни эшитган заҳоти бироз ҳадисирараб, кўзларимга тикилиб қолганида, унга ҳам худди бизнинг уйимиздаги катталар каби, “Кечаси сув бўйига бориб бўлмайди”, деб уқтиришганини англадим. Аммо у раъйимни қайтара олмади, “мехмон”, дея кўнглимга қаради. Чунки ўша сирли қамишзор орасидаги ҳовузда айланиб оқаётган сувларингни яна бир бор кўришни жудаям ҳоҳлаётган эдим. Оқшом чоғи сирли сезгирилкнинг сокини Замира опанинг вужудида азал қонуни ила уйғоқ сувли мувозанатга тегиб кетди, шекилли, хуллас, унинг ҳолати бир тўлқинланиб, рози бўлди.

Опа кечки овқатдан сўнг дастурхон йиғиширилгач, апил-тапил идиштоворқларни жойлаб, онасининг кўзини “шамғалат” қилиб, қўлига бир чеълакни олди-ю, мени имлаб, “Қани, кетдик”, дея, ишора қилди. У ошхона томонга ўтиб, уйнинг орқасига чиқадиган кичик дарча орқали сен томонга йўл бошлади.

Ажаб тунги сокинлик бағрига чўмган сўлим қишлоқ осмонини нимхуш нурафшон айлаб ой ҳам бизга эргашди. Оёғимиз остида эзилган майсаларнинг хушбўйи, яқин-узоқда қурбақаларнинг қуриллаётгани, аллақаердадир хўрознинг бемаҳал қичқиргани ҳам бирам ёқимли.

Лабида қамишлар шитирлаб тебраниб турган хушманзара зилол сувли ариғим, тун кўйнида янада ўзгача сирли жозиба қашф этибсан. Айниқса, сутдек ёруғ оқшом кўйнида айлана ҳовуз каби кенгайган жойинг ою юлдузларнинг акси тушиб турган, осмонга караб очилган мўъжаз экранга ўҳшайди. Сув бўйини ёқалаб ўсиб ётган катта-кичик толларнинг аҳволи эътиборимни тортади, уларнинг шоҳлари қимир этмай, бир мўъжиза юз беришини кутиб тургандек, қотиб қолганди гўё. Атроф бирам сокин, сувинг эса бирам тиниқ, дилтортар юзинг узра жимирилаётган сон-саноқсиз юлдузларнинг акси худди сув тагида беҳисоб парпираб ёниб турган шамларга ўҳшаб кетарди. Мен ўзимни тийиб туролмадим, беихтиёр бу сархуш эртак бағрига ўзимни ташлаб, шўнгигиб кетдим. Муздекина зилол сувинг бағрида ёниб турган сирли шамларни пирпиратиб суза кетдим, бор вужудим, рухим яйради. Ўзимни сувдамас, балки сув тагида тескари қўйилган ҳовуз тоқида, фазо кўйнида сузаётгандек, йўқ-йўқ, балки учайдигандек хис этардим.

Эй, менинг ишқ каби қадим, соғинч каби кўхна сирли Зарафшоним! Бугун менинг борлиғимни сеҳрлаб, ўз бағрига чорлаган ушбу мўъжаз ариқ ҳам аслида сенинг бир ирмогинг эди...

Ёдингдами, сен пойида айланиб оқиб ўтадиган мана шу Чўпонота тепалигининг олдига илк марта раҳматли каттаонам билан бирга келгандик. Самарқанд шаҳрига кираверишда савлат тўкиб, кўкрагини кериб турган мана шу баланд, кенг тоф ҳам сенинг руҳингнинг бир бўлаги бўлса ажабмас... Қара, у қанчалар ҳайбатли ва улуғвор. Ўшанда каттаонам сенга ўзгача бир эҳтиром билан салом берди ва кафтига сув олиб юзини чайиб, менга ҳам шундай қилишимни буюрдилар. Мен бўлса меҳрибонимнинг бу хатти-ҳаракатларига завқ билан ажабланиб, кулиб сўрадим:

– Нега ҳар гал сувнинг бўйига келсангиз салом берасиз, нима у сизнинг саломингизни тушунадими?

– Ҳа, эрка қизим, албатта, у ҳатто яқинида турган инсоннинг кўнглидан кечётганини ҳам сезади, тушунади. Шунинг учун сувнинг олдида туриб, ёмон

нарсаларни сўзлаш, ёмон хаёл қилиш ножоиз. Чунки сувнинг акс таъсири бор.

– Акс таъсир? Буни қандай тушунса бўлади?

– Масалан, сувни ичишдан олдин яхши ният қилиб ичсанг, танингга шифо, рухингта қувват баҳш этади. Аксинча, ҳақорат, уруш, жанжал бўлган жойда сақланган сувни қабул қилиш руҳиятни бузади. Сувнинг хосияти кенг. Бежиз инсонлар тушларини сувга айтиб, дуо қилиб, омонлик тиламайдилар...

Зарафшоним, зар афшоним, зар сочувчи олтин дарём! Сенинг бўйингга каттаонам билан қайта-қайта бирга келар эдик, дам олиб, ажиб суҳбатлар қуарардик, бу менга жудаям ёқарди. Донишмандим ҳайратимни ошириб, бирбиридан ажойиб қизикарли воқеаларни хикоя қилиб берарди. Айниқса, шу жойда ўтган бир авлиё ҳақида айтганлари сира ёдимдан чиқмайди. Қайда-ки, сув бўйига бораракман, ўша авлиёни ёд оламан. Назаримда хозир ҳам у тирик, сув бўйида кезиб юрганга ўхшайди. Ул табаррук зот қадимда Чўпонота этагида яшаб ўтган экан. Эрта тонгдан Зарафшон бўйига келиб, кафтини сувга тўлдириб дуо қиларкан, хосиятлари нафасини сувга пуфлаб, дарёга оқизаркан. Бундан боҳабар бўлган одамлар ҳайрон қолиб, унинг атрофига йигиладиган бўлишибди ва ихлос билан лаблари пичирлаб айтиётган дуоларни эшишишга ҳаракат қилишибди. У кафтидаги сувга қараб, “Эй, аввали ва охири номаълум, сирлари ёлғиз ўзигагина аён бўлган азим дарёнинг қатраси. Бизнинг тупроғимиздан файзу баракангни дариг тутма, инсонларга шифо-ю, қувват бўлиб, чорва, боғу роғларимизни, экинларимизни яшнат, барокатини ошир”, дея, суфлаб, дарёга тўқар экан. Аллоҳнинг инояти, ул каби зоти барокатларнинг дуоси туфайли Самарқанд замини ҳеч қачон қурғоқчилик, сув танқислигини билмас, боғлари гуллаб-яшнаб доимо серҳосил бўлар экан. Бу дарёлардан сув ичган инсонлар соғлом, бақувват, руҳлари тетик бўлиб, улар ичидан қўплаб мард, олиму фузалолар етишиб чиқар экан. Ул кишининг сувга меҳри бўлаклигидан кулбасининг олдида ҳам бир шифобаҳш қайнарбулоқ пайдо бўлган экан.

Сен мени ғайриоддий асиралиқдан озод айладинг...

Ёдингдами, ўша сентябрь, ўнинчи синфга ўтган пайтимиз? Янги ўқув йили бошланиши билан пахта йигим-терими авж палласига чиқиб, ҳар доимгидек катта синф ўқувчилари учун дарслар тўхтатилиб, мактабимиз ёпилганди. Мен оиласда тўнгич фарзандман, мендан кейин уч нафар ўғил бола укаларим бўлганлиги учунми, эркатой қиз эдим. Ўйимиздагилар мени авайлашар, айниқса пахта йигим-теримига юборгилари келмас, “келишиб” уйда олиб қолишарди. Бу йил эса, синфдошларимиз билан жудаям бирга пахтага боргим келди, каттаонамга ёлбордим, биргалашиб, ота-онамни ҳам амаллаб кўндиридик. Ва ниҳоят мен эркага руҳсат тегди. Бизнинг мактаб ўқувчиларини Жомбой туманидаги пахта экилган майдони катта, ахолиси кам бўлган худудларнинг бирига “ёрдам”га олиб кетишиди. Мактабимиздан борган юздан зиёд ўқувчиларнинг барчаси бир жойда, йўлнинг бўйидаги каттагина бир мактабда жойлашдик. Синфимизда қизлар кўпроқ эди.

Биз ўқувчи “ёрдамчи”лар тонг палласи эрта азондан уйғониб, апил-тапил нонушта қилгач, пахта даласига йўл олардик. Куни бўйи белгиланган нормани бажаришига астойдил ҳаракат қилиб пахта терардик. Кечгача бошимизни кўтармай меҳнат қилардик, бўлмаса белгиланган микдордаги пахтани териб улгурулмасдик. Тушлик ҳам ўша жойда, пахта майдонининг куляй бир жойида бўларди. Даладан ётоғимизга етиб келганимизча кун қорайиб қолар, ҳолдан тойган ўсмир “ёрдамчи”лар бирин-кетин мактаб олдидаги кран сувига ювенишиб, кечки овқатни амаллаб тановул қилгач, қотиб ухлаб қолишарди.

Биз етти дугона эса ўша жойга бориб жойлашган кунимизок, мактаб ҳовлисидан ташқаридаги йўлнинг нариги томонида мўъжазгина эски бир боғни топиб олдик. Не ажабки, боғнинг бошланишида суви тип-тиниқ каттагина ариқни, зилол

Дилором АБДУРАҲМОН қизи

сувим, сени учратиб қувониб кетдим. Ўша боққа сенинг устингдаги икки киши сиғадиган кўприк орқали ўтиларди. Қизларнинг барчаси бокқа кириб олма, ўрик каби мевали дараҳтларни оралаб кетишиди. Мен эса кўлбола кўприкка тегай-тегай деб, тўлиб оқаётган зилол сувларингни томоша қилиб, кўприкнинг устида туриб қолдим. Сен эса жимирилаб, сенга қўшилиб оқмоққа шайланган, аммо илдизлари билан сув тубига мақкам боғланган сувўтларини тўлқинларинг билан силаб, тараб сокин чайқалиб бирам чиройли оқар эдинг. Ўша, бағрингда титранаётган яшил, жигарранг узун пояли сувўтларини, ариқ лабидаги сариқ гуллар, оч нопармон тусли майин ялпиз гуллари, қамишлар ва бошқа ўт-ўланларга учиб қўнаётган нозик ойна қанот ниначиларни томоша қилганим сайин қалбим яйради. Уларнинг қанотлари шу кадар нафис, шу кадар чиройли эди. Икки томонингда ўсиб ётган сўлим теракларнинг барглари ёқимли шитирларди. Қайсиdir дараҳт шохига кўнган қушларнинг сайдроқи овози, ахён-ахёнда яқин орада чириллаган чигирткаларнинг товуши ёқимли эди. Айни шом оғаётган ғира-ширалиқда ўзгача сирли жозиба қашф этган бу гўзал манзара хаёлимни буткул ўғирлади.

Орадан қанчадир вақт ўтиб, қизларга қарасам, Дилбар билан дўмбоққина Холида шохлари кенг ёйилган бир қари ўрик дараҳтининг тагида жойлашиб олиб, тўқилиб қок бўлаёзган зардолиларни йигиб, тош билан уриб данагини чақиб мағзини ейишаётган эди. Қайбир қизлар дўлана теришар, бошига ўраб олган оқ дурра рўмолининг остидан жингала соchlари пешанасига тошиб чиққан меҳрибоним, жонкуяр дугонам Дилфузам эса мени қолдириб узоққа кетолмай, сал нарида кузатиб, кутиб турарди. Дугонам бу жойда ҳам бир ажойиб ариқни, яъни сени учратиб қолганимдан хурсанд эди.

Дугоналар ҳар куни пахта теримидан қайтгач, сув бўйига келиб, ариқда ювинишни одат қилдик. Мен ҳар гал кеч бўлганига қарамай кўприкнинг устидан муздек тиниқ сув бағрига ўзимни ташлаб мириқиб сузиб, чўмилиб чиқаман. Дилфузадугонам сочиғим ва ҳалатимни қўлида тутиб, токи мен сувдан чиққунимча кўз узмай караб турарди. Бошқа қизларнинг чўмилишимга ҳаваси келса-да, бирортаси сувга тушмади. Қайдам, балки мени кўрқмасин, бари-бир ўз билганидан қолмайди, дея билганларини ҳам айтишмагандир. Уларнинг кўнглидан ўтаётган ҳадик, ҳавотирларни биламан. Шом палласи оқар сувнинг ёнига бориш, сувга тушиш мумкин эмаслиги ҳақида мен ҳам эшитганман, аммо нима қилай сувни яхши кўрсам...

Совуқ тушиб қолган кунларнинг бири, осмон алланечук ҳорғин, тез қорайди. Етти дугона одатимиз бўйича пахта теримидан қайтгач сенинг бўйингтга ювинишга келдик. Дилфузадугонам сувга тушмай кўя қол, деган маънода кўз қараш қилди. Мен эса сирайм бундай қилолмасдим. Кўприкнинг устида маънодор кўзқарашларимиз тўқнашди ва дугонамнинг ҳардамхаёл боқиб турган нигоҳларига жавобан бир жилмайдим-да, сочиғимни қўлига тутдим, эгнимдаги мойчечак гулли кўк ҳалатимни ҳам олиб қолди. Мен эса кўприк устидан сенинг бағрингга шўнғиб кетдим. Аммо, сувга тушдиму қалбимни ҳавотир чулғаб олди, бағринг ҳар кунгидан совуқ, қоронғи эди. Шу пайт кутилмагандан сув тагида алланимадир қалқиб ёнимга сузиб келди ва муздек кучли магнит каби ўнг томонимдан бўйим баробар танамга ёпишиб олиб мени ўзи билан бирга тортиб сузиб кетди. Унинг балиқнинг тангача пўсти каби ғалати ёпишқоқ танасидан ҳарчанд ажралиб қочишга уринсам-да уддасидан чиқолмадим. У танаси анча йўғон, бўйи ҳам мендан узун на балиқ, на илонга ўхшаш кучли бир маҳлуқ эди. Назаримда унинг бошида тожи ҳам бордек эди гўё. “Наҳот бу сув париси бўлса?!” деган қўрқинчли хаёл чулғаб олди бутун борлиғимни. Шунда бир зумда: “...сув парилари чакирибди, сув парилари олиб кетибди. Ўлиги фалон жойдан топилибди...” дея эшитганларим хаёлимдан ўтди. “Ё, Оллоҳ! Наҳот, мен ҳам энди ўшалар каби йўқолиб қолсан, қанчадир вақт ўтиб,

менинг ҳам ўлигимни сувнинг аллақайси жойидандир топишса-я!” деб ўйладим. Күз ўнгимда беихтиёр мушфиқ каттаонам, онаизорим, отажонимнинг сурати намоён бўлди, уларга раҳмим келганидан бор вужудим билан зорлана кетдим:

– Ё, меҳрибон Оллоҳ, Ўзинг мени куткар! Шу алпозда ўлиб кетмайин. Яқинларим ўлигимни қидириб зор қақшаб қолишмасин! Каттаонажоним, онам, отам бундай фожиани кўтара олишмайди. Каттаонам ҳам ўлиб қолади, ахир! Отам, онам қай ахволга тушаркин, сўнг қаддини қандай кўтариб юаркин? Гуноҳларимизни ўзинг кечир! Мени куткар, илтимос!..

Тождорнинг мени қўйиб юборишига ишонмасам-да, фалокатдан кутилиш умидида зорланиб, ёлборардим... Шунда, кутилмагандан мўъжиза юз берди. Мени олиб кетаётган “сувпариси” танамдан секин ажралиб, нари кетди. Мен эса жон ҳолатда ўзимни ариқнинг четига урдим. Сув бўйидаги тераклардан бирининг оёкларидан опичлаб, сенинг муздек бағрингдан ташқарига чикдим. Кўзларимни аранг очганча, атрофга қараб дирдираб чукур-чукур нафас олдим. Қош қорайган, атроф ваҳимали эди. Анча узокқа “сузиб” кетган эканман. Совуқотганимдан, балки кўрққанимдан аъзойи баданим титрар, жағим қалтираганидан тишларим тиқирлайди. Кўприкка қараб жон ҳолатда юра бошладим. Унда хавотирдан кўзларини катта-катта очганча Дилфуз менга қараб қотиб турарди. У ахволимни кўриб, яқинлашганим захоти катта қалин сочиғим билан устимдан ўраб, мени маҳкам қучоқлаб олди. Аввалгидан ҳам кучлироқ титрай бошладим. У мени янада қаттироқ қучоқлаганча анча пайт қўйиб юбормади, лом-мим демади. Орадан бир қанча вақт ўтиб кўлидаги халатимни тутиб кийдирди, ўзининг эгнидаги сариқ жемперини ечиб, елкамга ёпиб қўйди. Дугонам сувда узоқ қолиб кетганимдан хавотирланиб қўрқиб қолган эди. Негадир у мендан ҳеч нарса сўрамади, мен ҳам унга ҳеч нарса айтмадим. Чунки, гайриоддий воқеаларни ҳеч кимга айтмаслик кераклигини билардим...

Тўғриси, жудаям кўрқкан эканман, бўлиб ўтган воқеа бирдам хаёлимдан кетмади. Бувижоним, ота-онамнинг изтироби мен учун ўлимимдан ҳам кучли эканлигини англаб етдим. Фожиадан омон қолганим учун шукроналар келтирдим. Уйкуга кетиш олдидан ёмон бослиқдим. Кўзим илиниб улгурмасидан ўша тождор “ilonbali” пайдо бўлар, на шамол, на теракларнинг шувуллаши, на илоннинг вишиллашига ўхшамас бир ғалати овозда шувуллаб, кўрпам устимда тўлғаниб сузар эди. Мен эса на ҳушим, на тушим орасида терга ботиб оёқ-қўлимни қимиратолмай, нафасим ичимга тушиб ҳаво етмай уйгонаман. Ёд олган дуоларимни ич-ичимдан қайтариб, гоҳо ўзимга ўзим дам ҳам солган бўлдим. То тонгга қадар ухломдадим. Саҳарда бироз кўзим илинибди. Бир-бирини уйғотаётган қизларнинг овозидан уйғониб кетдим. Аммо ўрнимдан турай десам, жойимдан кўзғалолмадим. Чунки танамни, аникроғи белдан пастки қисмимни сезмаётгандим. Оёкларим қимиратамас, худди қаттиқ увишган каби буткул қотиб қолганди. Кўрққанимдан кўзларимдан ёш оқа бошлади. Кўлларимга тиравиб, бошимни кўтариб, танамни судраб, амаллаб жойимга ўтириб олдим. Наҳотки, наҳотки энди оёқларим ишламай, юролмай қолсан? Эй Худойим, бундай фожиадан ўзинг асра!..

Ўша куни эрталабки нонуштадан кейин ўқувчилар пахта даласига чикиб кетишиди. Менга нонуштамни жойимга олиб келиб беришиди. Томогимдан ҳеч нарса ўтмади. Шундан сўнг, ўқитувчилар доктор билан алланималарнидир гаплашишиб, мени ўша жойдаги бир машинага ўтқизиб, синф раҳбаримиз кузатувида уйимизга олиб келишиди. Мен “пахта”дан шу алпозда уйга қайтиб келдим. Уйимиздагилар ахволимдан боҳабар бўлгач, саросимага тушиб қолишиди. Улар аввал докторларга олиб боришиди, кейин бир домлага ўқитишиди. Орадан уч, тўрт кун ўтгач, ўрнимдан туриб, суюниб юра бошладим, аммо тиззам жудаям ёмон оғриётганди. Ўзим эса ҳар чоғ Оллоҳга ёлбориб, шифо ниятида яширинча қўлимга бир пиёла сув олиб, бувижоним ўргатган дуоларни ўқиб, илоҳим тузалиб кетай, деб дам солиб ичар

Дилором АБДУРАХМОН қизи

эдим. Бу менинг ҳаммадан яширган сирли ибодатим бўлди. Аммо, бўлган воқеа ҳақида токи яқин кунгача ҳеч кимга айтмадим. Ўша пайтда мабодо бу сир ҳақида кимгадир оғиз очсан тузалмай қоламан, деб кўркдим. Шундай қилиб, орадан кирқ кунларча вақт ўтиб, секин-аста согайиб кетдим.

Эй, менинг сирли кўхна Зарафшоним! Аввалига ўзига буткул мафтун айлаб, тушларимда, хушларимда дилгир, гоҳо дилхун айлаб, жодулаган жодули зебо, жодугар Зарафшоним! Мени авраб, ипсиз боғлаб, ақлимни олиб, минг қуйга солиб, жодули дунёсига олиб кетиб қолмоқчи бўлган тождорим – Зарафшоним. Шавқат ила фазлини дариг тутмаган, илтижоларимни рад этмай, тилимни тушунган, тилшуносим – Зарафшоним. Айрилиқдан оиласиз бошига тушиши мумкин бўлган фожиадан қутқариб қолган халаскорим, дилимни тушунгувчи – дилшуносим Зарафшоним! Ўша мўъжаз, баг йўлига ўтгувчи кўприги бор, атрофида катор теракларнинг барглари шитирлаб, шивирлаб тургувчи тилсимли ариқ ҳам аслида сенинг бир ирмогинг эди! Сенинг ҳақиқатда сирли бир хилқат, одамни тушунгувчи тилсим эканингга яна бир бор амин бўлдим. Мен сени яхши кўраман, тилсимларингни севаман, ғайриоддий бозорингнинг, озорингнинг шайдосиман...

Эй, сув! Юлдузларни қаёққа олиб кетаяпсан?..

Мактабни битирадиган йилимиз синфдошларимизнинг бир-бирига эътибори, қадри ортиб борди. Ўзаро муносабатларда ҳам ўзгача меҳру оқибат сезилиб турарди. Синф раҳбаримиз биология фани ўқитувчиси Файзулла Омонович ўрта ёшдан ошиб, соchlарига оқ оралаб қолган узун бўйли, бағри кенг, хушфеъл ажойиб инсон эди. У киши билан маслаҳатлашиб, битирув кечамиздан сўнг тонгни туманимизнинг Самарқанд шаҳрига кираверишида жойлашган Чўпонота тепалигида кутиб олишга келишдик. Ҳамманинг қалбida ҳаяжон. Ўша кундан бошлаб қайси мавзуда сўз очилмасин охири албатта Чўпонота тепалиги ҳақидаги сухбатларга уланиб кетар эди. Бу келишув менга ҳам жуда ёқди. Чунки тепалик этағида севимли, саркаш, дилкаш Зарафшоним оқиб ўтарди. Шаҳарга борар йўлимиз ҳам айнан шу дарёнинг устидан ўтади. У жойга жуда кўп маротаба борганман. Оиласизда ажойиб анъана бор: ҳар замон отам бизни укамлар, бувим, гоҳ онам билан бирга машинасига солиб, Самарқанд шаҳридаги музейлар, зиёратгоҳ, истироҳат боғларига тез-тез саёҳатга олиб борарадилар. Шундай саёҳатларимиз такрор ва такрор айнан ўша жойга, Чўпонота тепалиги ва Зарафшоннинг атрофида бўлган.

...Сутдек ёруғ оқшом қўйнида синф раҳбаримиз Файзулла Омонович бошчилигида ўттиз бир нафар йигит-қизлар тизилишиб Чўпонота томон йўлга тушдик. Бир соатга яқин пиёда йўл босиб, Кўҳак¹ тоғига етиб келдик. Қиялаган тик йўлак орқали, баланд тепаликнинг ўша, биз келишган жойига чиқиб олдик. Тонг отишига ҳали икки соатча вақт бор. Синфдошларнинг бир нечта сухбатдошлар халқасида сухбат авжига чиққан, менинг эса икки кўзим, икки хушим, суюклигим зебо Зарафшоним, кўхликкинам, Кўҳакгинам, сенда бўлди.

Биз яқин сирдош дугоналар – Дилфуз, Саодат уччаламиз, бошқалардан сал четроққа, тепаликнинг этағида ялтираб, зар сочиб оқаётган дарё сувлари кўзга яққол ташланиб турадиган бир жойга ўтиб жойлашдик. Димофимга оёғимиз остида эзилган майсаларнинг хушбўйлари, кўйлагимиз этағи тегиб, бўй таратган гиёҳларнинг ёқимли бўйи келиб урила бошлади. Ҳис-ҳаяжонимизни кўзгаб, сехрли тун бағрида тутиб турган сирлардан бизнинг кўнглимиизга ҳадялар улаша бошлади. Осмон тўла юлдузлар. Назаримда улар бугун осмон сахнидан анча пастроққа, ерга яқин тушиб порламоқда эди. Тепамизда биз билан бирга кезинган дилбар ой эса юлдузлар ичра ўзининг танҳолигини кўз-кўз қилмоқ ниятида ўзгача ёғдуланиб, ажиб бир алпозда бошимиз узра туриб қолди. Унга тикилган кўзимизни қамаштириб, юзидағи доғни яшиromoқчи бўлаётгандек эди гўё.

¹ Чўпон ота тогининг олдинги номи.

Эй, юзлари зебо, сирли дилбар Ой! Муқаддас китобда сенинг ердан юз үгириб турғанинг ҳақида ўқыганман. Шу тобда юзингдаги, эгнингдаги, құксингдаги доғингни ҳам, рухингда сирли доғлар, суратларга бурканиб ажаб сайқалған күхна боғни ҳам қанчалар яхши күришимни билишингни жудаям истадим. Буни сенга қай тилда, қай дилда изхор этсам, қай усулда етқазсам бўлар экан? Яхшиси, сенга атаб қўшиклар тўкиб айтиб юраман, зора бир куни сенга бориб етса. Аммо бу окшом сени нега бунчалар яхши күришимни сезиб қолдим – сенда дарёлар рухининг бир бўлаги яшайди. Сен тилсимлар узра тўлишган чоғда улар ҳам гаройиб сир ичра тўлғанади. Худди менинг кўнглимга ғулгула солганинг каби, гоҳ сокин, гоҳо дўлу чақинлар ичра сувларнинг ҳам бағрига ғулгула булатларининг ёмғирини ёғдирасан. Бу аслида қандайин ҳол, не аҳвол ўзи?! Балким, қадим ишқ ғавғосининг бир жилвагар ишорасими ё?

*Зарафционим,
зар афционим,
нурли нурафционим менинг!*

*Тун қўйнида бунча зебо,
бу қадар хушрўлик кашиф этибсан,
бир лаҳза на кўнглимни, кўзларимни ололмам сендан.*

*Зарафционим,
зар дарём, дурафионим менинг!
Сен ой сирида, ой нурида товланаётган кумушга ўхшайсан.*

*Сархуши дарём, сирафционим менинг,
ё, ишиқ саҳросида адашган,
тўлғона-тўлғона,
йўл топиб бораётган сархуши телба ошикқа ўхшайсан.*

*Зарафционим,
Зарнишоним менинг,
заррин бағрин нишона айлаб,
ҳар ёна,
гирёна урён ураётган
далли дарвешга ўхшайсан.*

*Жилдирашинг,
сасинг сирли,
ишиқ кўзгусида жисолланган
аксинг сирли.*

*Гаройибсан,
сирсан, сирли мубораксан!
Бебаҳосан,
ишиқсан, мұхаббатсан, саодатсан.*

*Табарруксан,
муқаддассан,
армонсан, согинчсан, садоқатсан.*

Ўқинчсан,

Дилором АБДУРАҲМОН қизи

армонсан, илинжсан,
Кўҳна пир дам урган кўҳна дуосан.
Қалқонсан,
дармонсан,
иймонсан,
кўҳнасан, қадимсан, то қиёмат борсан.

Тиник афсонавий сатҳинг юзига
осмон безаклари,
юлдузлар чамани,
сирлар гулзори ўз аксини солибди.

Аксинг чаманида
минг нағма, минг усул билан
жилвагар хиром айлаб,
зебо рақсин солибди.

Сув юзига,
осмон тоқи солланиб,
ҳайрона баҳс солибди.

Қадим иши мутриби созини қўлга олиб,
дод ила фарёд ила
оҳангусин солибди.

Эй, кўҳна азим Зарафшиним!
Бунчалар буюк гавгони олиб,
қаён кетаётисан?!
Бу буюк гавгони
кўксингда
қандай тутаётисан?..

Кўҳак тепалиги пойида мавжланиб оқаётган дарё сувидан кўзларимни ололмайман. Ажабо, гўё оҳиста жимиirlаб оқаётган сув юзига осмон тоқининг сирли акси, жилоси хўп ажаб тўкилмиш. Майда-майда тебранаётган тўлқинлар худди тизилишиб кетаётган олтин қайиқчаларга ўхшайди. Ялтироқ тилла қайиқчаларнинг ҳар бири устига биттадан юлдузни олиб сузиб кетаётгандек.

Эй, сув! Юлдузларни қаёққа олиб кетаяпсан?!

Дунёвий ўлчовлар – шунчаки рамз, шунчаки ишора...

...Атрофимда ҳеч ким йўқ. Вож, ажаб! Улар қани, қайга ғойиб бўлишди?!

– Саода-а-а-а-т, Дилба-а-а-а-а-р, Дилфуз-а-а-а!..

– ...

Юрагим беихтиёр дукуллаб ура бошлади. Яна нимадир юз бераётганга ўхшайди. Наҳотки бу жойда бир ўзим қолиб кетган бўлсам?!

– Йўқ, инсон ҳеч қачон бир ўзи, якка қолиб кетмайди. Унинг вужудидаги тупрок, олов, ҳаво, сув доимо у билан бирга бўлади.

– Сен кимсан?

– Мен сувман.

– Қанақа сувсан?

– Худайбия қудуғида тугаб қолган, бас, Пайғамбар соллаллоху алайқи васаллам қудукнинг четига келиб ўтириб олиб сув сўрганида яна қайта пайдо бўлиб, қудук тўлиб, серобу мўл-кўл бўлган ўша сувман!

– Мунча қиззик, тўхтама, қани сўзлайвер-чи! Балким мен Зарафшонманам, дерсан?

– Ҳа, шундай! Сенинг қалбингдаги сирлар суратига ошинолик, гоҳида менинг ҳам завқимни келтириб юборади. Бу гал сен билан шунчаки бир сўзлашгим келди. Одамлар ўзи шундай, ҳар нарсага ном қўйиши яхши кўради, аслида номим сув, бошқа ҳеч нарса эмас. Дунёдаги атамалар, ўлчовларнинг бари шунчаки рамз ёки ишорадан бўлак нарса эмас. Мен ҳам одамлар атагани каби қадимда, “Дайтия”, яъни “Эзгу сув” деб аталганман, бу ном Авесто дея улар атаган ёдгорликларда ёзib қолдирилган. Худди шундай Юнонлар хукмронлиги даврида “Дайтия” сўзи юончага ўтирилиб, Политимет, яъни, “Кўп эзгу сув” деб аталдим. Орада мени Суғд, Жирт, Жон, Сомжан каби номлар билан ҳам атадилар. Форс тилидаги манбаларда Руди Мосаф, Руди Шарф деб ёзib қолдирганлар. Арабча манбаларда эса Ҳарамком, яъни “Муқаддас дарё”, дея қайд этдилар. “Бобурнома”да номим Оби Кўҳак деб битилган, кейинроқ Кўҳак дарёси деб аталдим. Бу номларнинг барчасини одамзод ўйлаб топди. Инсон зотининг яна бир ғалати одати бор – азал ўлчови устида қурилган бу ҳаётни ўз ўлчамларга сифдиришни истайди. Худди шундай, менинг номим ҳам уларнинг ўлчамига асосан, қарийиб уч юз йилки Зарафшондир.

– Зарафшоним, азим дарём, бу дилгир, дилрабо сирли сухбатинг учун рози бўл. Азим Самарқанднинг мўътабар, азиз тупроғида, кўхна Кўҳак тоғи – Чўпонота этагидан оқиб ўтишинг, болалигим, ўсмирлигим ва умримнинг ҳар даврида кунларимни, қалбимни, тақдиримни безаб, кўксимни фурурга тўлдириб турганлигинг учун шукронамнинг адоги йўқ! Сени яхши кўраман! Билмам, негадир Кўҳак номи билан боғлик тарих онгу шууримда бир ажиб соғинч руҳини қўзғайверади, ҳар нафасда сайқалланиб, солланиб, оҳанрабодай ўзига торгаверади.

– Ўх-хўй-ўй, у даврлар хўп даврлар эди. Аллоҳ назари тушган Амир Темур давлати иқтисодиётида дехқончилик асосий ўринда туради. Шу сабаб мамлакатда сугориш ишларига алоҳида аҳамият қаратилган. XIV аср охири, XV аср бошларида Мовароуннаҳр ва Хуросонда катта-кичик дарё ва сойлардан йирик сугориш тармоқлари барпо этилди. Сувдан фойдаланиш ишларини ривожлантириш мақсадида сув омборлари ва ҳовузлар қурилди. Суви танқис айрим вилоят ва воҳалар худудларида маҳсус сув иншоотлари бунёд этилди. Бутун мамлакатда сувни ифлос қиласдан тоза сақлаш одати муқаддас қонун эди. Маҳсус сув иншоотлари ичида сув йигиш ва сақлаш учун қазилган, ичимлик суви сақланадиган сунъий сув ҳавзаси – ҳовузлар ажralиб туради. Соҳибқирон томонидан бунёд этилган кўркам боғларнинг ҳар бирида табиий шароитларни хисобга олган ҳолда бир неча ҳовузлар қурилган. Улар масжидлар ёнида, шаҳар майдонлари, боғлар, чорбоғлар, сарой ҳовлисида, балки бозорларда ҳам қурилган эди. Атрофи тош билан қоплаб, дараҳтлар экиб мустаҳкамланган бундай ҳовузлар одамнинг баҳру дилини очар эди. Шу сабабдан, Самарқанд “Дунёнинг жаннати” деган унвонга сазовор бўлган эди.

– Самарқандтеварагида барпо қилинган ўн иккита ажиб чорбоғ ҳақида ўқиганман. Айниқса, шаҳарнинг шарқ томонидаги “Боги Дилкушо”нинг ўртасидан ўтган кенг хиёбон тасвири, унда барпо қилинган уч қаватли кўшк ёки сарой атрофига экилган чинор ва тут дараҳтлари тасаввуримда солланиб туради. Бутун дунёга овозаси ёйилган, неча асрлар қаъридан то ҳануз хаёлингни ўғирлаб, хайратингни оширгувчи ўшал боғлар, Зарафшоним, кўхликини кўхна дарём, Кўҳак дарём, асосан сенинг сувларинг орқали оби ҳаётга қонганилигини эсласам, қалбим, руҳим фурур тожини кияди, қалбим саройида байраму шодиёна авжланади. Мен сени шундай фахр, шундай фурур, шундай шодиёна-ю, шукроналар билан севаман!

Дилором АБДУРАҲМОН қизи

– Ҳа, сен ўқиганларинг, хаёлларингни қўшиб сўзлаяпсан, мен эса кўрган-кечиргандарим ва қувватимга тўқилган инсонларнинг дил сўзлари, орзу армонлари, сирлари ва ҳаттоқи тушларининг баёни, таъбири ва ниҳоят омонат васиятлар қувватида роз айлаб, баён қилаяпман. У кўркам боғларнинг ҳар бирида ҳажми турлича бўлган тўртбурчак ва тўғри тўртбурчак шаклида ҳовузлар бўлади. “Боги Давлатобод”да тўртта ҳовуз бор эди. У ҳовузларнинг катталиги мусулмончилик қоидаларига биноан эни ҳам, бўйи ҳам камида қирқ газ қилиб қурилган эди, акс ҳолда ундаги сув ҳаром деб ҳисобланар, ўша ҳовузларнинг ҳам суви менинг бағримдан олинарди. Сувларим сунъий ирмокларда бетакрор сўлим боғлардан оқиб ўтган канал ва ариқларда етиб бориб, бофу роғлар, гулзорларни айланиб оқар эди. Сунъий равишда бунёд этилган кўркам шаршараларда мавж уради. Ҳовузлар, ҳавзалар сувга тўла боғлар бағри салқин ва хуштабиат эди. “Боги Нав”нинг фавворалари жуда чиройли эди. “Боги Дилкушо”даги юқорига отилиб турган фавворалар ҳовузида қирмизи олмалар қалқиб туради. Фаввораларга сувлар маҳсус мосламалардан келиб, ҳовузларга тушиб ариқчалар орқали ташқарига оқиб чиқарди. Ҳовузларнинг атрофи турфа рангдаги мармар тошлар, ранг-баранг гуллар тасвири билан безатилган, ҳовузларга қуйилувчи ариқчаларнинг қирғоқлари ҳам мармар тошлар билан қопланганди. Бундан ташқари, Оқсаройдаги том тепасига қурилган ҳовуз ўша даврнинг ўзига хос мўъжизаларидан бири бўлиб, ҳовузга сопол қувурлардан оқиб келган сувдан шаршара ҳосил бўлиб пастга тушар эди. Бу ҳар бир кўрган инсоннинг ҳаёлини шоширадиган бир гўзал манзара эди.

– Қандай ажойиб-а! Сенинг сўзларинг оҳангида дилтортар эртакмонанд тасвиrlар кўз ўнгимдан бир-бир ўтиб, ҳаёлан ўша боғлар ичра кезиндим, фавворалар арофида сайр қилдим. Гулзорлардада таннозланиб, сайр қилиб юрган товусларни эркалаб сўйдим, камалак нақшли нафис патларини силаб кўрдим. Фавворалар остидаги ҳовузлар юзида қалқиб турган ўшал сирли қирмизи олмаларни қўлимга олиб, хушбўйидан баҳраманд бўлдим. Ҳар бир боф соҳибаси бўлган гўзал маликалар, сарвқомат ҳур қизлар курсовида бетакрор ажиб гулзорларни оралаб сирли базмлар сайли ичра бирам дилрабо кезиндим, дилим яйради. Вой, ана у сирли булоқнинг зилол сувида юзини чаяётган Бибихонимми?..

Елкамни кимдир оҳиста тутди, сесканиб кетдим, ҳаёлий ҳайрат оламидан аранг ҳушимни йигиб олдим. Ҳаёл денгизига буткул ғарқ бўлиб кетган эканман. Қаршимда, ўзингга кел, деган каби дугонам Саодат менга боқиб жилмайиб туради. Биз Кўҳак тогининг тепасида, пастда эса кўхликкина Кўҳак дарём жилоланиб, жилваланиб турибди. Самарқанд осмони узра бирам зебо, бирам файзли тонг отмоқда. Тепамиздаги ой ҳам, юлдузлар чаманзори ҳам чекиниб, осмон тоқига сингий бошлабди. Юлдузларга термиламан, улар ортида Улутбекнинг, Амир Темурнинг, Бибихонимнинг, Каттаонамнинг, Самарқанднинг нигоҳлари боқиб тургандек...

Эй, бугунги оқшомимда ҳамроҳ бўлган бир-биридан сирли нигоҳлар, яна қайта учрашгунча хайр, омон бўлинглар!..

– Эй кўҳна Кўҳак – зарнишоним, Зарафшоним. Юлдузларни олиб қайга кетаяпсан?

– Бибихонимнинг боғларига.

– Мени алдама, қайда экан у боғлар?

– Бог барпо қилган инсонлар токи у боғлар бор экан, улар ҳам тирик. Замин устида бир дараҳт униб чиқса, замин остида унинг илдизига туташ етти хосиятли дараҳт кўкаради. Бог яратган, боғларни авайлаган инсонларни уларнинг руҳи кўллайди. Мабодо, боғнинг замин устидаги қисми қуриса-да, замин остида уларнинг илдизидан пайдо бўлгувчи боғлар то киёмат яшайди.

Мен юлдузларни Амир Темур барпо қилган маликалар боғларига, Бибихоним боғларининг зиёратига олиб кетаяпман.

Ишқ дашти

Достон



Санобар МЕХМОН

Ҳамиша мени бир савол ўйлантиради. Хўш, биз ўзи киммиз? Қаердан келганмиз? Нима учун келганмиз? Қаерга кетамиз? Шунда Мавлоно Жалолиддин Румийнинг “Ичингдаги ичиндадир” асарларидағи бир иқтибос ёдимга тушади. Мавлоно айтадилар: “Дейлик, сен қулсан, хожанг ҳолва олгани сени бозорга жўнатди. Сен шунда хожанг айтган нарсани олмай, бозордаги ҳамма нарсани кўтариб келсанг ҳам, хожангни мамнун қила олмайсан. Чунки у айтган нарсани олмадин”. Ва яна дейдиларки: “Вой бўлсин бу замоннинг олимларигаки, осмондаги олис юлдузларнинг сонини билурлар, сахродаги кум зарраларининг сонини билурлар, самодаги саноқсиз ашёларнинг жойлашган ўрнини билурлар, лекин ўзлари учун энг керақлиси, ўзларига ҳаммадан ҳам яқин бўлган ўзларини билмаслар”.

Ҳазрат Румийнинг бу хитоблари назаримда бугунги кунга ҳам дахлдордир. Боиси, ҳамма нарса қашф қилинмоқда. Баргдаги ҳужрайраларнинг сонидан ва таркибидан тортиб, энг мураккаб схемада ишлайдиган нанотехнологиялар қашф этилмоқда, хаётга татбиқ қилинмоқда. Аммо инсон деган жумбоқ ҳамон ечилемади. Шунча эҳтиёжлари қондирилса-да, миллиардлаб ахборотлар ва қулийклар ичida турса ҳам инсон ҳамон рухан ғариб, фикран нософ. Боиси: ҳамон ўша эски гап – биз ўзимиз учун энг яқин хилқат – Ўзимизни билмаймиз. Хўш, нима бу ўзимизни билиш? Мен бу билан “Мен ўзимни биламан”, деб дъяво қилмоқчи эмасман. Шунчаки, мен ўзим кетаётган манзилга истасангиз сизни ҳам ҳамроҳ қилмоқчиман. Бу ҳазрат Навоийнинг “Лисон ут-тайр” достонларидағи күшларнинг Семурғ(Мохият)ни излаб йўлга чиқсан ҳолатларини ёдингизга солмаяптими? Бу “Ишқ даштидир, саргузашти жон оғатларидандир”, дейилади. Аммо ўзингнинг қанчалар буюк асрорларингни англамай, ҳис қилмай яшашдан кўра – ўз моҳиятингга талпиниб, шу талпиниш асносида покланиб яшашга нима етсин? Румийнинг “Аё, сиз ҳар лаҳза жон чекиб изларсиз илоҳийни, Ани излашга ҳожат йўқ, Илоҳийсиз, илоҳийсиз”, деган хитоблари сизни ҳам бир туртмадими? Ахир, дунёда бундан гўзал сафар борми? Одам ўз Яратгувчиси томон йўлга чиқиши, ўзини ахтариб, ўзгаларга

Санобар МЕХМОН – 1981 йилда туғилган. Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетининг ҳалқаро журналистика факультетини ҳамда ЎзМУ қошидаги Олий адабиёт курсини туғаллаган. Унинг “Хайёмана ҳўрсанинглар”, “Фано сарҳадлари” шеърий тўпламлари чоп этилган.

Санобар МЕҲМОН

урилиши ва ҳар бир урилган лаҳзада ўз файзини олиб, файзланиши... хуллас, бу манзил ҳаммага ҳар хил мақом билан берилади. Манзил турфа, мақом турфа, ҳол турфа, аммо МОХИЯТ битта! Худди “Барча йўллар Римга” элтганидек. Мавлоно Румийга оталари Баҳоуддин Валад айтадилар: “Йўл кўрсатилади, лекин ҳар бир йўловчи уни ўзи босиб ўтиши шарт”. Чунки, бу йўлда ҳар бир йўлчига аталган алоҳида ҳикматлар, алоҳида файзлар ва алоҳида пандлар бор. Буни умумлаштириб бўлмайди. Шунинг учун ҳам бу йўл хосларнинг йўли дейилган.

Машхур “Офокнома”да: “Тупроқ жавҳари ўсимликдир, ўсимлик жавҳари ҳайвондир, ҳайвон жавҳари инсондир, инсоннинг жавҳари бу комил инсондир”, дейилади. Комил инсон эса инсон яралганидан буён ягона мурод. Инсонни яратишдан муроддир, аслида.

Бу йўл минг мاشаққатли бўлмасин, осон қилса, Ўзига осон. Бу йўлни ишқнинг шавқлари аро босиб ўтмоқ ундан-да осон. Шу боис Хожа Аҳмад Яссавий: “Ҳар на қилсанг ошиқ қилгин, Парвардигор”, дея жўшиб-жўшиб сўрайдилар. Шайх Иброҳим Ҳақкӣ: “Мавло кўрайлик найлар, найларса гўзал айлар”, дея ошиқона хитоб қиласидилар. Агар улуғлардан энг улуғ дуо талабида бўлсангиз ҳам “Мухаббатига ошно қилсин”, деб дуо қилганлар. Шу ишқ билан асримизнинг мутафаккир шоири, форс шеъриятининг забардаст вакили Суҳроб Сипехрий: “Парвардигор шу яқингинада, мана бу шаббўйлар бўйидаю, ху қарагай ёнида”, дейди мутаассир бўлиб. Аслан, Аллоҳнинг ишқи билан яратилган мавжудот ишқ ичра шунчалик Аллоҳга яқин бўлгусидир. Фақат ошиқ бўлганларгина “Ху қарагай ёнида ҳам, шаббўйлар бўйидаю”, сувларнинг сукунатида Аллоҳни эшитади, кўради ва гаплашади. Ҳамиша бу дунё ишққа муҳтоҷ, ошиқларнинг сирли талпинишларидан пайдо бўладиган оташин шавқларга ишқибоздир.

*Ишқ ичра нишон ўзим менинг, тиyr ўзим,
Мажнун бу ўзим, жунунга тадбийр ўзим.*

Паҳлавон Маҳмуд

Бу достон ўз Яратгувчиси томон талпинаётган ошиқ руҳнинг етмоқчи бўлган манзиллари ва шу манзилда қалбига етган файзу – асрорлар ҳақидадир.

Кириш

Эй:

Ноласи ичида бўлган Одамзод,
Оласи ичида бўлган Одамзод,
Боласи ичида бўлган Одамзод,
Воласи ичида бўлган Одамзод,
Ишқдан ўзга ҳайбатинг йўқдур,
Ишқдан ўзга салтанатинг йўқ.

Дебоча

Қалбимда бир нозик Ҳузн бор,
Худди титраб турган шамга ўхшайди.
Руҳимда бир теран тугун бор,
Парвардигор берган ғамга ўхшайди.
Дунёда нима бор хаёлдай учкур,

Дунёда нима бор ҳаётдай тотлиг,
Бир туйгу келмоқда соғинчдай чуқур,
Бир соғинч келмоқда ишқдай ҳайбатлиг.
Жоним, қўлларингни Худойимга чўз,
Бир дийдор сўрагин Бокий дийдордан.
Дунёда нима бор ҳаётдай ширин,
Нима бор ортиқроқ Худодай Ёрдан.
Нима У?!! Ишқ эди аслида билсанг,
Коинотни нурга тўлдириб турган.
Худодан мардона туйгулар сўраб,
Номард хисларингни ўлдириб турган.
Нима у кўнглингнинг туб-тубларида,
Ичкин хисларингни қўзғатган ногоҳ?
Ахир у ишқ эди уйғотган сени,
Ахир у нур эди, ки НУРи Аллоҳ!
Эй, одам жудаям ғарисан билсанг,
Шу қадар ожизсан, нотавон, ҳақир,
Құдратга тўласан гар ишққа тўлсанг.
Чақир Худойингни “ИШҚ!”, дея чақир.
Гар ишқ вужудингта нур индирмаса,
Ўзинг ўз ҳолингдай хор ва сарсонсан,
Яратган руҳингга ишқ тўлдиримаса,
Бир жирканч афтода сув билан қонсан!
Эй, одам, бўзлагил, чақир Худони,
Нола қил фалакка етгунча бўзинг!
Сени ким топади? Ким билар ахир,
Ахтариб топмасанг ўзингни ўзинг?
Ўзингни ахтаргин аслингни излаб,
Азизлар пойига тўша жонингни,
Ўзингнинг гул очар фаслингни излаб,
Қиблага айлантири тўрт томонингни.

* * *

Ишқ нима деб мендан сўрама,
Набийларнинг хилвати ишқдир,
Валийларнинг сухбати ишқдир,
Ёху деган қаландарларнинг
Дил қонининг шарбати ишқдир.
Ишқ нима деб сўрама мендан,
Хофиз севган Мусалло ишқдир,
Бедил қилган тавалло ишқдир,
Гар Румийдир мубталойи ишқ,
Навоийдан муддао ишқдир.
Қўйгин уни мендан сўрама,
Малакларнинг розлари ишқдир,
Ғунчаларнинг нозлари ишқдир.
Дарёларда сувланади ишқ,
Ошиқларнинг ўзлари ишқдир.

Санобар МЕҲМОН

Ишқ нима деб мендан сўраманг,
Ким бўлибман мен билиб айтсан,
Гарчи:
Ишқ, ишқ, дея юраман,
Тафсирини гар қилиб айтсан:
Ошиқларга илтифотдир ишқ,
Оқилларга мушкулотдир ишқ,
Орифларга қўшқанотдир ишқ,
Шоирларга эътиқоддир ишқ!
Карбалонинг шамоли ишқдан,
Гулларнинг гулжамоли ишқдан,
Ишқ нима деб мендан сўраманг.

1. Талаб водийси

Йўл юрдим-о, йўл юрдим,
Бу йўллардан мўл юрдим,
Билмадингиз ёронлар,
Қанча ою-йил юрдим.
Юрдим ўру қирлардан,
Ҳеч ким ўтмас ерлардан,
Ўтмоққа имкон топдим,
Бир ўтлиғ достон топдим.
Тоғларнинг тоши ишқдир,
Булутнинг ёши ишқдир.
Күшларнинг шивири – ишқ
Худойимнинг сири – ишқ.
Дараҳт туккан мева – ишқ,
Кумда чўккан тева – ишқ,
Иброҳимнинг миллати,
Роз сўйлаган шева – ишқ,
Машраб етган дордир – ишқ,
Насимийда хордир – ишқ,
Йўқ, демангиз йўқ, асло,
Бордир ишқ-о, бордир ишқ.
Майсаларнинг тоати,
Гулларнинг ибодати,
Ҳаммаси Худойимнинг
Ишқига ишорати.
Мен уни қайдан билай?
Келдим билиб билмасдан,
Қандоқ шархини қиласай
Дил ишққа эврилмасдан.

2. Ҳайрат водийси

Гоҳ хуш келдим, гоҳ нохуш келдим,
Дил рангида фаромуш келдим,

Ўзим билиб, билмасдан келдим,
 Билганимни қилмасдан келдим.
 Гоҳ худ келдим, гоҳ бехуд келдим,
 Гоҳ бут келдим, гоҳ нобут келдим.
 Тут бешикдан сирғалиб тушиб –
 Шахдам юриб тол тобут келдим.
 Қайт, дедилар, бу йўл хатарли,
 Ўжар эдим, қайтмасдан келдим.
 Кўп сирларни билдиrsa-да Ҳақ,
 Билганимни айтмасдан келдим.
 Осмон эдим, осмондан келдим,
 Мавло турган томондан келдим.
 Рост ростиши билдиrsa-да У,
 Ношуд кулман, гумондан келдим.
 Малакларнинг розидан келдим,
 Ризвонларнинг нозидан келдим.
 Эй, ғайб сиррин излаган сирдон,
 Мен шу сирнинг ўзидан келдим.
 Тупроқ эдим, лойланиб келдим,
 Оби-гилга айланиб келдим,
 Кўрганларнинг қалби жўшсин деб,
 Шаробланиб, майланиб келдим.
 Шундан гаштли анжуман бўлдим,
 Кўнгил деган нозик фан бўлдим,
 Ишқ ахлининг иқори бўлдим,
 Дард ахлининг мозори бўлдим.
 Осмонларга юксалди рухим,
 Ўзим лойга баробар бўлдим.
 Мажнун эдим севмасдан аввал,
 Севиб кейин Санобар бўлдим.
 Исмим халал берди бу йўлда,
 Номсиз дарднинг дардида куйдим.
 Ишқим достон бўлди ҳар дилда,
 Ошиқликнинг шартида куйдим.
 Ҳақ жамолин кўзингдан топдим,
 Ҳаққа етган сўзингдан топдим,
 Нима топсам, эй кўнглим, санинг
 Шу хуморли изингдан топдим.
 Раббим, Сенинг севгинг эди у,
 То Сенгача йўлни йўқотдим,
 Ҳар бандангга дил беравериб,
 Ўзинг берган дилни йўқотдим.
 Излайвердим ҳар ердан уни,
 Тоғда эди, даштли эди у.
 Бутун ҳаётимнинг мазмуни,
 Ох, нақадар гаштли эди у.

3. Истиғно водийси

Мен сени шунчалик жон чекиб севдим,
Жоним оғрияпти, қарагин.
Севгинг ўтиб кетди қонларимгача,
Қоним оғрияпти, қарагин.
Рухимнинг руҳидан ўтиб кетди у,
Бошимнинг бошига етиб кетди у.
Сўнгра Худойимнинг Аршига етди.
Ҳақ Аршига етган бу севги
Қаршига етмади, Қаршига,
Мен дедим, додлама, дод саси галди
Қаршининг чўлидан ёр саси галди¹.
Бу ишқдан ўлимнинг нафаси келди,
Ҳатто Яратганинг “ҳаваси” келди.
Ҳали кўзларимни очмасдан туриб,
Рухимга руҳингнинг шарпаси келди.
Бола эдим, ҳали гўр эди ишқим,
Кўзи очилмаган кўр эди ишқим.
Титроғи ёқарди банд-бандларимни,
Ўзим билар эдим, зўр эди ишқим.
Бир фарёдлар чекдим тонг ойнасида,
Инжиган сабонинг далласи келди.
Тонгги муножотнинг дилгир сасида:
Додлама, додлама, дод саси келди,
Қаршининг чўлидан ёр саси келди.

4. Фано водийси

Улгайдим ғамдан-да ғамгинроқ бўлиб,
Ғам солди чехрамга маҳзун чизгилар.
Томир-томиримга мунг кетди тўлиб,
Бор шодликлар мендан умид уздилар.
Ғамгин кайфиятлар ичинда ногоҳ,
Ишқнинг таъмин тотиб ҳайрона бўлдим.
Соф эдим, соф эдим, ўлай агар соф,
Ўшал кундан бошлиб девона бўлдим.
Ўшал кундан дилда уйғонди журъат,
Ўшал кундан шиддат ёр бўлди менга.
Ўшал кундан жонда бир буюк кадар,
Бир маъсум изтироб жўр бўлди менга.
У деди: “Кўрқоклик қилма ҳеч ғамнинг қошида,
Эгма нотавондек ҳайбатига бош”.
Уятдан шодликка айланиб кетсин,
Кўролмай кўзингдга бирор томчи ёш.
Сен қандай яшасанг, тақдир ўшадир,
Сен қандай шарҳласанг, тафсир ўшадир,

¹ Садриддин Айний “Қуллар” романидан.

Харне мушкулотта қалбингдир ечим,
 Ва яна чораю тадбیر ўшадир.
 Кечә қамиш эдинг найландинг бугун,
 Күнгилнинг қонидан майландинг бугун.
 Майнинг хуморидан мастана бўлиб,
 Майхона тарафга шайландинг бугун.
 Ҳаво бўлма ҳавои бир дил бўласан,
 Сув бўлмаки, нуқул дардан ҳўл бўласан,
 Олов бўлма ёниб-ёниб кул бўласан,
 Кел, тупрок бўл, ҳаммасига эл бўласан.
 Руҳим нола қилар найга борай деб,
 Кўзим жола қилар майга борай деб,
 Тунлар ухлатмайди ўксиган кўнгил,
 Ҳеч ким чорламаса қайга борай деб.
 Ишқ ахли фанодан бақога кўчган,
 Бенаво узлатдан навога кўчган,
 Ер узра бормикан бирор тирик жон?
 Жамийки тириклар самога кўчган.

5. Ишқ водийси

Йўқ, ишқ нима деб мендан сўраманг,
 Азизларнинг тарбиёти – ишқ,
 Фузулийнинг куллиёти – ишқ,
 Ва Юнуснинг балиқ қорнида,
 Ҳаққа етган муножоти – ишқ,
 Иброҳимнинг миллати ишқдир,
 Худойимнинг раҳмати ишқдир.
 Шоирларнинг тилида гирён –
 Париларнинг сухбати ишқдир.
 Фурқатларнинг фурқатида ишқ,
 Хилватийнинг хилвати ишқдир.
 Амирийнинг амирлиги-ю,
 Нодиранинг қисмати ишқдир.
 Мавлононинг самоси ишқдир,
 Пайғамбарнинг дуоси ишқдир.
 Мансур Ҳаллож бўғзида қотиб,
 Машраб бўлган видоси ишқдир.

* * *

Қалбим тўла изхору
 Ҳайтим тўла иқрор,
 Ақлим тўла инкору –
 Руҳим ишқ бирла бемор.
 Ох, дардимга даво йўқ,
 Бу яшашдан маъно йўқ.
 Кетсанг бошингни олиб…
 Пала-партиш кетмасанг,

Санобар МЕҲМОН

Беруҳ хомуш кетмасанг,
Кетсанг ишқ қадар теран,
Кетсанг васлдай totлиғ,
Кучогин очиб турса,
Бир пок дунё ҳайратлиғ.
Қайда, ундей дунё йўқ?!.
Чорлаб-чорлаб борарман,
Куйиб, зорлаб борарман,
Дилимнинг оловида
Ёниб, порлаб борарман.
Бандалик ҳаддим билан
Шоирлигим чиқишишмай,
Шундай азиз рухимни ман
Хорлаб-хорлаб борарман.
Гоҳ шеъру, гоҳ Қуръонни,
Гоҳ росту, гоҳ ёлғонни
Жим такрорлаб борарман.
Садо бергин Худойим,
Очилсин дилнинг қулфи,
Кетсин руҳнинг ғашлиги.
Наҳот кетмас бу хузн –
Ўтиб кетди ёшлигим,
Ахир, кетди ёшлигим?
Ишқ нима, деб мендан сўраманг,

МАЪНАВИЙ ТУҲФА

Бугунги кунда масаввуфона руҳдаги шеърлари билан танилаётган шоиралардан бири Санобар Меҳмондир. Унинг навбатдаги бир туркум шеърларини ўқиб, шоиранинг ижодида масаввуфий руҳ ва илоҳий ишқнинг чизгиларини ҳис қилдим...

Маълумки, масаввуфнинг назарий томонлари, бу таълимотнинг ўзига хос ривожланиши тарихи бўлганидек, унинг амалий томони ҳам бор. Санобар Меҳмоннинг ютуқларидан бири шуки, у бир неча йиллар давомида бир тариқат устозидан вазифа олиб, зикрларини бажариб келган. Бу жиҳат шоиранинг масаввуфни янада яқиндан билиши ва амалий татбиқ этишида қўл келган.

Шу боис, Санобар шеърларида масаввуфнинг ишқ, жазба, зикр, қалб поклиги, нағс ислоҳи ва гўзал ахлоқ каби масалалари нисбатан жонли ва қалбга яқин.

Аҳмад Яссавий “Ҳар на қилсанг, ошиқ қилгин, Парвардигор”, деб ёзганидек, шоира шеърларининг бош гояси ишқ ва ошиқлик мавзусига қаратилган. Зотан, минг йиллардан бери тараннум этиб келинаётган илоҳий ишқ ҳар бир кишининг қалбida ўзига хос тажалли этади ва шоиру шоиралар қаламидан ҳар сафар янгича услугуб ва оҳангларда жило топиб бораверади... Бу йўлда ҳар ким ўз савиаси, эътиқоди ва дунёқараши асосида ишқнинг гўзаллигини кашиф этади ва бошқаларга ҳам имкон қадар улашишига ҳаракат қиласди... Айниқса, шоиранинг Алишер Навоийнинг “Лисон ут-тайр” асарига назира сифатида ёзган ўтли сатрлари, ошиқ қалбининг ҳайрат, фано ва ишқ каби водийларда изтироб ва армонлар, шўру галаёнлар

Худойимнинг раҳмати ишқдир,
Иброҳимнинг миллати ишқдир,
Биз ҳаммамиз ишққа кетяпмиз,
Муҳаммаднинг уммати ишқдир!
Одамзоднинг қиймати ишқдир!

Яссавийона

Шунча кўзёшим кўриб ҳарчандки нолон бўлмадинг,
Шунча зоримни единг, лек зору гирён бўлмадинг,
Кавқаби олам аро, хеч кавқабистон бўлмадинг,
Ҳар лаҳза жонимни олиб, бир лаҳза жонон бўлмадинг –
Сўфинақш бўлдинг, vale ҳаргиз мусулмон бўлмадинг!²
На ҳидоят топмадинг, на топмадинг фақру фано,
Қилган ишинг бўлди журм, топдинг хузур нафсинг аро,
Бўғзингдадур макрух нафас, орзунгдадур айшу зино,
Ҳар лаҳза жонимни олиб, бир лаҳза жонон бўлмадинг,
Сўфинақш бўлдинг, vale ҳаргиз мусулмон бўлмадинг?!?
Ки тариқат жаҳрида айтдинг мудом ботил қалом,
Неча толиб аҳлини йўлдан оздирдинг мудом,
Неча катъ ҳолинг кўриб, ман дедимки: “Қатли ом”.
Ҳайрат!
Бақо пайконида бир

² Ҳазрат Аҳмад Яссавийдан олинган.

ишида *Маъшуқини ахтариб, висолни қўмсаб, мақсад сари талтинишлари жуда таъсиран ва самимий ифодаланган. Ишқ нима деган саволнинг жавобида ҳайрат ва ҳаққоният уфуриб турибди:*

*Ишқ нима деб мендан сўрама,
Набийларнинг хилвати ишқдир,
Валийларнинг суҳбати ишқдир,
Ёҳу деган қаландарларнинг
Дил қонининг шарбати ишқдир.
Ишқ нима деб сўрама мендан,
Хофиз севган Мусалло ишқдир,
Бедил қилган тавалло ишқдир,
Гар Румийдир мубталои ишқ,
Навоийдан муддао ишқдир...*

Мен шоира Санобар Меҳмоннинг бундан кейинги ижодий ишларига муваффақиятлар тилаган ҳолда, масаввуфий шеъриятга, ирфоний маъно ва гояларга ўз нафаси ва ширин дардлари билан янги-янги маънавий тухфалар этишини тилаб қоламан. Бу йўлда Аллоҳнинг ўзи илҳом берсин.

*Сайфиоддин САЙФУЛЛОХ,
филология фанлари номзоди,
адабиётшунос ва масаввуфишунос олим*

тийра нишон бўлмадинг,
Сўфинақш ўлдинг vale ҳаргиз мусулмон бўлмадинг.
Хонақоҳ роҳидасан, топмадинг Ҳақдин асар,
Суф дедим, ваҳ шунча умринг ўтди, дариго бесамар,
Кулли азму, кулли жаҳд, кулли риёю, кулли шарр
Қозиё! Айтгил хукм, бир лаҳза мезон бўлмадинг,
Сўфинақш бўлдинг, vale ҳаргиз мусулмон бўлмадинг!
Бу қаҳр пайконида отган ўкинг кетмиш хато,
Қисматнинг дастурхонида ютдинг мудом қонли ғизо,
ЭЙ ҲАМДАМЕ НОМЕҲРИБОН, ЭЙ ДЎСТИ НООШИНО –
Хар лаҳзада жоним олиб бир лаҳза жонон бўлмадинг,
Сўфинақш бўлдинг, vale ҳаргиз мусулмон бўлмадинг!
Бу бало найрангида топган устозингга ҳайф,
Бенаво бу мулк аро, қатли овозингга ҳайф,
Бас қил энди бу қиссани, қилма оғозингга ҳайф,
Шунча ғавғо бошга солдинг, осойиши жон бўлмадинг,
Сўфинақш бўлдинг vale, зинҳор мусулмон бўлмадинг!

Хулоса

Мен қаён кетай эй дил,
Ишора қилмаганда.
Хоки-туроб, обу гил –
Шарора қилмаганда.
Хор бўлармидим, шунча,
Зор бўлармидим шунча,
Агар манга бир боқиб —
Дилпора қилмаганда?!
Боқмас эдим-ку асло,
Йўқ эрди мундоғ бало.
Балокаш ёрга Иссик –
Ситора қилмаганда.
Не келарди қўлимдан,
Ишқ эргашар йўлимдан.
Ўртамизга ўлимдан –
Канора қилмаганда.
Нарзингни бер, қотил ишқ,
Эй басир ишқ, ботил ишқ.
Ёрни ёр қил, буткул ишқ –
Наззора қилмаганда.
Ман бир Санавбар эдим,
Ўт эдим, ахгар эдим.
Кел, мени кутқар дедим –
Ишқ чора қилмаганда.
Бир висол бўлса дердим,
Дил ишққа тўлса дердим.
ШОИР БЎЛАРМИ ҶАҲОНГИР –
Оввора қилмаганда!..

Серқирра ижодкор, моҳир таржимон



**Адҳамбек
АЛИМБЕКОВ**

Таниқли сухандон Муслимбек Йўлдошев ўз касбини улуғлаган ва шу касби орқали элга танилган ижодкорлардан. Ўзбек телевидениеси ривожида ўз ўрнига эга бўлиш учун изланиш, тинимсиз меҳнат қилишдан қочмаган Муслимбек устозлар тажрибасини ўрганиш баробарида ҳаётни кузатди, бу кузатгандарини қоғозга битди, ижод оламига ўйнгиди. Шеърлар ёзди.

Муслимбек Йўлдошев шеърият оламига тасодифан келиб қолгани йўқ. Ёшлигидан, яъни 1970 йилдан Ўзбекистон халқ шоири Файратийнинг машхур адабий тўгарагига қатнаб, машқларини пишита борган. Кейинчалик унинг шоир ва таржимон бўлишида бу мактабнинг аҳамияти катта бўлди. Унинг “Сиз мени танийсиз” (1992 й.), “Ёр кўчаси” (1996 й.), “Сўз сехри” (2000 й.), “Кўнглим кошонаси” (2003 й.), “Ёр ҳам янгилик эмас” (2007 й.), “Силсила” (2013 й.), “Мўминга бегона баҳор” (2016 й.), “Сухандонлар” (2017 й.), “Саҳна нутқи” (2022 й.) каби шеърий, илмий тўпламлари чоп этилди, кўплаб шеърлари ҳофизларимиз томонидан кўшиқ қилинди.

Муслимбекнинг дўсти Абдумўмин Ўтбосаров хотирасига бағишланган “Мўминга бегона баҳор” китоби эса унинг насрда ҳам яхши асар ёза олиш салоҳиятини кўрсата олди. Ушбу асардаги “У томонда ваҳимали суқунат қад ростлади” таъсирили тасвирининг ўзидаёқ ҳам ёзувчи, ҳам қаҳрамон ҳолатни қай даражада ёрқин бера олиш маҳорати кўринади. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, таниқли сухандон Насиба Иброҳимова “Кўзлари гапиради” мақоласида Муслимбекнинг ҳам, Абдумўминнинг ҳам инсоний ва касбий жиҳатларини шундай таърифлайди: “Шу жиҳатидан уни (Абдумўминни – А.А.) Муслимбек Йўлдошев билан ўхшаш қиррали кўп эди. Суҳбатда энг асосий қаҳрамон бу – меҳмон! Бошловчи ўзини эмас, сухбатдошини кўз-кўз қила олиши керак. Кўзлар ҳакида гапирганда, мен бу икки сухандонни бирга кўрганимда кузатганман: уларнинг кўзлари гапириб тураркан. Улар ўзаро кўзлари орқали гаплашиб, сўзсиз бир-бирларини аник тушунишларини пайқадим. Агар кимdir уларни тушунмокчи

Адҳамбек АЛИМБЕКОВ – филология фанлари номзоди, профессор. 1954 йилда тугилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) тамомлаган. Унинг “Юлдузнинг беш қирраси”, “Латиф шеърият”, “Билиб айтилган сўз” монографиялари, “Турк адабиёти хрестоматияси”, “Турк адабиёти тарихи” (XIII–XVIII асрлар) ўқув қўйлланмалари, “Ииқ асири бўлган жон” рисоласи нашр этилган.

Адхамбек АЛИМБЕКОВ

бўлса, кўзларига қараш керак экан, деган нуқтаи назарга келдим. Фикр муштарак бўлса, қарашлар ва қизиқишилар муштарак бўлса, одатда, кўп сўзга ҳожат қолмайди...

Муслимбек Йўлдошев шеърлари, ҳикоялари, адабиётга оид мақолалари, хотиралари, публицистик чиқишиларида ёритаётган мавзусига кўра имкони қадар салмоқли фикр айтишга интилади. Алишер Навоий ҳақидаги “Гуҳари шариф” ёки Абдулла Ориповнинг “Ўйларим” шеъри тахлил қилинганд “Софинч фалсафаси” мақолаларида адабиёт ҳақидаги ўзига хос қарашлари билан диккатни тортади. “Софинч фалсафасида” ёзади: “Шеърият фақат ишқий оҳ-нолалару мақтov қасидалари эмас. Унда буюк дард – халқ дарди, давр муаммолари акс этиб туриши керак. Дардки асрий, муаммоларки оламшумул. Мана шу улкан ўлчамларни шеърнинг кичик вазнларига сифдира олган шоир чинакам даҳо шоирдир. Абдулла Ориповнинг даҳоси ҳам мана шу маҳоратидадир” (М. Йўлдошев. “Силсила”. “Адиб” нашриёти, Тошкент. 2013. 102-бет).

Муслимбек таржималарга ҳам ички бир эҳтиёж билан қўл урди. Александр Пушкин, Расул Ҳамзатов, Андрей Дементьев каби таникли ижодкорлар асарларидан таржима қилишга журъат қилди. Бу уринишлар беиз кетмади ва Муслимбекнинг қаламини чархлади.

Бу таржималарнинг ичida бурят ёзувчиси Исаи Калашниковнинг “Шафқатсиз аср” асарини алоҳида таъкидлаш керак. Ўрта асрларда дунёни титратган Чингизхон, унинг юришлари, не-не мамлакатларни горат қилгани, қаттоллиги, шафқатсизлиги ҳақида қанча-қанча китоблар битилган. Муслимбек эса айнан шу асарни таржима қилишга қўл урди. Бу ҳақда ўзи шундай дейди: “Мен касалхонада ётганимда, даволовчи шифокорим хонага (палатага) доимо қўлида бир китоб билан киради. Сал ўзимга келгач шу китобни сўраб олдим. Бу бурят ёзувчиси Исаи Калашниковнинг “Жестокий век” романи эди. Роман Чингизхон ҳақида бўлиб, мени шу вақтга қадар бу жаҳонгир ҳақида ўқиганларимдан тарихий материалларга бойлиги, бадиий-тасвирий услуби рангинлиги билан фарқ қиласади. Айниқса, Хоразмшоҳнинг тутумлари, онаси Туркон хотун билан келишмаслиги, Жалолиддиннинг қаҳрамонликлари, умуман, ўша давр воқеалари асарда тўлақонли берилиши жуда маъқул қилди. Ва мен уни севиб қолдим. Уч-тўрт, кетма-кет ўқиб чиқдим. Деярли ҳамма қариндошларим ўша русчасини ўқиб чиқиши. Шунда мен бу асарни ўзбек китобхонларига етказишга жазм қилдим. Нимага шу китобни ўзбегим ўқиши керак эмас? Нимага мен шу ёшимгacha шундай чиройли китобнинг борлигидан ҳам бехабар бўлганман деган ўйлар тинчлик бермади. Тўрт йилда таржима қилдим, ўн йил нашр бўлишини кутдим”.

Дарҳақиқат Муслимбек “Шафқатсиз аср” романи таржимасига қўл уриб тўғри иш қилган. Чунки яхши таржимон асар танлай билиши керак. У таржима қилган асар ўша халққа нимадир бериши, янги маълумотлар билан таништириши, билмаганини билдириши лозим. Шу нуқтаи назардан “Шафқатсиз аср” романи Чингизхоннинг ёвузлигини, халқимиз бошига соглан кулфатларини яна бир бор кўрсатади. Шу билан бир қаторда, бирлашганда ҳикмат кўплиги, бир ёқадан бош чиқариб иш кўришнинг куч-кудрати енгилмаслигини кўрсатиб берди. Буни муаллиф хоразмшоҳ давлатида ҳам, рус князликлари мисолида ҳам аниқ-тиник тасвиirlab берган.

“Шафқатсиз аср” икки китобдан иборат, ҳажман жуда катта – 1213 сахифали асар. Бундай улкан романни таржима қилишнинг ўзи бўлмайди. Боз устига тарихий

мавзуда. Тарихий мавзудаги асарни таржима қилишда архаизм ва историзмларни сақлаб қолиш, ёки уларга мос сўзлар эквивалентини топиш, тарихий муҳит тасвири, энг муҳими, таржимон асар оҳангини яхши илғаб олиши керак. Таржимоннинг ўз мақсади ҳам бўлиши зарур. Бу асар ўзбек китобхонига нима бериши мумкин? Муслимбек Чингизхоннинг шахс сифатида шафқатсизлигию, Хоразмдаги ички низолар, даврнинг мудхиш ҳолатларини ўзбек китобхонига кўрсатиш орқали мўғул босқини халқимиз бошига солган жафоларни янада теран кўрсатишни, сездиришни ўйлаган бўлса керак. Чунки мазкур роман ёзувчининг мамлакатимиз тарихига оид фикрлари, мўғулларга қарши кураш тасвиrlари билан ўзбек китобхонини таништириши билан ҳам аҳамиятли. Бошқа миллат ёзувчисининг бизнинг тарихимиз, Жалолиддиндек мард ўғлонларимиз ҳақида меҳр билан ёзгани ёқимлидир, албатта. Китобхонни тарихий жиҳатдан маълумотини тўлдирадиган ва ўқишли бўлган бу романнинг таржима қилингани эса янада яхши иш бўлган. Назаримда, таржимон Муслимбек Йўлдошевнинг ҳам аниқ фактлар, тарихий шахсларга бошқа бир ракурсдан қараб, таржима жараёнида ана ўша нодир жиҳатларни сақлаб қолишга астойдил харакат қилгани кўриниб туради.

Роман бошланмасидаги тасвири қиёслаш таржимон ишга жиддий киришганини, қўли таржимага келиб қолганини кўрсатади.

“Крытый возок, запряженный двумя волами, медленно двигался по степи. За возком шагала подседланная лошадь. Над выжженной зноем степью высело горячее солнце. Разморенные жарой, волы шли, понуро опустив головы, над их мокрыми спинами кружилась мошка, под колесами сухо шелестели стебли ковыля – дэрисуна. (Исай Калашников. Жестокий век. Алма-ата “Мектеп”, 1985. 6 ст.). Таржимаси: “Икки ҳўқиз қўшилган усти ёпик арава сахрова секингина ўрмалаб бораради. Унинг ортида эса эгарланган от эргашиб келарди. Саратон жазирасида ёниб ётган сахро узра қайноқ қуёш осилиб қолгандай. Ҳароратнинг иссиқлигидан хўқизлар бошларини ерга эгиб борар, уларнинг тер кўпчиган елкаларида чивинлар гужон ўйнар, арава ғилдираклари остида қуриб қақшаган дерисун – чаловнинг шитирлаши эшитиларди” (5-бет).

Ёзувчи “ковыль”нинг иккинчи номи “дерисун”ни бермаслиги ҳам мумкин эди. Аммо бу бегона ўт атамасининг мўғулчасини ҳам келтирилиши асар руҳига мос бўлишини ўйлаган бўлса керакки, таржимада бу сақланган. Асар бошламасининг ўзидағи мазкур парча таржимоннинг ишга қунт билан киришганини кўрсатади. Мазкур гиёҳ номи “чалов” эканлигини ўзи топиб ишлатгани бунга мисол. Матнда ёзувчининг тасвир маҳорати ҳам сақлаб қолинган.

Лекин шу билан бирга таржимада “бурунлари қамашиб кетди” (7-б), “Хон виносини ичиб бўлиб” (348-б, 1-том), “Тоғқоч-хотун ётоқлари иссиқдан лақилларди” (426-б, 2-том), “Ариқларда бўтана сувлар шарақлаб ётарди” (496-б) ёки бир одамга нисбатан “сартовул” сўзини ишлатгани каби маромига етмаган, таҳрир талаб жумлалар ҳам бор. Айрим сўзларга изоҳ бериб ўтилса, мақсадга мувофиқ бўларди.

Ҳар қандай таржимада бу каби ноқислик бўлиши табиий, шу боис улар таржимоннинг умумий муваффакиятига соя сололмаган. Шунга қарамай, умид қиласизки, кейинги нашрларида бу камчиликлар ҳам сўzsиз бартараф этилади. Муҳими, асар равон ва тез, завқ билан ўқилади. Таржимоннинг ютуғи ҳам шунда.



Имони ҳуррият бўлган шоир

**Бобохон
МУҲАММАД ШАРИФ**

Кимнинг кимлиги ватанга, миллатга муносабатида яққол намоён бўлади. Тоҳир Қаҳҳорнинг ҳаёти ва фаолияти билан яқиндан танишиб, унинг ватанпарвар ва миллатсевар киши эканини сезишингиз мумкин. Тоҳирбек билан ўтган асрнинг 90-йилларидан бери дўстмиз. Ўша вақтлари мен Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти директори бўлиб ишлардим. Нашриёт адабиёт ва санъатга оид китоблар, “Шарқ юлдузи”, “Звезда Востока”, қрим-татарча “Йилдиз” журналларини ҳам нашр киларди. Тоҳир “Шарқ юлдузи” журналида бўлим мудири эди. Кўп ўтмай уни нашриётга Бош мухаррир муовини сифатида ишга олдим. Тоҳирбек бу вазифада сидқидилдан меҳнат қилди, Ватан ва миллат учун муҳим китоблар чоп этилишига ҳисса қўшди. Тушунчаларимиз, дунёқарашибиздаги яқинлик туфайли дўст бўлдик. У ўтган давр мобайнида ўлкамизда ва хорижда журналист, шоир, таржимон, олим сифатида танилди. Тоҳирбек 1953 йилда Наманганд вилоятининг Тўракўргон туманида таваллуд топган. У 1975 йилда Тошкент давлат университетининг журналистика факультетини тамомлаб, Ўзбекистон радиосида меҳнат фаолиятини бошлади, “Шарқ юлдузи” журналида мухаррир, бўлим мудири, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида Бош мухаррир ўринбосари, сўнгти йилларда Жаҳон тиллари университетида доцент, “Жаҳон адабиёти” журналида бўлим мудири бўлиб ишлади. Айни пайтда ҳам дорилфунунда талабаларга дарс бермоқда. Унинг ўн беш ёшда ёзган илк шеърлари, мақолалари туман газетасида босилди. Биринчи шеърий тўплами “Оқ ўрик” 1980 йилда, сўнгра “Оқаётган дарё” (1982), “Осмон кимники” (1984), “Эшик тақиллаётир” (1984), “Кун кўзи” (1987), “Юлдузлар менинг бофим” (1988), “Тоғнинг парвози” (1990), “Око дня” (Москва, 1990) каби шеърий китоблари нашр этилди. “Икки ошиқ бир бўлса” драмаси Гулистон театрида 1990 йилда саҳналаштирилди. Жаҳон адабиётига мансуб ижодкорларнинг юзларча шеърий, насрий ва тарихий асарларини рус (Пушкин, Бунин, Фет, Тютчев), турк (Юнус Эмро, Зиё Кўкалп), форс (Жомий, Ҳофиз), озарбайжон (Низомий, Халил Ризо)

Бобохон МУҲАММАД ШАРИФ – профессор. 1949 йилда тугилган. Тошкент давлат университетини тамомлаган. Унинг “Ҳақдан ҳалқقا”, “Эзгуликни эъзозлаган адабиёт”, “Мен кетарман ишқнинг ўйлана”, “Турон арслони Жалолиддин Мангуберди” каби ийигирмадан ортиқ китоб ва рисолалалари чоп этилган. Турк, озарбайжон, туркман ва рус тилларидан қирқдан ошиқ асарларни ўзбек тилига таржима қилган.

тилларидан ўзбекчага ўгирди. Айниқса, Нобель мукофоти лауреати Габриэль Гарсиа Маркесни ўзбекларга илк бор танитган “Ошкора қотиллик қиссаси” романи чорак асрdir такрор-такрор (мактаб дарсликларида ҳам) нашр этилди. Унинг асарлари рус, турк, украин, молдаван, озарбайжон, инглиз тилларига таржима килинди. Айниқса, қайта қуриш даври матбуотимизда босилган замонавий ва тарихий мавзулардаги илмий-публицистик мақолалари уни кенг оммага танитди. Бу хизматлари учун у “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими” унвони (1991), Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг халқаро Аҳмад Яссавий мукофоти билан тақдирланди. Шоирнинг 1990 йилларгача бўлган ижодий фаолиятига баҳо берарканмиз, профессор Собир Мирвалиев қаламига мансуб “Ўзбек адиллари” китобининг илк нашридаги қуйидаги фикрларни эслаш ўринлидир: “Тоҳир Қаҳхор ажойиб топилма шоиргина эмас, у айни чоғда етуқ публицист, моҳир таржимон ҳамдир. Унинг миллый тарихимиз, маданиятимиз, миллатимиз тақдирни ҳақидаги, адабиётимиз ва меросимиз ҳақидаги чукур илмий тафаккур билан ёзилган ўнлаб мақолалари нафақат публицистика жанрининг, балки адабиётимизнинг ҳам ютуғи деса бўлади. ...Шоир бундан қарийб ўн йиллар олдин, ҳали республикамиз, мустакил бўлмаганида ёзган эди: “Мустамлака юрт улкан Зиндоннинг худди ўзи, Ўз қулигин кўрмайди Унда тириклар кўзи”. Ҳа, у дардли шоир, чукур тафаккур эгаси” (“Фан” нашриёти, Тошкент 1993й. 233 б.).

Тоҳир Қаҳхор шеърлари ва таржималари республика матбуотида, “Гулистон”, “Шарқ юлдузи” журналларида, адабий альманахларда 1975 йилдан кўрина бошлаган. Тоҳир 80-йиллардан кейин, ҳақиқат ва адолат чашмасидан сув ичган янги тўлқин билан адабиётга кириб келди. У миллатпарвар ва ватанпарвар тенгдошлидан жасурлиги билан ажralиб турарди. 60-йиллар шоирларининг ҳур тафаккури янги авлод миллий шоирларининг етишиб чиқиши учун пойдевор бўлди. Бу авлоднинг ўқувчига айтар сўзи бор эди. Ҳақиқатни очиқ сўзлаш, ҳалқни мустакиллик учун бош кўтаришга очиқ-ойдин ва аниқ тарзда даъват қилмоқ бу давр шоирларига хос хусусият бўлди. Тенгқурлари орасида Тоҳирбек фақат санъати билангина эмас, жасорати билан ҳам ўзлигини айрича намоён қилди. Шоирнинг шеърлари Ватан, миллат, гўзаллик севгисига йўғрилгандир. Зотан, ишқиз шоир бўлмагани каби, севмаган киши ҳам шоир бўлмайди. Тоҳир Қаҳхорнинг кўпгина шеърларида ёр, Ватан, эл севгиси яққол кўринади. Шўро бўйинтуруғи остида эзилаётган ватандошларининг аччиқ қисмати шоирни исён руҳи билан суғорилган шеърлар ёзишга йўллади. Фикрларимни 1994 йилда босилган “Эшик тақиллаётir” тўпламига кирган айrim шеърлар мисолида асосламоқчиман. Чунончи, унинг “Битиктошдаги ёзув” шеъри фоят мардларча ёзилгандир.

*Баҳор кечар, келажакка
Гуллар қолар бу оламда.
Ўти ўчган ўчоқлардан
Куллар қолар бу оламда..*

*Гулдай яшинаб, отдаи кишинаб,
Яшаб ўтар баъзи зотлар,
Баъзилардан фақат мерос –
Пуллар қолар бу оламда!..*

*Зулм, эрксизлик чин эрларни
Зулматларга олиб кетар –*

Бобохон МУҲАММАД ШАРИФ

*Бир тўп етим этагида,
Туллар қолар бу оламда!..*

*Ҳаммасига чидаши мумкин.
Энг ёмони – баъзи юртнинг
Элбошиси қулдир, ундан
Куллар қолар бу оламда!..*

Гарчи ошкоралик, қайта куриш даври бўлишига қарамай, 1984 йилда бунақа йўсинда шеър ёзиш ўзини таҳлика остига кўймоқ демак эди. Зотан, “Зулм, эрксизлик чин эрларни Зулматларга олиб кетар. Бир тўп етим этагида, Туллар қолар бу оламда!..” “Энг ёмони – баъзи юртнинг Элбошиси қулдир, ундан Куллар қолар бу оламда!..” деб ёзишга отнинг калласидай юрак керак эди. Тоҳирбек айни йили ёзган “Тоғнинг истаги” шеърида Лоланинг тилидан: “Булутлардан рутубат сочилгунча бу бошга, Кўтарайлик ердан қад, кўкка парвоз этайлик. Бу совуқ, хилват жойлардан узоқларга кетайлик”, Тоғнинг тилидан: “Лола, ҳей, лолажон, Баҳор бўлди очилдинг. Юрагимдан томган қон каби ерга сочилдинг. Сен – лаҳзасан, мен – абад. Чарх ургилу парвоз эт. Айттолмаган сўзларимни айт – узоққа олиб кет!..” дея ёзди. Лирик қаҳрамоннинг юрагидан сизган қоннинг ерга сочилиши, унинг изтироб ичиди қолиши, “Бу совуқ, хилват жойлардан узоқларга” кетиш истаги ўқувчини лоқайд қолдирмайди. Хуррият йўли чангальзор орасидан кечади. Шўро замонида бу йўлга кирганларнинг азият тортиши, юрагидан қон сизиши ғоят табиийдир. Шоирнинг миллат ҳурлиги йўлида азият тортишга, жафоларга тайёр экани аниқ-тиник қўриниб турибди.

Табиийки, қизил империя замонида шоирлар эрк туйгуларини очиқ айтиши мумкин эмасди. Аммо уста шоирлар бунинг йўлини топган, фикрни сатрлари қаърига сингдириб юбора олган. Масалан, Тоҳир Қаҳхорнинг Чанкайшидан зулм кўрган Вьетнам раҳбари Хо Ши Мин номидан ёзган “Зиндоннома” шеърида лирик қаҳрамоннинг истиқлол истаги кўйидагича ифодаланган.

*Найлайн, найман забонсиз, кўзларим нола чекар!
Титратар чархни фигоним, сўзларим нола чекар!
Менга зиндон зулмати ҳам кимсасизлик, гам яқин,
Лек Умид ҳар лаҳза сўзлар: “Хурлик, озод дам яқин!..”*

Шоир “Мустамлака” шеърида мустамлака бўлган юрт зиндонга ўхшashi, у ерда тирикларнинг кўзи ўз қуллигини кўрмаслигини, қурбонлар қотилларга раҳмат айтиш билан бандлигини афсус-надомат билан қайд этганидан кейин нажот йўли фақат хурриятда эканини баралла айтади:

*Ҳей, ҳур фикр, Хуррият, гоғил элларни уйғот,
Мустамлака занжисирин бизнинг Ер юзиндан от!*

Тоҳир Қаҳхорнинг узоқ ўтмишда мўғул истибдодига қарши халқни оёқлантирган сарбадорлар ҳақидаги шеърига эътибор берайлик:

*Додимиз зулматлар ичра порлади машъал бўлиб,
Чорлади ўч-интиқомга бу ёниқ фарёдимиз.
Биз курашга кирмасак гар, англадик, биздан кейин
Биздайин қул, биздайин хор, зор бўлар зурёдимиз.*

Фаросатли ўкувчи “Битиктошдаги ёзув” ва “Сарбадорлар” шеърларида шоир ким ва нимани кўзда тутаётганини дарҳол англаб етади. Шоирнинг “Биз беш йил”, “Остлавҳали шеърлар”, “Бу дунёда”, “Пушаймон” сингари бадиий бакувват шеърлари ҳам миллатга ўзлигини танитишга хизмат қилди. “Биз беш йил”да ёлғоннинг фожиавий оқибатлари кўрсатилган, “Остлавҳали шеърлар”да шоир ўз тилини унугтан миллат бора-бора йўқ бўлишини, “Қайда бор экан ноҳақлик – у жойда маддоҳлик қилмоқ – ЖИНОЯТ” эканини таъкидлайди, “Тошлоққа айланиб қолса ҳар чаман, Фикрим ҳам тўхтайди, мен ҳам ўламан” дейди. “Пушаймон”да бўлса, “Бўғзимда ғазабли унларим қолмиш, Бўғилиб, учолмай кунларим қолмиш. Неча бор нодонлар билан баҳс этиб, Кундузларим кетиб, тунларим қолмиш”, дея надомат чекади. “Бу дунёда” шеърида “Бу дунёда асл саодат – ўз ўзини англамоқ фақат, Ўзини англаган халқлар Иқболи ҳам күёшдай балқар”, дейди.

Тоҳир Қаххор устозлар анъанасини янгича давом эттириш билан бирга шеъриятга янги оҳанглар, янги йўллар ҳам олиб кирди. Муайян бир ҳарфдан бошланувчи мисралар, шеърлар ёзиш санъати адабиётимизда бор. Чунончи, Чўлпоннинг “Сочилган сочингдай сочилса сиринг” мисраси ва Эркин Воҳидовнинг “К” ҳарфидан бошланадиган тўртлиги бор. Муайян бир ҳарф асосида шеър ёзиш бир қарашда шаклбозлиқдай кўринади, лекин ҳақиқий шоир шаклга ижтимоий маъно юклай олади. Чўлпоннинг 1925 йилда ёзилган бу шеърида ёр жамоли тасвирланганга ўхшайди. Лекин диққат билан разм солинса, шоир ёр тавсифи баҳонасида “анор юзли” ёрнинг, яъни “қизил империя”нинг ёлғончилиги фош бўлишини назарда тутгани ойдинлашади. “Анор юзларингни кимга тутасан?.. “Севдим” деганларинг ёлғондир сенинг!..” сўзлари ўкувчини ўйга солади, фикрлашга ундаиди.

Тоҳир Қаххорнинг “Кирғияк (1918; қўёнлик қўрошишининг қўшифи)” шеърида устозлар анъанаси ривожлантирилган. “К” ҳарфидан бошланувчи 150дан кўпроқ сўзни ўз ичига олган, 28 мисрадан иборат бу шеърда шаклга ижтимоий маъно юкланган. “Қояларда қанот қоқкан кўтирир кумай (ўлаксахўр куш)”, “қок қишлоқларда кўйилмишdir қопқонларинг”, “қашшоқликда қақшатдилар қашқирларинг, қобонларинг”, “қавм-қардошим қирганларни кутурай-да кирай-кирай!..” мисраларида кўтирир кумай, қашқирларнинг эл-юртимизни не ахволга солгани, бундан ғазабланган эрк курашчисининг катъий азму иродаси ўз аксини топган. Шоирнинг новаторлигига келсак, айтиш керакки, у 1987–2022 йиллар оралиғида “Бирлик”, яъни бир мисрадан иборат шеър турини яратди. Тўғри, бир қаторли шеърлар ёзиш анъанаси жаҳон адабиётида минг йиллардирки, мавжуд, лекин улар қофиясиз. Тоҳирнинг бу йўсингдаги шеърлари улардан тубдан фарқ қиласи. Унинг шеърида сатр бошида келган сўз сатр охирида қофия бўлиб келади ва бошқача маъно касб қиласи. Чунончи:

ЭРКСЕВАР

Турма бўлсанг, дунё, турма!

ДАЛА БОЛАСИ

Тин кам олдим; экдим, тердим, куриди тинкам.

ЁШ ЎЗБЕК ЖАҲОН ЧЕМПИОНИ

Туғ илар, байроқ кўтарап – янги миллий шон туғилар.

ЙЎҚСИЛ

Йўқ, сил эмасди у; сикилиб ўлди йўқсил.

ТУТ

Тут-тутма, ҳеч не қолмас; қолар ғариб мозор, тут.

Бобохон МУҲАММАД ШАРИФ

СТАЛИНЧА ТУШУНЧА

Бу тамоқ, емак етмас – керак халқни бутамоқ!

САРОЙ КАЛАМУШИ

Бу юргандан ўлган яхши, деру, кўрқар буюргандан.

БАРЧАНИНГ КЎЗ ЎНГИДА

Бандит, ўғри ким, биларлар; ялоқ ялаш билан банд ит.

ОФАТЛАРНИНГ ЁМОНИ

Шар офат шу – фириб-ла шарафсиз топса шарофат.

ФОВЛАР

Фовлар кўп, ғовғачи кўп, бир бошим шундан фовлар.

Ўзбек ва жаҳон адабиётида янгилик бўлган бу тур ҳақида шоирнинг ўзи бундай дейди: “Ўзбек тили имкониятларини, бойлигини кўрсата оладиган шеър тури яралаётганидан хаяжоним ичимга сифмасди. Ўттиз тўрт йил китоб битишини кутиб ёздим, аммо битмади: чунки тилимизда бирлик яратишга мос сўзлар – чексиз. Аввал беш юзта бўлса, китоб қилиб чиқараман, деб ўйлагандим. Кейин мингта, бир ярим мингта, икки мингта бўлишини кутдим, ўйлаганимдан ҳам ошиб кетди...”

Шоир бу тур мисралар қатига маънолар сингдира олгани билан муваффақият қозонди. Бундан ташқари, ҳар иккала йўлда ҳам у ўзбек тилининг бойлигини кўрсатишга эришди.

Тоҳир Қаҳҳор мустақиллик даврида асосан илмий тадқиқотлар ва таржима ишлари билан шуғулланди. Ўттиз минг ададда босилган “Хур Туркистон учун” (1994) номли илмий-публицистик асари хориждаги туркистонликларнинг истиқтол йўлидаги ҳаракатларига багишлиланган. 1920 йилларда хорижга чиқиб кетган Мустафо Чўқайнинг “Ёш Туркистон” (Париж-Берлин), Усмон Хўжаўғлиниң “Янги Туркистон” (Истанбул) журналларида, Зиёвуддин Бобоқурбон ва бошқаларнинг “Хур Туркистон учун” газетасида, Тоҳир Чигатойнинг “Ёш Туркистон” (Истанбул-Анқара) нашриётида юритган фаолиятлари, ватандошларимизнинг бу нашрлар воситасида мустамлакачиларга қарши қандай қурашганлари мақолалар, шеърлар мисолида кўрсатиб берилган.

Мустақилликнинг илк ўн йилида дўстимиз ўзбек адабиётини Туркияда тарғиб этиш борасидаги илк ишларни бошлаб берди. У нашрга тайёрлаган, йигирмадан ортиқ ижодкоримизни Туркияда танитган “Замондош ўзбек шоирлари” китоби Анқарада “Энг катта қафасдаги қуш” номли сўзбошиси билан 1995 йилда, ўзбек ва турк тилларида босилди. Турк ўчоқлари маориф ва маданият вақфи раҳбари, журналист ва адаб Навзот Кўсўғли бошчилигига тайёрланган, 32 жилдлик “Туркия ташқарисидаги турк адабиётлари антологияси”нинг, ноширнинг таклифи ва шартномага кўра, 3 жилдлик “Ўзбек адабиёти”ни саккиз йил давомида Тоҳир Қаҳҳор тайёрлади (қўлёзма ҳолида ҳар бири минг саҳифадан ортиқ, 14, 15, 16-жилдда сўнгги минг йиллик адабиётимизга мансуб икки юз олтмишдан ортиқ ижодкор ўрин олган). Ўзбек ва турк тилларида босилган бу манбадан бутун Туркия университетлари талabalari, професссор ўқитувчилари фойдаланиш билан бирга, илмий тадқиқотлар ҳам яратилди. Ўзбек адабиётининг, ўзбек тилининг хорижда ўрганилиши ва тарғиб этилишида Тоҳир Қаҳҳорнинг ҳам ўзига хос улуши бор дейишишга ҳақлимиз. Зотан, унга “Турк дунёсига хизмати учун” мукофоти ана шу ишлари натижасида берилган.

Тоҳир Қаҳҳор ўзбек адабиётини Туркияда танитиш фаолияти билан бирга турк адабиёти, тарихи, маданияти ва санъатини ҳам юртимизда тарғиб этиб келмоқда. 90-йилларда унинг сўзбошиси билан Юнус Эмро, Жалолиддин Румийнинг китоблари

илк марта нашриётимизда чоп этилганди. Шундан кейин унинг таржимасида турк тарихчиси Исмоил Аканинг “Буюк Темур давлати” (1996), Юрдақулнинг “Эй турк, уйғон” шеърлар тўплами (1997), Отсизнинг “Кўкбўриларнинг ўлими” романи (2000) ўқувчиларимиз қўлига тегди. Туркия республикасининг тузилиши, Отатурк ва турк халқининг Оврупо мустамлакачиларига қарши кураши кўрсатилган олти қисмли “Хуррият” фильми Ўзбекистонда намойиш қилинди.

Олим “20–30-йиллар ўзбек адабиётининг Туркияда ўрганилиши” мавзуида докторлик диссертациясини муваффақиятли ёқлади (2004). Бу тадқиқот айни йўналишдаги илк илмий иш экани, ўша даврдаги араб ва лотин ёзувида босилган ўзбек ва турк тилларидағи газета-журналлардан, китоблардан унумли фойдаланилгани, хусусан, мавзунинг қиёсий ўрганилгани, ҳаққоний баҳолангани, жадид даври адабиётининг Туркистон истиқоли ийлидаги буюк хизмати очиб берилгани, шунингдек, шўро даврида “душман” деб талқин қилинган Мустафо Чўқай, Закий Валидий, Усмонхўжа, Тоҳир Чигатой, Вали Қаюмхон, Боймирза Ҳайит, Аҳад Андижон каби ўнларча муаллифларнинг ўзбек адабиётининг Туркияда ўрганилишига қўшган хизматлари асослаб берилгани билан ҳам қимматлидир.

Тоҳир Қаххорнинг фақат шеърлари эмас, илмий мақолалари, халқаро конференциялардаги маъruzalari ҳам миллат дарди, орзу-умидлари билан ўғрилгандир. Олим кирқдан ортиқ халқаро конференцияга қатнашиб, мазмундор маъruzalap ўқиди. Бу дегани ўша мамлакатларда, ўша анжуманларда ўзбекнинг овози янгради, Ўзбекистон байроби ҳилпиради демакдир. Айрим мисоллар келтирамиз: “Аҳмад Яссавий” (Қозогистон, Ясси, 1990), “Ўзбек матбуотида Туркиядаги туркистонликлар мавзусининг ёритилиши” (Истанбул, 1990), “Туркистонда гиламчилик санъати; нақшларнинг маънолари” (Туркия, Қайсари, 1996), “Ўзбекистонда Қибрис турк адабиётининг танитилиши” (Қибрис, 1998), “Турк дунёси ва ўзбек матбуоти” (Туркия, Самсун, 2000), “Қибрис фольклорининг ўзбек матбуотида ёритилиши” (Қибрис, 2000), “Қибрис турк классик шеъри ўзбекчада” (Қибрис, 2005), “Ўзбек журналистикасида саёҳатнома: А.Авлонийнинг “Ағфон саёҳати”даги ўзига хос хусусиятлар” (Туркия, Навшахар, 2006), “Туркистон матбуотида Отатурк ва турк озодлик урушининг ёритилиши” (Анқара, 2007), “Насридин афанди латифаларининг ижтимоий аҳамияти” (Туркия, Оқшахар, 2008), “Ўзбекистонда Юнус Эмронинг танитилиши ва таржима масалалари” (Оқшахар, 2008), “XI–XX аср ўзбек шеъриятида ҳазрат Мухаммад сиймоси талқинлари” (Туркия, Сақаря, 2009), “Туркчадан ўзбекчага ва ўзбекчадан туркчага таржиманинг муҳим масалалари” (Туркия, Кирққалъа, 2009), “Туркистон матбуотида Истанбул мавзуси: 1900 – 1924” (Анқара, 2009), “Бухоро амирлиги ва Туркистон матбуотида Болқон урушининг акс этиши” (Измир, 2011), “Сўнгги йилларда туркий тиллардан ўзбекчага ўғирилган асарлар” (Туркия, Ялова, 2011), “Самарқанд” газетасида Туркия ва Болқонлар мавзуси: 1912 – 1913” (Македония, 2011), “Ўзбек адабиётida “Асхоби қаҳф” мавзуси” (Туркия, Қаҳрамон Мараш, 2012), “Туркий адабиётлар ва ўзбек адабиёти” (Қозогистон, Остона, 2012), “Кўрўғлининг юрти; ўзбек Гўрўғли достонларида Чамбил” (Туркия, Бўлу, 2013), “Туркистон вилоятининг газети”да фатҳ мавзуси: 1880 – 1918” (Анқара, 2014), “Ўзбек адабий журналларида туркий адабиётларнинг ёритилиши” (Татаристон, Қозон, 2014), “Биринчи жаҳон уруши; Усмонлилар, Можористон-Австрия мавзусининг Туркистон матбуотида ёритилиши” (Венгрия, Будапешт, 2014), “1915 – 1916 йиллар: “Туркистон вилоятининг газети”да турк-армани мавзуси” (Туркия, Битлис, 2016), “Насимий асарлари ўзбек тилида” (Озарбайжон, Боку, 2018), “Насимий ғазалларининг ўзига хосликлари” (Қирғизистон, Ўш, 2018).

Бобохон МУҲАММАД ШАРИФ

Шу ўринда дўстимиз ўзбекчага ўтирган икки роман ҳақида қисқача тўхтамоқчиман. Аждодларимизнинг Ватан мустақиллиги йўлидаги қаҳрамонликларини содда ва нафис тил билан англатган “Кўкбўриларнинг ўлими”, “Кўкбўриларнинг тирилиши” романлари Туркияда энг машҳур, миллатсеварлар севиб ўқийдиган китоблардир. Атоқли турк ёзувчиси Хусайн Ниҳол Отсизнинг бу асарлари бежиз танланмаган. Улар саккизинчи асртага, яъни ўлкамизнинг араблар Туркистонга келгунгача бўлган тарихига оид тушунча бўшлигини миллий фикр ва рух билан тўлдиришга хизмат қиласди. Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда бу романлар алоҳида аҳамиятга эга. Уларда адолат, ватанга садоқат, қаҳрамонлик, жасорат, севги, вафо тараннум этилган. Бадиий таржима воситасида бир ҳалқ бошқа ҳалқнинг миллий хусусиятларини янада чукурроқ тушуниб етади, ўша ҳалқнинг ҳалоллик, эзгулик ва адолат борасидаги идеаллари бошқа ҳалқнинг қалбидан жой олади ва натижада бу ғоялар ижтимоий ҳаётни, инсониятни ҳаракатга келтирувчи кучга айланади. Муайян бир муҳитда майдонга келган муаммолар ва хусусиятларни акс эттирган миллий адабий асар мана шу жиҳати билан байналминал, умуминсоний аҳамиятга эга бўлади. Тоҳир Қаҳҳор бу романларни ўзбекчага ўтираркан, аслият руҳини, ёзувчининг дунёқарашини, туйғу ва тушунчаларини теран англаган, асар қаҳрамонларининг диалоглари, портрети ва воқеалар кечайтган жой манзараси ва бошқа деталларни, хусусан, романда тасвирланган давр, яъни қадимий тарихимизда Турк хоқонлиги ва Кўктурк давлати сифатида номланган замонда сўзлашилган тил таржимасига алоҳида эътибор берган. Бир масалани айтиб ўтай: ҳали араблар ва араб тили Туронга кириб келмагани учун персонажлар тилида арабча ё форсча сўз қўллаш тарихийликка зид эди. Таржимада уларнинг ўзбекча муқобилини топиш мушкул ишдир. Роман таржимасини ўқир эканмиз, мутаржим бу ишни маҳорат билан уddaлаганига шоҳид бўламиз. Қадим туркий тилимизда “хотун” сўзи бугунги ўзбекчада “умр йўлдоши”, “хотин”, “рафиқа”, “завжа” сингари туркий, форсий, арабий сўзлар билан ифода этилмоқда. Таржимада бу сўзни “эвдоши” калимаси билан бериш маъқул топилган ва бу ўша даврга кўра, ўз ўрнини топган. Мутаржим асар қаҳрамонлари сўзлашувини ифодалашда имкон қадар арабий ва форсий калималардан эмас, эски туркчадан, сўнгги минг йилликда яратилган луғатлардан фойдаланади. Персонажлар шарқни кунчикар, чиқув, туғув; ғарбни кунботар, боту, ботув; шимолни қузгай, тунёқ; жанубни кунгай дейди. Шеърни “дейиш, турку”, ҳалқни – “будун”, қонун-қоидани “тўра”, зобитни “субай”, аравани “қанг”, анъанани “кўранак”, мактубни “битик”, мевани “емиш”, ҳамённи “ёнчик”, мусобақани “ёришма”, судьяни “ёргич”, руҳоний раҳбарни “қам”, табиби “ўтачи”, қавмни “бўй, эл, будун”, пайғамбарни “ялавоч”, маданият ва фазилатни “эрдам”, ғояни “улки, улги”; жорияни “кирноқ”, вазият ва ҳолатни “турум”, зални “солин”, олимни “билигин, билга” ва ҳоказо. Юздан ортиқ ана шундай сўзлар тилимиз бойлигини орттириши шубҳасиз.

Тоҳир Қаҳҳор қаҳрамонлар тилидаги нафосатни ҳам маҳорат билан таржима қилган. Чунончи, аслиятда қўйидагича:

“– Ben Ötüken'in bugrası, katı demir bilekli, kara arslan yürekli, sırtına yer deği miyen, kimseye baş eğmiyen İnal Tarkan’ım!

– Ben barış olsa erdemli, yoksul görse yardımlı, vursa buğa deviren, göğe ağaç savuran TinesiOğlu'yum!”

Таржимаси:

“– Мен Ўтуканнинг буғраси, кучли, темир билакли, қора арслон юракли, сирти ерга тегмаган, кимсага бош эгмаган Инол Тарканман!

– Мен, тинчликда эрдамли, йўқсул кўрса, ёрдамли, йўлбарс каби юурган, ердан оғоч сугурган Тинаси ўғлиман!”

Аввало, бу сатрларни Нихол Отсизнинг ўзи шеър каби гўзал ёзган, таржимон ҳам ёзувчи билан мусобақага киришиб, уларни шеър сингари ўтирган. Ўқувчи Отсиз бу асарни ўзбекча ёзганмикан, деган хаёлга ҳам бориши мумкин.

Мен Тоҳир Қахҳор таржималарини факат мақташ тарафдори эмасман. Табиийки, унинг таржималарида айрим камчиликлар ҳам учрайди. Масалан, “улок” сўзи бир жойда “чопар”, бошқа жойда “жарчи” сифатида таржима қилинган. Тўғри, “улок”нинг чопар маъноси ҳам бор, аммо асарнинг бу ўрнида у “жарчи” маъносидадир. Аслиятда “кўрқинч бир гўзаллик” сўзи таржимада айнан берилган. Лекин ўзбекчада бир гўзал қизни таъриф қиларкан, бундай дейилмайди. Таржимон унинг муқобилини топиши мумкин эди. Бу сингари жузъий камчиликлар таржиманинг аҳамиятини пасайтирумайди. Умуман, бу романлар ўтиргаси аср бошидаги энг яхши таржималардан биридир. 2022 йил Самарқандда йиғилган Туркий давлатлар кенгашига Шимолий Қибрис турк республикаси ҳам кузатувчи сифатида қатнашгани қувончли ҳодисадир. Мақолалари ва таржималари билан Қибрисни, унинг адабиётини, фольклорини юртимизда илк танитган дўстимиз Тоҳир Қахҳордир. 1998 йилдан бери у ўқувчиларимизни ўттиздан ортиқ қибрислик ижодкор билан таништириди. Шунингдек, ҚИБАТЕК (Қибрис-Овросиё турк адабиётчилари жамияти) илк ўзбек аъзоси Т.Қахҳор бу жамиятнинг тадбирларида қатнашиш жараённида Европада, хусусан, Македония, Косова, Болгария ва бошқа давлатлардаги туркий ижодкорлар билан танишаркан, эллиқдан ортиқ ижодкорлар асарларини ўзбекчага ўтириб, халқимизни тилдошларимиз ижоди билан яқиндан ошно қилди. Масалан, биргина “Жаҳон адабиёти” журналида ўн беш қибрислик шоир шеърлари (2002), ўн уч македониялик турк шоири асарлари (2010) унинг таржимасида босилди.

Сўнгги ўн йилда ҳам Тоҳирбек самарали меҳнат қилди. Унинг таржимасида Али Оқбошнинг “Кўзимдаги сўзлар” шеърлар тўплами (2014), Ҳусайн Нихол Отсизнинг икки жилдлик “Кўкбўриларнинг ўлими”, “Кўкбўриларнинг тирилиши” романлари (2015), Дундар Алпнинг “Шарқнинг энг буюк хоқони Темур” романи (2018), Аҳад Андижоннинг Оврупода ва Туркияда босилган минг бетли “Туркистон учун кураш” китобининг 1-жилди (2018), Ҳусайн Жовиднинг “Пайғамбар” (2019), Насимиининг “Жононни севарман” (2019), Фарид Ҳусайннинг “Самарқанд девони” (2019), Сайд Азим Ширвонийнинг “Фазаллар”и (Боқу 2020) китоблари босилди. Охирги тўрт китоб Тошкентдаги Озарбайжон Маданият маркази ташабbusи билан нашр қилинди. Шунингдек, ТУРКСОЙ томонидан 2020 йилда Анқарада беш тилда (қозоқ, қирғиз, турк, рус, ўзбек) чоп этилган Муқагали Мақатаевнинг “Кўчаётган сўнгги турналар”, Кўжагелди Култегиннинг “Ховучдаги дунё” китобларининг ўзбеккаси Тоҳир Қахҳор қаламига мансуб.

Ўзбекистон Президенти ташабbusи билан чоп этилган 100 жилдлик “Туркий адабиёт дурданалари”, хеч шубҳасиз, факат ватанимиздагина эмас, бутун туркий дунёда катта маданий ҳодиса бўлди. Тоҳирбек дурданаларнинг турк ва озарбайжон адабиёти намуналарини, хусусан, етти жилни нашрга тайёрлаб, фидокорона хизмат қилди.

Тоҳир Қахҳорнинг бутун ижодидан инсон ҳурлиги, Ватан, миллат ҳуррияти “қизил ип” бўлиб ўтади. Зотан, шоирнинг ўзи бир шеърида имони ҳуррият эканини ёзган. Тоҳир Қахҳорга ўқувчилар қалбини ҳурлик туйгулари билан ёритишда янги муваффақиятлар тилайман.



Ижоднинг машаққатли йўли

**Ортиқбой
АБДУЛЛАЕВ**

Ёши саксондан ошганда ҳам йигитлик ғайрати билан ижод қилаётган камтарин, заҳматкаш ёзувчи Муҳаммад Салом билан кўп йиллардан буён қўшнимиз. Юнусобод мавзесидаги Ёзувчилар уйининг иккинчи қаватида яшаймиз. Хўжакентдаги дала ҳовлимиз ҳам шундай: фақат оралиқда кўча бор, уйларимиз бир-бирига қарама-қарши жойлашган. Шу туфайли тез-тез учрашиб, ҳол-аҳвол сўраб турамиз. У кишининг кўп одатлари, юриш-туриши, кўни-кўшнилар билан муомаласи, боришкалиси ипидан-игнасигача таниш: намозни канда қилмайди, маҳалламиздаги катта-кичик тўю тадбирларда барча ишларга бош-қош, маслаҳатчи... Айниқса, мен унинг қатъий қоида билан ишлаши ва дам олиш вақтларини бехуда ўтказмаслигини ёқтираман. У хар куни ўн минг қадам юришим шарт деган қоидани ҳалигача канда қилган эмас. “Қимирлаган қир ошар” деганларидек, шу туфайли барча ишлари саранжом-саришта, вақтида ишлайди, вақтида дам олади, вақтида сайр – бадантарбия, боф ишлари... Бунга ҳаммамиз қойил қоламиз... Ана шу қатъий интизом туфайли у майда-чуйда касалликларни яқинига йўлатмайди, ижодий ишлари самарали, китоблари бирин-кетин чиқиб турибди.

Мен Муҳаммаджон акани бундан кўп йиллар илгари – “Ёш гвардия” нашриётида бўлим мудири бўлиб ишлаётган пайтидан бери биламан. Дастлабки ҳикояларини “Гулдаста” альманахида ўқиган эдим. Аммо бу пайтларда кўпроқ шеъриятга қизиққаним ва буюк шоиримиз Максуд Шайхзода ижоди бўйича материал тополмай қийналиб, (Шайх ака бегуноҳ қамалган пайтларда нуфузли кутубхоналардан барча асарлари олиб қўйилган, газета-журналларда чиқкан ноёб мақолалари эса кирқиб ташланган экан) номзодлик илмий ишини ёзаётганим учун ёзувчимизнинг дастлабки ҳикоя ва қиссаларини ўз вақтида ўқий олмаганман. Тўғрироги, унинг дастлабки жажжи китобчалари кўлимга тушмаган эди. Мана, бугун биламанки, “Ёш гвардия” нашриётида 1969 – 1984 йилларда “Тошлоқдаги хазина”, “Икрор”, “Севги тори”, “Довул”, “Мувозанат” номли китобларидан жой олган ҳикоялари ва бир неча қиссалари босилиб чиқсан экан. Тўғри, уларнинг ҳаммаси бир хил савияда эмас. Буни қалбан ҳис қилган ёзувчининг ўзи ҳам дастлабки асарлари – ҳикоя ва қиссаларини

Ортиқбой АБДУЛЛАЕВ – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, филология фанлари номзоди. 1943 йилда тугилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) татомолаган. Унинг “Шеъриятнинг тиниқ осмони”, “Қалбга очилган йўл”, “Туркестоннинг ўтган кунлари”, “Хивани истиilo қилинини”, “Она Ватан фидойилари” каби китоблари нашр этилган.

қайта-қайта ишлашдан – таҳрир қилиш, янги боблар киритиш, қаҳрамонларининг ички кечинмалари, руҳий ҳолатларини янада кенгроқ тасвиrlаш, асар сюjetи ва конфликтларини чукурлашириш, ҳаётийлигини ошириш учун янги деталлар, ёркин бўёклар излаб топишдан, асар тилини янада пишитишдан асло эринмаганини кўрамиз. Ана шундай оғир меҳнат – қайта-қайта ишлаш, сайқал бериш туфайли “Довул”, “Мувозанат” қиссалари пишик-пухта, ўқувчини ўйга толдирадиган, образлари янада ёрқинлашиб, сюjet, конфликтлар янада кучайиб, ҳаётий заминга асосланган янги асарга айланди. Китобхон уларни зерикмасдан, шавқ билан ўқиди.

Таъкидлаш зарурки, ёзувчи талабалик йилларидаёқ ўзига таъсир қилган ҳаётий конфликтлар, ҳаётда рўй бераётган янгиликлар, қувонч ва ташвишларни журналистика тили билан тасвиrlашга мойил эди. Самарқанд давлат университетида ўқиб юрган кезларида вилоят газетасида турли лавҳалар, долзарб, ҳаётий мақолалар ёзиб, матбуотда фаол қатнашиб, қаламини чархлаб олган эди. Шу йилларда бўлажак номдор шоир Барот Бойқобилов охириги курсда ўқир, истеъдодли талабаларни ҳар доим адабий ижодга рағбатлантириб турар эди. Дорилфунундаги яхши ижодий муҳит, Воҳид Абдуллаев, Саъдулла Мирзаев, Нуриддин Шукуров сингари фидойи устозлар истеъдодли ўшларни ҳар доим мустақил ишга, адабий ижодга рағбатлантириб, ижод сирларини қунт билан эгаллашга илҳомлантириб, турар эди. Устозларнинг ишончи ва меҳрини қозонгандан истеъдодли Мухаммад Салом дорилфунунни битириши билан вилоят газетасига ишга таклиф этилади. Бу ердаги қайноқ ижодий фаолият ёш ижодкорнинг қалами чархланишига катта ёрдам бергани аниқ. Орадан кўп ўтмай танилиб қолган шоир Барот Бойқобилов, долзарб ҳаётий мақолалар муаллифи Мухаммад Салом ва тиниб-тинчимас, серғайрат жўшқин шоир Эркин Неъматлар олдинма-кейин Тошкентга ишга келадилар.

Тошкентдаги қайноқ адабий-ижодий муҳит серғайрат ёзувчи Мухаммаджон аканинг ижод сирларини пухта эгаллашига баракали таъсир кўрсатди. Тинимсиз ўқиб-ўрганиш изланишдан эринмаган рус ва жаҳон адабиётидаги янгиликлардан доимо хабардор бўлган Она диёр тақдири ҳакидаги ўткир мунозараларни ўқиб чиниккан қалби қайноқ ижодкор бирин-кетин “Кечирим”, “Тошлоқдаги хазина”, “Севги тори”, “Иккор”, “Довул”, “Мувозанат”, “Амал ҳавоси”, “Катта хонадон” (тўрт қисм, икки китобдан иборат) романи, икки марта нашр этилди, “Зиндандан нидо” очерк-бадиалар (икки марта нашр этилди) – китобларини эълон қилди. Бу асарларнинг ҳаммаси бугунги кунда севиб ўқилмоқда. Ана шу ҳалол меҳнатлари учун Мухаммад Салом Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг йиллик мукофоти билан тақдирланди. Бу адабий жамоатчиликнинг ўзига хос эътирофи – ёзувчи истеъодидининг тан олиниши эди.

Яқинда ёзувчи асарларини қайта вараклаб ўтирас эканман, диққатимни энг аввало ҳам юмшоқ, ҳам қаттиқ муқовада босилган “Зиндандан нидо” китоби тортди. Унда Мухаммаджон аканинг адабий-бадиий мақолалари, очерклари ва лавҳалари мушоҳада-мулоҳазалари, бугунги ҳаёт ҳакидаги беором ўйлари жамланган эди. Китобни ўқир эканман, Мухаммад Салом кўз ўнгимда юраги ниҳоятда дардларга, армонларга тўла қуончак инсон сифатида – бутунлай янги қиёфада намоён бўлди.

Мен бундан анча йиллар илгари Мухаммаджон аканинг “Ёшлик” журналида – икки сонда босилган “Бухоро сувлари” очерк-кузатувларини ўқиган ва ёзувчининг тиник тасвири, аччиқ мулоҳазалари, дадиллиги, ҳаётий муаммоларни ечишдаги теран ва дадил мушоҳадаларига қойил қолган эдим. Мана, орадан ўттиз йил вақт ўтди, мустақилликка эришдик, юртимизда буюк ўзгаришлар юз бермоқда. Олам, одамлар ўзгарди.

Мустабид Шўро йиларида ўзбек диёрига – дала меҳнаткашларига катта мусибатлар келтирган пахта якка ҳокимлигининг оғир оқибатлари ҳакида рўй-

Ортиқбай АБДУЛЛАЕВ

рост гапириш, очиқчасига ёзиш мумкин эмас эди. Ҳатто Республика раҳбарлари ҳамюртларимиз бошига бало бўлиб ёғилаётган қабоҳатлар ҳақида бирон-бир анжуманда гапириш ёки матбуотда бирон сатр ёзиши мумкин эмас эди. Абдулла Қаххор дадиллик билан ёзган ўзбек дехқонлари, айниқса, хотин-қизларнинг пахта далаларида чидаб бўлмайдиган даражадаги оғир меҳнати куюнчаклик билан очиб берилган “Хуснбузар” мақоласи ёки кейинчилик тузумининг инқирозига айланган пораҳўрлик иллати фош этилган.

“Тобутдан товуш” драмаси устидаги машмашалар катта авлод ижодкорларига яхши маълум. Касалманд адабнинг ноҳақ танқидлар туфайли кўп изтироблар чеккани ва қанд касаллиги ниҳоятда кучайиб, бевақт вафот этганини ҳамма билади.

Ўша йилларда Москванинг талаби билан тинимсиз кўпайтириб борилаётган пахта яккаҳокимчилиги, айниқса, Орол денгизига сув етказиб берадиган Сирдарё, Амударё, Чирчик, Зарафшон дарёларининг табиий ўзани пахта яккаҳокимлиги оқибатида якка-ю ягона денгизимиз сувга зор, ташна бўлиб, даҳшатли ҳалокатга юз тутди.

Шу йилнинг апрель ойида “Аргументы и факты” газетасида 2022 йил 7-сонида таникли журналист Георгий Зотовнинг “Куда уходит море? Исчезнет ли Черное, как пропало Аральское?” деб номланган катта мақоласи босилди. У ўта куюнчаклик билан ёзилган эди. Мақолани ўқиган ҳар қандай одам бир вактлар мавжланиб турган мовий денгиз бўлган, улкан кемалар қатнайдиган, балиқчилик саноати ривожланган, бугун эса кум босган Орол денгизи – Оролқумнинг тақдирига ачинмай иложи йўқ. Уни ким бу ахволга солди! Бунга Совет бироқратик раҳбарлари ва уларнинг Ўзбекистондаги тил-забонсиз муте ижроҷилари айбдор эмасми? Ана шу фикрлар юрагимни эзиб турганда мана шу мақоладаги яна бир мисол мени ўртаб юборди. Муаллифнинг ёзишича, қуриётган денгиз сувларини яна бутунлай бошқа ёқларга олиб кетиш учун қазилган улкан канал излари бугун аниқ-тиниқ кўзга ташланиб турар экан. Кум тепалари орасида ғойиб бўлиб кетадиган бу ғалати иншоот Орол сувларини яна қаёққа олиб борган? Балки биз билмайдиган хуфиёна йўллар билан сув космодромга олиб борилгандир! Ўлганинг устига тепган деганлари шу эмасми? Хуллас, у бўлди, бу бўлди – биз Оролдан ажралдик.

Асосий мавзудан анча чалғиб кетдик. Муҳаммад Саломнинг куюнчаклик ва дард билан ёзилган “Бухоро сувлари” очерки баҳонасида сув муаммолари ҳақида тилимизнинг учida турган анча-мунча гаплар билан ўртоқлашдик ҳам. Адаб 1988 йил апрель ойида ёзилган ана шу дард ва ҳаётбахш ўйларга, орзу-умидларга тўла асарини анча маъюс ўйлар билан тутатган эди. “Яrim шод, яrim маъюс, аммо қандайдир илинж билан йўлга тушдик. Бироқ бирпасда баҳор ҳам ўтиб кетди. Зарафшонни яна йўқотдик. Аму ҳамон кишанда, табиат ҳануз мажруҳ. У одамларнинг ўзидан најот кутяпти. Бутун куррамиз мададга муҳтож...”

Ёзувчи ичимлик сувларининг айнан бугунги ахволи ҳақида ҳам аламли ўйларга берилади. Бу борада ахвол кун сайин ёмонлашиб кетаётгани ҳақида кўпдан-кўп мисоллар келтириб, безовта ўйларини очиқчасига айтади ва ўқувчи билан юракдан дардлашади, уни мушоҳадага, фаолиятга чорлайди.

Умуман, “Зулматдан нидо” китобида тилга олинган масалаларнинг барчаси долзарб. Улар ҳаммамизнинг дилимизни безовта қилаётган, тилимизнинг учida турган аччиқ дардлар тугунига бориб боғланади. Биз куюнчак ёзувчининг беором ўйларига дарддош бўлиб қолганимизни, у тилга олган муаммолар кўпдан бери бизни ҳам безовта қилиб, кўнглимизнинг бир чеккасида тугун бўлиб ётганини дил-дилдан ҳис қила бошлаймиз. Бу тугунларни осонлик билан ечиб бўлмаслигини чукур хис этиб аччик хўрсинамиз. Мана шу ҳолатнинг ўзи ёзувчимизнинг публицист сифатида ҳам муаммоларни чукур ҳис этадиган маҳорат босқичига кўтарила олганидан далолат беради. Буни “Зиндандан нидо” тўпламига кирган бадиий очерк ва ҳаётий лавҳаларда кўриб завқланамиз.

Тўплам бешта қисмдан (“Оғриқ”, “Вақтинг кетди – баҳтинг кетди” ва ҳакозолардан иборат). Уларнинг ҳаммаси ўқувчини оғир ўйга толдирадиган, ҳаётдаги турли-туман ўзгаришлар, янгилиниш палласидаги қийинчиликлар, руҳий тебранишлар ҳақида хикоя қиласи. Бу хилма-хил туйғулар ёзувчининг синчков кузатувлари, қиёсий мулоҳазалари орқали жонланади ва ўқувчи – китобхоннинг қалбига, шуурига кириб боради. Ўқувчини тоҳуқ қувончли ҳам оғир ўйлар, оғир хаёлларга толдиради. Биз китобхонлар ёзувчининг синчков нигоҳи, мулоҳадаларга бой ҳаётий кузатувларидан ҳам завқланамиз, ҳам оғир ўйларга толиб, куюнчак ёзувчи билан бирга беором ҳаёллар гирдобига ботиб кетамиз. Бундай тасвир маҳоратига эришиш учун муаллиф жуда катта ва оғир ижод мешнаткашларига қойил қоламиз. Умуман, Мухаммад Саломнинг бадиаларида ёзувчи-муаллиф образи анча кенг кўламда намоён бўлади. Буларнинг ҳаммаси ҳақида батафсил гапиришга ҳозир имконимиз йўқ. Умуман, у ўз бадиаларида халқнинг тили учидан турган муаммолар, йиллар давомида ечимини топа олмаётган оғир жумбоклар ҳақида куюнчаклик билан гапиради. Масалан, буни ёзувчи ўйлари тарзида ёзилган, аламли дардлар, аччиқ ўйларга тўла “Агар сен ёнмасанг” бадиасида аник-равшан кўрамиз.

Мухаммад Салом бу эсседа ўтган давр ҳақида дард, алам билан гапиради. Унда ёзувчи халқни безовта қилаётган муаммоларни машхур депутат билан бўлиб ўтган бир сухбат баҳонасида тилга олади: “У кишига вазиятни тушунтирангиз... Ёки сўзга чиққанингизда халқ вакилларига ҳамма гапни айтсангиз... Халқнинг улуғ вакили чукур хўрсинди, хаёлимда бу хўрсиниқ нафасига гугурт чақса, ёнадигандай. Қалтис фикр айтганимдан нокулай ҳолга тушдим. Шундай эса-да, энди чекинолмас эдим:

– Обрўйингиз жуда баланд: вакиллар ҳам, халқ ҳам сизга эргашади...

– Буни ҳеч иложи йўқ, Мухаммаджон, – деди у паст овозда.

– Нимага? Сиздай одам...

– Бунаقا гапни ҳеч ким айта олмайди. Фақат бир киши ҳаммага айтади... Биз мажлисда айтадиган гаплар ҳам ўзимизга ёзib берилади. Уни ўқиб берамиз, холос. Ундан ортиғига ўтолмаймиз.

– “Келажагимиз порлоқ экан”, – деб шивирладим ўзимча”.

Мана, ўша йиллардаги фожианинг илдизлари қаерда экан!

Энди замон ўзгарди. Ёзувчи бу ҳақда ҳам ҳаяжон билан гапиради: “Диёrimизда “сара уруғлар” тўхтовсиз сепилияпти. Дастлабки уруғлар униб чиқяпти, гуркираяпти, ҳосил беряпти. Ҳали уйғонмаганлари ҳам жуда кўп. “Гуриллаб ўсајапти” деб ҳисоботга тиркалгани ҳам, балки йўқ эмасдир. Ҳаммасини тезроқ, ростакамига ундириш, ҳосилга индириш зарур! Бунинг учун ҳаммамиз бир ёқадан бош чиқариб, Улуғ дехқонга камарбаста, ҳамкору ҳамнафас, юртга фидойи бўлсаккина олий мақсадга эришамиз. Йўқ эса сара улуғлар беҳуда кетади, тақириликда қовжирайди. Бунга бефарқ бўлиш мумкин эмас! Ахир:

*Сен ёнмасанг,
Мен ёнмасам,
Унда ким ёритар
Бу қаро тунни?!*

Мухаммад Саломнинг деярли ҳамма бадиалари мана шундай юракдан чиқкан. Самими. Улар қалбларни поклаш учун камарбаста бўлиб хизмат қиласи. Мухаммаджон ака “Мавжли дарё” бадиасида фидокор инсон, ҳалол раҳбар, ҳалқпарвар, Иванов ва Гдлян бошлиқ муртадлар қўлида ноҳақ, айбсиз айбдор бўлиб кўп азият чеккан, ниҳоят адолат тантана қилиб, биринчилар қаторида оқланиб чиқкан Назир Ражабов ҳақида мароқ билан хикоя қиласи.

Ортиқбай АБДУЛЛАЕВ

Мен бу бадиада ёзилган Хўжакентдаги дала ҳовлилар ва унинг собиқ раисига боғлиқ бир маълумотни ўқиб ҳайратда қолдим. У Назир ака дала ҳовлига хайрия сифатида берган 300 сўм (у пайтларда бу катта маблағ эди) пулни ҳам ўз жигилдонинг жойлаб, сувдан қуруқ чиқиб кетган экан. Мен мазкур ширкатнинг фаол аъзоси бўлсам-да, бу қаллоблик ҳақида эшитмаган эканман. Одамзод ҳом сут эмган банда-да, бўлмаса, келиб-келиб ҳайрия учун берилган омонат пулга кўз олайтирадими бу нонкўр?

Муҳаммаджон ака минг бир истиҳола билан қаламга олган бу ҳодиса, барибир, мени қаттиқ ранжитди.

“Зиндондан нидо” бадиаси тўпламдаги энг таъсирили йирик салмоқли асар. Унда ўзбек диёрига – Ўзбекистонимизга жуда катта жароҳат етказган уюшган тўданинг қонхўр кирдикорлари таъсирили лавҳаларда (муаллиф уларни “ўлим камерасидаги сұхбатлар ва ўйлар” деб атайди) катта жасорат билан фош этилади. Москва томонидан пухта ўйлаб режалаштирилган бу катта қаллобликнинг илдизлари ҳақида ёзувчи дадиллик билан тўғри мулоҳаза юритади.

Куюнчак ёзувчининг “Капралактам” бадиаси ҳам катта дард ва эҳтирос билан ёзилган. У Чирчиқ шаҳридаги битта йирик саноат корхонаси – капралактамнинг Қибрай, Бўстонлик туманлари, Тошкент атрофидаги боғларга ҳатто анча узоқлиқдаги Хўжакент, Хумсон қишлоқларига катта зарар етказаётгани ҳақида ҳам куюнчаклик билан ёзилган.

Бундай қараганимизда ҳамма нарса жойида, айрим иллатлар, камчиликлар тузатилмоқда, анча-мунча порахўрлар муносиб жазосини олди ва олмоқда. Ҳалоллик, ишчанлик муҳити ҳаётимизни поклантираётганидан ҳаммамиз хурсандмиз. Шунга қарамай, Чирчиқдаги заرارлизаводнингчиқиндилиари ҳавони, атроф-муҳитни булғатиб, шу кунгача ширин-шакар меваларни етказиб келган боғларга зарар етказаётган экан, кўра-била туриб, бу иллатни кўпчилик бўлиб йўқотиш ўрнига, индамай дамимизни ичимизга ютиб юраверишимиз ҳам катта масъулиятсизлик эмасми?

Агар кўпчилик масалани кўндаланг қўйиб катта масъулиятли ташкилотларнинг раҳбарларига ҳаво ва атроф-муҳитга зарар етказаётган мазкур заводнинг зарарли ишларини айта олсан, унга ўз ташвишларимиз, безовталигимизни етказа олсан, наҳотки улар бу эзгу ишга лоқайдилар билан қараса? Фикри ожизимча, мутасадди раҳбарлар масалага муносиб баҳо бериб, фойдали, адолатли ҳукм чиқаришига мен қаттиқ ишонаман. Муҳаммад Саломнинг қуидаги мулоҳазаларига эса тўла кўшиламан:

“Балки, Чирчиқ капралактамчилари ҳам боғлар, одамлар тақдирига лоқайдилардан, қайсарлиқдан воз кечиб некбинлик йўлидан, муросаю мадора сўқмоқларидан юрсалар, ёмон бўлмасмиди?” Мен ҳам шундай бўлишига қаттиқ ишонаман.

Ёзувчи “Амал ҳавоси”да ҳаётий тўқнашув, драматик ҳолатларга бой, қизиқарли сюжетлар яратадиган учун асар завқ, мароқ билан ўқилади.

Янги асари ўқувчиларга маъқул бўлганидан илхомланган Муҳаммаджон ака яна бир улкан чўққини забт этишга киришди.

Муҳаммаджон ака янги асарининг туғилиши ҳақида шундай хотирлайди: “Етмишинчи йилларнинг охирларида бир мавзу тинчимни йўқотди: туман етакчиси, шаклланиш; камол топиш ва таназзул. Ҳалокатнинг илдизлари...

Бу вақтларда палон жойдаги палон раис, палон райком секретари бунча бойлик ийифиби, ҳалқ мулкини талон-тарож қилиби, одамларга зуғум ўтказиби, бунча муддатга қамалиби, деган гаплар қулоққа чалиниб қоларди. Бундан ташқари, босар-тусарини билмай, хурмача қиликлар қилиб юрган баъзи амалдорларни ҳам кўриб турадим.

Кўп мушоҳадалардан кейин, ниҳоят, “Таназзул” деб номланган романни ёзишга киришдим. Бошда иш юришди: бир неча бобни эшитганим воқеалар асосида “қотириб”

ташладим. Бироқ, навбатдаги бобда тақа-тақ тўхтаб қолдим. Негаки, бош қаҳрамон ҳаракатланадиган майдонни райкомнинг ички ҳаётини, “ваҳимали” мажлисларини, ходимларнинг ўзаро муносабатларини деярли билмас эканман”. Шундан кейин ёзувчи ўзига аввалдан таниш бўлган райкомнинг янги раҳбари Салим Раҳимов билан учрашади. Унинг рухсати билан райкомдаги иш жараёни, бюро мажлислари, турли-туман тақдирлар, чўл зоналарини ўзлаштириб пахта етиштириш ва уни териб олишдаги қийинчилликларни, шўр сувларни ювишдаги оддий меҳнаткашларнинг заҳматли меҳнат жараёнларини, “фавқулодда дадиллик, фавқулодда жасорат”ларни кўради. Бу “жасорат”лар қаторида асарда мактаб ўқувчиларини сув текинга (пахтанинг бир килосига 3,5 тийинга) мажбур қилиб ишлатишдек зўравонликни ҳам кўшсак ёзувчи накадар оғир хаёллар гирдобида қийналганини тасаввур қилишимиз мумкин.

Хуллас, ҳаёт билан ҳамнафас бўлиш орқали ёзувчи романда ўзбек дехқони нақадар оғир ҳаёт кечириши ва янада оғир меҳнат қилиб, роҳатини ўзи кўрмай яшашга мажбур этилганини юракдан хис қилиб, дил-дилдан куюниб ёзганига гувоҳ бўламиз. Келгинди текинхўрлар бунга ҳам қаноатланмай “Ўзбеклар иши”, “Пахта иши” сингари уйдирмаларни ўйлаб топиб, халқимизнинг энг тоза, беғубор одамлари бошига мислсиз кулфатлар ёғдиргани, азоб-укубатларга гирифтор этгани ҳақидаги аччиқ ҳақиқатлар ёзувчининг бадиаларида (“Сабр-бардош тимсоли”, “Зиндандан нидо”) шафқатсиз ҳаққонийлик билан фош этилганига гувоҳ бўламиз.

Хуллас, Муҳаммад Саломнинг ўта жонкуярлик билан ёзилган, бадиалари – қуончак дилномалари ҳар қандай ўқувчи қалбини ларзага солади. Уларда ҳаёт ҳақиқатлари ростгўйлик билан умумлаштирилган.

Ёзувчи 2014 йилда икки катта қисмдан иборат “Катта хонадон” романини эълон қилди. Кўп фарзандли ўзбек хонадонининг турмуш тарзи, қувонч ва ташвишларга тўла одатий ҳаёти меҳр билан тасвирланган бу роман-дилогияни ўқувчилар жуда яхши кутиб олдилар. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида ўтказилган роман тақдимотида таникли шоир ва ёзувчилар: Жамол Камол, Нурали Қобул, Сирожиддин Рауф, Шарифа Салимова, Дилбар Саидова ва бошқалар, Умарали Норматов, Қозоқбой Йўлдошев, Сайди Умиров, Сувон Мели каби таниқли олимлар “Катта хонадон” роман-дилогиясига юқори баҳо бердилар. Асар шу йили Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг “Ватан учун яшайлик” танлови ғолиби сифатида тақдирланди. Ўқувчилар меҳрига сазовор бўлган асар 2020 йилда қайта нашр этилди. Бир сўз билан айтсан, роман адабиётимиз ривожига муносаб хисса бўлиб қўшилди. Янги нашрда Қозоқбой Йўлдошев, Маҳкам Маҳмудов, Адҳамбек Алимбековлар мазмундор мақолаларида мазкур романни чуқур таҳлил қилиб бердилар. Биз бу асарда меҳр билан тасвирланган катта хонадон аъзолари – ҳали қаттиқ турмуш машақатларини татиб кўрмаган ўшгина ниҳол Ҳилоланинг серғалва ҳаёт йўли билан танишамиз. Унинг меҳрибон ота-онаси, акалари, опалари, келинойилари – хуллас, ранг-баранг бўёкларда чизилган, бири иккинчисини тақрорламайдиган ҳаётий қисматлари, тақдирлари билан танишамиз. Катта ака, заҳматкаш, ҳалол олим Нуриддин, кекса ота-она, ака-укаларнинг gox ширин, gox аччиқ қисматлари кўз ўнгимиизда бирма-бир жонланади. “Катта хонадон”даги бири-бирини тақрорламайдиган турли-туман, gox ширин, gox аччиқ турмуш тарзи билан танишамиз.

Мазкур катта романдаги ранг-баранг образлар, асарда қаҳрамонлар нутқидаги Бухоро шевасига хос ёрқин хусусиятлар, фазилатлар, ўзига хос товланишлар тасвири катта танқидчи-адабиётшунослар Қозоқбой Йўлдошев, Маҳкам Маҳмудов, Адҳамбек Алимбековлар томондан яхши ёритилганини ҳам алоҳида таъкидлаймиз. Улар романдаги образларга хос фазилатларни яхши очиб берганлар.



Сарагул

Хикоя



Махмуд РАЖАВ

Қишлоқнинг эркаси, одамларнинг эрмаги бўлиб қолган Мўммитой мактабга борганида бу йил 5-синфда ўқиб юрган бўларди. Тенгқурлари орасида хийла гавдали бўлганидан уни кўрган одам олтинчи ё еттинчи синф ўқувчиси деб ўйлаши шубҳасиз. Лекин ҳамма уни беш-олти яшар бола ўрнида кўрарди. Мўммитой ҳаммага бир хилда, маъносиз қараб турар, чамаси ҳаммадан бир хил яхши гап кутарди. Одамлар унинг энг яқин кишиси каби чиройли, ёқимли ва юмшоқ сўзлар айтиб, кўнглини янада хушлар, аслида ҳеч кимнинг у билан дўстлашгиси, ўртоқлашгиси келмасди. Шундай катта қишлоқдан унинг ёнида ўйнайдиган биронта бола топилмади. Балки Мўммитойнинг ўзи болаларга қўшила олмагандир.

Отаси Нурматак ака ўғлининг аҳволига кўнишиб, тақдирга тан берган бўлса-да, ундаги ҳар бир ўзгаришини дикқат билан кузатар, одамларнинг уни эркалатишлари ва унга у-бу нарса ҳадя қилишларидан оғринар, лекин соппа-соғ жигарбандини биронта табиб ёки дўхтирга кўрсатишни ҳам ўзига эп кўрмасди.

Мўммитой ишчан эди. Ҳар куни эрталаб каттакон қозонда молларга ем пиширав, молхонани тозалаб, нишхўрларни кичик-кичик қилиб боғлаб бостирма-чертак устига тахлаб қўярди. Сўйлаган гаплари ёш болаларнига, қилган ишлари эса катталарнига ўхшарди. Бузоқнинг тумшуғи ва бўйнига мослаб нўқта солиши ёки супургини ихчам, чиройли қилиб боғлаши одамнинг ақлини лол қолдиради. Қайси молнинг қандай хашакни хуш кўриши-ю, кучукнинг нималарга иштаҳаси баландлигини яхши биларди.

Мўммитой ўшлигидан келин тўйларни кўришга ишқибоз эди. Пуфаклар ва турли рангдаги ленталар билан безатилган машинани узоқдан таниб, шодлиги ичига сифмай “Ана келин мошин” деб қичқирав, уйига югуриб кириб, ҳаммани кўчага чиқишга ундан, келин мошинни кўролмай қолганларга ачинарди.

Тўй бўлаётган хонадонга эрталабдан бориб олар, ҳамма ишларга аралашгиси келар, лекин ҳеч ким унга иш буюрмас, ҳар ким ҳар хил яхши гаплар айтиб, уни тўйхонанинг арзандасига айлантиради. Ўзи гапирса ҳам, биров гапирса ҳам,

Махмуд РАЖАВ – 1963 йилда туғилган. Бухоро давлат педагогика институтини (ҳозирги БДУПИ) тамомлаган. Унинг “Дард мавсуми”, “Кўзлардаги кўзгу”, “Ойкокил”, рус тилида “Застенчивый месяц” шеърий китоблари, “Шанги” рисоласи, “Сарагул” ҳикоялар тўплами нашр этилган.

жиддий гапми, ҳазилми, унга фарқи йўқ, у кулишдан бошқасини билмасди. Унинг юрагида тўлиб турган қувонч ҳар қандай гапдан тўлқин ҳосил қилиб лабларидан тўкиларди. У ичидан қайнаб отилаётган кулгини жиловлашга ҳаракат ҳам қилмасди. У ҳеч қачон тўйларда ўйнаш учун ўртага чиқиб қўлини кўтартмаган эса-да, даврани тўлдириб ўйнаётгандарга қараб завқланар, ҳаракатлари мусиқа оҳангларига мос тушмаса-да ўзича яйраб-яшнаб товланаётгандардан кўзларини узолмас, оғзи кулоғидан бери келмасди. Каттароқ ёшдаги шўх-шаддод кизлар уни қўлидан тортиб ўйнашга мажбур қиласди, у ҳам ўйнашни истар, лекин ичидаги аллақандай куч бунга йўл бермас, фақат берилиб қарсак чалишдан нарига ўтолмасди.

Тўйларда келин қаерда бўлса Мўммитой шу ерда ҳозир нозир эди. Машинадан тушганидан бошлаб, то ётогига кириб кетгунича келиннинг изидан эргашиб юрадиган бир тўда болалар орасидан ҳамманинг кўзи негадир фақат Мўммитойни кўрарди. “Мўммитой, сенга ҳам худди шундай келин олиб берайликми?” “Эндиgi тўй Муммитойники”, дея тегажоғлик қиласди ҳазилкаш аёллар.

Келин-куёвларни ётогигача кузатиб қўйиб, қайтиб чиқаётган келиннинг дугоналари кўзларини сузган ҳолда:

- Мўммитой, мени оласанми?
- Нари тур-е, унга мен тегмоқчиман!
- Икковинг ҳам йўқол. Мўммитой менга уйланади, – дейишарди бир-бирларини итаришиб кайфиятлари меъёридан ошиб кетганида.

Бундай гаплар Мўммитойга ҳам хуш ёқарди. Қизиқиши ортиб бир неча марта келиннинг этагини босиб ҳам олди. Ҳазилкаш қизларнинг ичидаги Сарагул исмли бир қиз бор эди. Уни ҳазилкаш деб ҳам бўлмасди. У фақат Мўммитой билан ҳазиллашар, ҳазилларини жиддий қиёфада изҳор этарди. Сарагулнинг ҳазили билан чинини фарқлаш қийин эди.

Синфдош дугоналарининг барчаси турмушга чиқиб кетганидан кейин ёлғизлигини тобора кўпроқ сеза бошлаган Сарагул кўнгилчан ва одамови бўлиб қолди. Навбатдаги тўйда у Мўммитойни бир стакан семичка билан сийлади. Одатда ҳамма тўйларда Мўммитойнинг чўнтаклари совға-саломларга тўлиб кетар, кулоқларига кўйилаётган мақтовлар оғзига солиб чайнаётган ширинликдан тотгироқ бўларди. Аммо Сарагулнинг бир оғиз сўз айтмасдан алоҳида бир меҳр билан чўнтағига қўйиб кетган ҳадяси ҳаммасини босиб кетди. Мўммитойга ҳали ҳеч ким индамасдан совға берган эмасди. Чўнтағидаги семичканинг қобиги ичига яширингандай жимлик Сарагулнинг жимлигига ҳамоҳанг эди. Сарагул берган совғада аллақандай сехр ва очилмас сир бордай туюлди. Семичка қобигини тезроқ очиб, мағзини егиси келди. Чўнтағига кирган заҳоти қўлида титроқ пайдо бўлди. Ҳозиргина Сарагулнинг қўли худди шу чўнтақка кириб чиққанини ва унинг қўллари нақадар ёқимли ва мулоийим эканидан чўнтағига ичидаги ҳузурбахш бир илиқлик пайдо қилиб кетганини ҳис қилди. Чўнтағига солар экан, Мўммитойнинг қўли ҳам шу илиқликдан баҳраманд бўлди ва ушбу илиқлик аста-секин юқорига ўрлаб бир зумда бутун вужудини қамраб олди. Тасодифан қўлига илингандай семичка донасини оғзига солиб, тили билан айлантириб тишлилари орасига кўйди-да “қирс” эткизib чақди ва тезда туфлаб ташлади. Мағзи пуч экан... Йўқ, аслида мағзи тўқ бўлгану курт еб, ичига чирик тушган экан. Шунақангиччилик экан-ки, кўнгли бехузур бўлиб қайта ва қайта туфлади.

Мўммитой Сарагулга семичка сотган хотинни ёмон кўриб қолди. Оёғида елим кавуш, белига алдикча боғлаб олган қорапаранг ориқ хотин Мўммитойда ёмон таассурот қолдирган одамларнинг биринчиси бўлди.

Ёзниг иссиғи авжига чиққан кунларнинг бирида Нурмамат аканинг хонадонида қиз фарзанд йўқлигидан йўлга сув сепаётган Мўммитой, сарик рангли ҳарир қўйлақда ял-ял ёниб келаётган Сарагулга қўзи тушиб, сув тўла челакни ушлаганча турган ерида қотиб қолди. Челакнинг тешигидан сизиб оққан сув болакайнинг оёқларига тушиб, кавушининг тагидаги тупроқни лойга айлантирди.

– Укагинам, нима қилиб турибсан? Қани челакни менга бер. Йўлга сув сепишни ким қўйибди сенга, – деди-да суви яримлаб қолган челакни Мўммитойнинг қўлидан юлиб олиб, эпчиллик билан бир пасдаёқ йўлни буткул шалаббо қилиб ташлади. Ишни тугатиб йўл четидаги ариқдан қўл-оёқларини юваётган Сарагулга эшикдан бошини чиқариб қараган Мўммитойнинг онаси Жамила хола кулимсираб деди:

– Уйимизга сенга ўхшаган биттаси керак бўлиб турганди. Ўз оёғинг билан келибсан. Қани уйга кир. Сенга чой дамлаб бераман. Ё чойни ўзинг менга дамлаб берасанми? Уй ишлари билан ҳозирдан танишиб олсанг, тўйдан сўнг қийналиб юрмасдинг. Мўммитойнинг акаси ҳарбийдан келган куниёқ тўйни бошлаб юборамиз.

– Ўғлингиз ҳарбийдан келаман деганча отам мени аллакимларга узатиб юборади. Ундан кўра манави Мўммитойингизга олиб қўя қолинг. Йўқса мендай қиздан қуруқ қоласиз.

Сарагул таклиф қилинаётган йигитдан чамаси тўрт-беш ёшлар катта бўлиб, аёлнинг сўzlари унга қаттиқ ботгани сабаб, унинг жавобидаги кесатиқни Нурмамат аканинг фаросатсиз хотини тушуниб етмади.

Бир оёғини чала ювиб, иккинчисини ювишга ҳали улгурмаган Сарагул кавушини қўлига олган кўйи тез-тез юриб, ушбу ёқимсиз аёлнинг уйидан узоқлашиб кетди.

Мўммитой ишонувчан эди. Шу воқеадан кейин унинг ўй-хаёли буткул Сарагулда бўлиб қолди. У Сарагулни ҳаммадан қизганар, одамлар у ҳақда бирон нолойик гап айтса асабийлашар, энг ёмони, Сарагулларникига совчиликка боришни ҳар қуни отасидан илтимос қилиб, уни бошқа бирор келин қилиб олиб кетиши хавфи борлигини отасига кайта ва қайта уқтиради. Нурмамат ака қўнгли ярим ўғлига нима дейишини билолмай ичдан эзилиб, “Хўп ўғлим, хўп” дейишдан бошқа гап тополмасди.

Мўммитой ўқишини билмаса-да тўй давраси тўрига осилган гиламдаги ғаройиб ёзув келин-куёвларнинг исмлари эканлигини яхши англарди. Сарагул билан ўзининг исми гиламда осилиб туришини жуда-жуда хоҳларди. У кейинги пайтларда бошқача бўлиб қолганди. Авваллари доим кулиб юрар, ҳеч кимдан хафа ёки норози эмасди. Энди бўлса салгинага жаҳли чиқар, баъзан ўзи билан ўзи гаплашар ва уни тез-тез ўй босарди. У ким кўринса ўзининг тўйига ўзи айтадиган одат чиқарган эди.

“Нурмамат аканинг уйига Сарагулнинг ўзи борганмиш. Аввал Мўммитойнинг акаси билан гаплашиб юрган эканмишу, у ҳарбийга кетгач, укасига қолганмиш”, қабилидаги миш-мishлар ҳаммаёққа тарқалди. Миш-мishлар зарпечакка ўхшаб, илдизи бўлмаса ҳам қишлоқдаги барча одамларнинг фикр дарахтига чирмashiб олди.

...Миш-мishларнинг уяси Жамила холанинг бузук оғзи эди. Унинг Сарагул тўғрисида ўйламай-нетмай айтиб юрган барча гапларига қўшни хотинлар яхшилаб ишлов бериб, бир-бирларига тезроқ етказиш учун оёқларини қўлларига олиб югурдилар.

Сарагул энди кўчага чиқа олмасди. Бир ҳафтадан бери уйига қамалиб олган бечора қиз уч кундан бери туз тотмас, кечадан буён иссиғи тушмай, қишлоқ шифокори

берган дорилар унга сира кор қилмаётганди. Уни “Тез ёрдам” машинасида шахар касалхонасига олиб кетишиді ва у ерда тезда оёкқа турған Сарагул эртасигаæk үйига қайтишга шошилди. Унинг касалхонада узоқ қолиб кетиши миш-мишларни янада авж олдириши мумкин эди. Сирдош дугонасининг айтган гаплари қулоқларидан асло кетмасди: “Бўй етган қизларнинг касалланишга ҳақлари йўқ. Улар ҳамманинг кўз остида турадилар. Сени кўролмайдиганлар пашша чақса, тuya тишлабди, деб гап тарқатишади. Касаллансанг ҳам яширинча даволанишга мажбурсан. Акс ҳолда совчилар эшигингга яқин йўламайди. Ҳозир ҳамма биринчи навбатди бўлгуси келиннинг соғлиги билан қизиқади”.

Уйига келиб олган ва анча ўзига келиб қолган Сарагул ниҳоят остона ҳатлаб кўчага чиқди.

Бу орада Мўммитойнинг ҳаётида ҳам шундай воқеалар бўлиб ўтди:

...Сумкаларини елкаларига осганча кўчани тўлдириб мактабдан қайтаётган болалар Мўммитойнинг жигига тегишиди:

- Мўммитой, манави Шемми сенинг Сарангни оламан деб юрибди.
- Сара дема, Сарагул де, бўлмаса ҳозир сени... – ҳезланди Мўммитой.
- Мўммитой, ҳали хабаринг йўқми, Сарагулнинг тўйи бўлди. Уни кап-катта семиз киши кора “Нексия”сига миндириб олиб кетди...

Болалар ҳар куни шу зайлда чугурлашиб, катталар ўйлаб тополмайдиган бўлмагур гапларни айтиб қочар, газабланган Мўммитой эса уларни қувлар, кесак ахтариб атрофга аланглар, қўлига илинган нарсани уларга қараб отарди.

Мўммитой йил ва ойларнинг хисобини билмаса-да фаслларни ва ҳафтада бир марта бозор келишини билар эди. Одамлар ундан, “Тўй қачон?” деб сўрасалар, отасидан эшиптгани “Бозордан сўнг” деган жавобни айтарди.

Эрталаб ҳамма бозорга ошиқаётган кунларда Мўммитой отасини қистовга оларди. Отаси унга:

– Бугун кичкина бозор, сенинг тўйинг эса катта бозор келгандан сўнг бўлади, – деб таскин берарди. Мўммитой чоршанба бозори билан якшанба бозорининг фарқини билмасди.

Бозор куни эди. Нурмамат аканинг уйи олдига қора “Нексия” келиб тўхтади ва ундан семиз бир киши тушиб, қўшниларникига кириб кетди. Буни кўриб турған Мўммитой ўзи дасталаган болтани олиб чиқиб “Нексия” томон йўналди. У ариқдан ҳатлаган заҳоти қандайдир кучли қўллар уни тутиб қолди ва болтани ундан тортиб олди. Бу Нурмамат ака эди.

Семиз одам қайтиб келиб машинага ўтириди. “Нексия” бир силкинди-ю, шитоб билан олдинга интилди.

– Нима гап? – деб сўради Нурмамат aka ҳалиги семиз кишини кузатиб қолган қўшнисидан.

– Сарагулни сўраб келибди. Уни танийман. Ўзи фермер. Бир ой бурун хотини ўлган эди.

...Сарагулнинг уйига одам сифмайди. Эртага унинг тўйи. Узатилаётган қизнинг “дугоналар давраси”ни тўйидан бир кун олдин тантанали қилиб кўчада ўтказиш аллақачон қишлоқнинг бузилмас конунига айланиб улгурган эди.

Анчадан буён Сарагулнинг соғлиги жойида эмасди. Тўй куни яқинлашган сайин ахволи оғирлашаётганди. Кечаси билан алаҳлаб чиқиб, бугун эрталаб ўрнидан тура олмай қолди. Тўйни бошқа кунга қолдиришни отасидан илтимос қилиб кўрди, лекин марҳум онасини тушида кўрганини айта олмади. Отаси тўйнинг ҳаммага эълон

Маҳмуд РАЖАБ

қилинганини, энди уни тўхтатишнинг иложи йўқлигини айтиб, қизини бардошли бўлишга чақирди. Даврага чиқиши олдидан қишлоқ шифокори Сарагулнинг томирига осма укол қўйди. Сарагул бор кучини тўплаб, ҳеч кимга суюнмасдан, оломоннинг гала-ғовури орасидан қизлар давраси томон аста юриб чиқди.

Одамлар Сарагулнинг тўйини тўйга ўҳшатишга қанча уринмасин, уларнинг ҳар бир гапи тўйни азага айлантириб қўяверди. Қўшиқларнинг ҳаммаси баҳтсиз ёки беҳаёқ қиз ҳақида эканлигига шу пайтгача ҳеч ким эътибор бермаган экан. Ижро қилинаётган қўшиқларнинг сўзлари айнан Сарагул учун ёзилганга ўхшар, ундаги маъносиз сўзлар ҳам тескари маъно касб этиб ҳамманинг юрагини доғлади. Ҳамма тўйларда олқишиланиб келинаётган баъзи қўшиқларнинг уятли маъноси негадир бугун аён бўлғандай эди. Бундай қўшиқларга рақс тушмадилар. Сарагул ҳақдаги мишишлардан бехабар ашулачи шоввозлар микрофоннинг овозини баланд қўйиб, оғзига келган беҳаёқ сўзларни қўшиқ қилиб, Сарагулнинг юрак-бағрини тилка-пора қилиб юбориши. Кечагина Сарагул ҳақдаги мишишларни бол томизиб сўйлаган бурро тиллар, бугун унинг шаънига айтиш учун чиройли сўзлар тополмай дудукландилар. Уларнинг ўз айбларини ёпиш илинжида айтган ҳар бир сўзи эски ярани тирнаб юбораверди. “Сарагул қишлоғимизнинг фахри. Бундай ажойиб покиза қиз ҳеч қаерда йўқ”, деб уни кўкларга кўтармоқчи бўлиб айтилган гаплардан Сарагул ерга кириб кетгудек бўлди. Сўзга чиққанларнинг ҳеч бири равон гапира олмади. Ҳатто биттаси ховлиқиб: “Сарагул билан Мўммитойга баҳт тилайман”, деб бехосдан айтиб юборди. Бундай тилакларнинг барчаси мангуликнинг элчиси бўлган видеотасмага муҳрланди.

Сарагул кўзларидан сизиб чиқаётган ёшни бир зум ҳам тўхтата олмай, рўмолчаси билан тез-тез артар, унинг қайнок ёши юз-кўзларидаги бўёқларни ивитиб, чаплаштириб юборганди.

...Бу ёқда бундан ҳам аянчли воқеалар юз бермоқда эди. Мўммитойнинг кўзлари ийғидан шишиб кетган, қизариб-қизариб адо бўлган юzlари жигарранг-қорамтири тусга кирган, еру заминни титратиб ўкираверганидан томоқлари хириллаб қолганди. Шунда ҳам Сарагулнинг уйи томон талпинишини бас қилмас, билакларини қўйиб юбормаётган бақувват қўлларни аямай тишлар, атрофини ўраб олиб ерга маҳкам тиралиб турган оёқларни туфлисининг учи билан қаттиқ тепарди. Эркаклар шу ёш гавдага бунча куч қаердан келаётганини билолмай гаранг, аёллар эса ҳайратдан тинмай ёқаларини ушлаб қўярдилар.

Сарагулнига бориш ниятида дастурхонларини тайёрлаб йўлга отланган қўшни аёллар Нурмамат аканинг уйи олдида тўпланишиб турар, ёр-ёр садоси келаётган қизлар давраси томон боришларини ҳам, бормасликларини ҳам билмасдилар. Қўчадаги ўғил болаларнинг биронтаси ҳам тўй бўлаётган ёкка қараб юришини хаёлига келтирмасди. Уларнинг пушаймонлари ичларига сигмай, бир кундаёқ Мўммитойнинг энг яқин дўстларига айланиб қолишганди...

Тўйнинг гала-ғовури босилиб, қишлоқ тинчиб қолди. Қишлоқда ҳаёт яна аввалгида давом этарди. Ҳар ким ўз тириклиги билан оввора бўлиб кетди. Бир куни қишлоқ болалари кора “Нексия”ни икки марта кесаклар билан “сийлагани” ҳақида гап тарқалди. Бу гапда жон борга ўхшарди. Негаки, шу гапдан кейин кора “Нексия” қишлоқда корасини кўрсатмай қўйди. Қора “Нексия” Сарагулни ўз бағрига олиб қаёққа ғойиб бўлгани қишлоқдагиларга коронғи эди. Сарагул эри билан чет элга кетгани ва у ерда хонимча бўлиб яшаётгани тўғрисида кимдандир эшитганларини Нурмамат аканинг қўшниси анча вақтгача оғиз қўпиртириб айтиб юрди.

Кейинги йиллар шамолдан ҳам тез ўтди. Бу орада қишлоқда қанча одам туғилиб, қанчаси қишлоқни ва қанчаси дунёни тарк этди. Неча “Нексия”лар неча қызларни турли томонларга келин қилиб олиб кетдилар.

...Онасидан эрта ажралган Сарагулнинг иккита синглиси бўлиб, биттасини ўзидан олдин турмушга узатганди. Сарагулнинг тўйидан сўнг кенжা қизини ҳам оиласлик қилиб хотиржам бўлган отаси битта аёлга уйланиб, уйини сотди-да, хотинчасининг юртига кўчиб кетди.

...Тақдир хукмига кўра эридан ажралиб, ўн бир яшар ўғли билан қишлоқка кириб келган Сарагулни бир кўришдаёқ ҳамма таниди. Сарагул буни кутмаганди. Аммо уйида яшаётган бегона кишиларни кўриб сира ҳайрон бўлмади. У отаси ва сингиллари тақдиридан хабардор эди. Фақат ўзи яшаган уйни бир кўриши ниятида соғиниб келганди. Эртага синглиснинкига жўнаб кетмоқчи ва у билан қаерда яшашни маслаҳатлашиб олмоқчи эди.

Унга қишлоқда кўп ўзгаришлар содир бўлганини айтиб беришди. Ўлим деганлари одамнинг ёшига қараб ўтирмас экан. Дунёдан ўтганларни бир-бир санаб ўтдилар. Улар орасида Мўммитой ҳам бор эди. Унинг қандай ўлим топгани тўғрисида гап очишга на Сарагул ботина олди, на қишлоқдошлари сўзлай олдилар. Чунки, бу ердагиларнинг ҳеч бири осмоннинг узилиб ерга тушишини истамас эди.

Сарагул ўғилчасини етаклаб, эски ва қадрдон қўшнилари билан Нурмамат аканинг уйига кириб борганида, аввал содир бўлган қизил қиёмат яна бир марта қойим бўлди...

Қий-чувлар пасайиб, аста-секин йиги саслари ҳам тинчиб, Сарагул ушбу хонадоннинг ички аҳволи билан яқиндан танишгандан сўнг, шу уйда қолишини айтганида ҳамма бирдан қалқиб тушди.

Юзларида кексалик аломатлари муддатидан олдинроқ пайдо бўлиб, ғам адo килган Нурмамат ака билан Жамила хола Сарагулнинг ўғлини галма-галдан бағрига босар, “Ўзимнинг Мўммитойим, қайтиб келган Мўммитойим”, дея йиглар эдилар. Сарагулнинг ўғли Мўммитойга уччалик ўхшамаса-да, нимаси биландир Мўммитойни эслатарди.

...Ўғлининг ўлимидан сўнг Жамила холанинг дилозорлигидан асар ҳам қолмаганди. Фаросатсизлиги ўша-ўша эди-ю, бироқ энди у руҳи синик, ҳокисор бир аёл эди.

Ўғли билан бирга қайтиб келган Сарагул хувуллаб қолган хонадонни қувончга тўлдириб юборди.

“Нурмамат аканинг уйига Сарагулнинг ўзи келибди”, деган гап ҳаммаёқка тарқалди.

Қишлоққа янги келган болани ҳамма Мўммитой деб чакирап, унинг асл исми, ким эканлиги мутлақо аҳамиятсиз эди.

...Мўммитой ҳар куни эрта туриб катта қозонда молларга ем пиширап, молхонани тозалар, нишхўрдларни кичик-кичик қилиб боғлаб, бостирма-чертакка тахлаб қўяди...

Эрталабдан тешик пакирда йўлларга сув сепган Сарагул оёғининг лойини ариқдан ювиб ўтирганида, Жамила хола эшикдан бошини чиқариб:

– Уйга кир қизим, чой дамламоқчиман, – деди.

– Кўяверинг ойи, чойни сизга ўзим дамлаб бераман, – дея Сарагул иккала оёғини ҳам яхшилаб ювиб, узок юртларни кезиб келган кавушини кийди-да тез-тез юриб уйига кириб кетди.

Ижодий кенгашларда



Бугунги шеъриятнинг лирик қаҳрамони ким?

**Машхура
ШЕРАЛИЕВА**

Ўтган 8 йил давомида нуфузли адабий нашрлар – “Шарқ юлдози”, “Ёшлик” журналлари ва “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида уч юзга яқин шоирнинг шеърлари чоп этилган. Қуйида уларнинг айримларига тўхталиб, шу асосда бугунги ўзбек шеъриятининг лирик қаҳрамони хақидаги мулоҳазаларимизни баён қиласиз.

Кутлибеканинг “Шарқ юлдози” журнали 1-сонида берилган шеърларида бир умумий хусусият бор – уларда юрагига, ўз ичига чекина-чекина охири чекинадиган жойи қолмаган одамнинг кайфияти акс этган. Шоира ёзади:

*Бирдан тикка турсам (ўйлаш ҳам ҳузур),
Толе манглайимни юборса силаб.
Кўринмай, билимай ётибман ҳозир,
Дилимда денгиздай тугёёнлар билан.*

Шоиранинг “Ўзимга” шеърида лирик субъектдан ташқари яна бир “мен” бор, яъни “ўзим”. “Салом сенга, қадрдон ўзим” дея мурожаат қиласи лирик “мен” “ўзим”га.

*Шундай, ҳар кеч сен билан, ўзим,
То тонггача яшаб оламиз.
Шундан кундуз кетмаймиз тўзиб,
Нураб тушмас юрак қаъламиз.*

Шеър – Кутлибека учун ўзининг бутунлигини тиклаб олиш, шахсиятининг яхлитлигини сақлаб қолиш йўли, деб хулоса чиқариш мумкинки, бу сўз санъатини ҳаёти мазмунига айлантиrolган ижодкорларга хос.

Одил Икромнинг “Тилини ёлғиз мен тушунган йиги” номи остида берилган шеърлари орасидаги “Куш тили” шеърида шундай мисралар бор: “Бўғзимда қалтираб туриди бир сўз, Филофида қолиб занглаган тиғдай”. Бу сўзлар бир қарашда ижтимоий муҳит таъсирида айтар сўзини айта олмаган одамнинг ҳолини эслатади. Шеърнинг давоми эса бошқа нарсани айтади:

Машхура ШЕРАЛИЕВА – 1976 йилда түгилган. Андижон давлат университетининг филология факультетини тамомлаган. Унинг “Адабиётшунослик лугати”, “Бобурнинг андиишаси” номли китоблари, “Ҳозирги ўзбек насрода киноя” номли монографияси нашр қилинган.

“Сўзингдан иқтибос келтиролмайман,
Сенга келтираман юракдан сужуд”.

“Кимдан қўрқишишни англадим, аммо,
Қачон қўрққанимни эслай олмайман”.

Назаримизда, бу ерда одамнинг ичидаги ўқ илдиз ҳакида гап кетяпти, яъни нима яхшию нима ёмонлигини, ҳалолу ҳаромни ажратиб берадиган ички механизм – қўркув ҳакида гап бормоқда. Шунинг учун ҳам бу қўркув метафизик характерда – у бор, лекин юрагимизда қачон ва қандай пайдо бўлганини билмаймиз. Ва бу мангу мавзулардан бири, бундай мавзуларга эътибор кучайгани шеъриятимизнинг етуклигидан далолат.

Мұхаммад Сиддик (“Сени баҳтга элтаман, гулім”, “Шарқ юлдузи”, №1) шундай ёзади:

*Салом, фаришталар, оқлар, ассалом!
Сизга нуқсим юқмас, олманг хавотир!
Бу дунё оппоқдир, мен эса ҳамон
қоп-қора шоирман, қоп-қора шоир.*

Ўткинчи дунёда яшаб оппоқ бўлиб қолишининг имкони йўқ. Дунёни қора дейиш имкони ҳам йўқ, шунинг учун лирик қаҳрамон ўзининг қоралигини эътироф этмоқда.

Эркин Ҳожимуҳаммаднинг шеърлари рост туйгулари, самимияти билан ўзига жалб қиласди (“Шарқ юлдузи”, №4, “Ёшлиқ”, №8). Бироқ ритмга мослаш учун айрим жумла ғализликларига йўл қўяди. Масалан: “Излайман ҳар лаҳза кўзу кириңгни”. Одатда “кўз қири” деб айттар эдик, бу ерда эса “кўз ва қир” бўлиб қолган.

Насиба Бошмонова шеърларида кофиядош сўзларнинг кетма-кет кўлланиши шеърнинг оҳангдорлигини янада кучайтирган (“Шарқ юлдузи”, №4). Унинг айрим шеърларида мантиқан тушуниш кийин мисралар бордек кўринади. Бироқ улар лирик қаҳрамоннинг руҳий ҳолатини ёрқин ифодалайди: “Хаёлимни эркинликлардан кутқаринглар, тутқунман-тутқун”. Бунда хаёл эркинлигидан юраги ҳаприкиб кетаётган одам ҳоли хис қилинади. Яна бу кўниклимаган ҳолат, буни “хаёлни эркинликлардан кутқариш”га чақириқ ифода этади. Лекин баъзан юқоридаги каби алогизмлар фикрни хиралаштирганга ўхшайди. Масалан, “Ҳатто хато қилмасликка етмас кучим” деганда “Ҳатто” сўзини кўллаш услубий хато бўлибгина қолган, бунда атайнлик, ифодага хизмат қилдиришлик йўқка ўхшайди.

“Шарқ юлдузи”нинг 5-сонида Баҳром Рўзимуҳаммаднинг “...Эслаб қололмадим гулнинг хидини” сарлавҳаси остида бир туркум шеърлари берилган. “Тинчлик” номли шеър композициясининг пишиқ-пухталиги образларнинг бандлар, сатрлар бўйича жойлаштирилишида ҳам кўринади.

*Дубулгани
гултувак деб ўйлади
ниш отаётган уруғ.*

*Оппоқ орзулари ила
кўмилган жсангчининг
қирмизи қонин эмиб кўкарди гуллар.*

Ҳар бир сатрга тушаётган мотив-образ шеърхонни айни мисраларни шоир истаган ритмда, яъни мазмунга мос оҳангдорлик билан ўқиши томон йўналтиради.

Машхұра ШЕРАЛИЕВА

Азиз Сайд шеърларида (“Шарқ юлдузи”, №5) кутилмаган ёндашув туфайли мантиқ ўзгаради ва биз ўзимиз одатланган нарсалардаги мантиқсизликни англаб қоламиз, бу эса кутилмаганлик эффектини юзага келтиради, ўзига хос завқ беради. “Эй...” шеърида күшни қафасга солған кишиға мурожаат қилинади, лекин бу шеър Фурқатнинг “Сайдинг қүйәбер, сайёд”идан фарқли тарзда шундай якунланади:

*Сүңг ташвишдан бўласан озод
дон-сув демай хотиржам
қафасингни олиб қол майли
топилади ўзингга ўҳшаши
чийиллаган каламушлар ҳам
Барибири қуши сайрамас сенга*

Азиз Сайд шеърларида тиниш белгилари кам ёки баъзан умуман қўйилмаган. Шундай бўлса-да хаёлан тиниш белгиларини қўйиб ўқиётганимизни сезмай қоламиз.

“Эй, яшашдан чарчаган оғриқ” шеърида ўлим ҳақ эканини теран англаган кишининг кечинмалари акс этган.

*Эй, орзулардан ҳориган хаёл,
Сафар қариидими, ичай сўнгги бор –
Саробга лиқ тўла лаҳзаларингни.*

Шундай одамлар бўлади, бир оғиз гап айтади, бу гапнинг мазмунини тушуниш учун бир неча кун ўйланиб юришга тўғри келади. Азиз Сайд шеърлари ҳам шундай: ўқилганидан сўнг узоқ вақт давомида шеър таъсирида туғилган ўй-кечинмалар билан юришга тўғри келади. Чунки ушбу шеърларнинг ўзи ҳам шоир кўнглида узоқ вақт яшаган кечинмаларнинг ифодаси экани сезилиб туради.

Шукур Қурбоннинг “Кечикмаган ишқ садолари” номли туркум сонетларида бир ишқ тарихи акс этган. Ушбу туркум қайсиadir жиҳатлари билан Миртемирнинг “Сурат” достонини ёдга солади. Кўзга яққол ташланадиган фарқи шундаки, “Сурат”да муҳаббатига хиёнат қиласан аёл билан боғлиқ кечинмалар акс этган бўлса, Шукур Қурбон сонетларида муҳаббатнинг ўзи гуноҳ эканини англаб, тушуниб турган лирик қаҳрамоннинг зиддиятли кечинмалари ифода этилган.

Журналнинг 6-сонида Санобар Мехмоннинг “Ишқ дея аталган энг сирли фанман” деб номланган туркум шеърлари берилган. Шоиранинг “Икрор” шеърида шундай мисраларни ўқиймиз:

*Тариқатлар чарчатди мени,
Маърифатлар чарчатди мени,
Ҳақмас, “ҳақиқат”лар чарчатди мени,
Билдим, шу манзилда бошлинар йўлим –
Қабул эт!
Мен сенга келяпман, кўнглим!*

Фақат бу шеъридагина эмас, умуман, шоиранинг барча шеърларида кўнгил одамини кўрамиз, унинг лирик қаҳрамони – фақат кўнгилдагина тўлақонли яшай олиши мумкин бўлган одам. Санобар Мехмон шеърларида кечинма, сўз ва оҳанг, ритм уйғунлигини хис қиласиз. Бу шеърларни ўқиётганингда ўз қалбинги кимдир таржима қилиб бераётгандек туюлади. Шунинг учун ҳам Санобар Мехмон шеърларини шарҳлаш таржиманинг таржимасига ўхшаб қолади.

Салим Ашур – сўз қўллашда, ҳолат, кайфиятни ифода этишда анча тажрибали

Бүгунги шеъриятнинг лирик қаҳрамони ким?

шоир. “Доскага қаранг...”, “Китобларнинг қатида” номли шеърларида ўспирин йигитчанинг илк муҳаббат кечинмалари самимий ифода этилган. Бироқ “Қишлоқдаги сингилларим” шеърини ўқигач бир мулоҳаза туғилди. Одатда ҳаёт адолатсизлик килган кишиларга муносабатда уларга ачиниш билан мақтov аралашиб кетади. Гёёшу мақомни бошқаларга ибрат, ўрнак қилиб кўрсатилади. “Қишлоқдаги сингилларим” шеърида ҳам шунга ўхшаш ҳолатга дуч келамиз.

*Сизга мадад бўлгаймикан йиглоқ шеърим...
Оёқларни илттарми калишингиз.*

*...Шон-шарафга белагайсиз элингизни,
Меҳнат – мерос, буқолмайди белингизни,*

*... Бургутлардан олганмисиз шахдингизни,
Матонатда сиздан метин енгилади,
Сизни бутун Ўзбекистоним билади!*

Мен бу шеърда тасвирланган ҳолатни ўқувчилик, талабалик пайтимда бошдан кечирганинман. Ўша пайтга қайтишни, мана бу шеърда тасвирланган аёлларнинг ўрнида бўлиб қолишини умуман хоҳламасдим. Шеърдаги патетика билан ҳолат мос келмаган ёки мен шеърни тушунолмадим.

“Тафаккур” журналининг 4-сонида Салим Ашурнинг “Кўхна баҳор эпкинлари” номи остида туркум шеърлари чоп этилган. Мазкур туркум учликлардан иборат. Журналиниг қарийб саккиз сахифасини эгаллаган учликларда шоир халқимизнинг туркий хоқонликлар давридан бугунгача бўлган кечмишини рамзу ишоралар орқали акс эттиради. Тўғрироғи, халқ тарихи лирик қаҳрамоннинг кечмиши сифатида табиат ходисаларига уйғун ҳолда ифода этилган. Туркумга ёзилган сўзбошида Махмуд Кошғарийнинг “Девону луготит турк” асари тилга олинган: “Асарнинг (“Девону луготит турк”нинг – М.Ш.) бепоён кенгликларида миллатлар, эл-элатлар, юрглар сочилиб ётибди. Тарихлар, орзулар, хаёллар сочилиб ётибди”. Салим Ашурнинг “Кўхна баҳор эпкинлари” туркум шеърлари ана шу сочилиб ётган орзулар, хаёлларни бир ипга, мантикий бир занжирга тизади гўё. Аслини олганда, бу шеърларни туркум дейиш ҳам шартли, уларда яхлит асарга хос бутунлик томон силжиш кузатилади.

Мухтарама Улуғованинг “Аллоҳдан ўзгага дилингни берма” номли туркум шеърларининг аксариятида онасини соғинган, вактида кадрига етмагани учун сўнгиз ўқинч-изтиробдаги лирик қаҳрамоннинг кечинмалари акс этган. Шоиранинг “Ўзимга савол” шеърида ўқиймиз::

*Қочиб, қўрқиб юрганинг йўқми
Кеча айтган ҳукминг, сўзингдан?*

*...Севаман деб айтмоқлик осон,
Осон ҳатто оддий нафасдан.*

Оғиздан чиққан сўз, айниқса, ёзилган сўз ўзини ҳимоя қила олмайди, деган гап бор. Шунинг учун ҳам шоира “Тик бокмокқа бўларми ҳаққинг Ҳукми қаттиқ эртанги кунга?..” дея ўзини сўрокқа тутади.

Зариф Ҳикматзода ўз шеърларида туйғулари ифодасига мос сўз қидирмайди, тўғрироғи, туйғуларини сўз қолипига жойламайди, аксинча, сўзларни ўз туйғуларига мослаштиради, ўзгартиради, кечинма ифодасига ҳалақит бермайдиган ҳолга келтиради. Унинг шеърларида анъанавий шеърий тафаккур билан замонавийлик

Машұра ШЕРАЛИЕВА

ажиб тарзда уйғуналашиб кетган. “Ишқ ҳақида уч қасида” шеърининг “Фирок” деган қисми уч мисрадан иборат. Бунда уч образ – уч мотив учта мисрага жойлаштирилган:

*сочинг савдосидин
тун рүзгоримни
қачон йориткайдир узоринг Мехри.*

Бу шеърда анъанавий мотивлар ноанъанавий шаклда қайтадан тирилган гүё. Зариф Ҳикматзода шеърларидағи товушлар шоир онгіда қандай жараплаган бўлса, шундай қофозга тушганини ҳам қайд этиш керак.

Мадина Норчаевада борлиқни образли тарзда қабул қилиш ва уни бетакрор бир шаклда ифода этиш қобилияти бор экан (“Шарқ юлдузи”, №7).

*Беҳадик ютасан намчил ҳавони,
Қалбинги тутасан мусаввир ғамга...
Дараҳтдек ўсар-у кўксингни ёриб
Бир кун...
Гуллаб кетар куз босган тамга.*

Мадина Норчаевада бир пайтнинг ўзида рассомнинг нигоҳи ва шоирнинг қалби мужассам. Унинг шеърларидағи лирик “мен” кимгадир ниманидир исботлашга уринмайды, унда ғалати бир киборона (кибрли эмас) хотиржамлик бор. Бир шеърида бунинг сирини очади: “Ибтидода олган омонатим – дил, Уни сендан асраб қолсам бас, ҳаёт”. Ўз қалбининг дахлсизлигини сақлаб қола олган одамгина дунё ва замоннинг фавғоларига шу тарзда оғир-вазминлик билан қарай олади.

Бошқа бир шеърда Мадина Норчаевани шоир қилган дард – “зил турмушдан елкалари яғир бўлган падарга ҳамдардлик” экани ойдинлашади. Шоирнинг шеърларини ўқиб бир хulosага келдим. Назаримда, “Излам” туркуми ортидан кўтарилигган баҳслар Мадина Норчаева каби шоирларни адолатсиз равишда сояда қолдиргандек. Туркумдаги ҳар бир ижодкорнинг шеърларига алоҳида баҳо бериш керак.

Йўлдош Эшбекнинг “Сенга сиғинмаслик буюк ситамдир” (“Шарқ юлдузи”, №8) умумий сарлавҳаси остида берилган шеърлари орасида “Товуш” номли шеъри ҳам бор. Бу шеър ватан ҳақида самимий ёзилган шеърлардан бири бўлибди. Шоирнинг “Иним Абдуллога” шеъри ижтимоий мазмуни билан ўйлантиради:

*Ғаним ким дея мен чорлаган эдим,
Мансаб, деб юртими сотган дўст келди.
Эл – баҳтим дедигу таҳтни ўйладик,
Шул сабаб иқболми жуда суст келди.*

Шеърни ўқиши давомида ижтимоийлик ва шахсийлик ўртасидаги чегаралар ғоят нисбийлигини ҳис қиласиз. Бу, айниқса, шоир кўзи билан дунёга қаралганида яққол сезилади.

Гулноз Мўминова шеърларида (“Шарқ юлдузи”, №8) турланмайдиган, тусланмайдиган лирик қаҳрамоннинг қатъияти, чукур эътиқоди акс этган. Шоира бир шеърида шундай ёзади:

*Бугун хўп сахийман
Одамларга имкон бергум
Мендан кетишлари учун*

Кўлидаги улкан боғламдан
Битта шарни
Кўкка йўллаган қизалоқдай
Кулиб кузатгум уларни

Қадр-қимматини бошқаларга боғлаб қўймаган, ўз-ўзича қимматини тасдиқлай оладиган одамгина шундай йўл тутиши мумкин.

Ёш ижодкорлардан Собир Мұхаммаднинг сўзга муносабатдаги масъулияти унинг келажагига умид уйғотади (“Шарқ юлдузи”, №8). Шеърлари самимийлиги, зўракилик ёки чучмаллиқдан холи экани шундай дейишимиизга асос беради.

Башорат Отажонова фикрнинг ифодасида бошқаларни такрорламасликка интилади (“Шарқ юлдузи”, №9). Бошқалар айтишга, ўзини фош этишга чўчийдиган ҳолат акс этган мисраларга дуч келамиз унинг шеърларида:

Менинг иссиқ кунларим рангин,
Ишга отланаман оловдай ёниб.
Ёзаман, мен – сўнгги русумдаги фолбин,
Боплаб алдайман дунёни, Худони (!)

“Ўзини, дунёни ва ўзича Худони ҳам алдаб яшаётган одам” – буни замонамиздаги айрим қаҳрамонларнинг ўзига хос тавсифи дейиш мумкин.

Шаҳриёр Шавкатнинг шеърларида (“Шарқ юлдузи”, №9) лирик қаҳрамон бир вақтнинг ўзида тарихда ва бугунги кунда яшаяпти. У қадим боболар ва момолар кўксидаги исённи, жасоратни тирилтиришни истайди, бунинг имконсизлиги шоир сўзини тобора кескинлаштириб бормоқда.

Қайтгунча султоннинг қўшини
таҳт қўриб ўтирган момолар,
Хивичда битмаган шини
қиличда битирган момолар,
"Ўғлимни қайтар" деб ёвларга
ялиниб юрибсиз, водариз!

Воҳид Луқмоннинг (“Шарқ юлдузи”, №10) лирик қаҳрамони – ўзини тафтиш қилаётган одам: “Ёлғон гапирмоқлик, хушомад – касбим, Кўксимда кўпчийди юрагим кири”. Шеърнинг давомида “Тиллар тугилгандек одимлашар жим. Кексайиб қолгандек гўёки ёшлар” деган сатрлар бор. Бу сатрлар менга университетда ўқишни битириб эндингина мактабда иш бошлаган пайтларимни ёдга солди. Шаҳар халқ таълими бўлимидан келган услубчи аёлнинг гапи эсимда: “Ишлаётганингизга эндингина бир йил бўлиби, аммо худди ўттиз йил ишлаб чарчаган одамнинг кайфияти бор сизда”. Кейинчалик бу гапни кўп ўйлаганман. Ўша йиллардаги мактабнинг аҳволи шу даражада эдики, бир йилдаёқ одамни ўттиз йилга қаритиб юборар эди. Воҳид Луқмоннинг лирик қаҳрамони тилидан айтилган юкоридаги мисралар биз яшаган хаётнинг яққол ифодаси, дейиш мумкин.

Негадир кўплаб шоирларнинг шеърларида ичкари, яъни инсон қалби ҳамда ташқари – у яшаётган мухит орасидаги масофага, фарққа эътибор қаратилган. Жумагул Сувонованинг (“Шарқ юлдузи”, №10) бир шеърида шундай мисраларни ўқиймиз:

Ичкарида сўнгсиз уруши,
Жангу жсадал авжисда.
Ҳақиқат ва ёлғон турар,

Машхұра ШЕРАЛИЕВА

*Дүсту душман тарзида.
Ташқарыда омон-омон,
Хақ ва ноҳақ баробар.
Ёмонликлар бүй чүзади,
Ердан самога қадар.*

Мухиддин Абдусамаднинг (“Шарқ юлдузи”, №10) “Она, юриб-юриб оёғим толди” деб бошланадиган шеърини ҳам Воҳид Луқмон ва Жумагул Сувонова шеърлари билан ёнма-ён қўйиб, улар билан бир контекстда тушуниладиган бўлса, инсонни минг бир бўлакка бўлиб ташлаётган воқелик қиёфаси ойдинлашади. Мухиддин Абдусамад ана шу шеърида ёзади:

*“Борса келмас” йўлда кетди ёшлигим,
“Борса гумон” йўлда юрагим тентир.
“Борса келар” йўлда юрган шодлигим,
Онажон, гар билсанг, у фақат сендири.*

Инсонни бўлинниб яшашга мажбур қилаётган сабаблар қўп. Шеър эса шоирнинг бутунлигини тиклаб олиш, бутунлигини сақлаб қолиш йўлидек туюляпти менга. Мухиддин Абдусамад бир тўртлигига шундай ёзади:

*Эҳтимол бир куни ёзарман, ҳозир
ёзганим кўнглимни ҳеч тўлдирмайди.
Мени тўғри тушиун, мадҳ этмаганим –
сени севмаслигимни билдиримайди.*

Худди шу жойда шахсиятни, бутунликни сақлаб қолишининг яна бир йўли айтилган: жим турмоклик – мадҳ этмаслик. Сўз қадрини йўқотган жойда сўзни қадрлайдиганлар сукут сақлашади. Юкоридаги тўртликни ҳам шахсий контекстда – аёлга муҳаббат изҳор этиш маъносида, ҳам ижтимоий контекстда – Ватанин мадҳ этиш маъносида тушуниш мумкин.

“Шарқ юлдузи” журналининг 4–5-сонларида Тоҳир Қаҳҳорнинг “Бирлик” асаридан парча берилган. “Бирлик” бир мисрадан иборат шеърий шаклми, жанрми, мазмунига қарайдиган бўлсак, афоризмми – бу ҳақда ҳозир хуласа айтиш қийин. Ҳар ҳолда шеър бўлиши учун шеърга хос ритм бўлиши керак, у камида икки мисра орқали воқеланади. Албагта, бирликни жанр деймизми ёки йўқ, бундан қатъи назар, Тоҳир Қаҳҳорнинг “Бирлик” деган умумий ном остида берилган асарида бир сатрга жойланган ҳикматли, афоризмга ўхаш мазмундаги, баъзан эса сўз ўйини тарзида воқелиқдаги у ёки бу ҳолатлар тавсифи берилган, ҳар бир бирликка сарлавҳа ҳам қўйилганки, баъзи бирликларни сарлавҳасиз тушуниш қийин бўлган бўларди.

БЕЛКУРАК

Белингни тик тутмок-чун тинмай ишлат белингни.

ФОВЛАР

Ғовлар кўп, ғовғачи кўп, бир бошим шундан ғовлар.

Ҳар бир бирликнинг бошида ва охирида шаклдош сўзлардан фойдаланиб сўз ўйини ҳосил қилинган.

Хуршид Абдурашиднинг “Ёшлик” журналида (5-сон) чоп этилган “Ташбехсиз севги” шеърида шундай мисралар бор:

Бүгунги шеъриятнинг лирик қаҳрамони ким?

*Муҳаббат юракка ютқизиқ,
Ночор чораларсиз севаман.
Шеър нима? Тугайди. Севги... йўқ,
Сени метафораларсиз севаман.*

Албатта, “муҳаббат юракнинг ютқизиги” экани – шоирнинг топилмаси. Шунингдек, лирик қаҳрамон оддийгина қилиб “Сени метафораларсиз севаман” дейди. Ҳозирда юзлаб, балки минглаб ўқилган шеърлар, китоблар, кўрилган фильм ва сериаллар севги нималигини ўргатиши мумкинdir, лекин ҳар кимнинг ўз севгиси бетакрор бўлади, уни ўзгаларнинг шеърларидағи ташбеҳлар, метафоралар билан ифодалаб, изҳор қилиб бўлмайди. Агар бошқалардан қарз олинган метафоралар билан севгисини таърифламоқчи бўлса, худди унга сохталик аралашгандек, бирорнинг муҳаббатини тақорлаётгандек бўлади одам.

“Ёшлик” журналида Энахон Сиддикова, Нуриллоҳ Остон, Нодира Офоқ, Нодир Жонузоқ каби таниқли шоирларнинг, ёш ижодкорлардан Хумоюн Қувондиқов, Ирода Раҳмоналиева, Нодиржон Нематов, Шахризод Шодиев, Мунира Муҳиддин, Шукрулло Шералиев, Шодия Умрзода, Гулмира Абдираимова, Муҳаммад Иброҳим, Нуриддин Расулов, Шоҳсанам Нишонова, Мансур Назаров, Шоҳжаҳон Шодмонов, Аслиддин Абдураззоқов, Зоҳиджон Олов, Азизбек Ҳакимов, Дадаҳон Муҳаммадий, Элёр Мурод, Садоқат Ҳамраева, Ситора Шамсиддин, Зарнигорхон Абдуолимова, Моҳларойим Йўлдошхўжаева, Дилноза Камолнинг шеърлари чоп этилган. Ёшлар ижоди асосан муҳаббат мавзусида, аксарияти изланниш босқичида, ҳар бири ўз овозини топиши ўйлида изланмоқда.

Нодира Офоқнинг “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” (1-сон) ва “Ёшлик”даги (3-сон) шеърларида ўйчан ва дилгир инсоннинг кечинмалари акс этган. “О яшаш! Бунча ҳам севгаймиз уни – Маъниси ўлимча эмас-ку маълум?” мисралари одамни ўйга толдиради, қалби ҳаёт ишқи билан, ақли эса ҳаёт ва ўлимнинг маъноси ҳақидаги мушоҳадалар билан банд лирик қаҳрамон ҳолатини хис қиласиз.

Ойдиннисонинг “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида (36-сон) чоп этилган шеърлари шоиранинг аввалги шеърларидан фарқланади, лирик қаҳрамондаги руҳми, кайфиятми – нимадир ўзгарган. Шоиранинг сўз танлашда, фикр, кечинма ифодасида маҳорати ортган, лекин лирик “мен”нинг кайфияти тушкунликка мойилдек кўринади. Албатта, буни камчилик деб қарамаслик керак. Бир шеърида “Ўрганмоғинг учун баҳтли бўлишни Сен баҳтли қилишни ўрганмоғинг шарт!” деб ёзади. Эҳтимол, аксинча бўлиши керакдир, яъни одам бошқаларни баҳтли қилиши учун аввало унинг ўзи баҳтли бўлишни ўрганиши керакдир...

Шұҳрат Ориф – анча машхур ва қалами ҷархланган шоир. Лекин бир шеърида (“ЎзАС”, №49) шундай мисралар бор:

*Йигладинг худди Момо Ҳаво каби,
Хўрсindim хўрсингандек Одам Ато.*

Одатда образни қўз олдимизда ёрқин гавдалантириш учун ўхшатиладиган нарса ўкувчига таниш бўлиши керак. Мен Момо Ҳавонинг йиглаганини, Одам Атонинг хўрсинганини кўрмаганман, қандай қилиб шеърдаги ҳолатни тасаввур қилишим мумкин? Эҳтимол, мисрани контекстдан юлиб олмаслик керак, деган эътиroz бўлар. Мана, кейинги мисралар:

*Пичирлаб нимадир демоқчи лабинг...
Бизга раҳми келди гуноҳнинг ҳатто!*

Машұра ШЕРАЛИЕВА

Гунохнинг раҳми келиши деганда нима назарда тутилганини тушуниш қийин. Шу ерда Шұхрат Орифнинг ўтган йили эмас, аввалорқ чиққан бошқа бир шеъридаги мисра ҳақида хам мулоҳазани айтиб ўтамиз.

Мен асли одаммас, ёр әдим...

Одам аввало одам бўлади, ундан кейин – ёр. Ёр тушунчасини одамликдан ажратиб бўлмайди. Бу ерда кутилмаганлик эфекти учун мантиқ курбон қилинган. Навоийга солиштириб кўринг, Ширин айтади:

*Менга не ёру не ошиқ ҳавасдир,
Агар мен одам ўлсан ушибу басдир.*

“Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасининг 24-сонида Эшқобил Шукурнинг “Бахтиёр бўлишни истаган одам” туркумида кичик ҳажмли шеърлари берилган, уларнинг айримларини сочма хам дейиш мумкин. Уларнинг асосини парадокслар ташкил қиласди. Масалан:

*Бахтиёр бўлишни истаган одам
мунчалар маъюссан.*

Мазкур туркумдаги шеърлар шоирнинг кўп йиллик кузатишлари, ҳаётий тажрибаси маҳсулни ўлароқ дунёга келган, ўқигач узоқ вақт ўйлаб, ҳазм қилишга тўғри келади.

2022 йилда “Тафаккур” журнали бир қатор ёш шоирларнинг – Жонтемир, Тилланисо, Шахриёр Шавкат, Мадина Норчаева, Раҳмат Бобожон, Махфуз И момова, Кумуш Абдусаломованинг шеърларини чоп этибди. Ёшлиар ижодига, умуман, ҳар қандай ижодкор асарларига муносабат билдириш учун уларнинг матбуотда чоп этилган асарларининг ўзигина етарли эмас. Ҳозирда, ёзилмаган қоидага кўра, ижодкорларнинг асарлари тоифаланган ҳолда эълон қилинмоқда: бир қисми расмий матбуотда чоп этилади, телевидениеда ўқилади, иккинчи қисми китоб бўлиб чиқади, унга хам сифмагани интернетда айланади.

Жонтемирнинг “Тафаккур” журналидаги, “Излам” туркумида чоп этилган китобидаги шеърлари асосида унинг лирик қаҳрамони ҳақида айрим мулоҳазаларни айтиш мумкин. “Тафаккур”да чоп этилган “Тавалло” шеъри туйгуларнинг шиддатли оқими билан ўқувчи руҳиятини тўлқинлантириб юборади. “Тавалло”да зулмнинг, адолатсизликнинг барча кўринишларига биратўла нафратини, газабини изҳор қилаётган лирик “мен”ни кўрамиз. Бироқ шоирнинг китобини мутолаа қилиш давомида лирик қаҳрамондаги норозилиқ, исён ва инкор кўп ўринларда меъёридан, ошиб кетгандек туюлади. Бунинг боиси нима бўлиши мумкин?

Жонтемирнинг лирик қаҳрамони унда норозилик уйғотган жамиятни ислоҳ қилиш учун ўзи ҳеч нарса қилмоқчи эмас, айни пайтда унда ҳеч нарса қилмаётган кўрқоқлар, лаганбардорлар, ношудларга қарши нафрат, газаб, инкор тобора кучайиб бормоқда. Ўзи ҳеч нарса қилмаётгани учун ўзидан норозилигини ўз-ўзидан яшириш, буни кўрмаслик учун хам исёнини, нафрат ва газабини ташқарига, бошқаларга қарататгандек одамдек таассурот қолдиради.

Жамиятда нимадир ўзгариш қилишга бошқа одамлар масъул, ҳар ҳолда, Жонтемирнинг лирик қаҳрамони эмас. Шоирнинг ҳаётий позициясидаги заиф томон шу тарзда ўзини фош килиб кўймокда. Жонтемирнинг лирик қаҳрамони каби ҳамма нарсадан ҳафсаласи пир бўлиши ва инкор этиш учун жамиятни ислоҳ қилиш ишига ҳеч бўлмаганда Расул Қушербоев даражасида қайта-қайта уриниб кўрган одам бўлиш

Бүгунги шеъриятнинг лирик қаҳрамони ким?

керак. Парадокс шундаки, ижтимоий ҳаётда фаол бўлган Расул Кушербоев шеър ёзмайди, Жонтемирнинг лирик қаҳрамони эса бошқалардан кутаётгани ижтимоий фаолликни ўз зиммасига олишни истамайди.

Тилланисонинг шеърлари сабаб кўтарилигтан баҳсадан кўпчиликнинг хабари бор. Унинг шеърларидағи эътиrozга сабаб бўлган қўйидагиларни айтиш мумкин:

Биринчиси – “Мен бир фалонийман” деган мисраси.

Иккинчиси – Яратган ҳақидаги қалтис гаплар айтилигандан шеъри. Бу ерда “борликка”, “йўқликка” қофиялари ишлатилгандан шеърини назарда тутяпмиз.

Тилланисо муҳлислари орасида ҳақиқаттўй, ўзини ҳам, бошқаларни ҳам аямай тафтиш ва фош эта оладиган ижодкор сифатида танилган. Унинг учун энг муҳим қадрият – инсон эрки, инсон эркининг дахлсизлиги, назаримда. Бу борада, албатта, унга эътиroz йўқ. Аммо унинг ўзи қадрлаган нарса учун қилаётган исёни менга бир ривоятни эслатади.

Бир одам кўчада кетаётса, бошқа бир киши симёғочдаги чироқ остида ниманидир қидираётганмиш. Биринчи киши: “Биродар, нимани қидиряпсан?” деб сўрабди. Нариги киши: “Уйда игнамни йўқотиб қўйдим, шуни қидиряпман”, деб жавоб қилибди. Сўраган одам ҳайрон бўлибди: “Игнани уйда йўқотган бўлсанг, уни кўчадан қидирасанми?” Униси жавоб берибдики, “Уйим коронги бўлгач, кўчадан қидираманда”.

Тилланисо ҳам игнасини йўқотган жойидан эмас, ўзига қулай бўлган бошқа жойдан қидираётгандек. Унинг эркини чеклаган бандалардан норозилигини бошқа томонга қаратади ва ҳаяжоннинг таъсирида тишга тегадиган гапларни айтиб юборади.

Шоира барча қолипларни бузиш, парчалаш истаги таъсирида жамоат жойида, мулоқотда қўллаш ножоиз бўлган сўзларни қўллаган, гўёки бу билан у қолипларни парчалайди. Аслида унинг эркини чеклаётган нарсалар бошқа, лекин шоира диккатини ўша нарсаларга эмас, мулоқотнинг элементар қоидасини бузиш томон қаратади. Ҳар ҳолда, мулоқотнинг бу оддий қоидаси билан қўйилувчи такиқ туфайли одам эрксизликдан қийналиб кетмайди. Шунга кўра, унинг шеърларидағи исён исён эмас – исён иллюзияси, холос.

Тилланисонинг бу тарздаги исёни менга ўн йиллар илгари Россияда бўлган бир воқеани эслатади. Феминистик панк-рок гурӯҳи аъзолари ғалати кийимда черков меҳробига чиқиб сиёсий қўшиқ айтишади. Яъни ўзлари қадрлаган қадриятлар учун ижтимоий адолатсизликка қарши исён қилишади. Бироқ айни пайтда ўзгалар қадриятларини поймол киласди. Мақсад йўлида воситани танлаб ўтирумайдиган, бемалол ҳукм мақомидаги қоидаларни бузадиган, қолипларга риоя қилмайдиган архетип мавжуд – бу трикстер. Трикстер турланувчан, қиёфасини ўзгартириши мумкин бўлган тип. Тилланисонинг “Мен бир фалонийман” деган мисрасини ҳам турланувчан қиёфанинг эътирофи ўлароқ тушуниш керак бўлади.

Тилланисо ва бошқа яна бир неча шоирлар шеърлари ҳақида ниҳоятда қарама-карши фикрлар айтиляпти, томонларни умуман муросага келтиришининг иложи йўқ. Чунки томонларнинг ҳаммаси ҳақ. Акром Малик кўрган ва кўрсатган қиёфани Тилланисо ва Жонтемирга ҳайриҳоҳ қишилар ё кўрмайди, ёки кўрса ҳам қўз юмишади, кечирса бўладиган нарса деб қарашади. Айни пайтда бир ижодкордаги кечирилган қиёфани бошқа бир нотаниш ижодкорда кўриб ҳазм қилолмаслик ҳолатлари кишини ўйлантириб қўяди. Шунинг учун ҳам Абдулатиф Абдуллаев “Мени сизнинг торлигингиз ва кенглигингиз ҳайрон қолдиряпти” деб изоҳ ёзди бир постга. Нафақат ижодкорларнинг ўзида, уларга баҳо берувчиларда ҳам баҳолаш мезонлари силжиб кетяпти, аниқроғи, қўшалоқ мезон билан ёндашиляпти. Истасак-истамасак, шеърни қабул қилувчисида ҳам турланишга мойиллик борлиги аён бўлиб қоляпти.

Машұра ШЕРАЛИЕВА

Кузатишлиаримиз асосида, ҳозирги ўзбек шеъриятида учта асосий оқим бор, деган холосага келиш мүмкін.

Биринчи тоифа шеъриятнинг лирик қаҳрамонини “ўз ичига чекинган, ўзини тафтиш қилаётган одам” деб таърифлаш мүмкін. Бу шеъриятда турланишга мажбур қиласынан ижтимоий вокөлиқда парчаланиб кетаётган, ўзлигини шеър орқали бутунлаб олишга интилаётган лирик субъект бор. Шоир шахсияти турланмаяпти, парчаланиб кетяпти ва шоир шеърда ўзини яна бутунликка келтириб оляпти.

Иккинчи тоифа шеъриятни эса оддийгина қилиб “маддоҳ шеърият” деб атайды. Бу тоифанинг айрим вакиллари вақти-вақти билан күнглини бүшатиб олиш учун нимадир яхши шеърлар ҳам ёзиб туришади, шунинг учун бу тоифа шеъриятда турланувчан тип – трикстер ўринлашган. Ўз вақтида февраль инқилоби ғояларига ишониб ҳафсаласи пир бўлган Чўлпон “Бу дунё деб у дунёни баҳосиз пулга сотдим-ку” деб ўқинади ва бошқа йўл излайди, табиийки, бугун ҳеч ким Чўлпонни турланувчанлиқда айблай олмайди. Ҳозирги замон “маддоҳлик шеърияти”нинг лирик қаҳрамони эса у кутбдан бу кутбга чексиз равишда сакрашга мойил. Бу тоифа шоир учун шеър бир томондан манфаатга эришиш воситаси бўлса, иккинчи томондан шеър унинг учун ўзини оқлаб олиш майдони ҳамдир. Шу боис бу шеъриятнинг лирик қаҳрамонини турланувчан тип деб хисоблаймиз.

Учинчи тоифа эса ўзини “маддоҳ шеърият”га қарши қўяётган, “ҳақиқатчи” шеърият. Бунда бир пайтнинг ўзида газаб, нафрат, шиддат, исён, норозилик кайфиятлари кўрилади. Бу шеъриятнинг яхши намуналари ҳам, саёз кўринишлари ҳам мавжуд. Битта жиҳати борки, унинг бир қанотида азалий ва ўзгармас қадриятларга ҳам беписандлик билан қараш сезилмоқда. Юқорида айтганимиздек, бу унда бир неча қиёфали лирик субъект, яъни трикстер архетипи кўринишидаги образ мавжуд, деган холосага олиб келади бизни.

Парадокс шундаки, асосий лирик субъекти турланувчан тип – трикстер бўлган “маддоҳ шеърият”га ўзини қарши қўяётган “ҳақиқатчи” шеъриятнинг бир қанотида ҳам ўз мақсади йўлида восита танлаб ўтирумайдиган персонаж (трикстер) пайдо бўлган. Бунинг боиси шундаки, одам ўзи қарши курашаётган кутбнинг хусусиятларини ўзлаштириб олишга мойил бўлади.

Иккинчи тоифадаги, яъни “маддоҳ шеърият” расмий матбуот ва телевидениени эгаллашга интиляпти ва, табиийки, бу йўлдаги уринишлари самарали. “Ҳақиқатчи” шеърият эса, асосан, ижтимоий тармоқларда айланяпти. Шунинг учун, юқорида айтганимиздек, ҳозирги ўзбек шеъриятига матбуотда чоп этилган шеърларга қарабина муносабат билдириш чала холосага олиб келади. “Ҳақиқатчи” шеъриятнинг бир қанотидаги лирик қаҳрамоннинг турланувчанликка мойиллиги бу шеърият намуналарининг қаерда қайси қисми эълон қилинишида ҳам кўринади: расмий матбуотда унинг бир қиёфаси, китобларда бошқа бир қиёфаси, ижтимоий тармоқларда, айниқса, фейсбуқда тағин бир қиёфаси намоён бўлмоқда.

Юқоридаги таснифдан ташқари яна бир холоса шуки, ўз халқидан нолиши садомазоизм кўринишига ўтиб кетган ҳозирги кунда биз – “фейсбуқ бандалари” шеърни ўқувчи сифатида эмас, истеъмолчи сифатида ҳазм қиляпмиз. “Ҳақиқатчи” шеъриятдаги лирик қаҳрамоннинг нафақат халқ, балки ўзининг ҳам бирор нарсага қодир эканлигига ишончи, умиди йўқ. Ўз-ўзига ишонч йўқлиги ёки қилаётган кичкина сифатли ишларининг аҳамиятига паст баҳо бериш бутун халқнинг ҳолидан қоникмаслик шаклида бўй кўрсатмоқда. Ҳар ҳолда, бир шоир айтганидек, “Мендан бошланар ВАТАН” – ХАЛҚ шоирнинг “мен”идан бошланади.

Эҳтимол, кимдир: “Охирги ўттиз йил ичидаги туғилиб-ўсган, тарбияланган авлоддан бундан ортигини кутмаслик керак, кутишга ҳақимиз йўқ” деб эътироуз билдириши ҳам мүмкін. Лекин ҳозирги ўш бўғин шоирлар химоясига айтиладиган бундай гаплар айни пайтда уларга берилган баҳо ва хукм ҳам бўлади.

Сирларингни сукунатга соч



**Зарнigor
АБДУОЛИМОВА**

Сен мени энг баланд нотада севдинг
Солланиб боради бунда оҳанглар
Ва қўйдинг оламнинг кўксига илкис
Исмимни муфассал рангда муҳрлаб

Ҳали одамдайин яшамай туриб
Одамдай севилдим, эй аҳди боқий
ОНт ичдинг мангуга тиландим дея
Ишқинг сотиб қўйган парилар ҳаққи

Бир ҳовуч ой янглиғ кафтиңгда балқан
Некқадам ҳисларинг толеи расо
Қарасанг, кўзларинг бу дунёга ёт,
Кўзларим кўзингга оид, қарасам

Сени чорлаётир қаҳрабо мисол
Киприклар остида оғу қалқадир
Англа минг: дунёning тўрт бурчи ёлғон
Фақат бир йўл қолган манзили қадим
Бошида мен борман, сўнггида Худо

Шундай юксак севдинг, оҳанглар ўқтам
(Фақат оғир ботар севгисизлигим)
Наҳот тушунмайсан азизим ахир
Сўнггида барча куй топгач нихоя
Мангу қолажакмиз Сен, мен ва севгим

Зарнigor АБДУОЛИМОВА – 2000 йилда тугилган. Гулистан давлат университети талабаси. “Хайр дема” номли китоби нашр этилган. “Зомин” адабий семинари шитирокчisi.

Мен сени
суқунат
куйида
севдим.

1

Сени қоим тундан изладим,
Тонглардан изладим – нур отган.
Куйлардан изладим ушшокий
Манглайин саволлар нуратган.
Изладим, құддусий сирларнинг
Тугуни ечилди, ё сирим!
Лек сенинг дарагинг бедарак,
Қайларда юрибсан яширин.
Тоғларнинг баҳридан ўтиб ҳам
Топганим тоғдайин хавотир.
Сенгача билолмам, эй кимим,
Ё қафас түскінлик қилодир,
Ё нафас түскінлик қилодир...
Насимлар рақс этса, ёдингни
Хазиндек таратар мутрибо,
Хазондек тарқатар мутрибо.
Бир осор агадим бор бўлсанг,
Анқонинг кўзидан ўқиб ол!

2

Денгизнинг парвойи самогир,
Сан, о, кел! Чекимда – тўкилиш.
Бир тутам умримга бер сабр
Ва ё хушхабар бер, аё Ишқ?!

Дунёнинг қай бурчи висолранг
Қай бурчи шабнам оҳ ўзимдек...
Тушунгинг...

Мумкиндир йўлларим боғласам
Худонинг ёнига етмоқлик.
Сўнг надир эҳтиёж, аё ишқ?!

Эй минг йил интизор кутганим,
Кел, сен-ла топайин Худони
Кел, сенда топайин Худони
Кеч бўлмай хабар бер, қайдасан,
Қаён ишқ?
Аё Ишқ!

Излам

Алвон кўзларингдан қуйилар шафақ,
Не фарққи, руҳингга бўйсунмаса тан.
Сен асли заминнинг либосин кийган

Самонинг қизисан, (эрк сенга Ватан.)
Елкангда бир қанот мудраб борадир,
Уйғот, семурғларинг чигалини ёз.
Энди сенга дохил мана бу осмон
Ва ҳар тун тушларинг тұлғоттан парвоз.
Аммо сүз демоққа шошма, анисим,
Беранг калом тутса рұхсиз оломон.
Барча сирларингни сукутингга соч
То излар экансан – бир сүз жоладор.
Чекин, у манзиллар түғилған есир,
Худонинг ёнига әлтмас ҳеч бири.
Қаршингда дуодек бир йўл турибди:
Сен фақат Ўқи!
Ўқи, (асли шудир сен қутган қисмат)
Ўқи, ўнгларингдан қувилсин шомлар.
Худога бошлаган манзиллар асло
Алдамайдилар.
Бунда ахтарсанг ҳам товонларингга
Тиканлар ўрнига шабнам ботадир.
Сен учун охори тўкилмаган сүз –
Чифаноқ кўксида саклаб ётадир...
Фақат топсанг, бас!

Юраверсанг тугамас йўл



Нигора
МУҲАММАД

* * *

Ойнинг нигоҳида мудрайди уйқу,
Тун ерга бағрини бериб ётади.
Ёруғ манзилларга дарак эрур бу,
Эртага бир гўзал тонглар отади.

Нигора МУҲАММАД – 1996 йилда түгилған. Наманган давлат университети талабаси. Унинг “Хилол”, “Йўқлик бор менда” номли шеърий китоблари чоп этилган.

Кечанинг кечмиши чекиниб йироқ,
Сахарлар күз очар, нигоҳлари оқ,
Бугундан ёрқинроқ, бугундан порлоқ,
Эртага бир гүзал тонглар отади.

Дилни эшик қоққан хув бонгларга бер,
Берсанг, юрагингни шу тонгларга бер,
Чучук тилларида шивирлабон шеър
Эртага бир гүзал тонглар отади.

Қайси сояларга нур тушмай қолган,
Гул түккан қай мева ғарқ пишмай қолган,
Қаерда қайси тун ёришмай қолган,
Эртага бир гүзал тонглар отади.

Кетдим десанг, кетолсанг ғолиб,
Чорлаб турса, тиланиб, толиб,
Қулоч ёзсанг ва нафас олиб,
Ёмғирларнинг остида қолиб,
Усти-бошинг бўлиб кетса хўл,
Юраверсанг, тугамаса йўл,

Бир ишқ бўлса ва ботин бўлса,
Унга аён, Унга чин бўлса,
Сокин бўлса ҳам ҳазин бўлса,
Сени кутган бир манзил бўлса
Ва узоқдан чўзиб турса қўл,
Юраверсанг, тугамаса йўл...

Ой гоҳ ботиб яна гоҳ чиқса,
Йиқилсанг, йўлингдан чоҳ чиқса,
Куйиб кўнглидан бир оҳ чиқса,
Ҳар не кунда ҳам ҳамроҳ чиқса,
Севолсаки ва ҳаддидан мўл.
Юраверсанг, тугамаса йўл.

Оқшом қўйни қаҳратон бу кез,
Кўриқлади қуюқ тусини,
Кўнгилга юр.
Жим ўлтирамиз.
Исиниииб....

Кел, қўлингни қўлимга узат,
Оқ тонгларни кўрдим тушимда.
Не қўйларга тушаман, кузат,
Қаршингда...

Йигиламан қайтадан яrim,
Ҳар томонга кетиб сочилиб.
Икрор бўлмоқ истар хисларим,
Очилииб...

Нафас олсам, намиқкан, оғир,
Димоғимни ачитди ҳаво
Қараб боқдинг ва ёнди бағир,
Ажабо...

Туби олис, қирғоқлари кенг,
Нигоҳингда исиндим беҳол,
Ва пойингга тўкилдим, Ўзинг –
Териб ол...

Суймадингиз мени...

Кувончлар ёғдирсан, ғамни суйдингиз,
Кемтикни оғдирсан, камни суйдингиз,
Билмайман, ўзи сиз кимни суйдингиз,
Менга бир илиқлик туймадингизда,
Суймадингиз мени, суймадингизда.

Билсангиз, тошдилда унган қўнглим бор,
Тирилиб сўнг тақрор синган қўнглим бор,
Сиз учун ҳар нега қўнган қўнглим бор,
Тиф олиб қўксимни ўймадингизда,
Суймадингиз мени, суймадингизда.

Тунлари қўзингиз кўкларга тикиб,
Бир япроқ тўкилса, минг фифон чекиб,
Саҳарда сабога ҳатто бош эгиб,
Мен учун ҳеч ёниб-куймадингизда,
Суймадингиз мени, суймадингизда.

Оҳ... сизни манзилсиз йўлдайин суйдим,
Саҳрода эзилган гулдайин суйдим,
Пайғамбарга ошиқ кулдайин суйдим,
Нечун сиз ҳеч ёниб куймадингизда,
Суймадингиз мени, суймадингизда,
Менга ҳеч илиқлик туймадингизда...



Бойчечаклар териб келай

Nilufar
ЭРГАШЕВА

Сокин кеча. Тун сурати сўйлаётир
Хаёлимнинг мавжларига авжлар қўшиб.
Мехр ўсган нафасимда баҳт чақириб
Юлдузларга айланганча айтсам қўшиқ.

Бу қўшигим ийқитгайдир тошдараҳтни,
Тошдунёни қулатмоққа жўр танбурим.
Гар қуласа осмон байрам қилиб берар:
Гумбур-гумбур,
Гумбур-гумбур,
Гумбур-гумбур!

Мен-чи бугун ёмғир бўлиб ёғиб берсам
Ювиларми кўнгилларнинг бутун гарди.
"Шўр эмас!" деб пешонамга болаликда
Ёмғирлардан ўзиб-ўзиб баҳт ёғарди.

Чак-чак,
Чак-чак – баҳт куйининг ноталари
Сўнгги манзил қадар мени қилган асир.
Юрагимга ўчмас қилиб умрбодга
Буюк Ишқнинг суратини, чиз, Мусаввир!

Бу суратда осмон байрам қилиб берсин
Гумбур-гумбур,
Гумбур-гумбур,
Гумбур-гумбур...

Nilufar ЭРГАШЕВА – 2005 йилда тугилган. Эркин Воҳидов номидаги ижод мактаби 11-синф ўқувчиси. Унинг “Яшил сўз” номли шеърий китоби чоп этилган.

Қадам

Санчилади товонимга қўштиканлар,
Ахир ўзим тикан босган йўлдан юрдим.
Ғам кўрмаган баҳт исмли шаҳарчадан,
Баҳтчечаклар териб келай сенга, юртим.

Мени кечир, офтоб еган бу елкангдан,
Кетмонингни олмоққа ҳеч етмас кучим.
Розимисан, эзгуликнинг байрофини
Елкадамас, кўқда тутсам сенинг учун.

Шоир бўлгум сени алқаш учун эмас,
Хушомадгўй мисралардан сиқувдаман.
Ватан, сени баландпарвоз гап-сўзлардан
Касал бўлиб қолишингдан қўрқувдаман.

Сен чорлагин боғларингга кетаётиб,
Дарёларни элтиб берай сугоргани.
Бугун шахдам қадам ташлаб борар қизинг,
Товонингдан тиканларни суғургани!

* * *

(Ўзимга)

Чўлпон уйғоқ эди сенинг ёшингда
Томирида қондек оқарди исён.
Ёндиранга ёниқ зарбалар керак –
Оловлар ичидা эди Туркистон!

Бугун сен жимгина кузатяпсан, дод!
Ҳаққингни инига тошаётганни.
Наҳотки, заррача қизиктирмайди
Янги бир асрда яшाइтганинг?!

Кечикиб-кечикиб қайтади уканг
Уйга шошиб келар, юраги эзгин.
Қодирий. Айблов. “Йифинди гаплар” –
Бўғзингта нимадир тиқилди.
Сездим...

Ўхашалик сезасан тарихинг билан
Шунда ҳам, парвосиз ғафлатда ётсанг.
Эски оғриқларга, оғир дардларга
Кўзларингни юмсанг, қандай авлодсан?!

Мўрилар ўзига сиғмай ҳайкирар,
Шамол айлантирап совуқ ҳавони.
Иссиқ жонинг учун кўмир қалаган
Онангни босади муздек хавотир.

Үзинг ҳам сезмайсан, дунё сезмайди –
Печканинг ёнида куяр этигинг.
Бошингга мотамли кунлар келмасдан
Миллатим, илоҳо уйғониб кетгин!

Кучи етмас “кучли” табибларингни
Малҳами хатодир, ёлғонга йўйманг.
Буюқ Туркистонни айни қиши чоғи
Худойим, ғафлатда элитиб қўйма!

Чўлпон уйғоқ эди менинг ёшимда...



Рўмол

Ҳикоя



Маъмура ТЎРАЕВА

Тунги соат иккилар атрофида, барча ғафлат уйқусида. Атроф зим-зиё, қопқора рангга чўмиб кетгандек гўё...

Майн эсаётган шамол чигиртканинг чириллаши, моторнинг бир маромда ғувуллашига қўшилиб ажойиб куйга айланмоқда. Ҳайдовчи газни тезроқ босиб олдинга интилар, уйқу элитаётган кўзларини ҳар замонда уқалаб қўярди. Орқа ўринидикда келаётган Тошпўлат атрофни кузатар, тезроқ она қишлоғига боришга шошиларди. Олдинда келаётган машиналардан таралган хира ёруғлик умид учқунидек ёрқинлашади ва ҳаёт каби бир зумда ўтиб кетади. Автомобиль эса доимгидек яна тим қора зулматда ҳаракатланиб кетаверади.

“Инсон ҳам шундай бўлса эди... Ёруғлик унинг ёнидан ўтиб кетгандан сўнг ҳам ёлғиз ўзи олдинга мана шу техникадек ҳаракатланса эди. Ана шунда жамият тубдан ўзгаради...” – Тошпўлат ана шулар ҳақида ўйлаб ўйига етолмас, унга бир неча йиллардан бўён шу каби фалсафий саволлар ва қарашлар тинчлик бермасди. У ўзида шу қарашлар мавжуд бўлганлиги учун ҳам фалсафа бўйича ўқишига топшириди. Қишлоқдан келган тўпори йигит ўзининг дунёқараши билан домлаларни, қолаверса, бутун факультетнинг эътиборига тушди. Энди у шунчаки Тошпўлат эмас, бир йил ичida Тошпўлат Ҳамроевга айланди...

Ҳа, Тошпўлат бундан бир йил олдин ёлғиз онасининг, маҳалладошларининг, қолаверса, раис буванинг қистови билан қишлоқдаги онаси, қадрдон кетмони,

Маъмура ТЎРАЕВА – 2001 йилда туғилган. Унинг “Битирув кечаси” номли китоби нашрдан чиққан. “Зомин” семинари иштирокчиси.

унинг дўстига айланган Олапар кучуги, хуллас, барча-барчасини ташлаб ўқишига отланди. Уни очик чехра билан кутиб олиб, бошини силаган шаҳар шу бугун рухсат бергани учун она қишлоғига бир йил деганда қайтаётганди...

Нихоят, тонгги соат бешларда машина таниш дарвоза ёнида тўхтади. Мунғайиб колган ховлидан онаси, қўшнилари, раис бува ва яна аллакимлар Тошпўлатни қарши олди. Тошпўлат аввал раис бува билан, сўнг қўшнилар билан, охирида эса йигидан тўла кўзлари жавдираб турган онаси билан кўришди. Онасининг бағрида ёшлигидаги таниш ифорни туйди. У бир йилдан бери катта шаҳардан ҳамма нарсага эришди, аммо мана шу ифорни излаб тополмаётганди...

Ховлига кирган Тошпўлатнинг кўзи Олапарга тушди. Ит ҳам эгасини танигандек ғингшиб эркаланиб кўйди. Молхона томонга кўз ташлаганда бўш турган қозиқни кўриб котиб қолди. Бирдан унинг изидан борган пуллар кўз олдига келди. Юрагининг бир чеккасига нимадир каттиқ санчилгандек бўлди...

Барча яқинлар уй-уйига тарқалгач, супада аввалгидек ёлғиз қолган онасидан:

– Ойи, сигирни нега сотдингиз?! – деб сўради.

– Кутимаган саволдан она ҳайрон бўлиб қолди. Кўзларини яширганча, ерга қараб оҳиста жавоб берди.

– Ўғлим, мол-дунё топилади. Сиқилма, – она охирги сўзларини базўр чиқарди. Унинг дастурхон попугини ўйнаётган кўллари титрарди...

Дараҳт соясида мудраб қолган Тошпўлат уйғонгач, ҳовлида куймаланиб юрган онасига назар ташлади. Она бир неча йилдан олдин ҳам кийиб юрадиган эски кўйлакда эди. Демак, боя қарши олганда янги кийимда чиққан экан-да – хаёлидан ўтказди. Сўнг онасининг оқариб кетган соchlарини яшириб турган рўмолга эътибор берди. Тошпўлат эсини танибдики, онасининг бошида шу рўмолни кўради. Рўмол эскиргандан униқиб қолганди. Онасининг шу рўмол билан боғлик хотиралари бисёр эди. Эскириб қолган уст-бошда онаси унинг кўзига янада толиққандек, сўлиб қолгандек кўринди. Тошпўлат онасининг ҳай-ҳайлашига қарамай ўрнидан шахд билан туриб кетди. Бозорга борди. Бундан бир неча йиллар олдин шу бозорда сут-қатиқ сотиб юрган дамларини эслади. Яқинда олган стипендиясига бозордан умрида илк бора онасига бир кийимлик атлас ва янги рўмол харид қилди...

Тошпўлат уйига етиб келганда кун исиб кетган, вақт ҳам тушга яқинлашиб қолганди. Бозорлик қилган тўрвасини супага қўйиб онасини излай бошлади. Ҳовлидан иштахани қитиқловчи хушбўй хид ўрлади. Она тушликка овқат пишираётганди. Ичкарида идиш-товоқнинг тақир-тукури эшитилар, эшик тутқичида ўша рўмол ўчакишгандек турарди. Тошпўлат янги атлас ва рўмолини олиб ошхонага яқинлашди. Жаҳл билан бориб эшикдаги рўмолни ўчоқда гуриллаб ёнаётган оловга улоқтирди. Сўнг:

– Ойи, сизга совға олиб келдим!!!

– А, келдингми, болам, – дея ҳовлиқиб ҳовлига отилди онаси.

Ўчоқда ёнаётган рўмолга кўзи тушиб.

– Вой, рўмолим ёниб кетди. Қара, дадангдан ёлғиз ёдгорлик ёнябди, болам. Ахир уни отанг совға қилганди-я!..

Она тиззалири қалтираб ҳиқиллаб йигларди. Онасининг сўзларидан титраб кетган Тошпўлат оловда ёниб тугаётган рўмолга термилиб қолди. Қулоғи остида:

– “Қара, дадангдан ёлғиз ёдгорлик ёняпти”, деган сўзлар жарангларди.

Она эзилиб, эзилиб йиглар... Онанинг йигиси эрталаб фарзанди билан кўришгандаги йигидан фарқ киларди. Она қалбida ва ўчоқда олов гуриллаб ёнарди...



“Биз ёруғлик излаймиз ҳамон”

**Абилжон
АБДУРАҲМОНОВ**

Нур инсон учун моддий ва маънавий дунёни англашдаги бирламчи омилдир. У моддий оламда нарсаларни кўра олиш ва уларнинг шакли ҳақида маълумот олишга имкон берса, маънавий оламда илоҳий тафт сифатида қалбга тароват бағишлади. Шу жиҳатларидан ҳам нур қадим даврлардан то бугунга қадар турли фан соҳаларининг қизиқиши доирасидаги тадқиқот объектининг масаласи бўлиб келмоқда. Чунки нур инсонга оламда ўзлигини англашдаги тушунчани ёритиши билан тафаккури ўлчовида тўғри билган ҳақиқатни намоён қилиб беради.

Бу ҳодиса адабиётнинг бош мавзуларидан бири сифатида ўзига хос талқинланиб, тафаккур маёғи сифатида шаклланиб келган.

Санъатшуносликда ҳам нурга бадиий ижоднинг муҳим ҳаракатлантирувчиси сифатида қаралади. “Инсонлар ҳаёти учун ўзининг табиий характеристикаси ва аҳамияти туфайли нур (ёруғлик) табиий ва ҳақли равишда чукур рамзий маъно ифодаловчи бўлиб қолмоқда”¹. “Рассом учун нур эстетик аҳамиятдаги образ яратиш воситасидир”².

Инсон мияси баъзан кўзнинг тўр пардасида пайдо бўлган тасвирни сезиларли даражада ўзгариради: мия субъектив бўшлиқни ҳосил қилиб, ретинал тасвирга таяниб, пайдо бўлган тасвирни ўзгариради: ниманидир кучайтиради, ниманидир камайтиради, обьектларни “яқин-узок” асосида тақсимлайди³.

Бутабии ҳодиса илк одамларнинг дунёқарашида акс этиб, инсониятнинг ахлоқий-рухий тараққиёти зинопояларидан мифологик образга қадар этишиб, охир-оқибат ўзининг диний-рухий аҳамиятини ошириди. Нур метафораси рух ва илоҳийликнинг ўзи учун ички маърифатни, космик кучнинг намоён бўлишини, чексиз яхшилик ва ҳақиқатни англатади. Нур, шунингдек, боқийлик, мангулик, жаннат, поклик, вахий,

¹ Қаралсин: Мостепаненко Е.И. Свет в природе как источник художественного творчества // Художественное творчество. Вопросы комплексного изучения. Человек – Природа – Искусство. – Л.: Наука, 1986. – С. 74–88.

² Большой энциклопедический словарь. Искусство. Серия БЭС. – М.: Внешсигма, 2001.

³ Қаранг: Раушенбах Б.В. Геометрия картины и зрительное восприятие. – М.: Интерпракс, 2001. – С. 97.

Абилжон АБДУРАҲМОНОВ – филология фанлари бўйича фалсафа доктори (*PhD*). 1970 йилда туғилган. Фарғона давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини татомолаган. Унинг қирққа яқин илмий ишлари республика ва хориж журнallарида нашр этилган. “Ранг ва унинг бадиий-услубий хусусиятлари” ҳамда “Нур ва сурур (Замонавий ўзбек шеърияти)” номли монографиялари чоп этилган.

хикмат, ақл-заковат, буюклиқ, шодлик, ҳаётнинг ўзи ҳам тимсолдир. Аксарият фалсафий таълимотлар ёруғлик ва зулматни қарама-қаршиликларнинг бирлиги деб хисоблайди, Яқин Шарқнинг энг мухим динлари (монийчилик ва зардустийлик каби) улар ахлоқий жиҳатдан қарама-қарши кучлар, эзгулик ва ёвузлик салтанатининг моҳияти, деб таъкидлайдилар. “Нур” – “яҳши” ва “Худо” сўзларининг синонимига айланди. Шундай қилиб, Исо Масих дунёнинг Нуридир, Гаутама Будда Осиёнинг Нуридир; Кришна – ёруғлик Раббийси; Аллоҳ осмон ва ернинг нуридир⁴.

Зардўштийларнинг муқаддас китоби “Авесто”нинг асоси айнан нур ва зулмат кураши ҳакида бўлиши ҳам дастлабки мифик мотивларнинг ибтидоси айнан нур бўлғанлигини кўрсатиб туриди. “Забур”да ҳам нурга алоҳида эътибор қаратилган⁵. Насронийликда эзгулик – нур; тартибсизлик, ёвузлик – зулмат. Бунга ўхшашликлар бошқа маданиятларда ҳам кузатилади⁶.

“Монийнинг таълимотида Нур ва Зулмат ўртасидаги азалий кураш асосий ўринни эгаллади. Унинг мазмун – моҳияти эса, Нурнинг Зулмат устидан ғалаба қозонишига ишонишдир. Монийлик маҳаллий динлар – зардустийлик, буддавийлик ва христианлик хусусиятларини ўзида мужассамлаштирган. Уларнинг эътиқодича, биринчи оламда Нур (Худо), иккинчисида – Зулмат (Шайтон) ҳукмронлик қиласди. Инсон икки унсурдан – Нур фарзанди бўлган рух ва Зулмат фарзанди хисобланмиш жисмдан иборат мавжудотдир. Шунинг учун инсон Зулмат кучларига карши курашда Нур кучларига ёрдам бериши лозим деб қаралади”⁷.

“Инжил”да ҳам нур ҳакида айтиб ўтилади ва нур орқали Яратгувчининг мўъжизалари мадҳ этилади. Яратишнинг тўртинчи кунида Нурнинг яралганига доир сўзлар келтирилади⁸.

Куръони карим “Нур” сураси 35-оятида “нур” сўзи яратгувчининг ифода ва рамзи сифатида келтирилади: ﴿كُلُّ أَرْوَنَ وَأَمْسَلٌ إِتَّا وَالْأُرْض﴾ “Оллоҳ осмонлар ва ернинг нуридир”⁹. “Нур”нинг луғавий маъноси ёруғлик бўлиб, коронгиликнинг зиддидир. Коронгида хеч нарса кўринмагани ва киши билиб ҳаракат қилолмагани, аммо ёруғда нима бор-йўғлиги маълум бўлиб, киши хавфсиз тўғри ҳаракат қилолгани учун “нур” сўзи хидоят ва унинг воситаларига, масалан, ақл ва иймонга нисбатан ҳам кўлланилади. Куръони карим “Нур” сурасининг ўттиз бешинчи оятида дейилган: “Бунда Аллоҳнинг еру кўкни яратиб, ундаги барча мавжудотни бор қилиб туриши тушунилади...” Суранинг “Нур” деб номланишининг сабаби биринчидан ундан Оллоҳ еру осмоннинг нури – асл ижодкори эканлиги хусусидаги гўзал ояти карималар ўрин олган бўлса, иккинчидан бу сурада инсонлар баҳтли, саодатли ҳаёт кечиришлари учун нур каби зарур бўлган илоҳий аҳкомлар мавжуддир”¹⁰.

Маълум бўладики, нур фалсафа ва тасвирий санъатда категория сифатида мавжуд бўла олади. Сўз санъати – адабиётда эса у категория эмас, бадиий ғояни ифодалашдаги воситадир. Чунки нур бадиий адабиётда дунёдаги ўзгаришлар,

⁴ Трессидер Дж. Словарь символов. / Пер. с анг. С.Палько. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – С. 324.

⁵ Цви Фриман Свет и тьма внутри нас. <http://www.jewish.ru/tradition/classics/philosophy/2008/03>.

⁶ Интернет маълумоти: Warraх Black Fire Pandemonium <http://warrax.net>.

⁷ Диншунослик асослари. Ўкув кўлланма. – Т.: Тошкент Ислом университети, 2013. – Б. 65.

⁸ Ветхий завет. Четвертый день творения. Бытие 1:14–19. / – М.: Библия на Востоке, 1991.

⁹ Куръони карим. (Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур). – Т.: Чўлпон, 1992. – Б.254.

¹⁰ Мұхаммадий Н.. Нурнома ва уларнинг янгича талқини – Т.: Ўз.Р. ФА, Фан., 2003. – Б.29.

Абильжон АБДУРАҲМОНОВ

ривожланиш, боғлиқликларнинг умумий жиҳатлари инкишоф этилишининг бадий талқинланишида асосий жиҳат, бирламчи муносабат масалаларига ечим топиб беролмайди. Шунинг учун у жараёнларни ифодалашда мухим тушунча даражасида мотив, образ, тимсол қўринишларида бадий гояни очиб берувчи вазифасида келади.

Бадий матнга кирган нурнинг англанадиган андозавий хусусиятлари ижодкорички дунёси билан уйғунлашувида юз беради. Натижада уни қабул қилувчи (ўкувчи)га етиб боргунга қадар икки бор трансформацияга учрайди:

1) ижодкор томонидан бадий асарга ҳомашё ёхуд ингредиент сифатида унинг ўзлиги билан уйғунлашиш жараёнида;

2) ижодий маҳсулот сифатида қабул қилувчининг эҳтиёжларига асосланган компенсаторлик ҳолатдаги ҳиссий билим уйғунлашуви жараёнида.

Нурнинг бадийлашиш жараёни З босқични босиб ўтади:

1. Моддий ҳодисадан маънавий ҳодисага айланиши.

2. Ижодий ниятга мос ҳолат (шакл)га кириши.

3. Ижодий концепцияни ифодалашда вазифа юқлатилиши.

Демак, биринчи босқичда нур моддий – табии ҳодисадан идроқдаги маънавий ҳодисага айланиши юз бериб, унинг бадий-эстетик аҳамияти ошади.

Иккинчи босқичда ижодкор томонидан нурнинг ижодий ниятга мос самовий (куёш, ой, юлдуз), теллурик (чақмоқ, ёғду, ёнгин) ёки яратма (чирок, шам, фонус) шакли танлаб олинади.

Учинчи босқичда танлаб олинган нур манба ижодий концептни ифодалашда бадий воситалардан бирининг вазифасини бажаради.

Энг муҳим босқич эса бу бадий матннинг ўқувчи томонидан қабул қилинишидир. Бу эса унинг ҳиссий ҳамда маънавий маълумотларни нечоғлиқ тасаввурнида шакллантира олиши билан боғлиқ кечади, яъни “тафаккурдаги нур” билан боғлиқ индивидуал ҳодисадир. Ижодкор томонидан нурнинг бадий ижодда қўлланиши учун ўзлаштирилиши қўйидаги кечади: моддий нур ==> идрок ==> маънавий нур ==> тушунча ==> бадий восита ==> ижодий муносабат.

Лирик асар таркибида келган нур ижодкорнинг гоявий талабидан келиб чиқиб юқоридаги қўринишлари образ, тимсол ва мотив шаклларида ифодаланади. Бунда у маълум бир қўринишга асосланган яхлит образ ёки тимсол бўлиб келиш баробарида барча жиҳатлари аралаш, уйғунлашиб келиши ҳам кузатилади. Бу масалада айнан қайсиdir бир қўринишни ёки шаклни бадий матндан ажратиб олиб тадқиқ қилиш орқали шоир ижодий концептини тўғри баҳолаб бўлмайди. Шу сабабдан ушбу тадқиқотимизда тавсифлаш орқали эмас, умумийлиқдан келиб чиқиб илмий қарашларимизни юзага чиқаришни мақсад қилиб олдик.

Замонавий ўзбек шеъриятида нур коинотдаги манбалари қуёш, ой, юлдузлардан, Илоҳий (руҳий) манбалари Аллоҳ, Пайғамбардан, сунъий манбалари машъял, шам, чирок, лампалардан, теллурик манбалари: ердаги нурланиш, чақнаш ҳодисаларидан ҳосила сифатида ўз бадий талқининг эга.

Нурнинг холис намоён бўлиши ҳолатлари ҳам мавжуд: у шакл-шамойилсиз образ, неон масса, оҳанрабо гўзаллик, оқиз ёки кудратли ҳамда нажоткор оқим бўлиб келиши кузатилади.

Маълумки, нурга интилиш жонзотнинг инстинкттив физиологик эҳтиёжи бўлгани каби шоир ҳам нурга интилиш фалсафаси йўғрилган реал ҳаётни бадий талқинлайди ва шу аснода ўз бадий оламини яратади. “Ҳар бир шоир бу оламга ўз қарашлари, ўзининг фикрлари, дунёни бадий қўриши, идрок этиши ва туйгулари ифодасига эга бўлган мухим шахсдир. Ҳар бир катта шоирнинг ижоди ўзига хос, оригинал, бетакрор”¹¹.

¹¹ Мостепаненко Е.И. Свет в природе как источник художественного творчества //

Шеъриятда нурнинг соя билан қарама-қаршилиги маънавий оламдаги уларни ифодаловчи образлар тизимини ҳаракатлантиради.

*Ёхуд кўрмас ростликни асло,
Ёхуд кўрмас диеёнат, ғурур.
Балки шундан мангу қололмас,
Балки шундан қайтиб юрар нур¹².*

(Ш.Рахмон. “Нур”.)

Бу ерда шоир томонидан нурга шундай чукур рамзий метафорик вазифа юклатилганки, натижада маънавий тубанлик “нур” воситасида ёритиб берилади. Оламда барча нарсани ёритиб, кўрсатиб бериш фақатгина нургагина хос бўлиб туриб, унинг ўзи ҳам “кўришга” қодир бўлмаслигининг келтирилиши бадий маконнинг қанчалар зулматга чўкиб кетганилигидан далолат беради.

Демақ, нур маънавий оламнинг ўлчови, кўрсаткичи вазифасини бажариб келган. Рухий нур – маънавий олам ёриткичи бўлиб, замонавий ўзбек шеъриятида чукур ижтимоий-маънавий масаланинг ечими сифатида қўлланади.

*Сўқир кўзларимни нур-ла безатдим,
Мехрибоним, қоним. Сизни топдим мен¹³.*

(Рауф Парфи. “Қора девор”.)

“Одамнинг инсонга айланишида”¹⁴ унинг аҳамияти қўринади.

*Инсонлик фитрати уйғонгунча то
Ич, ҳақнинг қонини юҳо жомида.
Чорасиз ҳақиқат, ул, илоҳий нур.
Абад қолиб кетмас ваҳшат домида!¹⁵*

Нурнинг бадий мақсадни ёритиш жараёнидаги трансформацияси юз беради. У илоҳий нур манбасининг ўзлигига намоён бўлади:

*Кўзимга тўлди ёлгиз
Аллоҳ жамоли.
Белги берди фалак
Номаълум бир из¹⁶.*

(Рауф Парфи. “Қора девор”.)

Нурнинг лексикага хос бўлмаган ноодатий шакли ҳам учрайдики, бу билан ижодкор поэтик гоя ифодасини янада ургулашга интилади:

Художественное творчество. Вопросы комплексного изучения. Человек – Природа – Искусство. – Л.: Наука, 1986. – С.74.

¹² Шавкат Раҳмон. Сайланма. – Т.: Шарқ, 1996. – Б. 163.

¹³ Рауф Парфи. Сўнгти видо. – Т.: Миллий кутубхона нашр. 2006. – Б.87.

¹⁴ Улуғбек Ҳамдам. Улуғ Тангри, сени аччик соғиндим. Сўзбоши..// Рауф Парфи. Сўнгти видо. – Т.: Миллий кутубхона нашр. 2006. –Б.10.

¹⁵ Рауф Парфи. Сўнгти видо. – Т.: Миллий кутубхона нашр. 2006. – Б.104

¹⁶ Рауф Парфи. Сўнгти видо. – Т.: Миллий кутубхона нашр. 2006. – Б.89.

Абилжон АБДУРАХМОНОВ

*Мен буни уқаман
Ҳар бир нарсадан.
Ёғилган чогида баҳайбат бир нур¹⁷.
(Ш.Раҳмон. “Ўшни кезган ўйларим”.)*

“Кучли”, “хароратли” даражалари ўрнига “баҳайбат” сўзининг қўлланиши лирик қаҳрамон муносабатининг психологик хусусиятларини ошкор қилишга хизмат қиласди.

Нур даражасининг ранг воситасида ифодаланиши сифатланмиш орқали лирик маконда унга юкланган гоявий-эстетик вазифани аниқлаштиради:

*Танизорим игна учинда
Кўзларимда порлар қора нур.
Менга кеча ёмғир ичинда
Машъум хаёл каби кўринур.*

Натижада нур лирик қаҳрамоннинг “ўзлигини” кўришига сабаблиги далилланади.

*Рухсорини ювган кечада
Мен билмаган ялангоч шуур¹⁸.
(Рауф Парфи. “Ёмғир эмас, марварид ёғар”.)*

Коинот нури маънавий нурга эврилиши табиий қоронгилик фонида иккинчи параллеллик – жаҳолатга алмашади:

*Ўйчан кеча тун ичра танҳо
Рауф дўстим, қолдик икковлон...
Биз меҳрга тўймадик асло,
Биз ёруғлик излаймиз ҳамон¹⁹.*

Кўринадики, лирик воқеликда ижодий гоянинг параллел бадиий макондаги биридан иккинчисига ўтиши ва эврилиш жараёни содир бўлади. Гарчи тун табиий ҳодиса бўлса-да маънавий ҳолат экани ва “мехр” маънавий нурнинг эквиваленти сифатида намоён бўлгани маълум бўлади. Лирик қаҳрамон “излаётган” ёруғликдаги нур табиий (коинот) нуридан руҳий нурга трансформацияга (эврилиши) учрайди.

Демак, ўзбек мумтоз шеъриятида тасаввуфий қарашлар асосида илоҳийликни ифодалаган нур замонавий ўзбек шеъриятида ижтимоий-сиёсий ҳаёт фонида шоирнинг маънавий-эстетик идеалини мужассами сифатида намоён бўла бошлади. Реал ҳаётга инъикос тарзда тасвирланётган бадиий маконга бадиий талқиннинг мослашишида нурнинг моддий ва маънавий шаклдаги кўринишлари реал ҳаётни чукӯр фалсафий-рамзий намоён қилиб беришдаги аҳамияти янада ошди. Замонавий ўзбек шеъриятида нур яратувчининг сифатларинигина эмас, реал воқелик куршовидаги лирик қаҳрамоннинг интилишлари ёритиб беришда мотив, образ, тимсол сифатидаги кўринишлари конкретлашди, зоҳирий ва ботиний олам ўртасида воситачилик роли яққоллашди.

¹⁷ Шавкат Раҳмон. Сайланма. –Т.: Шарқ, 1996. – Б.189.

¹⁸ Рауф Парфи. Сўнгги видо. – Т.: Миллий кутубхона нашр. 2006. – Б.27.

¹⁹ Ўша китоб. – Б.40.

Тил йўқолса йўқолмасми эл?



Фозил ЖАББОРОВ

Кўпчиликнинг ёдида бўлса керак: Ўзбекистон Республикаси гидрометеорология Хизмати Марказининг Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги ўтказилган матбуот анжуманида Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутати Елена Бабенко ва Kun.uz сайти мухбири Илёс Сафаров ўртасида юзага келган баҳс давлат тилига оид муаммоларни яна юзага қалқитганди.

Мазкур матбуот анжуманида Елена Бабенко Ўзбекистонда 2030 йилгача кутилаётган иқлим ўзгаришига доир ишланган стратегия бўйича маъруzasини рус тилида тақдимот қилганда Kun.uz сайти мухбири Илёс Сафаров унга: “Нима учун давлат тадбирига ўзбекча тақдимот ё таржимон билан келмадингиз?” деган савол билан юзланади.

Аҳоли сони 36 000 000дан ошган Ўзбекистон халқи томонидан сайланган бу депутат Ўзбекистонда туғилган, шу юртнинг нон-тузини еб, улгайиб, ўқиб, яшаб, шу мартабагача “кўтарил”ганига қарамай давлат тилида маъруза ё тақдимот қиласиган, ҳеч бўлмаса, эркин сўзлашадиган даражада бўлолмаслиги ғалати эмасми? Қолаверса, “Ўзбекистоннинг давлат тили ҳақида”ги қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонуннинг 9-моддасида давлат ҳокимияти ва бошқарув органларида иш давлат тилида юритилиши ва заруриятга қараб бошқа тилларга таржима қилиниши таъминланиши белгилаб қўйилган.

Яна бошқа бир ачинарли ҳолат эса 2021 йилнинг 27 апрель куни Олий Мажлис Қонунчилик палатаси мажлисида Ўзбекистон “Миллий тикланиш” Демократик партияси фракцияси “Ўзбекистон Республикасининг давлат тили

Фозил ЖАББОРОВ – 1985 йилда тугилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетини тамомлаган. Унинг “Мактуб”, “Кўклам куий” номли насрий китоблари чоп этилган.

Фозил ЖАББОРОВ

ҳақида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонун лойиҳасининг 12-моддасига берган таклифига 123 нафар депутатдан 48таси қарши чиққани, 5таси бетараф бўлиб, 12таси овоз бермагани билан боғлик бўлди. Қонунчиликка киритилиши лозим бўлган мазкур ўзгартириш ва қўшимчага кўра: “Давлат идораларига мурожаатлар давлат тилида бўлсин, бошқа тилда бўлса давлат тилига таржимаси илова қилинсин, жавоблар давлат тилида бўлсин” [2] дейилганди.

Афсуски, 58 нафар тарафдор депутатнинг овози камлик қилгани сабаб бу таклиф ҳам қабул қилинмаганди.

Мазкур лойиҳада “Ўзбекистонда яшаётган бошқа тилли юртдошлар давлат идораларига давлат тилида мурожаат қилсан, жавобни давлат тилида олсин”, дейиляпти, холос. Шундай экан, нега депутатликка номзодини қўяётганлардан биринчи ўринда давлат тилини билиш талаб этилмаслиги керак?

Яна ўша Ўзбекистон Республикаси гидрометеорология Хизмати Марказининг Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигига ўтказилган матбуот анжуманига қайтадиган бўлсак, бу тортишувга қўшилган “Ўзгидромет” бош директори Шерзодхўжа Ҳабибуллаев: “Бизнинг соҳадагиларнинг 85 фоизи русийзабонлар. Мен соҳада илмни ушлаб қолиш тарафдориман. Мен илк бор бу соҳага келганимда олдимизда рус тилида ишлаш ва давлат тилини қўллаш масаласи турди. Елена Бабенко ҳам иқлим ўзгариши бўйича стратегияни ишлаб чиқишида профессионал даражада ишлади. Муаммо мутахассис йўқлигига, биз шундан қийналдик. Бизнинг соҳадагиларнинг 74 фоизи ўрта маълумотлилар. Яъни илм томондан ҳам қийналганимиз. Катта олимлар бор, лекин ёшларда узилиш бўлган” [3] дейиш билангина чегараланган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 20 октябрдаги “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида: “2021 йил 1 апрелдан бошлаб ўзбек тили ва адабиёти бўйича билимни баҳолашнинг миллий тест тизими асосида раҳбар кадрларнинг давлат тилида расмий иш юритиши даражаси аникланади ҳамда масъул лавозимларга тайинланадиган шахслар учун давлат тилини билиш бўйича даражা сертификатлари жорий этилади”, дейилган эди. [4]

Энди саволлар туғилади: Фурсат етди, аммо бу тизим ишга тушдими? Мазкур хужжат ижросини қайси давлат идора ва ташкилотлари бажаряпти? Бу Фармонда ўзбек тилини билмайдиган давлат ишчиларига давлат тилини ўргатиш курслари ташкил этиш бўйича топшириклар ижроси нима бўляпти? Афсуски, бу саволларга жавоб йўқ.

Табиийки, Елена Бабенко ва журналист Илёс Сафаров ўртасидаги қисқа тортишув ижтимоий тармокларда ҳам кенг муҳокамага сабаб бўлди. Кимлардир шунақа талабалар кучаяверса зўр гидрометеоролог соҳадан кетиб юбориши мумкинлигини ҳам писандада қилиб чиқди. “Гидрометеорология бўйича ноёб мутахассис” эса “Ўзгидромет” раҳбари айтганидай, гидрометеоролог ҳам, эколог ҳам эмас, балки Андижон давлат педагогика институтини битирган рус тили ва адабиёти ўқитувчиси эканлиги, аввал Андижондаги рус маданияти маркази раҳбари, энди эса, ўзининг айтишича, 85 фоиз овоз билан Андижоннинг

эски шаҳаридан депутатликка сайланганини назарда тутсак, бу “мутахассис” ҳақиқатдан ҳам “ноёб”лигини кўриш мумкин.

Тўғри, Ўзбекистонда давлат тилининг бу каби камситилишига, аввало, ўзимиз, ўз тилимизни ҳурмат қиласлигимиз ҳам бош сабабдир. Мамлакатимизда хорижий тилга ихтисослашган боғчалару мактаблар сероб. Олий ўқув юртларида таълим рус тилидаги йўналишлар ҳам талабга нисбатан кўп. Хуллас, юртда биринчи ўринда рус тилида ишлаш учун барча шароитлар муҳайё қилинган. Шунга кўра ўзбек тилини билмайдиган амалдорлар зўр мутахассис бўлса бўлди, давлат тилини билиши муҳим эмас, деб ҳисобланади. Катта-ю кичик анжуманларда мабодо русча савол берилса, ҳар қандай амалор билса-биласа, русча жавоб қайтаради, “Саволингизни ўзбек тилида беринг!” дейиш тугул, давлат тилида жавоб қайтариш маданиятига ҳам эга эмас. Шу билан бир пайтнинг ўзида русийзабонлар давлат идораларига бемалол русча мурожаат қилиб, русча жавоб олади. Россиянинг икки юзга яқин кабель телеканаллари Ўзбекистонда ўз мафкурасини бас деганча ўзбекистонликларга сингдириб ётиби. Ўзбекистонда туғилиб, яшаб, шу мамлакат фуқароси сифатида масъулиятли иш ёки лавозимда фаолият юритаётган аскарият ўзга тил вакилларининг “Нима учун ўзбекчани ўрганишим керак?” дейиши одатий ҳолга айланиб бўлгани ачинарли эмасми?

Бунга давлат тилини ҳурмат қиласланларни бошимизга кўтарган ўзимиз сабабчи. Ўзимиз ҳам уларга қўшилиб миллий тилимизни оёқости қилдик. Ер юзида ўз тилини ўз юртида хор қилган биздай миллат бошқа бўлмаса керак. Кўпчилик миллатдошларимизнинг болаларини рус боғчаси, рус мактаб, университетларнинг рус тилли йўналишларига ўқишига бераётганидан билиш мумкинки, Ўзбекистонда рус тилини билган одам ўзбек тилини билгандан кўра кўпроқ қадрланади, катта-катта лавозимларга осонгина қўйилади. Лекин бу ҳолат яна қанча давом этиши мумкин? UNESCO ташкилоти маълумотларига кўра бугунги кунда сайёрамизда мавжуд 6 мингта тилнинг 90 фоизи йўқолиб кетиши арафасида [5] турганини била туриб ҳам миллий давлат тилимизга нисбатан шу қадар эътиборсиз бўлиб қолаверамизми?

Халқимизда шундай оғриқли мақол бор:

Тил йўқолса, эл йўқолади,

Эл йўқолса, ер йўқолади.

Чиндан, тил йўқолиши миллат йўқолишидир, ватан йўқолишидир, адабиёт йўқолишидир, тарих йўқолишидир. Шунинг учун бу муаммони ҳар бир ўзбек ватандошимиз чукур ўйлаб кўриши лозим бўлади.

Мактубларда бордек ҳақиқат



Нур нурга интилади

ёхуд

Олим Тошбоевга очиқ хат

Менгнор ОЛЛОМУРОД

Қўлимда бир китоб. Олим Тошбоев ёзган. Ўйлајпман... Олимжон Тошбоев... талабалик йиллари эди шекилли, Сурхондарё телевидениесида учратганман. Есенин ёзганидай “Жиккаккина ёш бола эдим, тенгдошларим ичра қаҳрамон”. Ўшанда уни кўрдим: ёш, шиддатли, билимли, фикри теран. Баъзилар астасекинлик билан униб-ўсиб, улғайиб, йиллар ўтган сари танилиб, кўзга ташланиб боради. Дараҳтнинг йўлини кузатиш мумкинми... қийинми... ўзи унинг йўли қандай, билмайман... Бирок нурнинг йўлини, юлдузнинг йўлини билиб олсангиз... кузатишми... англашми... иложи бордай.

Худди шу каби баъзи адиллар ғойибдан келгандай, бирдан... ҳа, бирдан ҳайратингиз рўпарасида пайдо бўлишади! Бу не синоатки, унинг асарини ўқийсизу, ўзингиз ҳам кутмаган жода ҳайратда хаяжонланасиз.

Қўлимдаги “Абадий замондош” китобини кўнглимнинг бир четида, “нари-бери бир китобдир-да... Муаллифи сурхондарёлик... ҳа, ўқимасам бўлмайди... бу ёғи Шукур Холмирзаев ҳақида экан... бир кўздан кечирай-чи”, деган бепарвороқ қараш билан мутолаа қила бошлигандим.

Олимжон, дўстим, хафа бўлмайсиз, ўқияпману... зерикавердим. Нега? Ўзим ҳам ҳайрон қолдим. Қийналаяпман. Ўқиши тўхтатмадим. Сабабини ўзим ҳам айтиб бера олмайман. Зерикарли китоблар қўлимга тушиб туради. Сабримни синаётгандай. Узоқча боролмайман. Баъзиларини тушунолмайман. Ахир “Китоб қизиқарли бўлиши, завқ билан ўқилиши керак”-да! (Абдулла Қаҳхор). Дунёқарашим тормикин ё, деб иккиланиб ҳам қоламан. Сурхондарёнинг чангучаслари ичida юрган одамман, халқнинг достонлари, термалари, ўланларини бахшилардан эшитиб. Бизда бахши кўп. Бири-биридан яхши, хўп. Бахшилар Алномишга от чоптирган дўмбирасини айтишадики, бу бир чўп – ёғочдан ясалган чўп. Шу “чўп гоҳо Аскар тоғнинг чўққисини жулиб” ўтиб кетади. Оқдарёнинг сувини тоширади. Қалмоқдан Барчинни олиб келади. Шу “чўп” Қоражоннинг

Менгнор ОЛЛОМУРОД – 1955 йилда тугилган. Унинг “Юрагимда ииғлаб турган қиз”, “Севги дараҳтининг гули”, “Арзимни ўғлимга еткар”, “Наврӯз ёки сиз истаган келин келди” сингари китоблари чоп этилган.

белини қасирлатади... Сурхондарёли клигимга бордимми, дейман, бахшиларга қўшилиб кетдим.

Гап бошқа ёқда эди-ку?! “Абадий замондош” китобининг 50-бетларига бориб бир тўхтадим. Китобни ёпиб, ўйладим... Нега бу китобнинг ичига кириб кетолмаяпман?! Менми айбдор, Олим дўстимми?! Шундай пайтда нима бўлди? Ҳаёт жумбоқ. Инсон – фалсафа. Тушунаман, десангиз, соч оқаради... йўқ, қаерда... соч тўкилиб, тугайди. Инсонни ким мукаммал тушунган?! Телбалар тўла тушунади-ёв?! Озгина эс-хуши борлар эса ўйлайверади... ўйлайверади...

Бир ҳол рўй берди. Рўпарамда устоз Янгибай Шоймардонов... Ҳаёлимда-да! Ҳаётдан ўтганларига, эҳ-хе неча йиллар бўлди... Дарров ёдимга тушди...

Бир сафар устозга дардимни айтдим. Бўлмаса кимга айтаман? “Шундай катта китоб... Ўқигансиз... Негадир зерикаяпман... Ўқияпману, рости... ҳаммаси мавхум... Ўқимасаммикин?!” Устоз: “Бу нима гап? У ёзувчини, дунё... э, биласизми... дунё ўқиди! У ноёб китоб. Уят! Ҳозирги гапингиздан мен уялдим”, деганди куюниб. Янгибай ака... устоз... шундай... кўз ўнгимда: “Уят!” деди. Ўқиман! 100-бетгача борай, қани... Кучим етади.

Ҳозир ўзимни ўзим саволга тутаяпман. “Абадий замондош”ни қандай қилиб ўқиша давом этдим? Янгибай Шоймардонов ўгитими, Шукур Холмирзаевга чексиз... ҳа, муболагасиз айтаяпман, чексиз хурматим сабабми? Шукур акани ўқимаганлар буни тушунмайди... Шукур акани ким ўқимабди, бу дунёга келмабди. Э-э, ўйласам... Шукур ака ҳақида қандай қилиб бўлса ҳам, кўпроқ билгим келади. Шукур ака... ў-ӯ, мўъжиза-да... Адабиётнинг ўзи!

Хуллас, “Абадий замондош”нинг 100-бетидан ўтдим. Тонг қотдим, тўхтадим. Китобнинг муқовасига қарадим... Нима бўлди? Наҳотки! Олим Тошбоев? Қандай ёзди экан? Эшитардим... “Олим Тошбоев телевидениедаги зўрлардан бири... Катта олим... Расмий даврада... ҳа, расмий журналистикада таникли... миш...” Эшитгандаримни айтаяпман, рости. Ё мен не бир сабаб билан газеталардами, журналлар, китоблардами ёзганларини ўқимай, дунё бехабар қолдимми? Нега адабиётнинг у ёқ-бу ёғида “шер”ланиб юрган дўстларим айтишмади? Лол турибман. Китобни ўқияпману... хайратланаман... мана Олим Тошбоев!

Сўзларим ҳавои гаплар эмас. Куруқ мақтовдан кўрқаман, мақтовда хушомад борда. Лекин китобни ўқиб англадимки, Олим Тошбоев менинг мақтовимга ҳам, ҳамду санойимга ҳам муҳтоҷ эмас. Теран фикрли одам ўзининг кимлигини билади. Ўзини билган Худони ҳам билади. Тоғлар... айниқса, ўсаётган тоғлар ортиқча “шовқин” га жилмайиб қўяди. Аммо, хайратланганимни айтсам, нимаси ёмон?! Қанча китоблар чоп этилмади дейсиз... одамдан китоб кўпайиб кетди... Юрак билан ўқиладиганини излайман. Тополмайман. Йўқ эмас. Кам! Битта олтин китобга дуч келсам, қўлдан қўйгим келмайди. Тезроқ тугаб қолмасин, дейман. Олтин китоб – азиз дўст. Суҳбатлашиб тўймайман. “Абадий замондош”нинг номланишида “замондош” сўзи кўп ишлатилган, маъноси сусайган, оҳори хиралашгандай туюлади, лекин гап бунда ҳам эмас. Биринчи ҳайрат шундаки, “Абадий” сўзи “замондош”га янги фалсафа, янги рух берган, энг муҳими, “Абадий замондош” ибораси Шукур Холмирзаев руҳияти, фалсафаси даражасига етиб борган. Ҳатто, ўйладим, Шукур Холмирзаев “Абадий замондош” деган ёмби номни бирон жойда ишлатганмиканлар, деб... “Абадий замондош” бу – кучли топилма. Мана, китобга нима учун қойил қолаяпман. Лекин ҳали шошманг. Сўзимни тугатмадим.

Менгнор ОЛЛОМУРОД

Китобни ўқиётиб, ўзимнинг ожиз нуқталаримни, тор тушунган жойларимни, фикрим етмаган, тўла тушунмаган ҳикояларни... англадим. Шукур акани ўқиш ҳам, уқиш ҳам керак экан! Ҳикояларнинг бўйи-басти, юзи-қўзига тикилар эканмиз, уларнинг кўнглида нималар, зимнида не ўйлар... Тушунар эканмизу, мукаммал эмас...

Тарихда “Метафизика” китоби ҳақида воқеа келтирилган. Шу китобни буюк Ибн Сино қирқ марта ўқиган... ҳа-ҳа... рост! Тушунмасам бўлмайди, деганлар-да. Ёки юраги сезган. Бошқача китоб... Барибир тушунмаган. Нима қилиш керак? Воз кечсинми? Бахтли тасодиф! Қўлига Форобийнинг “Метафизикага шарҳлар” китоби тушади. Ҳар не тасодифда сабабият бўлади. Саҳрова қирқ кун ётиб, қатра сувга зор тафаккур, тоза, зилол, ширин булоққа рўбарў! Ҳаяжонланиб, булоққа энкайиб, бутун вужуди билан чашмадан сув симиради.

Ибн Сино бобони айтмаяпман. Ўзимнинг начор ҳолимни тушунираман, деб, ётибман. Сиз, Олимжон Тошбоев, Фаробий бобосиз. “Абадий замондош” синоатлару сирлар дунёсига шарҳлардир!

Ўқиётиб... бир жойда, бир ўй хаёлимдан ўтди. Алишер Навоий номидаги Ўзбек тили ва адабиёти университети бор. Китобингизда баҳсли муаммоларни келтиргансиз. Ҳайрон қолганим, Шукур акалар даврида гоҳо “Гулистан” журналида, гоҳо газета, гоҳо Ёзувчилар уюшмасида, гоҳ университетлар, гоҳо давраларда, гоҳо майдонда, гоҳо китобларда... кўнгилни оловлантирадиган, фикрларни оташлантирадиган баҳслар, тортишувлар, тафаккур чархланишлари рўй бериб турган экан. Бу қандай яхши! Адабиёт жимликда, ёлғизликда, ўй-у хаёл кошонасида ёзиладиган Олов. Қоғозда – олов. Нега ёниб кетмайди бу қоғози тушмагур. “Қўлёзмалар ёнмайди”. Ёнмайин абадий ёнади.

Хозир-чи? Балки мен худудда бехабардирман. Йўқ. Ундай эмас. Битта воқеа, ёки битта БАҲС бир лаҳзада етти иқлимини кезади. Не ҳолки, баҳснинг ўзи йўқ. Адабиёт университетида Баҳс бўлса. Қўшнилардан олимлар, шоирлар, адиллар келса... Хур фикр гурилласа. Дейлик, “Туркий адабиёт ва модернизм” мавзуси бўлсин. Тушунмаганимизни тушунсак, нимаси ғалати?

Ахир баҳсада оловяшайди. Оловда Қақнус бор. Олов Зардуштий боболаримиздан қолган муқаддас рух. Совиб, музлаб тош бўлиб ётгандан нима фойда? Ҳақиқат қаерда туғилади?! Баҳсада, муқаддас оловда. Қақнус ҳам қуш, ҳам ҳақиқат. Президентимиз очиқлик сиёсатини айтаяпти... Тушунмайман, нега Сўз, адабиёт майдонидаги БАҲСдан кўрқамиз?

“Абадий замондош”нинг 326-бетида “Бугунги адабий жараёнда – юз бераётган мавлоно Муқимий лутфидаги “бўлди ажиб ҳангомаларни кузатиб киши беихтиёр тилини тишлаб қолиши тайин...” дейсиз. Сиз тилингизни тишласангиз, мен тилимни тишласам, улар тилини тишласа... ҳамма тилини тишлаб ўтираверса... юз йилми, минг йилми... тилсиз юраверсак... адабиёт нима бўлади? Миллат нима дейди? Шукур aka китоблар саҳифасидан чиқиб келиб, сўрасалар: “Адабиёт ўладими?” Кўп ўйладим... Нега “ҳангома”ларни очмагансиз? Калаванинг учини топгансиз. Ва калавани мавҳумликка отгансиз. Нима фикрга бордингиз? Ёки бу китобнинг мавзуси эмасми? Ва ё Шукур aka бу “Ҳангома”ларни айтиб, кўрсатиб, аён этиб, кетганларми?

“Адіб хотираларидан: “У кунлар ўтиб кетди, десам бўлади. Чунки олғир, иззатталаб, адабиёт учун хизмат қилишдан кўра ШУҲРАТ орттиришни афзал биладиган адиларнинг даври ўтди.” (“Абадий замондош”, 328-бет.)

Бу Шукур Холмирзаевнинг ўша даврдаги фикри. Балки, 30 йил, балки 50 йил олдинги “даври ўтди”. Ўйладим: ўтгани ростми? Эҳтимол, ўтмагандир. Атрофга қарайман. Туйгуларим алдаяптими? Аксинча, ўшаларнинг “даври келган” бўлса-чи? Абдулла Орипов, Эркин Воҳидовдай буюк шоир... улуғ адаб Шукур Холмирзаевдай... Ҳалима Ҳудойбердиевадай... аллома... ижодкорлар... уларни... топиш осонми Ҳозир?! Чўққидан кейин яна баланд чўққи келмайдими? Валиуоллохлар сўзи ёдга тушади: “шухратда оғат бор”. “Шухрат орттириш” касаллиги АДАБИЁТдан устун келса... “Оғат” қараб турадими? Оғат оғатланади. Лекин зимдан, кўзга кўринмай. Пинҳона-ю ниҳона. Шукур аканинг ҳар бир сўзига... тафаккур билан назар ташланг: “олғир, иззатталаб...” Улкан адаб юрагини фижимламаса, қобирғасини қисирлатмаса, кўнглини майиштирмаса, “олғир”ни ишлатармиди? Олғирлар ошиб кетаверган. Иззатталаблар кўпаяверган. Адабиёт боғида КИБР ғўддайиб юрган. Иззатталаб ғавғо чиқариб турган.

Булар кимни ўйлантирамайди?

Абдулла Қодирийда кибр бормиди? Ойбекдачи? Одил Ёкубовда-чи? Йўқ эди. Бирон одам уларни манман деб ёзмади. Айтмади. Шукур ака билган. Шунинг учун ўйлаган. Куйинган. Ичда ўртанган. Атрофидаги кибрларни кўрган. Олимжон Тошбоев, бу сўзларни китобга киритмай кетсангиз бўлармиди... Йўқ. Бўлмасди! Чунки адаб кўнгли билан кўнглингиз дардош... Дард ёзганда, барибир кўринади...

Шу йўсинда таклифим бор: Шукур Холмирзаев асарлари-ю китобларини кутубхоналар, газета-журналлардан ким излаб топиб, ўқиса ўкир... Лекин Шукур аканинг “Ёзувчи ким?” мақоласини ҳеч бўлмаса, ургу бериб айтгим келаяпти, ҳеч бўлмаса ҳар йил битта адабиёт газетаси ёки журнали, “Ўзбекистон Адабиёти ва санъати”ми, “Китоб дунёси” ёки “Шарқ юлдузи” бериб бориши керак. Сиз бу мақолани бир ўқиб кўринг-да! Фоифилликдан уйғотади. Виждонни жонлантиради. Қалам тутган одам бунда-а-ай ўйлаб қолади...

Аслида, “Абадий замондош” ҳақида ўқимасдан бурун эшигандим. Ўқишига иккиландим ҳам. Биринчи сабаб... Шукур ака асарлари... ана... оловдай ловуллайди. Оловнинг ўзи турганда олов ҳақида ўқисам? Ғалати эмасми?! Иккинчи сабаб... фикрладимки, адабиётшунос олимлар (узр айримлари) услубида, тилида сийқаси чиқкан (“Шукур Холмирзаев асарлари реализм методида ёзилган”) иборалари билан таҳлил қилинган, деб юрдим. Хато... хато ўйлаган эканман.

“Абадий замондош”да мўъжизалар анча. 3-4та китоб ўқиган, озгина бўлсада, адабиётни юрагига яқин олган одам бир жойда бўлмаса, бир жойда Шукур аканинг минг дардидан бир дардини ногоҳ тушунади. Зил дардини, Дил дардини... Таржимон билан бўлган воқеани. Бу ҳақда ҳеч қачон ёзилмаган. Лекин айтилган... Қаерда денг?! Бурчак-бурчакларда. Пинҳона гурунгларда. У ёқ – бу ёққа қараб... Кўрқа-писа. Ановилар эшитиб қолмасин, дея. Овоз чиқариб айтсангиз ғавғо кўпайган-да...

Хуллас, Шукур Холмирзаев асарини рус тилига таржима қилиниши учун Москвадан Шевелёв келган. Шу одам Шукур акага қоғозда рўйхат узатади... Ёнғоқ, майиз, писта, яна қанча нарсалар... Шуларни бозордан олиб бериш... Шевелёв тўлиб-тошиб қайтса Москвага – Шукур Холмирзаев таржима қилинади. “Мен қилмайман буни, бор, кетавер, дедим”.

Менгнор ОЛЛОМУРОД

Кўргилик бу... Адабиёт бошига тушган кўргилик. Ўйлаб ўйимнинг охирига етолмайман. Нима дейиш мумкин?! “Ҳамма... шунақа... қилади...” Адабиётдаги порахўрликми, коррупциями, хушомадгўйликми, фирибгарликми, найрангбозликми... асаринг ёмон бўлса бўлаверсин, “совға-саломинг яхши бўлсин”... Гап “берадиган тухфанг”да. Адабиёт қаерда қолди?! Санъатнинг... сўз санъатининг ҳоли нима кечди? Ўйлайсиз-да, баъзими, кўпми... ёзувчилар таржимонни тўла-тўла, қиммат-қиммат, мўл-кўл илтифотлар билан Москвага кузатишган. Ҳақиқий адабиёт... колиб кетаверган.

Ҳар нечук “жаҳон адабиёти андозалари” миқёсидаги Шукур ака... Қийин эди. Тегирмондан тирик чиқиши... осонми? Яна буюклашиб-а?? Шукур ака титан! Китобингизни ўқиб, бунга яна бир бор иймон келтирдим. Яна, айтгим келяптида... Шукур акадай давр тегирмонидан тирик ва бутун ҳолда, буюк ҳолда чиқиши – мўъжиза. Ибрат... Ноёб ибрат.

Ёки бошқа мисол. Бойсунда Шукур ака ижодкор Хидир Чоршанбиев (Хозир Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси) билан жуда кўп бор сухбатлашган. Шукур ака ёзувчи дўсти Хидир Чоршанбиевга ёзган мактубида: “Хидиржон, тўғри йўл топибсан, лавозиминг вақтинча, кўпроқ ёзавер, аммо партияни қўшма. Партия вақтинча, ўтиб кетади, ишонма”, дейди. Қаранг-да, Адабиёт ва Мафкура бир-бирини рад этиб, бир-бирига интилиб келган. Бу ҳақда, Хидир ака, гурунглашиб қолсақ, хозир ҳам ҳайратланиб айтади. Ўша... Партия дунёни титратиб турган СССР пайтида... Партия “ўтиб кетади” дея олган. Бу башоратмиди? Келажакни кўришмиди? Ё ҳаётни, тарихни нихоятда чукур англаганларми?!

Шукур ака қўрқмаганларми? Ҳаётини ўйламаганларми? Ўйлаганлар... лекин ҳар нечук йўлини, ростини топиб айтганлар. Хидир акадай ишончли дўстига... пинҳона... пинҳона гурунгда... ё бир ёзган мактубидами... Қойил қолмай илож йўқ. Шукур ака советларнинг “урра-урра” мафкурасига ишонмаган. Унинг Партияси ҳам, мафкураси ҳам, ўзи ҳам вақтинча эканлигини тушунган. Ва соф Адабиёт яратган. Олти томонини ўраб олган “урра-урра”лар адиб тафаккурини, юрагини эгаллаб ололмаган. “Абадий замондош”ни ўқиб, шуни хаёлимдан ўтказдим.

Хўп, “бунинг ҳаммаси Совет даврида бўлган”... Бугун-чи? Бозор иқтисоди. “Бугун бундай машмашалар йўқ бўлса керак” дейсиз, Олимжон. Ишонмайман. Баъзи... қишлоғи тан олмаган ёзувчиларнинг ҳикоялари Ҳиндистонда, Лондонда, Туркияда китоб бўлиб чиқаяпти. Яхшиликка бўлсин-да, яхшиликка... ёки мен тушунмаяпману, уни дунё ўқияптимикин?!

Шукур ака яна бир жиҳатга эътибор қилганларки, университет талабалари баҳсларида, ижодий тўгаракларида Абдулла Қаҳҳор қатнашган. Ҳайрон қолдим. Талабалар билан ижодий учрашувда эмас, тўгаракда... Қизик... жуда қизик. Қандай қилиб вақт топғанлар? Улуғ адиб... тўгаракка борса? Қандай тушуниш мумкин? Ё давр бошқамиди?

Хозир университетга, талабаларнинг адабий тўгарагига шоир, ёзувчи борадими? Ўзларини камситилган сезишади. Ундан ташқари, мени кечиравасиз, хозир “Даҳо” ижодкорлар ҳам жуда кўпайди. Қайси томонга қараманг – “даҳо”! Яқинлашиб бўлмайди. Писанд қилмайди. Ёш ижодкорни югурдак бола деб билади. Ё мен нотўғри ўйлайпманми? Нотўғри фикрлаётган бўлсам қанийди... Пул ўлгур бозор иқтисодини олиб келди... дарёлар қандайдир лойқаланди. Балки, бу, ҳақиқий даҳолар йўқлигиданмикин?

“Абадий замондош” менинг фикримча, момақалдириқдай гумбурлади... Йорагимдагини айтаяпман. Нега менга шундай туюлади? Бир ўй мени безовта қилади. Шукур ака ўзбек адабиётида ҳикоячиликни, керак бўлса, ПРОЗАни янги... чўққи босқичига олиб чиқди. Лекин тўрт томонга қарайман, Шукур Холмирзаев қўзимга... узоқда қўринаётир. Қандайдир жимлик...

Бир пайт. Ёдимда. Таклиф беринг, дейишди. “Шукур Холмирзаев номидаги ИЖОД мактаби Термиз шаҳрида улкан Адабиёт кошонаси тарзида қурилса... ёшлар Адабиётни ўрганса... Шукур Холмирзаев ижодий мактаби Ижод мактаби билан уйғуллашса”. Таклифимиз йўлда қолдими? Жимлик. Кейин яна айтдик: “Бойсунда Шукур Холмирзаев ўқиган мактабга Адаб номи берилса...” Йўл узоқми, дейман? Етиб бормади, шекилли. Тўғриси, яна бир гап: Адиллар хиёбонига борганимда... “Ассалому алайкум, Шукур ака...” дегим келади. Бир мен эмас, Сурхондарёда, Фарғонада, Бухорода қанча қўнгилларда шу – ният. Президентимизга етиб бормаяпти-да! Етиб борса эди... Ҳал бўларди.

Хурматли Олимjon! “Абадий замондош” юрак билан ёзилибди. Йиллар... неча йиллар заҳмат чеккансиз. Бундай Нурли ва Дардли ёзиш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Чунки китоб ўқиш учун олов китоб излайман. Ойлаб тополмайман. Шунда аввалгиларга қараб кетаман. “Ўткан кунлар”ни, “Диёнат”ни қайта ўқийман. “Икрорнома”ни қўлга оламан. Абдулла Ориповни ўқийман. Эркин Воҳидовнинг ижодини юрагим устига қўяман... Энди “Абадий замондош” ҳам бор...Faқат “Хотима ўрнида” боби ҳақида бир гапни айтишга иккиландим. Негаки, бу боб қўзимга хотима бўлиб қўринмади. Ё у керак эмас. Ёки бошқача ёзилса, шахсий фикрим бу. Балки, минг-минг кишига маъқулу... битта менга шундай туюлгандир. Жўн хулоса чиқарган бўлсам, узр.

Ўзимча ўйлайман. Китоб адабона ёзилдими, адабона нуқта қўйилиши лозим. Китобхонни юлдузлар сайрига, юксак ва гўзал фикрлар, фалсафалар, бадииятлар дунёсига олиб чиқдингиз. Ногаҳон қуёш осмонидан... бирдан... бирдан рақамлар-у фактлар тўқайзорига отсангиз, асарингизни ўқиб тутатган киши “Нега бундай бўпти? Нега?” деб эмас, ўқиб бўлса ҳам китобингиз дунёсидан чиқолмасин. Кетолмасин. Керак бўлса, ойлаб... Шукур ака ҳақида, сиз ҳақингизда ўйлаб юрсин. Қалашган далиллар-рақамлар китобхон ҳафсаласини пир қилади. Буюк шоирнинг гапи бор. “Яхши бошладингиз, яхши тутатинг”. “Абадий замондош”дай китоб ҳар куни дунёга келмайди.

Китобни ўқиб бораётib... ҳайратимга ҳайрат қўшилгани сари, бир ўй қўнглимни тарқ этмади. Румий ҳазратлари айтганларки, оҳанрабо матоҳни ўзига тортмайди. Аслида оҳаграбо ўзига оҳанрабонигина тортади, юрак юракни топгани каби, нур нурга интилгани каби, “буюклидан буюклик туғилгани каби” (Абдулла Орипов ибораси)... Шукур Холмирзаев буюк оҳаграбо, сиз ҳам улуғ адигба муносиб оҳаграбосиз. Шукур Холмирзаевни миллионлаб инсонлар ўқийди. Сиз ҳам ўқибсиз, ҳам уқибсиз, ҳам юрагингиздан ўтказибсиз. “Абадий замондош” Юракка ўхшаган китоб бўлиби.

Кардошлар агадиёти



Эчки билан Қўй

Абдулла ТЎҚАЙ

Бурун замон бир эр билан хотин бўлган,
Турмушлари анчагина факир бўлган.

Асраганлар бир Эчки ва биргина Қўй,
Устихони афтодаҳол, суяк ва бўй.

Эр айтибди: “Гапга қулоқ солгин хотин!
Ўзинг яхши биласан-ку, пичан хақин.

Эчки билан Қўйни ҳайда, бўшат қозик,
Нафи тегмай еб ётишар, исроф озиқ.

“Майли, – дебди, хотини ҳам қўниб гапга,
Иккисини ҳайдаб солинг, хўп узоққа.

Эчки билан Қўйдан нима фойда кўрдик,
Кетаверсин қиргами ё ўрмон ёққа.

Мискингина бош эгдилар Қўй ва Эчки,
Иккисига каттагина қопчиқ тегди,

Эгасига бўлмас асло қарши бориб,
Йўл солдилар қирга томон ҳориб, толиб.

Улар кетди. Тополмайин ўзга чора,
Узаярди Тангри ёзган йўл тобора,

Абдулла ТЎҚАЙ – (1886–1913). Татар шоири, публицист. Уральск шаҳридаги мадрасани тамомлаган. Унинг “Тувғон тил”, “Туркий гулистон”, “Озодлик ҳақида”, “Текинхўрларга”, “Дунё бў”, “Кетмаймиз”, “Товуши”, “Турмуш” каби шеърлари, “Маҳораба ва давлат думаси” номли мақолалари нашир этилган.

Иштаха йўқ, кўп юрдилар қирлар ошиб,
Йўлиқдилар йўл устида – бўри боши!

Кўзғатолмас, жонсиз бошни Эчки – қўрқоқ,
Кўрқоқликка хўп азалдан Кўй ҳам ўртоқ.

Даҳшат ичра қалтирашар, ажаб бир ҳол,
Турткиласашар бир-бирини “Сен ол, мен ол!”

“Эй, отахон, сен кучлироқ”, дейди Эчки,
Кўй айтади: – “Ғайратлисан, ўзинг ол-чи”.

Бўри бошин олмоққа ҳеч топмай журъят,
Даҳшат ичра ўтди бунда анча фурсат.

Чамалашиб ҳам у ёғу, бу ёғидан
Бўри бошин тутиб, икки қулоғидан,

Жаҳд этишиб, истадилар бўлмоқ ғолиб,
Йўналдилар йўлларига, қопга солиб.

Адоғи йўқ йўл юрдилар, анча узок,
Ўрмон ичра йилтиради ўтми, чироқ?

Кўй дедики: “Бошқа менинг мажолим йўқ,
Эчки оға, кел бўлайлик шунда қўнок.

Ўт ёнига бўрилар ҳам келолмаслар,
Бизнинг бунда қўнганимиз билолмаслар”.

Кўйнинг гапи ёқиб тушди Эчкига ҳам:
“Майли, ўртоқ шунда қолиб, олайлик дам”.

Кўй ва Эчки ўт ёнига яқин борса,
Бечоралар кўз олдида – зўр томоша:

Уч-тўрт бўри ўтирибди қараб ўтга,
Қозон осиб, пиширмоқда тотли бўтқа.

Эчки ва Кўй ҳайрон кўриб, бунда борин
Қалтирашди, танда қолмай куч-мадори,

“Хайрли кеч, омонмисиз, афандилар?” –
Кўркқанини сездирмасдан, сўз қотдилар.

Кувонч чақнаб кетди бўри кўзларида,
Ўзи келган ўлжа тайин – қўлларида!

“Еймиз, энди. Бу икковин тутамиз-да,
Лаҳм гўшти топдик, – дерлар, – бўтқамизга!”

Эчки деди: “Қайғурманглар, бизда гўшт қўп,
Бу гўшт билан ҳар биримиз бўлурмиз тўқ!

Шалвирама, Қўй амаки, бўлма хайрон,
Қопчиқдаги бўри бошин келтир чаққон”.

Кўй тезгина қопчиқдаги бошни олди,
Бўз бўрилар қўрқанидан, шошиб қолди.

Улар қотиб, мум тишлишиб турган чофи,
Ўткирлашар шум Эчкининг дуд, димофи.

Жаҳли чиққан бўлиб, бир бақирди – “Ме-е!
Каттароги бор эди-ку, шуни опкел,

Эсинг борми, эй нодон Қўй, бунисимас,
Мехмондўстлик шарафига бу писандмас!”

Қўй ҳам тезда англади-ку, бу қувликни,
Роса боплаб дўндириди-ку, у қувликни.

Уч-тўрт бўри энди ростдан қўрқишилар,
Бир-бирига маънодор кўз йиришилар.

Хип бўғилди томоқлари, ўтмас овқат,
Жұфтакни тез ростламоққа айни фурсат.

Лекин, қандай эплашади бунинг йўлин?
Хаёл чалғиб, хўп ўйлашди, эгиб бўйин.

Сўз бошлади бу орада улкан бўри,
Қартайган ҳам кўп тажриба кўрган бўри:

“Бирпас тўхтанг, – мен тезгина сув келтирай,
Сув йўқлиқдан, бўтқа куйиб, бўлмасин хайф”.

Шундай қилиб, катта бўри сувга кетди,
Лек, қайтмади, орадан кўп фурсат ўтди.

Мажлис аҳли кўп кутдилар, ҳеч дарак йўқ,
Шерикларин ўзи ҳам йўқ, изи ҳам йўқ.

Бўриларни яна тағин қўрқув босди,
Англадилар, бошлиқлари алдаб қочди.

“Қараб келай, дўстимизнинг ҳоли нетди?”
Баҳоналаб, яна бири излаб кетди.

Аён энди, бу бўри-да қочиб қолар,
Жонин асраб қолмоқ учун хийла қилар.

Сас-садо йўқ, ўтирганлар ҳамон кутар,
Йўл қарашиб, бўриларда тоқат битар.

Секин-аста эплаб қочди учинчиси,
Ундан кейин ғойиб бўлди тўртингчиси.

Қувонишиб, сакрадилар Қўй ва Эчки,
Кутлдилар, тўкилмасдан битта туки.

Ўтиарлар оёқ букиб, қараб ўтга,
Хузурланиб, ейишарди ширин бўтқа.

Исиққина гулхан олди, босди мудроқ,
Эчки ва Қўй бунда қолди, бўлиб қўноқ.

Тонг ҳам отди, йўлга чиқди икки ғолиб,
Қопчиғига бўри бошин тағин солиб.

Улар яна ўрмон бўйлаб сафар этди,
Омон бўлинг! Ҳикоям ҳам шунда битди.

Татар тилидан
Сайёра ЖАББОРЗОДА таржимаси



Сайёра ЖАББОРЗОДА – 1972 йилда тугилган. Ўзбекистон Миллий университети Олий адабиёт курсини тамомлаган. “Қорачигим тубидаги нур”, “Бир ҳовуч нур” номли шеърий, “Гавҳарағион” ҳикоялар тўплами чоп этилган. “Қисмат тоши” романни муаллифи.



Naima ANVAROVA

Men hech kimni quvmayman

Solijonning to‘tisi

So‘zlash uchun tinglash kerak,
To‘ti so‘ylar holini:
– Har bir gapin diqqat bilan,
Eshitaman Solini.

Kecha “ahmoq” degan edi,
Ukasiga qilib g‘ash.
Yodlab oldim bu gapini,
Tuni bilan qilib mashq.

Bugun unga maqtanay deb
“Ahmoq” desam nogahon.
“Mukofot”ga och qoldirdi,
Kuni bo‘yi bermay don.

Kengru

Xaltasida bolasi,
Ko‘zining oq-qorasi.
Erkalatar erta-kech,
Uning amma, xolasi.
Qor yog‘adi bo‘ralab,

Naima ANVAROVA – 1998 yilda tug‘ilgan. O‘zbekiston Milliy universitetining jurnalistika fakulteti talabasi. Shoiraning “Makka va hakka” nomli to‘plami chop etilgan.

Xaltasidan mo‘ralab.
Der, manzilga yetdikmi,
Yo olislab ketdikmi?

Farhodning shokoladi

Farhod yo‘lda ketayotib,
Ko‘rib qolib Alini.
So‘rab ko‘rdi: – Hech qayerda,
Ko‘rmadingmi Valini?

– Valijonmi, ko‘rinmadi,
Zarur ishing bormidi?
Yoki biron hodisaga
Aynan sababkormidi?

– Qo‘limdagи shokoladni
Oldi, ochib beray, deb.
Aldab ketdi qog‘ozini,
Chetga tashlab kelay, deb.

Ko‘zgu bilan taroq

Bir kun taroq maqtanar:
– Kamina, ko‘pni ko‘rdim.
Hatto sartaroshlarning
Chin do‘sti bo‘lib yurdim.

Qadrimni qarang, menga,
Tushar hammaning ishi.
Shu dam ko‘zgu kuladi:
– Ko‘p, do‘stimning tashvishi.

Men hech kimni quvmayman,
Yolg‘onmas, ko‘zgu so‘zi.
Biroq, meni ko‘rgani,
Kelar ularning o‘zi.

Адабий ҳаёт

* * *

6 июль. Филология фанлари номзоди, доцент Сайёра Холмирзаеванинг янги “Мен – отамнинг қизиман” деб номланган китоби нашрдан чиқди. Китобда Шукур Холмирзаев ҳаёти ва ижодига оид ҳамда унга яқин бўлган инсонлар ҳақида ёзган мақолалари, эссе ва сұхбатлари жамланган.

* * *

Истеъдодли шоира Зумрад Машарипованинг “Яшил туйғулар” номли шеърий тўплами нашрдан чиқди.

* * *

7 июль. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳомийлигига Аҳмаджон Мелибоевнинг “Эркин Воҳидовнинг имзоси” номли янги китоби чоп этилди. Унда Ўзбекистон Қаҳрамони, халқимизнинг ардоқли шоири билан боғлиқ ижодий воқеалар, жонли сұхбатлар, мақолалар, эсселар асл ҳолича берилган.

* * *

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Қозогистоннинг “Tan-Sholpan” (“Тонг юлдузи”) журнали масъул котиби Дийдар Кулкенов билан учрашув бўлиб ўтди. “Tan-Sholpan” журнали адабий-бадиий нашр бўлиб, икки ойда бир марта ўн минг нусхада Олмати шаҳрида босилади. 2023 йил журналда “Ўзбек адабиёти иили” деб белгиланган. Режага кўра, 2023 йил охиригача қатор ўзбек ижодкорларининг шеър ва ҳикоялари қозоқ тилига таржима қилиниб, журнал сахифаларида чоп этилади.

* * *

6-8 июль. Туркияning Истамбул шаҳрида 8-халқаро Истанбул ноширлик касбий учрашувлари тадбири ва конференция бўлиб ўтди. Тадбирда мамлакатимиздан шоиру адиллар ҳамда йигирмадан ортиқ нашриёт ва босмахона мутахассислари иштирок этди.

* * *

12 июль. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Буюк жадид бобомиз Абдулла Авлоний таваллудининг 145 йиллигига бағишлиланган тадбир бўлиб ўтди.

* * *

13 июль. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, “Шуҳрат” медали соҳиби Ҳабиб Сиддиқнинг қирғиз тилида “Нымкесе” (“Нимкоса”) номли китоби чоп этилди. Ушбу китобда адибнинг фалсафий мушоҳада ва ҳазил-мутойибага йўғрилган кўнгилдаги гаплари, илиқ фикрлари, кўндаланг саволлари ва ён дафтардаги қайдлари жамланган.

* * *

14 июль. Заҳириддин Муҳаммад Бобур таваллудининг 540 йиллиги нишонланаётган жорий йилда “Бобурнома” асари итальян тилида юқори матбаа сифатида кўп нусхада нашр этилди. “Бобурнома”ни таржимон Федерика Пасторе итальян тилига ўгирган.

* * *

15 июль. Ёзувчи Абдурауф Бахмалийнинг “Супер коррупция” ва “Каъбаи муazzама зиёрати” номли китоблари тақдимоти бўлиб ўтди.

* * *

17 июль. Таниқли драматург, адаб Алп Жамол таваллудининг 110 йиллигига бағишиланган адабий-маърифий кечак ҳамда “Мехрибонлар” китоби тақдимоти бўлиб ўтди.

* * *

“Улуғбек” жамғармаси раиси Оқил Салимовнинг “Янги Ўзбекистон давлати” номли китоби нашрдан чиқди. Китоб бутунлай янги тарихий шароитларда Янги Ўзбекистонда амалга оширилаётган, учинчи Ренессанснинг мустаҳкам пойдевори қўйилаётган жараёнларга бағишиланган.

* * *

18 июль. Жиззах вилоятининг Зомин туманидаги сўлим Ўриклисой дам олиш масканида Республика ёш ижодкорларининг анъанавий Зомин семинари бошланди. Семинарнинг худудий босқичларидан ўтган ёш ижодкорлар уч кун давомида шеърият, наср, драматургия, бадиий таржима, адабий танқид каби йўналишларда устоз адиллар маҳорат дарсларини ўтдилар. Улар тенгдошлари ижодидан баҳраманд бўлиб, тажриба ва маҳорат оширидилар.

Шарқ юлдузи

2023

7-сон

Муассис:
**ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ**

* Муаллифлар фикри
тахририят ижодий жамоаси нуткай
назаридан фарқланиши мумкин.

Тахририятга юборилган
материаллар муаллифларга
қайтарилимайди.

Журнал ОАК эътироф этган
нашрларнинг 10.00.02 “Ўзбек
адабиети” ихтиосолиги бўйича
рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий
нашрларни етказиб бериш
 билан шугулланувчи барча
ташкилотлар орқали амалга
оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100066, Тошкент шаҳри,
Бузёдкор шохкӯча, Адиблар хиёбони,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
биноси.

Телефонлар:

71231-23-67, 71231-23-68 903721438
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi@umail.uz
sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга руҳсат этилди:
04.08.2023

Қоғоз бичими 70x108 ^{1/16}
Офсет босма усулида оғсет қоғозида
босилди. Босма табоби 11,0.
Шартли босма табоби 15,4.
Нашриёт ҳисоб табоби 17,2.
Адади 7450 нусха.
Буюртма №8

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва
ахборот агентлигига 05.02.2016 й.
0562-рақам билан рўйхатга олинган.
“PRINT REBEL” МЧЖ матбаа
корхонасида чоп этилди.

Корхона манзили:

Тошкент шаҳри Олмазор тумани,
Ўрзобеев кўчаси 35-ўй
Журнал ойда бир марта
чоп этилади.

Муҳаррир:

Дилфуз Махмудова

Мусаххих:

Моҳира Хусанова

Веб-сайт муҳаррири:

Дилноза Камол

Саҳифаловчи-дизайнер:

Аҳрор Маликов

Copyright © “Шарқ юлдузи”

МУНДАРИЖА	
БАРҲАЁТ СИЙМОЛАР	
Азим СУЮН. Мен сени тоғларга олиб кетаман.	4
НАЗМ	
Носиржон ЖЎРАЕВ. Кўксим ичра бир муҳаббат хотири.	30
Гўзал БЕГИМ. Денгиз музейи бор ичимда.	52
Санобар МЕҲМОН. Ишқ дашти. <i>Достон</i>	101
НАСР	
Мухаммад САЛОМ. Ҳар устознинг ўз йўриги бор.	
Эссадан парча.	10
Содикжон ИНОЯТОВ. Сўнгти ўқ. Ҳикоя.	35
Шарифжон АҲМАД. Сарсон изларди ўзини-ўзи. Ҳикоя.	43
Рустам МУСУРМОН. Можористоннинг буюк бойлиги.	
Эссе.	63
Дилором АБДУРАҲМОН қизи. Қўҳак – кўҳликкина дарём .	
Новелла-эссе.....	91
Махмуд РАЖАБ. Сарагул. Ҳикоя.	128
АДАБИЁТ ВА ШАХС	
Адҳамбек АЛИМБЕКОВ. Серкирра ижодкор,	
моҳир таржимон.....	111
Бобоҳон МУҲАММАД ШАРИФ. Имони ҳуррият	
бўлган шоир.....	114
Ортиқбўй АБДУЛЛАЕВ. Ижоднинг машакқатли йўли.	122
ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАРДА	
Машхура ШЕРАЛИЕВА. Бугунги шеъриятнинг	
лирик қаҳрамони ким?.	134
ЁШЛАР ИЖОДИ	
Жалолиддин САЙИД. Рухим бир ёввойи оҳанг истайди.	57
ЗУЛФИЯ ИЗДОШЛАРИ	
Зарнигор АБДУОЛИМОВА. Сирларингни сукунаттага соч.....	145
Нигора МУҲАММАД. Юраверсанг тугамас йўл.	147
Нилуфар ЭРГАШЕВА. Бойчеклар териб келай.	150
Маъмурда ТЎРАЕВА. Рўмол. Ҳикоя.	152
ТАДҚИҚОТ	
Абильжон АБДУРАҲМОНОВ. “Биз ёруғлик	
излаймиз ҳамон”.	154
МУНОСАБАТ	
Фозил ЖАББОРОВ. Тил йўқолса йўқолмасми эл?.	159
МАКТУБЛАРДА БОРДЕК ҲАҚИҚАТ	
Менгнор ОЛЛОМУРОД. Нур нурга интилади.	
ёхуд Олим Тошибоевга очиқ хат	162
ҚАРДОШЛАР АДАБИЁТИ	
Абдулла ТЎҚАЙ. Эчки билан Қўй.....	168
BOLALAR DUNYOSI	
Naima ANVAROVA. Men hech kimni quvmayman.	172
Адабий ҳаёт.	174